

قەھرىمان تۆمۈر

رەڭدار تۇرمۇش

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

ISBN 978-7-228-12885-3
9 787228 128853 >
定 价: 20.00 元

قەھرىمان تۆمۈر

ئۆلمەس ئۇرۇش

江苏工业学院图书馆
藏书章

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

生活感悟：维吾尔文/ 卡哈尔曼著. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2009.9
ISBN 978-7-228-12885-3

Ⅰ.生...Ⅱ.卡... Ⅲ.生活 — 知识 — 普及读物 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.TS976.3-49

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2009)第173327号

责任编辑	孜来哈·艾则孜
责任校对	阿依古丽·沙比提
特约校对	阿依古丽·亚森
封面设计	买买提·诺比提
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	乌鲁木齐八家户彩印有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	9.75
版　　次	2009年10月第1版
印　　次	2009年10月第1次印刷
印　　数	1—5000
定　　价	20.00 元

رەڭدار تۇرمۇش

ئاپتورى: قەھرىمان تۆمۈر
مەسئۇل مۇھەررىرى: زىلەيخا ئەزىز
مەسئۇل كوررېكتورى: ئايگۈل سابىت
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ئايگۈل ياسىن
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 2827472 - 0991
پوچتا نومۇرى: 830001
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى: ئۈرۈمچى باجياخۇ رەڭلىك باسما چەكلىك شىركىتى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 9.75
نەشرى: 2009 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2009 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 5000 — 1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 - 7 - 228 - 12885 - 3
باھاسى: 20.00 يۈەن

مۇھەررىردىن

قەھرىمان تۆمۈر 1972 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۇنسۇ ناھىيە ئارال يېزىسىدا ئولتۇرۇشلۇق تۆمۈر تەۋەككۈل ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

1987 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ۋە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۇيغۇر تىل ـ ئەدەبىياتى فاكولتېتى تولۇق كۇرس سىنىپىدا ئوقۇغان. 1990 ـ يىلى 8 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتنىشىپ، 2002 ـ يىلى 4 ـ ئايغىچە ئۇنسۇ ناھىيە چاغراق يېزا ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ، يېزا مائارىپ ئىشخانىسى، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىلىرىدە ئوقۇتقۇچى، كاتىپ، كەسپى خادىم بولۇپ ئىشلىگەن. 2002 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 2004 ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە كۇچا ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىدە ئاساسىي مائارىپ، چوڭلار مائارىپ ۋە كەسپىي مائارىپ خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولۇپ ئىشلىگەن. 2004 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن ھازىرغا قەدەر كۇچا ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە لېكتور بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

قەھرىمان تۆمۈر 2005 ـ يىلى ئىجادىيەتكە كىرىشكەن بولۇپ، يېقىنقى قىسقىغىنە بىر قانچە يىل ئىچىدە «سىنىپ مۇدىرىلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنىڭ بىر قانچە ئۇسۇللىرى»، «ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى توغرىسىدا» ، «ئەمەلىيەتچىل بولۇش روھىنى جارى قىلدۇرۇش پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىلغارلىقىنى ساقلاشنىڭ كاپالىتى» ، «دېموكراتىيە قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇشنىڭ

سوتسيالستىك ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىكى رولى توغرىسىدا» ، «يېزا كەسپى مائارىپى ھەققىدە دەسلەپكى ئىزدىنىش» ، «بالىلارغا ئەمەلىيرەك تەربىيە بېرەيلى» قاتارلىق بىر نەچچە ماقالىلىرى ئاپتونوم رايوندىكى ھەر قايسى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان.

ئۇنىڭ بىر قىسىم ماقالىسى مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش پروگراممىسىنىڭ نۇقتىلىق مۇنبەر، شەنبىلىك ئالاھىدە پروگراممىسىدە ئاڭلىتىلغان، يەنە بىر قىسىم ماقالىسى جۇڭگو مىللەتلىرى ژۇرنىلىنىڭ «سەلتەنەت تور ژۇرنىلى» دا ئېلان قىلىنىپ، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياقتۇرۇپ ئاڭلىشىغا، كۆرۈشىگە مۇيەسسەر بولغان. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تۇرمۇش ۋە خىزمەت ئەمەلىيىتى جەريانىدا ھېس قىلغان، كۆرگەن، ئاڭلىغان تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرى ئاساسىدا، نۆۋەتتىكى كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئىجتىمائىي ئەخلاققا يات بولغان، نىكاھ - ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئەدەپ - مىزانلارنىڭ سۇسلىشى قاتارلىق ناچار ئادەت ۋە تۇرمۇش نۇقسانلىرىنى ئەمەلىي ۋەقەلىك تەپسىلاتلىرى ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىپ، كىشىلەرنى ئەدەپ - ئەخلاققا ئۇندەپ، نىكاھ - ئائىلە مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ، پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەشكە يېتەكلەيدىغان ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن. ئاپتور ھازىر «نۇر قەسىدىسى» نامىلىق ئەدەبىي خاتىرىسى، «كۆلەڭگە» نامىلىق پوۋېستى ئۇستىدە جىددىي ئىشلەۋاتىدۇ.

مۇندەرىجە

تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى 1
نىكاھ، ئائىلە ھەلەكچىلىكى 6
ئەمەل ـ مەنسەپ ھەلەكچىلىكى 9
پەرزەنت ھەلەكچىلىكى 11
پېنسىيە ھەلەكچىلىكى 16
ھاۋايى ـ ھەۋەس ھەلەكچىلىكى 22
مال ـ دۇنيا ھەلەكچىلىكى 29
نۇقسانلىرىمىزنى ئۆزگەرتەيلى 36
ھەسەتخورلۇق ئىناقلىقنىڭ ئەزرائىلى 54
سۆز ـ ھەرىكىتىمىز ئىلمىي بولسۇن 68
يالغانچىلىق 73
مەنمەنچىلىك 79
تەمەخورلۇق 87
غىزالىنىش ئادەتلىرىمىز 93
سالام بېرىش ۋە ئىلىك ئېلىش ئادىمىيلىكنىڭ ئاددىي بەلگىسى 106
سۆز تەربىيىسىدىن ئۆز تەربىيىسى ئەلا 121
ئانىغا قىلغاننى بالىدىن كۆرەر 131
بالىلىرىمىز گاڭگىرىغان ئەۋلادلاردىن بولۇپ قالمىسۇن ... 141
مەنۇيىتىمىزدىكى قاششاقلىق 155
ئۇلار كىمنىڭ بالىسى 161
كىتابقا خىيانەت ئىلمگە ھاقارەتتۇر 171
ھالال تەر بەختنىڭ ئەلچىسىدۇر 182

مۇھەببەتتىن مۇھەببەت تۇغۇلىدۇ 194
هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئاياللىرىدىكى ئەركىنلىك قارىشى
ھەققىدە قايتا ئويلىنىش 196
ئەرلەرنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنۇش نىكاھقا چاك
كەلتۈرۈشتۇر 204
ئېرىكىزنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرماڭ 208
ئېرىكىزگە ئازادە مۇھىت يارىتىپ بېرىپ، ئائىلە ئىللىق ـ
لىقىنى ھېس قىلدۇرۇڭ 211
ئېرىكىزگە ماسلىشىڭ، ئىشەنچىگە ئېرىشىشكە تىرىشىڭ... 214
ئاياللار نىداسى، ئەرلەر جۇلاسى 217
نىكاھ مۇھەببەتنىڭ قەبرىسىمۇ 228
ئىنسانىي پەزىلەت توغرىسىدا 242
سەۋر شادىمانلىق ئاچقۇچىدۇر 244
شۈكۈر ـ قانائەت ـــ بەخت 253
ستۇدېنتلار ۋە كەسىپ تاللاش ئېڭى 263
ئوغلۇمغا 274
ئانا قەدرى 218
بىز نېمىشقا ئالدىراش بولۇپ كېتىمىز 295
پايدىلىنىلغان ماتېرىياللار 304

تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى

ھەربىر ئادەم ھاياتىدا ئۆزىنى ئىنسان دەپ بىلگىنىدە، ئۆزىنى تار شەخسىي مەنپەئەتلەر يولىدا توختىتىپ قويمايدۇ، بەلكى قانداقتۇر ئۇلۇغ ئىشقا ئىنتىلىۋاتقان، ئومۇمنىڭ ئۇلۇغۋار ئىشلىرى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان ئىلغار كىشىلەرنىڭ يۈكسەك مەقسەتلىرىدىن ئىلھام ئالالايدۇ. مانا ئۇ چىن مەنىسى بىلەن ئىنساندۇر.

—— م. ئى. كالىنىن

تۇرمۇشنىڭ ھەربىر كارتىنىسىغا ئىنچىكىلىك بىلەن نەزەر سالغىنىمىزدا، قىينىچىلىققا بەرداشلىق بېرىپ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ تۇرلۇك ـ تۇمەن قىسمەتلىرىگە شۈكۈر ـ قانائەت، ئىنساپ ـ دىيانەت، قەدىر ـ قىممەت نۇقتىسىدىن قاراپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تىرىشىپ، ئىللىق ئائىلىسى، قولۇم ـ قوشنا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يۇرت، قوۋم ـ قېرىنداشلىرى، مىللىتى، ۋەتىنى ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلاپ، ھەقىقىي ئىنسانغا خاس مەردۇمەردانە قىياپەتتە دۇرۇس ياشاپ كېلىۋاتقانلارنىمۇ، ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكۈر ـ قانائەت قىلماي، بىر ئۆمۈر ئەمەل ـ مەنسەپ، مال ـ دۇنيا، ئابرۇي ـ مەرتىۋە ۋە شەھۋانىي ھەۋەسكە بېرىلىپ، ئىنسانىي غۇرۇرى ۋە ۋىجدانىنى يوقاتقانلارنىمۇ ئۇچرىتىپ تۇرىمىز.

مانا بۇ بۈگۈنكى جەمئىيىتىمىزدە تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە ئوخشىمايدىغان يول تۇتقان، كۆپ خىل تۇرمۇش قاتلىمىدا تىنىمسىز قاتراۋاتقان كىشىلىرىمىزنىڭ ئىنسانىي خاراكتېرىنى

بەلگىلەيدىغان ئىككى خىل مۇھىم پاسىلدۇر.

ئىنسان بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان مىنۇتتىن باشلاپ، سىرتقى دۇنيادىكى رەڭگارەڭ شەيئى، ھادىسىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، ئوخشىمىغان، مۇرەككەپ مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ماس بولغان رەڭدار سەھىپىلىرىنى يارىتىدۇ. ئىنسان تۇرمۇشىدىكى رەڭدار تۇرمۇش سەھىپىلىرى قۇياشنىڭ نۇرىغا ئوخشايدۇ. قۇياش نۇرى قارىماققا ئاددىي تەركىبتەك كۆرۈنسىمۇ، ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتكەندە، بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدىغان ھەر خىل رەڭلىك نۇرلاردىن تۇزۇلىدۇ.

تەبىئىي قانۇنىيەت بويىچە ئېيتقاندا، ئىنسانىنىڭ ھايات مۇساپىسى تۇغۇلۇش، ئۆسۈش، مۇكەممەللىشىش، ئۆلۈش جەريانىنى باشتىن كەچۈرىدۇ. ئىنسانىنىڭ ھايات مۇساپىسىدىكى بۇ قانۇنىيەت شۇ كىشىنىڭ ياشاش يولىنىڭ جەريانىغا ئۆزلىشىپ، شۇ كىشىنىڭ تەقدىرىنى ھاسىل قىلىدۇ.

«ئىنسان ئۆز تەقدىرىنىڭ تومۇرچىسى»، ھەربىر ئادەمنىڭ قايسى خىل يولنى تاللىشى ئۇنىڭ جەمئىيەت قاتلاملىرىدىكى تۇرلۇك مۇھىت ئىچىدە ئۆزىگە ئەڭ تەسىر قىلغان ئاممىلار تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلىشىنى تۇرمۇشتىكى بىر قانۇنىيەت دېيىشكە بولىدۇ. ئەمما، رىقابەت ۋە خىرىسقا تولغان بۇگۈنكى جەمئىيەتتە، شەخسىيەتچىلىك، مەتپەئەتپەرەسلىك، نەپسانىيەتچىلىك خاھىشلىرىنىڭ كۆپىيىشى نەتىجىسىدە، ھالال تەرى، مېھنىتى بەدىلىگە ئۆز تۇرمۇشىنى قامداۋاتقان بەزىبىر ئاق كۆڭۈل كىشىلەر تەقدىر - قىسمەتتە نۇرغۇن ئەگرى - توقايلىقلارغا ئۇچرىماقتا. بەزىلەر ئۆزىنىڭ ئورۇن - مەرتىۋىسىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن، ياشاش يولىدىكى ئەۋزەللىكلىرىدىن غادىيىپ يۈرسە، بەزىلەر ئۆز تەقدىر - قىسمىتىنىڭ تەتۈرلۈكىدىن، ھايات يولىدىكى ئەگرى - توقايلىقلاردىن ئاھ ئۇرۇپ، ئارزۇ - ئىستەكنىڭ ئەمەلگە

ئېشىشى ئۇچۇن، غادىيىپ يۈرگەنلەرگە زوربغا سىلىق - سىپايە مۇئامىلە قىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئوتۇشقا ئۇرۇنسا. يەنە بەزىلەر، ئۆز ئائىلىسىنىڭ گۈل تاجى، ۋاپادارى، سادىق ھەمراھى، غەم - غۇسسىنىڭ ھەمدەمچىسى بولغان مېھرىبان ئايالى ياكى جورىسىغا ئاسىيلىق قىلىپ، ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنى ناپاكلىق پاتقىقىغا پاتۇرۇش بىلەن بىللە، بىغۇبار، سەبىي بالىلارنىڭ قەلبىگە پەسكەشلىكنىڭ تامغىسىنى بېسىش ئۇچۇن قۇتۇرماقتا.

ئىنسان تۇرمۇشى مۇشۇنداق رەڭگارەڭ، خىلمۇخىل بولغاچقا، بەزىلەر كاتتا يۇز - ئابرۇيغا، مال - مۇلۇككە ئېرىشسە، بەزىلەر ھەر خىل قىسمەتلەرگە دۇچار بولدى، بۇنىڭ بىلەن تۇرمۇش كۆپ قاتلامغا ئايرىلىپ، ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدا پەرق كېلىپ چىقتى. بۇ خىل پەرق كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ يول خەرىتىسىنى سىزىپ، كىشىلەرنى تۇرلۇك - تۇمەن يوللارغا سالدى.

ئىنسانلارنىڭ ئاشۇ يوللارنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىدا تۇرغان دەقىقىلىرىدە ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن تەپەككۇر، غايە - ئىقبال تۇرتكىسىدە ئۆز تاللىشىنى جەزملەشتۇرۇپ، كەلگۈسى تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك يولنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى بېسىپ، ئۇزلۇكسىز ئىلگىرىلەپ ھاياتلىق يولىنى داۋام قىلىدۇ. ئۇنىڭ باسقان يولى ئەتراپىنى باغۇ بوستانلىق قاپلىغان، قۇشلار يېقىملىق سايرىشىپ، سۇلار شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان، يېقىملىق شامال ئادەم يۈزىنى سىيپاپ ئۆتىدىغان تۇز، داغدام، يورۇق يول بولۇشمۇ ياكى، ئەتراپىنى قويۇق تۇمان قاپلىغان، قانداقتۇر بىر يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ئادەم تېنىنى شۇركەندۇرگۈدەك ۋەھىمىلىك ھۇۋلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان، ئەگرى - توقاي، قاراڭغۇ قاقاسلىق يول بولۇشمۇ مۇمكىن.

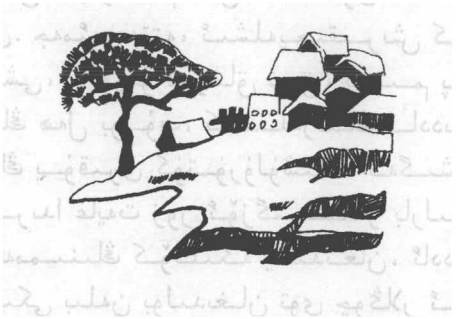
ئىنسانىنىڭ تەقدىرى مۇشۇ «يورۇقلۇق» ۋە «قاراڭغۇلۇق» تىن ئىبارەت ئىككى خىل يولنىڭ قايسىسىنى تاللاپ مېڭىش بىلەن باغلىنىشلىقتۇر. ئىنسان مۇشۇ ئىككى خىل يولنى بېسىش

جەريانىدا، تۇرمۇشنىڭ ئادەمگە ئاتا قىلغان تۇرلۇك بەخت ـ سائادىتىگە ۋە جەبىر ـ جاپاسىغا دۇچ كېلىدۇ. بۇ جەريانىدا بەخت ـ سائادەتتىن ھۇزۇرلىنىپ، جەبىر ـ جاپاغا تۇغرا مۇئامىلە قىلىپ، ئادەمىيلىكىنى ساقلاپ، ئۆزىگە خاس ياشاش مەنتىقىسىنى شەكىللەندۈرۈپ، باشقىلارنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن ئۆز بەختىدىن كېچىپ كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپ ياشايدۇ ياكى بولمىسا تۇرمۇشنىڭ ھەربىر قاتلاملىرىدا ئۆزىنىڭ ھالال مېھنىتى بىلەن ياشاشنى راۋا كۆرمەي، ھە دېسە كىشىلەرنىڭ ئازغىنا مۇۋەپپەقىيىتىگە ھەسەت قىلىپ باشقىلار بىلەن ھوقۇق ـ مەنپەئەت، مال ـ مۇلۈك، ئورۇن ـ مەرتىۋە تالىشىپ، شەخسىيەتچىلىك، پەسكەشلىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدۇ. نەتىجىدە ئۆز مەقسىتىگە يېتىش يولىدا خۇشامەتچى، ساختىپەز، ھىيلىگەر، ھەتتا ئىنسان قېلىپىدىن چىققان نىجىس، چاكىنا كىشىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسى مۇكەممەللىشىپ، ئىستېمال فورمىسى كېڭىيىۋاتقان، خىزمەت، ئىشقا ئورۇنلىشىش جەھەتتە رىقابەت كەسكىن بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە ۋە ئائىلە ئەزالىرىغا، بولۇپمۇ پەرزەنتلىرىگە قويىدىغان تەلىپى تېخىمۇ كۆچلۈك بولماقتا. بۇ خىل كۆچلۈك تەلەپ، كۆچلۈك رىقابەتنىڭ كۈنسېرى كەسكىنلىشىشى بىلەن ئۇچۇر تەرەققىياتىنىڭ تېزلىشىشى ئوتتۇرىسىدا جىددىي ھەل قىلىمسا بولمايدىغان ئىنتايىن نازۇك مەسىلە، يەنى بالىلاردا «تور مەستانىسى» بولۇپ قېلىش، ئۆگىنىشكە قىزىقماسلىق، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئىش ئورنىغا لايىقلىشالماسلىق، ئۆز ـ ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۇستىدە ئىزدەنمەسلىك، ئىش ئورنى تاپالماسلىق مەسىلىلىرى كۆرۈلۈۋاتىدۇ. شۇ تۇپەيلىدىن كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش بېسىمى ئېشىپ نورمال تۇرمۇش رىتىمى تېزلىشىۋاتىدۇ. تۇرمۇشمىزدىكى مۇنداق نۇقسان، ئاجىزلىقلار كىشىلەرنى تۇرلۇك كويلارغا سېلىپ،

تۇرمۇشنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئېقىنلىرىغا سۆرەپ كىرىپ تىنىمسىز پالاقلاشقا مەجبۇر قىلدى.

بۇ ھادىسىلەرنى ياخشى تۇزەش ئىنسان ـ دىيانەت، ۋىجدان، ئەخلاق، ساپا ـ بىلىم قاتارلىقلارغا باغلىق بولۇپ، ھەركىمنىڭ بۇ ھەقتە ئىزدىنىشى، بۇلارنى ئۆز ۋۇجۇدىغا سىڭدۇرۇشى زۆرۇردۇر.

نىكاھ، ئائىلە ھەلەكچىلىكى

ئائىلىۋى مۇھەببەت ئىنسان زۆرۈرىيىتىنى كۆپەيتىدۇ. دوستانە مۇھەببەت ئۇنى تاكامۇللاشتۇرىدۇ، غەيرىي ئەخلاقىي مۇھەببەت بولسا، ئۇنى يەرگە ئۇرۇپ بەربات قىلىدۇ.

—— فرانىس. بېكون

مىللىتىمىز ئارىسىدا قەدىمدىن تارتىپ تويى - تۆكۈننى ئاددىي - ساددا ئۆتكۈزۈش، ئەر - خوتۇن بىر - بىرىگە سادىق، ۋاپادار بولۇشتىن ئىبارەت ئېسىل ئەنئەنىۋى نىكاھ ئەندىزىسى مەۋجۇت ئىدى. جەمئىيەتتە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، بولۇپمۇ قورساق توق، كىيىم پۈتۈن بولۇش مەسىلىسىنىڭ ھەل بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، تويى - تۆكۈن ئىشلىرىدا غايەت زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. ئەسلىدىكى ھەممىنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغان، ئاددىي - ساددا، كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن بولمىغان توي چوڭلار ئارا ياكى قىز ئىگىسى بىلەن ئوغۇل ئەلچىلىرىنىڭ يۈزتۇرانە سودىلىشىشى نەتىجىسىدە پۈتۈشمىگەن سودا - سېتىق تۈسىنى ئالدى. بۇ ھال كىشىگە سودا يەرمەنكىسىدىكى كىمئارتۇق قىلىپ سېتىش مۇنبىرىدىكى تالاش - تارتىشلارنى ئەسلىتىدۇ. بۇ خىل نىكاھ ئىشلىرى قىز - يىگىتلەر ئارىسىدا تۈگمەستىن، چوڭلارنىمۇ جىددىيلەشتۈرۈپ ئارامىدا قويمىدى. نىكاھ ئىشلىرىمىزدىكى باھا قويۇپ ياتلىق قىلىش، باھاغا تۇشلۇق پۇل - مالغا ئىگە بولۇشتەك قىلمىشلارنىڭ ھەممىسى مەنپەئەتپەرەسلىك ۋە

ئابروٴيپەرەسلىكنىڭ مەنبەسى. بوٴنىڭدا، توي قىلغوٴچى ئىككى تەرەپ بەس ـ بەستە پوٴل چىقىرىپ، قىز ـ يىگىتنىڭ توي ھازىرلىقلىرىنى تەل قىلىپ بولغاندىن كېيىن، تويىنىڭ داغدوٴغىسىنى ئاشوٴرۇش ئوٴچوٴن ئوٴرۇق ـ توٴغقان، يېقىن ـ يورۇقلىرىدىن باشقا، يەنە بىرەر يەردە بىرەر قېتىم كوٴرۇشوٴپ قالغان، دوستىنىڭ دوستى، خىزمەتدىشىنىڭ تونوٴشى دېگەندەك كىشىلەرگە باغاق يېزىش، تونوٴمىسموٴ داڭلىق شەخسلەرگە باغاق ئەۋەتىش، چەت ئەلدىن پالانچى تويىنى موٴبارەكلەپ گوٴل ئەۋەتتى دېگەندەك ئابروٴيپەرەسلىك قىلىش ئەھۋاللىرى كوٴرۇلوٴۋاتىدۇ. تويلاردىكى موٴنداق ھادىسىلەر توي ئىگىلىرىنى ھالسىزلاندۇرۇپ تويدىن كېيىن ئېغىر غەمگە موٴپتىلا قىلدى، نوٴرغوٴنلىغان ئائىلىلەر قەرزنى تۆگىتىش كويىدا كوٴن بويى قاتراپ، ھەسرەت چېكىپ، غەم دەستىدىن تۇرلوٴك كېسەلگە موٴپتىلا بولدى.

بىزدە «ئېزىموٴ نەزىر، كوٴپىموٴ نەزىر» دەيدىغان گەپ بار. بىز تېخى يېشىل ئىستېمالدىن خېلىلا يىراقتا. قورساق توق، كىيىم پوٴتوٴن بولوٴشقا ئوٴلىشىپلا ھەشەمەتچىلىك قوغلىشىپ، ئىسراپچىلىق يولىغا ماڭساق، بوٴ بىزنىڭ ئېسىل ئوٴرپ ـ ئادەتلىرىمىزگە، «يوتقانغا بېقىپ پوٴت سوٴنوٴش» تىن ئىبارەت ئەنئەنىۋى قائىدە ـ مىزانغا تۇپتىن موٴخالىپ ئەمەسموٴ! ؟ توي ـ تۆكوٴن، نەزىر ـ چىراغلاردا ھەشەمەتچىلىكتىن ۋاز كېچىپ ئاددىي ـ ساددىلىقنى تەرغىب قىلىپ، ئاتىغىنىنى يېتىم ـ يېسىر، ئاجىزلەرگە، مەكتەپ، يەسلىلەرگە ۋە باشقا خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا ياردەم قىلغانلارموٴ بار. موٴنداق ئادەتنى كىمۇ تەشوٴىق قىلىش زوٴرۇر.

ھەشەمەتچىلىك ـــ بىر قىسىم داغوٴاز، مەنمەنچىلەر ئوٴچوٴن ئادەمگەرچىلىكنىڭ ئىپادىسى بولسىموٴ، ئىنسانىيلىق، ۋىجدانلىق، ساپالىق كىشىلەرگە نىسبەتەن ئىسراپچىلىق، ئەخمەقلىقتوٴر. تۇرموٴشىمىزدا توي ـ تۆكوٴن، موٴراسىملاردىكى ھەشەمەتچىلىك توٴپەيلىدىن ھالىغا توٴشلوٴق ئىش قىلىشنىڭ ئورنىغا باشقىلار

بىلەن بەسلىشىپ، گەدەنگىچە قەرزگە بوغۇلغان، ئائىلىسىدە ئىقتىساد توغرۇلۇق جېدەل - ماجىرا قوزۇمايدىغان، ئاقىۋەتتە ئىناق ئائىلىسىنى خانىۋەيران قىلغان، بالىلارنى يېتىم قالدۇرغان كىشىلەرمۇ ئاز ئەمەس.

ئابرۇيپەرەسلىك ئىنسان ئۈچۈن بىر خىل مەنىۋى زەئىپلىكتۇر، بۇ نۇقسان تۇزىتىلمىسە، ئائىلە ئەخلاقىغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتىپ جەمئىيەت ئىناقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ. شۇڭا ھەشەمەتچىلىكتىن، ئابرۇيپەرەسلىكتىن يىراق تۇرۇپ، ئەنئەنىۋى ئىجتىمائىي ئەخلاققا رىئايە قىلىشىمىز، ھەشەمەتچىلىك قىلماسلىقىمىز ئەمەلىيىتىمىزنى چىقىش قىلىشىمىز، تۇپلىغان ئازغىنا ئىقتىسادىمىزنى ئۆزىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، بالا تەربىيىسى، خەير - ساخاۋەت قاتارلىق ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىپ، تۇرمۇشىمىزنى رىتىملىق، خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈشكە تىرىشىشىمىز لازىم.

ئەمەل ـ مەنسەپ ھەلەكچىلىكى

ئىش ـ ھەرىكىتى ياخشى بولسا، ئۇنى بارلىق خەلق سۆيىدۇ، مىجەزى توغرا بولسا، تۆرگە چىقىدۇ.

ـــ يۇسۇپ خاس ھاجىپ

جەمئىيىتىمىزدە ئەمەل ـ مەنسەپ ئۇچۇن كۇن بويى تىنىم تاپماي قاتراۋاتقانلارمۇ، ئەمەل ـ مەنسەپ ئورنىدا خىزمەت سىجىللىقىنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۇچلۇكلۇكىدىن چارچاپ تۇرلۇك كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئاددىي بىر كىشىلىك خىزمىتىنىڭ نەقەدەر ئازادە ئىكەنلىكىنى ئەسلەپ، ئەسلىنى سېغىنىپ زارىقىدىغانلارمۇ كۆپلەپ چېلىقىدۇ. ئالدىنقىسىنى ئالساق، بۇ بىر قىسىم كىشىلەردىكى ئابرۇيپەرەسلىك، مەنپەئەتپەرەسلىك ئىدىيىسىنىڭ كۇچلۇكلۇكىنىڭ ئىپادىسى. چۇنكى، ئەمەل ـ مەنسەپكە ھېرىلگۇچى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئەمەل ـ مەنسەپ نام ـ ئابرۇي تۆرىگە چىقىشنىڭ، پايدا ـ مەنپەئەتكە ئېرىشىشنىڭ، يەنى ھەممە جەھەتتىن قۇلايلىققا ئېرىشىشنىڭ دەسمايىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارغا ئەمەل ـ مەنسەپ شۇنچىلىك لەززەتلىك تۇيۇلىدۇ. دەرۋەقە، مۇنداق كىشىلەر بىرەر ئەمەل ـ مەنسەپكە ئولتۇرسا، پارتىيە ـ ھۆكۇمەت ئىشىنىپ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى مال ـ دۇنيا يىغىشنىڭ، ئائىلىسى، يېقىن ـ يورۇقلىرى ئۇچۇن ھەممە تەرەپتىن قۇلايلىق يارىتىشنىڭ مەنبەسى قىلىۋالىدۇ.

بۇنداق كىشىلەر ئومۇمنىڭ ئىشىنى جان كۆيدۇرۇپ ئىشلىمەيدۇ، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆزى يامان كۆرىدىغان

كىشىلەردىن ئۆچ ئالىدۇ، كىشىنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىدۇ. تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، مەنسەپ تۇتقۇچى ھەققانىي، توغرا سۆزلۈك، پارتىيە، خەلق ئىشلىرىغا كۆيۈنىدىغان، سەممىي كىشى بولۇشى كېرەك. بىز مەيلى مەنسەپ كۆرسىدا ئولتۇرايلى ياكى ئولتۇرمايلى، مەيلى قايسى كەسىپ، قايسى ئورۇندا بولايلى، پەقەت ئۆزىمىزنىڭ پاك، سەممىي، راستچىل، باشقىلار ئۈچۈن قۇربان بېرەلەيدىغان، ھەققانىيەت يولىدا ئاداقچە كۆرەش قىلالايدىغان ئىنسانىي ئەخلاقىي پەزىلىتىمىزنى نامايان قىلدۇرالساقلا، باشقىلارنىڭ چەكسىز ھۆرمەتلىشىگە ئېرىشىپ، ئاممىنىڭ قوللىشى ۋە ئېتىراپ قىلىشىغا مۇيەسسەر بولالايمىز ھەمدە خەلق قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالالايمىز.

پەرزەنت ھەلەكچىلىكى

قابىلىيەتنى تارتمىغان تەرەپكە ئۇندىمە.

ـــــ يان. كومېنسكىي

ھەرقانداق بىر ئاتا ـ ئانا ئۈچۈن پەرزەنت ھەممىدىن مۇھىم. چۈنكى، پەرزەنت شۇ ئائىلىنىڭ ۋارىسى، داۋامى، چىرىغىنى ياندۇرغۇچى. ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ كىچىك ۋەتەننىڭ كېلەچىكى ئاشۇ پەرزەنتنىڭ ئىش ـ پائالىيەتلىرى بىلەن داۋام قىلىدۇ. ئاشۇ ئائىلىنىڭ نام ـ شەرىپىنىڭ، كەلگۈسىنىڭ قانداق بولۇشى پەرزەنتنىڭ تەقدىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شۇنداق ئىكەن، پەرزەنتنى تەربىيىلەش، پەرزەنتنى يارامليق قىلىپ يېتىشتۇرۇشنى ئويلىمايدىغان ياكى خالىمايدىغان ئاتا ـ ئانا بولمىسا كېرەك. ئاتا ـ ئانا پەرزەنتنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاقىدۇ، بارلىقىنى پەرزەنتىگە ئاتاپ، پەرزەنتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز ۋايىم يەپ، ئېغىر رىيازەت چېكىدۇ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى تىنىقلىرىدىمۇ پەرزەنتنىڭ كېلەچىكىنى ئويلايدۇ.

ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنت ئۈچۈن قۇربان بېرىشى كۆپ قاتلاملىق بولۇپ، بەزىلەر پەرزەنتنى تەربىيىلەش، ئوقۇتۇش يولىدا بارلىقىنى بېغىشلايدۇ، پەرزەنت ئىشىنى ھەممىدىن بۇيۇك مۇقەددەس بىلىپ، بارلىق دەسمايىسىنى سەرپ قىلىدۇ. يەنە بەزىلەر پەرزەنتنى بىلىم، ھېكمەت ئۆگىنىشكە ئەمەس، مال ـ دۇنيا تېپىشقا قىزىقتۇرۇپ، دىلى قاراڭغۇ ئاق نانچىلاردىن قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىدۇ. ئاقىۋەتتە پەرزەنتى روھىي كەمتۈك كىشىگە

ئايلىنىدۇ، ھەتتا خەلقنىڭ لەنىتىگە ئۇچراپ كىشىلەر تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىدىغان روھىي نامراتلاردىن بولۇپ قالىدۇ. يەنە بەزىلەر پەرزەنتىنى تەربىيىلەشنى مەكتەپ ۋە جەمئىيەتكىلا ئىتتىرىپ قويۇپ، ئىقتىساد سەرپ قىلغىنىنى دەستەك قىلىپ، پەرزەنتىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى بىلەن قىلچە كارى بولمايدۇ. ئۇلار: «مەن بالا تەربىيىسى ئۈچۈن ئىقتىساد چىقارسامىلا بولدى، بالىلارنى مەكتەپ تەربىيىلەپ يېتىشتۇرىدۇ» دەپ قارايدۇ. مۇنداق ئەھۋالدا، پەرزەنتلەرنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي جەھەتتىن ساغلام ئۆسۈپ - يېتىلىشى مەلۇم تەسىرگە ئۇچرايدۇ.

تۇرمۇشىمىزدىكى نۇقسانلار ۋە غەم - قايغۇنىڭ كۆپ قىسمى يەنىلا پەرزەنت بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. نۆۋەتتە، بازار رىقابىتىنىڭ كەسكىنلىشىشى ۋە مۇرەككەپلىشىشىگە ئەگىشىپ كۆپلىگەن ئاتا - ئانىلار بارغانسېرى پەرزەنت تەربىيىسىگە، بولۇپمۇ پەرزەنتلىرىنى كۆپ تەرەپلىمە تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىۋاتىدۇ. مەسىلەن، پەرزەنتلىرىگە خەنزۇ تىلى، چەت ئەل تىللىرىنى ئىگىلىتىش شۇلارنىڭ بىرى. ئۇچۇرلىشىشنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ كۆپ ساندىكى ئاتا - ئانىلار تىلدىن ئىبارەت ئالاقىلىشىش قورالىنىڭ كىرزىسىغا دۇچ كەلدى، بەزىلەرنىڭ قولىدا پۇل، مال - دۇنيا يېتەرلىك بولسىمۇ، تىل مۇھىتىنىڭ ياخشى بولماسلىقى سەۋەبلىك، ئۆز مەبلىغىنى بىرەر تىجارەتكە دەسمايە قىلىشتىن ئەنسىرەپ تىت - تىت بولدى. قىسقىسى ئۇلار بىرقانچە خىل تىلدا مۇكەممەل تىل ئاساسىغا ئىگە بولمىغاندا سودا - سېتىق ئىشلىرىدا قىينىلىدىغانلىقىنى، خەنزۇ تىلى ياكى چەت ئەل تىللىرىنى بىلمىگەندە، مىللىتىمىز مەدەنىيەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى. شۇ ۋەجىدىن جەمئىيەتتە پەرزەنتلەرنى خەنزۇ تىلى ياكى چەت ئەل تىللىرىدا تەربىيىلەش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. ئەنە شۇ دولقۇندا، بىر قىسىم ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى باشقا مىللەت تىلىدا تەربىيىلەش مۇھىتىنى خېلى

بۇرۇنلا ھازىرلاپ، بالىلىرىغا قارىتا مەلۇم نىشان، باسقۇچ بويىچە تەربىيىلەش ئېلىپ بارغان بولسىمۇ، كۆپ ساندىكى ئاتا ـ ئانىلار ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇلار باشقىلارنى قارىغۇلارچە دوراپ، پەرزەنتلىرىنىڭ قىزىقىشى، ئارزۇسىغىمۇ قۇلاق سالماستىن ئۆزى نېمىنى خالىسا شۇ كەسىپ، شۇ خىل تىل بويىچە تەربىيىلەشكە ئۇرۇندى. نەتىجىدە مۇڭاپىق تىل مۇھىتى ھازىرلانمىغان بۇنداق مۇھىتتا تەربىيىلەنگەن پەرزەنتلەر تىل ئۆگىنىشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي، يېرىم يولدا توختاپ قالدى، يەنى ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالماي، ئوقۇشتىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. يەنە بەزىلىرى مەكتەپلەرنىڭ دەسلەپكى ئاساسىي ماھارەتنى سىناش سىنىقىدىن ئۆتەلمەي، مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنمىدى. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، تىل بىلەن تەربىيىلەش مۇددىئاسى بويىچە ئىزدىنىۋاتقان بىر قىسىم كىشىلەر ئۆزىنىڭ پەرزەنتى ئۇچۇن ياخشى ئوقۇنىش مۇھىتى ھازىرلاپ بېرەلمىگەنلىكىدىن ئاغرىنىش تۇغۇل، مەكتەپلەر ۋە مائارىپ مەمۇرىي تارماقلىرىدىن ئاغرىنىدى.

نۆۋەتتىكى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا خەنزۇ تىل ئوقۇتۇشىنى كۆچەيتىش، خەنزۇ كادىرلارنى ئاز سانلىق مىللەت تىل ـ يېزىقىنى ئوقۇنىشكە تەشكىللەش ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، مىللىي مەدەنىيەتنى تېخىمۇ مول، تېخىمۇ مۇكەممەل ھالەتتە تەرەققىي قىلدۇرۇش، شۇ ئاساستا پۈتكۈل جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئورتاق تەرەققىيات مۇساپىسىنى تېزلىتىش ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى دۇنياغا تونۇتۇشتا ئىنتايىن پايدىلىق بولۇپ، قەدىرلەشكە ۋە چىڭ تۇتۇشقا تېگىشلىك ياخشى پۇرسەت ئىدى، بىراق نۇرغۇن كىشىلەر پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇپ، پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەش جەھەتتە توغرا يول، توغرا ئۆگىنىش مۇھىتى ھازىرلىيالمىدى. قىزغىنلىقى يۇقىرى بولدىيۇ، چىقىش يولىنى مائارىپتىن، بولۇپمۇ نۆۋەتتە يولغا قويۇلۇۋاتقان ساپا

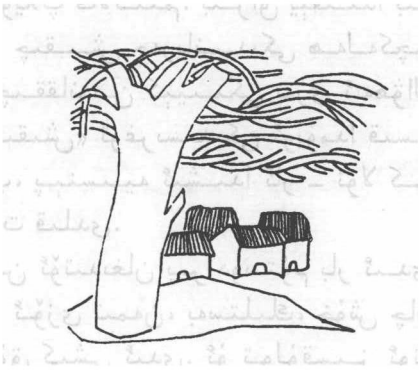
مائارىپىنىڭ ئەندىزىسىدىن ئىزدىيەلمەيدۇ.

ساپا مائارىپىدا تەربىيىلەنگۈچىلەرنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئەتراپلىق تەربىيىلەش ئاساسىي نىشان قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ تەپەككۇر قىلىش، چۈشىنىش، مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، يېزىش، سىزىش ئىقتىدارى ئاشۇرۇلىدۇ، ئۇنىڭدا نۆۋەتتىكى بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا يېڭىلىق يارىتىش، ئىگىلىك تىكلەش جەھەتلەردە دۇچ كېلىدىغان مەسىلىلەرگە تاقابىل تۇرىدىغان، مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە مەھسۇلات يارىتىش جەھەتتىكى رولىنى نامايان قىلالايدىغان، رىقابەت ۋە خىرىسقا تاقابىل تۇرالايدىغان، تۇغرا دۇنيا قاراش، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ۋە بەلگىلىك ساپاغا ئىگە ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ چىقىش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىسىگە بۇلارنى تەتبىقلىشى ئىنتايىن مۇھىم.

هازىرقى دەۋر ئىختىساسلىقلارغا نىسبەتەن، ئۆز ئانا تىلى ۋە دۆلەت تىلى بولغان خەنزۇ تىلىنى پىششىق بىلىش بىلەن بىللە، بىر ياكى بىرقانچە چەت ئەل تىلىنى بىلىش، ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى بىلىش ۋە بەلگىلىك سەۋىيىدىكى خەلقئارا قانۇن، جۇغراپىيە، تارىخ، ئاستىرونومىيە، ئىقتىساد، سىياسىي بىلىمدىن خەۋەردار بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، پەرزەنتلەرنىڭ ئارزۇسى، قىزىقىشىغا هۆرمەت قىلماي، ئۆزىمىزنىڭ خاهىشى بىلەن مەكتەپكە بەرسەك، ئۇلارنىڭ قىزىقىشى ۋە ئارزۇسى نابۇت بولىدۇ ـ دە، تىرىشىپ بىلىم ئىگىلەپ، ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئىلىم تەھسىل قىلىشتەك ئۇلۇغۋار نىشانى كۆپۈككە ئايلىنىدۇ، هەتتا بەزىلىرى ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىنىمۇ پىششىق بىلمەيدىغان، باشقا مىللەتنىڭ تىلىنىمۇ بىلمەيدىغان كۆزى ئوچۇق قارىغۇلاردىن بولۇپ چىقىدىغان ئېچىنىشلىق پاجىئەمۇ كېلىپ چىقىدۇ.

بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنت تەربىيىلەشتىكى مۇشۇ

قانۇنىيەتتىن چەتنەپ كەتكەچكە، پەرزەنتىنى ياراملىق قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش مەقسىتىگە يېتەلمەي، پەرزەنتلەردىن ئاغرىنىپ، ھېلى ئۇ مەكتەپ، ھېلى بۇ مەكتەپلەرگە قاتراپ، ئوقۇتۇش سۈپىتى يۇقىرى بولغان مەكتەپ تېپىش يولىدا نۇرغۇنلىغان دىشۋارچىلىقلارغا يولۇقۇۋاتىدۇ. شۇنى چۈشىنىپ يېتىشىمىز زۆرۈركى، بالىلار ئۇچۇن مەكتەپنىڭ شارائىتىنى تالىلاپ بېرىش ئانچە مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى بالىلارنىڭ تاللىشىغا، قىزىقىشىغا ھۆرمەت قىلىش، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش نىشانىنى توغرا چۈشىنىشتۇر. سەممىزدە بولسۇنكى، دۆلىتىمىزدە مەكتەپ قارىسىنى كۆرمەي تۇرۇپ، نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلارمۇ يوق ئەمەس. شۇنىڭ ئۇچۇن بىزنىڭ بالىلارغا مەكتەپ تاللاپ بېرىشىمىز بىھاجەتتۇر.

پېنسىيە ھەلەكچىلىكى

قانداقتۇر بىر ئىشنى قىلىپ، كېيىن يوشۇرۇپ كېتىمەن دەپ ئويلىما، باشقىلاردىن يوشۇرغىنىڭ بىلەن ئۆز ۋىجدانىڭدىن يوشۇرالمايسەن.

ـــ ئىساكرات

بىز نۇرغۇن ئولتۇرۇش - يىغىلىشلاردا ياكى قىسقا پاراڭلار ئارىسىدا بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ: «بالدۇرراق پېنسىيىگە چىقسام» دېگەن سۆزنى دائىم ئاڭلاپ تۇرىمىز. مەن كۆپ قېتىم مۇشۇنداق ئەھۋالغا يولۇققاندا مەندىمۇ « پېنسىيىگە چىقىش» ئارزۇسى پەيدا بولۇپ، بىر ئامال قىلىپ پېنسىيىگە چىققان بولسام دەپ ئويلاپ قالاتتىم. بىراق يېقىندا بىر دوستۇمنىڭ پېنسىيىگە چىقىش جەريانىدىكى ھەلەكچىلىكلىرى ۋە پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىنكى بەزى ئەھۋاللىرى مېنىڭ «پېنسىيىگە چىقىش» توغرىسىدىكى ئويۇمدا قىسمەن تەۋرىنىش ھاسىل قىلىپ، پېنسىيە ئىشىدا ئاز - تولا كاللا ئىشلىتىپ كۆرۈشكە دەۋەت قىلدى.

خېلى يېقىن ئۆتىدىغان بىر دوستۇم بار ئىدى، ئۇ يېشى 45 كە بارمىغان، ئۆزى تىمەن، بەستلىك، خۇش چاقچاق، مىجەزى ئوچۇق - يورۇق كىشى ئىدى. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە خەنزۇ تىلى دەرسى بېرەتتى. خىزمەتكە قاتناشقان ئون نەچچە يىللىق ئوقۇتۇش ھاياتىدا، خىزمەتداشلىرى بىلەن ئوبدان چىقىشىپ، ئوقۇتۇش خىزمىتىدە ھەرھالدا ئۆز خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقىپ ئىشلەپ كەلگەنىدى. يېقىنقى

بىرقانچە يىلدىن بۇيان ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتى ۋە ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈش مەقسىتىدە، ئوقۇتقۇچىلارنى ئىككى يىلدا بىر قېتىم ئاپتونوم رايون بويىچە تەشكىللەنگەن، يىلدا بىر قېتىم ناھىيە بويىچە ئۇيۇشتۇرۇلغان كەسپىي ئىقتىدارىنى سىناش ئىمتىھانىغا تەشكىللىدى. « بالا كەلسە قوشلاپ كەپتۇ» دېگەندەك دوستۇم ئۇدا ئىككى نۆۋەت كەسپىي ساپاسىنى سىناش ئىمتىھانىدا لاياقەتسىز بولدى. ئۇنىڭدىكى خۇشخۇي، يۇمۇرىستىك تۇيغۇ بىردىنلا نەلەرگىدۇر غايىب بولۇپ، مىجەزى ئېغىرلىشىپ، ھە دېگەندە پېنسىيىگە چىقىشتىن سۆز ئاچىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە: كاللىسى دائىم ئاغرىپ، كۆڭلى بىئارام بولۇپ تۇرىدىكەن، بولۇپمۇ بالىلارنىڭ توختىماي سۆزلىگەن سۆزلىرى مېڭىسىنى قوچۇپ، ئىچىنى تىت ـ تىت قىلىدىكەن، مۇشۇ سەۋەبلىك ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىدىن چېكىنىپ چىقىش ياكى باشقا بىرەر كەسىپتە خىزمەت قىلىشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. «ئەمدى ئۇ ھەربىر كۆرۈشكەندە «تېزرەك پېنسىيىگە چىقسام» دەيدىغانلاردىن بولۇپ قالغانىدى. دوستۇم ھەرقانداق بىر ئادەمنى كۆرسە، مېڭەمدىن چاتاق چىقىپتۇ دەپ يۈرۈپ، ئاخىر ئاپتونوم رايوندىكى نوپۇزلۇق بىر دوختۇرخانىنىڭ «مېڭىدە ئۆسمە ۋە قان توسۇلۇش بار ئىكەن » دېگەندەك ئىناۋەتلىك بىر پارچە ئىسپاتنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

بىر كۈنى ئۇ مېنى ئىزدەپ ئىشخانامغا كەپتۇ، قارىسام ئۇنىڭ چىرايىدا خۇشاللىق قايتىدىن نامايان بوپتۇ، ئۇ خۇددى ئۆمرىدىكى ئەڭ قىممەتلىك بىر نەرسىگە ئېرىشكەندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ قولىدا كېسەل سەۋەبىدىن پېنسىيىگە چىقىدىغانلار كارتىسى تۇراتتى.

ــ ئەمدى ئىش پۈتىدىغان بولدى، ــ دېدى ئۇ سالام ـ سەھەتتىن كېيىن.

«هەي، شۇنداق تەمەن بىر ئادەم پەنسىيىگە چىقىپ نېمە ئىش قىلار، يا باشقا بىرەر كەسپىتە پىشىق بولمىسا» دەپ ئويلىدىم مەن ئىچىمدە.

ــ ياش تۇرۇپ پەنسىيىگە چىقىپ نېمە ئىش قىلارسىلەر؟ ــ دېدىم ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ.

ــ نېمە ئىش قىلاتتۇق، تەييار پۇلنىڭ مېغىزىنى چىقىپ، ئارام ئالمامدۇق، يابولمىسا بىرەر ھۇنەر ـ كەسىپ، تىجارەت بىلەن ھەپىلىشىدىغان گەپ، ــ دېدى ئۇ خۇشياقمىغان تەلەپپۇزدا.

ــ قېنى كۆرەرمىز، پەنسىيىگە چىقىمەن دەپ ئويان ـ بۇيان قاتراپ يۈرگۈچە، بىر ـ ئىككى يىل بىللىم ئاشۇرۇپ كەلسەڭلىمۇ بولاتتىغۇ.

دوستۇمنىڭ كەيپى ئۇچتىمۇ قانداق، «خوش، كېيىنچە كۆرۈشەرمىز» دەپ كېتىپ قالدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان ئۇچ ئايلىق نەزەرىيە يېتەكچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىغا كېتىپ قالدىم، دوستۇم بىلەن قايتا كۆرۈشۈش پۇرسىتىمۇ بولمىدى. ئاردىدىن يېرىم يىلچە ئۆتۈپ دوستۇمدىن ھال ـ ئەھۋال سوراش مەقسىتىدە ئۇنىڭغا تېلېفون قىلدىم. ئۇ ئۆزىنىڭ پېنسىيە ئۇقتۇرۇشىنى تاپشۇرۇۋالغانلىقىنى، مائاشىنىڭ ئاران 70% كە چۈشۈپ قالغانلىقىنى، بۇنى بۇرۇنلا بىلگەن بولسا ھەرگىز پەنسىيىگە چىقمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. دېمەك، ئۇنىڭدا كېسەل يوق ئىدى. كېسەل بولغان بولسا ئۇ پۇلنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىنى ئويلىغان بولاتتى.

ــ قالغىنىنى تىجارەتتىن تولۇقلىۋالمامسەن، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭ بىلەن چېقىشىپ.

ــ نەدىكى تىجارەتكەن ئۇ، دېمەككە ئاددىي بولغان بىلەن قاملاشتۇرماق ئۇنداق ئاددىي ئەمەسكەن. ھېلىمۇ ئۇچ ئاي ئىچىدە ئىككى يەردە ئاشخانا ئېچىپ، ئاقتۇرالماي يۈرۈۋاتامدىم.

شۇ تاپتا مەن يا كۆلۈشنى دوستۇمنىڭ قايغۇسىغا ھەمدەمدە بولۇشنى بىلەلمەي قالدىم، چۈنكى ئۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن پۇشايمان ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ كېسەللىك ئىسپاتىغا قانداق ئېرىشكەنلىكى بىزگە نامەلۇم بولسىمۇ، تۇرمۇشىمىزدا مۇشۇنداق قاتراپ يۈرۈپ، ھەر تۈرلۈك ئىسپاتقا ئېرىشىدىغانلارنىڭ بارلىقى بىزگە بەش قولدەك ئايان.

تۇرمۇشىمىزدا يۇقىرىدا قەيت قىلىنغاندەك، كىچىككىنە ئوكۇشسىزلىققا ئوچراپ، كەسپىدىن ۋايساپ، ئورۇنسىز قاتراپ ئاۋارىچىلىك تارتىۋاتقانلارمۇ يوق ئەمەس. يېقىندا بىر سورۇندا بىرىنىڭ 15 يىل بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىش مەقسىتىدە، باشقۇرغۇچى خادىملار بىلەن تولا جېدەللىشىپ مىڭ بىر جاپادا كېسەللىك پېنسىيىسىگە چىققانلىقى، ئارىدىن بىرقانچە يىل ئۆتكەندە، ئۇنىڭ خىزمەتتىكى ئوخشاش ئۇنۋان مائاشى ئېلىۋاتقانلارنىڭ مائاشىنىڭ ئۆزىنىڭكىدىن خېلىلا يۇقىرى ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك تارماقلارغا بىرقانچە ئون قېتىملاپ قاتراپ «مېنى ئۆز ۋاقتىدا باشقۇرغۇچى رەھبەر مەجبۇرىي پېنسىيىگە چىقىرىۋەتكەن، مېنىڭ تېنىم ساغلام، خىزمەت قىلىش ئىقتىدارىم بار ئىدى، خىزمىتىمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بەرسۇن » دەپ ئەرز قىلىپ، ئاخىرىدا خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكى، ئەمدىلىكتە بولسا خىزمەت رېتىمىغا، تۇزۇمىگە ماسلىشالمايۋاتقانلىقى، خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايۋاتقانلىقى، قايتىدىن پېنسىيىگە چىقىش ئۈچۈن قاتراۋاتقانلىقىدەك ئىشلارنى ئاڭلىدىم. ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا بۇنداق ئورۇنسىز قاتراپ يۈرۈۋاتقانلار ھەر قەدەمدە، ھەر ۋاقىت ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ئىنسانىنىڭ تەقدىرى ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ. بىز كەسپىمىزگە، ئۆز ئىشىمىزغا مەسئۇل بولۇپ، ئۆزىمىزدە يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق، بۇرچ تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈرسەك، مەلۇم غايە، نىشانىنى بويلاپ ئۇزلۇكسىز

ئۆگىنىپ، بىلىمىمىزنى يېڭىلاپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش روھىنى يېتىلدۇرسەكلا، ئورۇنسىز قاتراشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

شۇنى ئەسكەرتىش زۆرۈركى، نورمال ئەھۋالدا مۇددەتتىن بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىش ھەرقانداق بىر ئەقىل ئىگىسى ئۈچۈن ئارزۇ قىلىدىغان ئىش ئەمەس. چۈنكى بىزنىڭ پېنسىيىگە چىققان ۋاقتىمىز كۆچ ـ مادارىمىز خېلىلا خورىغان، كېسەلگە قارشى ئىممۇنىتېت كۆچىمىز ئاجىزلاپ، ھە دېگەندە دوختۇرخانىغا قاتراپ، كېسەل بىلەن ھەپىلىشىدىغان، قىرانلىقىمىزنى يوقىتىپ، ياشانغانلىق بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ بولغان چېغىمىزدۇر. بىر قىسىم خىزمەتچى، خادىملار سالامەتلىكىنىڭ يار بەرمەسلىكى سەۋەبلىك، مۇددەتتىن بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىپ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئويلاپ، تەشكىلگە پېنسىيىگە چىقىش ئىلتىماسى سۇنىدۇ، تەستىق چۈشكۈچە كىسىلگە ھاي بىرىپ، ئۆز كەسپىنى سۆيۈپ، مادارىنىڭ يېتىشچە جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيدۇ، يەنە بىر قىسىم خىزمەتچى، خادىملار بولسا ھاياتنى خىزمەت ئۈچۈن ئەمەس، پۇل تېپىشقا ئاتىغاچقا، تۇرلۇك ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ ساختا كېسەل بولۇپ، مۇددەتتىن بۇرۇن پېنسىيىگە چىقىۋالىدۇ، پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن ھۆكۈمەت خىزمىتىگە كۆرسەتمىگەن قىزغىنلىقىنى شەخسىي تاپاۋەتكە قارىتىپ، ئۆز چۆنتەكىنى يوغىنىتىشقا كىرىشىدۇ. بەزىلەر پېنسىيە مەزگىلىدە مەلۇم كەسىپ ياكى پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ ماددىي ۋە مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىشنىڭ ئورنىغا، ھۆكۈمەتنى ئالداپ ھارامدىن ئېلىۋاتقان ئازغىنە مائاشىنىمۇ ئۆز جايىغا سەرپ قىلماستىن، ھەر خىل قانۇنسىز (قىمار ئويناش، چەكلەنگەن سىنئالغۇ ماتېرىيالىلارنى كۆرۈش، سېتىش، ئالدامچىلىق قاتارلىق) قىلمىشلار بىلەن شۇغۇللانماقتا. بۇ بىر ئەقىل ئىگىسى ئۈچۈن نېمىدېگەن ئەخمىقانىلىك ھە ! بۇ خىل ئىللەت مىللىتىمىز

ئۇچۇن نومۇس ۋە ھاقارەت.

بىزدە مەن ھازىرمۇ تىمەن، كۈچ - قۇدرىتىم ئۇرغۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، مەن ھازىرمۇ خەلق ئۇچۇن توپە قوشالايمەن دەيدىغان ئىرادە ۋە جاسارەت بولسۇن، شۇندىلا بىز ئۆزىمىزنى مەڭگۇ ئازادە ھېس قىلالايمىز.

هاۋايى ـ ھەۋەس ھەلەكچىلىكى

هاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلمە، ئۇنى ئەقىل بىلەن رەت قىل، ۋۇجۇدۇڭدا باش كۆتۈرۈپ چىقسا، بىلىم بىلەن باس.

ـــــ يۇسۇپ خاس ھاجىپ

«ئەيدىز يۇقىتۇرۇۋالماڭلار يەنە، ھازىر ئېھتىياتقىلمىسا بولمايدىغان بولۇپ كەتتى».

مانا بۇ ھازىرقى رەڭلىك ئولتۇرۇشلار يۇقىرى پەللىگە چىققان ياكى قۇلاق قىزغۇچە، يۈرەك چىلاشقۇچە ئىچىپ، بۇ دۇنيادىن خەۋەرسىزدەك ھەممىنى ئۇنتۇپ كەيپىنىڭ پەيزىنى سۈرۈۋاتقان مىنۇتلاردا بىر قىسىم ياشلىرىمىزنىڭ ئۆزئارا قىلىشىدىغان سۆزلىرى. بۇ پاراڭلار ياشلار سورۇنىدىلا ئەمەس، ياشانغانلار سورۇنىدىمۇ بولۇۋاتىدۇ.

«قازاندا نېمە بولسا چۆمۈچكە شۇ چىقىدۇ» دېگەندەك، بۇ ھەرگىزمۇ تاسادىپىي ھالدا ياكى چاقچاق ئورنىدا مۇنداقلارچە دېيىلگەن گەپ ئەمەس.

جەمئىيىتىمىزدە «ئەيدىز»دىن ئىبارەت بۇ نىجىس كېسەل يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ھەرقايسى جايلارغا ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تارقىلىپ، نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولدى، سانسىزلىغان ئائىلىلەرنى خانىۋەيران قىلىپ، ئىنسانلارغا ئېغىر تەھدىت سالدى. كۆپ ساندىكى ئەيدىز بىمارلىرى ئۆز سەۋەنلىكىلىرىنى تونۇپ، ئۆز قىلمىشىغا تۆۋا قىلىپ، باشقىلارنىڭ بۇنداق يولغا كىرىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ئەيدىزنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەشۋىقات پىدائىي ئەترىتىگە

ئاتىدى، ئەيدىزنىڭ ئىنسانلارغا كەلتۈرىدىغان بالايىئاپىتىنى كۆچەپ تەشۋىق قىلدى، ئەيدىزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىجتىمائىي تەشكىلاتلىرى بىلەن ھەمكارلىشىپ، ئۆز كەچمىشلىرىنى تېلېۋىزىيە، رادىئو قاتارلىق تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئارقىلىق جەمئىيەتكە كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلدى. مانا بۇ ھەربىر ئىنسان ئۈچۈن ئۆزىنى تونۇش، ئۆز مىللىتىنى، ۋەتىنىنى سۆيۈشنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسىدۇر. ئەكسىچە، بىر قىسىم ئەيدىز بىمارلىرى كېسەلنىڭ مەنبەسىنى ئۆزىدىن كۆرمەي، جەمئىيەتتىن زارلىنىپ، ھەممە گۇناھنى جەمئىيەت قاتلاملىرىدىن ئىزدىدى. كېسەللىك ئازابىنى بارلىق جەمئىيەت ئەزالىرى بىلەن تەڭ تارتىش مەقسىتىدە، تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنى بۇ يولغا سۆرەپ كىرىشكە ئۇرۇندى.

نۆۋەتتە پۈتكۈل جەمئىيەت «ئەيدىزنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئىنسانىيەتنىڭ گۈزەل كەلگۈسىنى بىرلىكتە يارىتىش» خىزمىتىگە ئاتلاندى. جايلاردا ئەيدىزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشخانىسى، ئەيدىز كېسەللىكى بويىچە ھەقسىز قان تەكشۈرۈش پونكىتلىرى، ئەيدىز كېسەللىكىدىن ھەقسىز مەسلىھەت بېرىش ئورۇنلىرى، زەھەر چەككۈچىلەرگە ھەقسىز بېرىلىدىغان زەھەر تاشلاتقۇزۇش دورىلىرى ۋە شىپىرىس بىلەن تەمىنلەش ـ يىغۇېلىش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. كوچا ـ كويلارغا ئەيدىزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋەرەقىلىرى چاپلاندى ھەمدە تەشۋىقات دوسكىلىرى ئورنىتىلدى. تۈرلۈك تەربىيىلەش كۇرسلىرى، تەشۋىقات ماشىنىلىرى ۋە تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى ئارقىلىق ئەيدىزدىن يىراق تۇرۇش، ئەيدىز بىمارلىرىنى كەمسىتمەي، ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىش، ئۇلاردىن ئىبرەت ئېلىش، ئۇلارنى ھاياتنى قەدىرلەپ، باشقىلارغا ئىبرەت تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشقا دەۋەت قىلىش خىزمىتى ئىشلەندى. نەتىجىدە، ئەيدىزنىڭ يۇقۇش يوللىرىنى، ئەيدىزنىڭ ئائىلە، جەمئىيەتكە تولىدۇرۇۋالغۇسىز بالايىئاپەت ئېلىپ كىلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا گىرىپتار

بولغانلارنى تەلتۆكۈس ساقايتىشنىڭ مۇمكىن بولمايدىغانلىقىنى ھەممە ئادەم دېگۈدەك تونۇپ يەتتى. بىراق ھەقىقىي تونۇپ، ئىدىيىدە بۇرۇلۇش ھاسىل قىلالىغانلار زادى قانچىلىك ؟ !

ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا : «1983 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئامېرىكا كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەركىزى ئېيدىز ۋىرۇسىنى تۇنجى بايقىغاندىن بۇيان، دۇنيا بويىچە بۇ خىل ۋىرۇس بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار تېز كۆپەيگەن، 2005 ـ يىلىغىچە دۇنيا بويىچە 38 مىليوندىن كۆپرەك كىشى ئېيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان. 25 مىليون ئادەم بۇ كېسەل سەۋەبىدىن ھاياتىدىن ئايرىلغان. 2005 ـ يىلى بىر يىل ئىچىدە ئېيدىز ۋىرۇسىدىن يۇقۇملانغان ئادەم 4 مىليوندىن ئېشىپ كەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدىكى 2 مىليون 800 مىڭ كىشى ھاياتىدىن ئايرىلغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئېيدىزنىڭ يۇقۇش نىسبىتى يۇقىرى، يۇقۇمنىڭ كېڭىيىش خەۋپى بىرقەدەر زور بولغان رايونلارنىڭ بىرى، ھازىر ئاپتونوم رايون بويىچە دوكلات قىلىنغان ئېيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ 95% ى ياشلار بولۇپ، 20 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغانلار 90% نى تەشكىل قىلىدىكەن.»[1] يېقىنقى نەچچە ئون يىلدىن بۇيان خەلقئارادىكى تەشكىلاتلار ۋە دۆلەتنىڭ ھەر تەرەپتىن يارەدەم بېرىشى ئارقىسىدا پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا مەدەنىيەت بازارلىرىنى زور كۈچ بىلەن تەرتىپكە سېلىش، قانۇنسىز قىلمىشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە زەربە بېرىش، يۇقۇملۇق كېسەلدىن مۇداپىئەلىنىش، ئېيدىزنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان خىزمەتلەر باشتىن ـ ئاخىر چىڭ تۇتۇلۇپ ياخشى ئىشلەنگەن ۋە بەلگىلىك ئۇنۇمى كۆرۈلگەن بولسىمۇ، تۇپ يىلتىزىدىن تىزگىنلىنىش

① «شىنجاڭ گېزىتى» 2007 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى (ئومۇمىي 20388 ـ سان) دىكى سانى، 6 ـ بەت.

مۇمكىن بولمىدى. بولۇپمۇ ئەيدىزدىن ئىبارەت «ئىنسانىيەتنىڭ ھازىرقى زامان تارىخىدىكى خەۋپى ئەڭ زور يۇقۇملۇق كېسەل» نىڭ نىسبىتى يىلدىن ـ يىلغا شىددەت بىلەن تىك سىزىق بويلاپ يۇقىرى ئۆرلىدى، بۇ ھەقىقەتەن قورقۇنچلۇق ئەھۋالدۇر.

نېمە ئۈچۈن «ئەيدىز» دىن ئىبارەت بۇ نىجىس كېسەل 20 نەچچە يىلدىن بۇيان تۈپ يىلتىزىدىن يوقالماستىن، ئەكسىچە بارغانسېرى يامراپ قورقۇنچلۇق بالايىئاپەتكە ئايلىنىدۇ؟! بۇنىڭدىكى تۈپ سەۋەب، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىش، ھاياتنى قەدىرلەش ئېڭىنىڭ ئىنتايىن تۆۋەنلىكىدە. ھاۋايى ـ ھەۋەسكە ئەسەبىيلەرچە ئىنتىلىش، ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلىش ـــ ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ئىرادە، ئىشەنچ، پەزىلەت دېگەندەك ئىنسانىي غۇرۇر نامايەندىلىرىنى بىر ـ بىرلەپ نابۇت قىلىپ ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرىدۇ.

يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان «ئەيدىز» ھەقىقىدىكى تەپسىلاتلىرىمىز بەزى ئىنسانلار ئارىسىدىكى شەرم ـ ھايانىڭ سۇسلىشىپ، ھاۋايى ـ ھەۋەسنىڭ ئەۋج ئېلىۋاتقانلىقىنىڭ دەلىلى، خالاس. مەۋلانا ھۈسەيىن ۋائىز كاشىفى «ئەخلاقۇل مۇھسىنىن» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە: «ياخشى خۇي ـ ئەخلاق مېۋىسى ھايا سۈيىدىن تەربىيەت تاپمىسا، لەززەت بەرمەيدۇ» دېگەن[1]. شەرم ـ ھايا ئادەمىيلىكنىڭ لىباسى، ئىنسانىڭ زىننىتى ۋە ياخشىلىققا يېتەكلىگۈچى روھ. ھاياسىزلىق ـــ نومۇسنى يوقىتىپ، ئىنسانىي پەزىلەتتىن يىراقلىشىپ، ھايۋان كەبى قىلىقلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكىدىن چەتنەپ، ئۆزى ئۈچۈنلا ياشاشتۇر. ئۇ ئىنسانغا خاس قىلمىش ئەمەس. ھاياسىزلىق ئىنسانىنىڭ ئېغىر كۇشەندىسى، ھايا بولمىغان كىشىدە ئۆز ھالال تەرى بەدىلىگە ياشاش ئىستىكى بولمايدۇ.

---

① مۇھەممەت ئوسمان ھاجىم: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەپ ـ ئەخلاق تەربىيىسى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 64 ـ بەت.

هایاسىزلاردا نه نومۇس، نه ۋىجدان دېگەنلەر مەۋجۇت ئەمەس. ئۇلاردا غۇرۇر ۋە پاراسەت بولمايدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ ھالال مېھنىتىگە چاڭگال سالغۇچىلاردۇر.

ئىنساننىڭ روھىيىتىدە ھەۋەسنىڭ بولۇشى ئىنتايىن نورمال ئىش، بىراق ھەۋەسنىڭ ئەسەبىيلىشىپ شەھۋانىيلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈشى تولىمۇ خەتەرلىكتۇر. چۈنكى شەھۋانىي ھەۋەس كىشى ۋۇجۇدىدا ئىنسان تەبىئىتىدىن چەتنىگەن غەيرىي بىر خىل كۈچ، يەنى نومۇس، پەردىشەتتىن يىراقلىشىپ ئادەمىيلىكىنى يوقىتىدىغان، ھايۋان بىلەن ئىنسان ئوتتۇرىسىدىكى چەك - چېگرىنى بۇزۇپ تاشلاپ، ئىنسانىنى ئىنساپ، دىيانەت، پەزىلەتتىن مەھرۇم قالدۇرۇپ، ئىنسان روھىيىتىدە چاكىنىلىق، قەبىھلىكنى تەرغىب قىلىدىغان پاسسىپ ئامىلنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر قەلبىدىن شەرم - ھايا كۆتۈرۈلىدۇ. «شەرم - ھايا كۆتۈرۈلسە، كىشىلەر توغرا يولدىن چىقىپ، ئۆزىنى سورىمايدىغان، بىر - بىرىدىن ئۇيالمايدىغان، نومۇس قىلمايدىغان ھال شەكىللىنىپ، جەمئىيەتنىڭ تەرتىپ - ئىنتىزامى، ئەخلاقى بۇزۇلۇپ، پىتنە - پاسات، پەسكەشلىك يامرايدۇ؛ كىشىلەر بىر - بىرىگە يول قويمايدۇ، ئۆز - ئۆزىنى سوراش روھى ئاجىزلىشىپ، يولسىزلىشىدۇ؛ چوڭلار كىچىكلەرنى، كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنى، ئىمتىيازلىقلار تۆۋەن تەبىقىدىكىلەرنى خورلاپ بوزەك قىلىدۇ»[1].

جەمئىيىتىمىزدە ھازىر ئىنسانىي خىسلىتىدىن چەتنىگەن، ئىنسانلىق نامىغا داغ يەتكۈزىدىغان چېكىدىن ئاشقان ھاياسىز قىلمىشلار كۆرۈلۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، بىر قىسىم چوڭلاردىن ئىنساپ كۆتۈرۈلۈپ، كىچىكلەردە ھۆرمەت سۈسلاشتى، پەردىشەپ ئاللىقاياقلارغىدۇر غايىب بولدى؛ بىر

---

① مۇھەممەت ئوسمان ھاجىم: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنتىزامى ئەدەپ - ئەخلاق تەربىيىسى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2003 - يىلى 12 - ئاي 1 - نەشرى، 64 - 65 - بەت.

قىسىم كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا كۆيۈنۈش، مېھرىبانلىق، ئىللىقلىق كۈنسېرى خىرەلىشىپ، نەپسانىيەتچىلىك، ھاكاۋۇرلۇق، قوپاللىق، توڭلۇق ئەدەپ كەتتى. ھە دېگەندە بىر - بىرىگە تىل - ھاقارەت كەلتۈرىدىغان، بىر - بىرىنىڭ يېغىرىنى كولاپ، يوق يەردىن تۆك ئۈندۈرۈپ پىتنە - ئىغۋا تارقىتىدىغان؛ ئاممىۋى سورۇنلاردا ئۆز مەيلىچە چۈقان - سۈرەن سېلىپ باشقىلارنىڭ ئارامىنى بۇزىدىغان؛ ھاياسىز سۆز - چاقچاق قىلىشتىن ئۇيالمايدىغان؛ باشقىلارنىڭ مۇڭەپپەقىيىتىگە كۆز قىزارتىپ، نېسىۋىسىگە چاڭ-گال سالىدىغان؛ ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ھەرقانداق رەزىللىكلەردىن باش تارتماي خىيانەت ۋە جىنايەت پاتقىقىغا بېشىچىلاپ كىرىپ كېتىدىغان؛ ئەمەل - مەرتىۋە ئۈچۈن تىنىمسىز قاتراپ تەمەخورلۇق قىلىپ باشقىلار ئالدىدا قۇللارچە ئېگىلىپ، خۇشامەت قىلىدىغان؛ ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلىپ، زىناخورلۇق قىلمىشى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئائىلىسىنى ۋەيران قىلىپ ئاياللارنى تۇل، بالىلارنى يېتىم قالدۇرىدىغان قىلمىشلار، شۇنداقلا بىر قىسىم ئەرلەردىكى ئەرلىك مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلالمىغاندىن سىرت، ئاياللىق سۈپىتىنى ئېلىشقا ئىنتىلىش، يەنە بىر قىسىم ئاياللاردىكى ئۆزىنىڭ ئانىدىن ئىبارەت «ئۇلۇغ» لۇقىدىن ۋاز كېچىپ ئەرەنچە سۈپەتكە ئىنتىلىش قىلمىشلىرى جەمئىيىتىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئارىسىدا كۈنسېرى يامراۋاتقان ئەھۋاللاردۇر.

ھايات ئىنسانغا ئامانەت. ئىنسانىنىڭ ھاياتى تولىمۇ قىسقا، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئاشۇ تولىمۇ قىسقا ھايات مۇساپىسىنى قەدىرلەپ ئۇنى ئىنسانىي خىسلەت دۇردانىلىرى بىلەن بېزەپ، ئىنسانىي كامالەتنىڭ مەئىشەتلىرى بىلەن تويۇندۇرۇشى، زىننەتلىشى كېرەك. ئىنسان ئۆزىدە شەرم - ھايا بولغانلىقى بىلەن باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە، ئىززەتلىشىگە سازاۋەر بولىدۇ، ئۇلۇغلىنىدۇ؛ شەرم - ھايا بولغانلىقى بىلەن چاكىنا ھاۋايى -

ھەۋەستىن مۇستەسنا بولۇپ، پاك ۋىجدان بىلەن ياشاشنى دۇرۇس كۆرىدۇ؛ ئادەمىيلىكىنى ساقلاپ، ئىنسانغا خاس روھىي دۇنيادا ياشايدۇ. ئىنسانىنىڭ بارلىق نامۇۋاپىق ئىشلىرىنى توسقۇچىمۇ ھەمدە ئىنسانىنى ياخشى ئىشلارغا ئۇلاشتۇرغۇچىمۇ شەرم - ھايادۇر.

شەرم - ھايا ـــ گۈزەللىك دەرىخىنىڭ جۇلاسىدۇر. ئۇ ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى مۇھىم شەرتتۇر. ئەجدادلىرىمىز «ئۆزۈڭگە لايىق كۆرمىگەننى باشقىلارغىمۇ راۋا كۆرمە» دەپ توغرا ئېيتقان. ئاۋۋال ھەربىر كىشى ئۆزىنى تونۇپ، ئۆزىنى دەڭسەپ كۆرۈشى، ئۆزىدىكى ئىللەتلەرنى باشقىلارنىڭ باھاسى ئارقىلىق بىلىپ بېقىشى زۆرۈر. قېنى، ئۇلار قانداق باھا بېرەر، قانداق تۇيغۇغا كېلىپ قالار؟

دوستلار، ھەممىز بىرلىكتە شەرم - ھايانى ئۆزىمىزگە ھەمراھ قىلىپ، چاكىنا ھاۋايى - ھەۋەستىن يىراق تۇرايلى !

مال ـ دۇنيا ھەلەكچىلىكى

مال ـ دۇنيانى گۈزەل كىيىنىنى قوغلاشقاندەك قوغلىشىپ بەختلىك بولۇپ، ئاچ كۆزلۈك ھەۋىسىنىڭ تۈزىقىغا چۈشۈپ قېلىش ئاقىلانىلىك ئەمەس.

ـــ ئىمىر ھۈسەيىن سەبۈرى

ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى، بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشى كىشىلەرنىڭ ئىستېمال كۆزقارىشى ۋە ئۇسۇلىدا يېڭى چۈشەنچىلەرنى پەيدا قىلدى. جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا ئىقتىسادقا يۈرۈش قىلىش، ئىقتىسادنى ئاشۇرۇش خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىغا ئايلىنىپ، مەركىزىي خىزمەت قاتارىدا تۇتۇلدى. پارتىيە، ھۆكۈمەت پۇقرالارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشنى ئاساسىي نىشان قىلىپ، كۆپ خىل ئۇسۇل ۋە چارىلەر ئارقىلىق ئۇلارنى بېيىش يولىغا سەپەرۋەر قىلدى، سىياسەت ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن زور كۈچ بىلەن يۆلىدى، مەدەت بەردى. بىرقانچە ئون يىللىق جاپالىق ئىزدىنىش ۋە مېھنەت قىلىش نەتىجىسىدە پۇقرالارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى زور دەرىجىدە ئېشىپ ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىشتەك ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى، شۇنداقلا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار سىياسەتلىرىنىڭ تۈرتكىسىدە نۇرغۇنلىغان پۇقراۋى كارخانىلار، بېيىش ماھىرلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن بارلىققا كېلىپ، دۆلەتنىڭ ئەمگەك كۈچلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئىشسىزلىق نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىش جەھەتتىكى بېسىمىنى يېنىكلىتىشتە

بەلگىلىك تۇرتكە بولدى. ئۇلار دۆلەتنىڭ ئالاقىدار سىياسەتلىرىنىڭ تۇرتكىسىدە قانۇن بويىچە ئىگىلىك تىكلەپ، بېيىغاندا ئەسلىنى ئۇنتۇماي، نۇرغۇنلىغان يېتىم - يېسىرلارنىڭ، ئاجىز - مېيىپلارنىڭ، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنىڭ غەمگۇزارىغا ئايلاندى.

بىراق شۇنىمۇ سەگەكلىك بىلەن ئېيتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنداق قىلالمىدى، ئەكسىچە ئۇلار دۆلەتنىڭ قانۇن - نىزاملىرىدىن چەتنەپ ھەر خىل غەيرىي يول، نامۇۋاپىق ۋاستىلەر بىلەن بېيىش يولىغا ئېگەر توقۇپ، ۋاستە، ئۇسۇل تاللىماي ئۆز خاھىشى بويىچە ئىشقا كىرىشتى، پۇل، مال - دۇنيا ئۈچۈن تىنىمسىز قاتراپ كەچۈرگۈسىز ئېغىر خاتالىقلارنى سادىر قىلدى.

بازار ئىگىلىكىنىڭ تەسىرىدە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىدە پۇل ئالدىنقى قاتارغا قويۇلدى، ئىقتىساد ئاملى ئۇلارنىڭ ھاياتى ۋە بارلىقىغا ئايلىنىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن پۇل تېپىپ باي بولۇش كويىدا يۈرىدىغان، پۇل، مال - دۇنيا ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشتىن باش تارتمايدىغان كىشىلىك تۇرمۇش ئېقىمىنى شەكىللەندۈردى. جەمئىيەتتە پۇل ئۈچۈن باللارنى ئالداپ ساتىدىغان، قىزلارنىڭ ئىپپىتىگە تېگىدىغان، ئوغرىلىق ۋە قاتىللىق قىلىدىغان، ھەتتا ئۆز ئۇرۇق - تۇغقان بالا - ۋاقىلىرىغىمۇ زىيانكەشلىك قىلىدىغان رەزىل كىشىلەر پەيدا بولدى. ھە دېگەندە باشقىلارنى قاقتى - سوقتى قىلىپ پايدا ئېلىشنى كۆزلەپلا يۈرىدىغان ئالدامچىلار كۆپەيدى. ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا ئومۇمنىڭ پۇلىغا خىيانەت قىلىدىغان خىيانەتچى، پاراخور ئەمەلدارلارمۇ كۆپىيىشكە باشلىدى. چوڭ - كىچىك ھەرقانداق بىر ئىشنى بېجىرىشتە تاپان ھەققى ۋە شېرىنكانە ئېلىش، پۇل بولمىسا ئىشى ئوڭغا تارتماسلىقتەك ناچار ئىللەتلەرمۇ يوشۇرۇن ئادەت تۈسىنى ئالدى. باللارنى مەكتەپكە ئالدۇرۇش، كېسەلنى ياخشىراق دوختۇرغا كۆرسىتىش،

پىنسىيىگە چىقىش، بالىلارنى ئوقۇشقا ماڭدۇرۇش، خىزمەت ئورنىنى ئالماشتۇرۇش، يۆتكىلىش، ئۇنۇڭانىنى ئۆستۈرۈش، تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت كىنىشكىسى بىجىرىش، ئەسكەرلىككە ئۆتكۈزۈش قاتارلىق كىشىلىك تۇرمۇشقا مۇناسىۋەتلىك بولغان ھەرقانداق ساھە ـ قاتلاملاردا سوۋغا ـ سالام بولمىسا ئىش بىجىرىش قىينىلاشتى ياكى سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى.

گەرچە تۇرمۇشىمىزدىكى ھەممە ئىشلار ئۇ دەرىجىدە چاكىنىلىشىپ كەتمىسىمۇ، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە شۇنداق بولدى، ئۇلارنىڭ ئېڭىغا پۇل بولغاندىلا ھەممىنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ، پۇل ھەممىگە قادىر دېگەن ئىدىيە تاشقا مۆھۈر باسقاندەك سىڭىپ كەتتى. ئەنە شۇلار ـــ پۇل، مال ـ دۇنيانى جېنىدىن ئەزىز كۆرگۈچىلەر ئەسلىدىنلا ئۆزىنىڭ پاك، سەممىي، خۇش پېئىل، خەلقپەرۋەر، ئادىل، ھەققانىيەتچىل ئىنسانىي پەزىلىتى بەدىلىگە تەشكىل ۋە خەلقنىڭ قوللىشى، كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە ئۆستۈرۈلگەن ياكى خەلق مەنپەئىتىگە بۇۋاستە چېتىلىدىغان مۇھىم ئورۇنلاردا ئىشلەۋاتقان كادىرلارنى زەھەرلەۋاتقانلاردۇر. يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئەمەل ـ مەنسەپ پەشتىقىغا مال ـ دۇنيا ئۇچۇن كۆتۈرۈلگەنلەرمۇ بار. مۇنداقلار ئىش بىجىرىشتىكى «ئارقا ئىشىك»نى پەيدا قىلغۇچى يەنە بىر تەرەپتۇر.

رەھبىرىي كادىرلار ۋە ئىش بىجىرگۈچىلەر «ئاغمىخانىنىڭ توخۇ يېتىلىشىدە ياخشى نىيەت يوق» لۇقمىنى ھەر ۋاقىت ئەستە ساقلاپ «كىشىنىڭ تامىقىنى يەپ تىلىڭ قىسقىرايدۇ، كىشىنىڭ سۆڭىسىنى ئېلىپ قولۇڭ قىسقىرايدۇ» دېگەنگە ئوبدان ھۆرمەت قىلىپ، ئۆزىنى پاك تۇتۇپ، پرىنسىپ بويىچە ئادىل ئىش كۆرۈشنى ئوبدان ئۆگىنىۋالسا، پۇل، مال ـ دۇنيا بىلەن ھەممە ئىشنى توغرىلاش غېمىدە تىنىمسىز قاتراۋاتقان، مىللەتنىڭ كەلگۈسىگە پالتا ئۇرۇپ، كىشەن سېلىۋاتقان، «ئاغزىدىن شېكەر،

دىلىدىن زەھەر» تامىدىغان مۇناپىقلارغا دەل جايىدا زەربە بەرسە، پۇل بىلەن ئىنسان قەدىر - قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان رەزىل كىشىلەرنىڭ كۆرەڭلەپ باشقىلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان، كەمستەندىغان يامان ئىللەتلىرىگە ئوڭۇشلۇق زەربە بېرەلىشىمىزگە گەپ كەتمەيدۇ. شۇنداقلا ئەقىل - پاراسىتىگە تايىنىپ ھالال مېھنىتى بىلەن بايلىق يارىتىدىغان، ئىش بېجىرىشتە ئادىل، توغرا يولدا ماڭىدىغان، ساپا ۋە ئەخلاقىي پەزىلەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدىغان ياخشى كەيپىياتنى يارىتىپ، ئىقتىساد بىلەن جەمئىيەت، ئىقتىساد بىلەن پەزىلەت، ئىقتىساد بىلەن ھايات ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئوبدان تەڭشەپ، پۇل تېپىش بىلەن پۇلنى ئورۇنلۇق ئىشلىتىش ھەققىدىكى توغرا ئىدىيىنى كىشىلەر ۋۇجۇدىغا سىڭدۈرگىلى بولىدۇ. مانا بۇ خىل ئىدىيە جەمئىيەت ۋە خەلقىمىزنىڭ بىزدىن كۈتكەن ئۈمىد - ئارزۇسىغا باب كېلىدۇ. بىز شۇنداقلا ھەقىقىي بىر دۆلەت كادىرلىق سالاھىيىتىمىزنى ساقلاپ، ئىنسانىي بۇرچىمىزنى ئادا قىلالىغان بولىمىز.

ئىقتىساد تەرەققىياتىنىڭ ئاساسى. ئىقتىساد بولغاندىلا، يۈكسىلىپ، يېڭىلىق يارىتقىلى، ئىسلاھات ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. ئىقتىساد بولغاندىلا ئۆزى كۆزلىگەننى، ئارزۇ قىلغاننى سېتىۋالغىلى، ياشاش مۇھىتىنى ئۆزگەرتىپ ماددىي جەھەتتىكى بەختىيار تۇرمۇشقا ئېرىشكىلى، ئارزۇ - ئىستەكلىرىدىكى مەلۇم مەنىۋى ئېھتىياجنى قاندۇرغىلى بولىدۇ. بىراق، ئىقتىساد ۋە مال - دۇنيانى ئادەمىيلىكنىڭ ئۈستىگە قويغىلى بولمايدۇ.

ئادەمنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرىلىشى، ياشىشى ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش، ئۆز ئائىلىسى، پەرزەنتلىرى ئۈچۈن ئىگىلىك تىكلەپ، بايلىقات تۇرمۇش كەچۈرۈشنى مەقسەت قىلغان بولسىمۇ، ئىنسانىي پەزىلەت نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئىنساننىڭ ئۆز جەمەتى ئۈچۈن ياشىشى ھاياتلىقنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئەمەس. ياشاشنىڭ ھەقىقىي

مەنسى خەلق ئۇچۇن ئۆزىنى ئاتىغانلىقى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

ھاياتلىق يېگانىلىك ۋە شەخسىيەتچىلىك نۇقتىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئىنسانپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك نۇقتىسىدىن شەرھلىنىدۇ، جۇلالىنىدۇ. ئىنساننىڭ بۇگۈنكى تىرىشچانلىقى ئەتىكى ئەۋلادلارنىڭ بەختى ئۇچۇندۇر.

بىزدە «يامانغا يولۇقساڭ ياربسى، قازانغا يولۇقساڭ قاربسى يۇقار» دەيدىغان گەپ بار. بىز كۇندىلىك تۇرمۇشتا، ئىنسانىي ئەدەپ ـ ئەخلاقنى ئۆزىمىزگە ئۆرنەك قىلىپ، تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەربىر ھالقىلىرىغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىپ، قەدىر ـ قىممىتىمىزنى مال ـ دۇنيا بىلەن ئەمەس، ئەخلاقىي پەزىلەت، باشقىلارنىڭ بىزگە بەرگەن ياخشى باھاسى، ئىززەت ـ ھۆرمىتى ئارقىلىق ئۆلچىشىمىز، مال ـ دۇنيانى قانۇنسىزلىق ۋە رەزىللىك بەدىلىگە ئەمەس، ھالال مېھنىتىمىزگە تايىنىپ يارىتىشىمىز لازىم.

«بېلىقچىنىڭ بېلىققا قارىماق سېلىشى نەپسى ئۈچۇن، بېلىقنىڭ قارماقنى ئىلىنىپ قېلىشى قورساق بالاسى ئۈچۇن» بولغىنىدەك، تۇرمۇشىمىزدىكى ھەممىنى پۇل بىلەن ئۆلچەيدىغان، ئۆز نەپسى ئۈچۇن ۋاستە تاللاپ ئولتۇرماي، قول سالىدىغانلارنىڭ ھەربىرىنى ئۆزى ئۈچۇن كۆپرەك مال ـ دۇنيا توپلاش بولسا، ئۇلارغا پۇرسەت ۋە شارائىت يارىتىپ بەرگۈچىلەرنىڭ مەقسىتى ئۆزىنىڭ ھاجىتىدىن چىققۇدەك مال ـ مۇلۈك ئۇندۇرۇۋېلىشتۇر. تۇرمۇشىمىزدا رەزىللىك بىلەن ھەقىقەتنى، دوست بىلەن دۇشمەننى ئايرىپ، خەلق ئۈچۇن ئىشلەپ، خەلق مەنپەئىتىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ پىرىنسىپ بويىچە ئىش كۆرۈۋاتقانلارمۇ كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ، ئەلۋەتتە. بىز ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئىشنىڭ بىر تەرىپىنىلا كۆرۈپ يەنە بىر تەرىپىنى كۆرمەيدىغان، قارىغۇلارچە ھۆكۈم چىقىرىپ، جەمئىيەت مۇشۇنداق بولۇپ كەتتى، ھەممە ئادەم ئۆز نەپسى ئۈچۇن ئىشلەيدۇ دەيدىغان ناچار ئىدىيە، خاتا كۆز قاراشنى چۆرۈپ

تاشلاش، هەركىم ئۆزىگە مەسئۇل بولۇش پرىنسىپى بويىچە خەلق ئۈچۈن ئىشلەش يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، نەپسانىيەتچىلىككە، چىرىكلىككە قارشى كۈرەش قىلىش، پۈتۈن ۋۇجۇدى، جان - دىلى بىلەن ئىشلەپ، ۋەتەن، خەلق، مىللەت ئۈچۈن تېگىشلىك تۆھپە قوشۇش ئىنتايىن مۇھىم.

بولۇپمۇ، پۇل، مال - دۇنياغا هەددىدىن زىيادە بېرىلىشنىڭ هالاكەتلىك ئاقىۋىتىنى تولۇق تونۇپ يېتىش تولىمۇ زۆرۈر.

ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم يۈسۈپ خاس هاجىپ بۇ هەقتە توختىلىپ مۇنداق دېگەن :

3601. يامان پەسكەش كىلۇر بۇ نەپسىنىڭ ئۆزى،
سېمىز تۇتقانسېرى چىقۇر مۇڭگۈزى.
3643. كىمكى بۇ نەپسىگە يول قويسا هامان،
بىلىمسىز كىشى ئۇ، بۇ روشەن ئايان.
2004. كۆزى ئاچ كىشىلەر بولماس مالغا باي،
پۈتۈن بولسا دۇنيا ئۇنىڭ، ئۇ گادای.
4592. گېلىڭغا ئەسىر بولما، ئى نەپسى چوڭ،
ئەسىر بولساڭ، تېپىلماس قۇتۇلۇش يولۇڭ.

* * *

ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدا تۇرمۇشنىڭ كۆپ خىل قاتلاملىرىدا هەر خىل مۇددىئا ۋە مەقسەت بىلەن تىنىمسىز هەرىكەت قىلىۋاتقانلارنىڭ مىساللىرى كۆپ. ئۇلار ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئورۇن ۋە قاتلاملىرىدا ئۆزىنىڭ ياشاش ئۇسۇلى ۋە دۇنيا قارىشى بويىچە كۆزلىگەن نىشانىنى بويلاپ كۈرەش قىلماقتا. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مۇساپىسىدىكى ئىش - هەرىكەتلىرىنىڭ، يا ئۇنداق يا بۇنداق بولۇشى ئىدىيىسىدىكى ئىنسان تەبىئىتىگە خاس ئۆزلۈك ئېڭى ۋە ئادەمىيلىكنىڭ قانداق يېتىلگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

بىز ئۇچۇن ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، باشقىلارنىڭ ئىلغار تەرەپلىرىنى ئۆگىنىپ، سەلبىي تەرەپلىرىگە نەپرەتلىنىشىمىز، يامان ئىش ـ ھەرىكەتلەرگە، ناچار ھادىسىلەرگە دادىللىق بىلەن قارشى تۇرۇپ، غۇرۇر ـ ۋىجدانىمىز بىلەن ياشىشىمىز، ياشاشنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى نامايان قىلىپ، ئىنسانغا خاس پەزىلىتىمىز بىلەن كىشىلىك ھايات مۇساپىسىزدە شانلىق، پاك ئىزلارنى قالدۇرۇشىمىز، كەلگۈسى تارىخىمىزنى پۇل، مال ـ دۇنيا، رەزىللىك بىلەن ئەمەس، كىشىلەر قەلبىدىكى يۈكسەك ئوبرازىمىز بىلەن نامايان قىلىشىمىز تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر.

نۇقسانلىرىمىزنى ئۆزگەرتەيلى

تاغلارنىڭ كەينىدە تاغلار بار، ئۇپۇقنىڭ كەينىدە ئۇپۇق. ئىنسان تاغلاردىن ئېشىپ، كۆزىنى باغلاپ تۇرغان ئۇپۇق پەردىلىرىنى يىرتىپ تۇرمىسا، ئۇ كۆزى كۆرۈپ تۇرۇپ، ھېچنېمىنى بايقىمايدىغان ئەمىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

ـــ ئابدۇقادىر جالالىدىن

* * *

ھايا، مۇرۇۋۋەت، ساداقەت، تەۋەززۇ، ئەمگەك، سېخىيلىق، نومۇس، ئادالەت، مۇلايىملىق ۋە شىجائەتتىن ئىبارەت 10 خىسلەت ئادەمگە بەخت ـ سائادەت كەلتۈرىدۇ. ھەسەت، ئاداۋەت، بېخىللىق، تەكەببۇرلۇق، يالغانچىلىق، چېقىمچىلىق كەيپ ـ ساپا، خىيانەت، بىلىمسىزلىك ۋە ھۇرۇنلۇقتىن ئىبارەت 10 يامانلىق ئادەمنى پالاكەتكە سۆرەيدۇ.

بۇ ھېكمەتنى مەنمۇ تونۇي، سىزمۇ تونۇڭ.

* * *

ئىنسان ھايات مۇساپىسىدە تۇرلۇك قىسمەتلەرگە دۇچ كېلىدۇ ھەمدە شۇ قىسمەتلەر ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئۈچۈن تىنىمسىز ھەرىكەتلىنىپ ئوخشاش بولمىغان تۇرمۇش كارتىنىسىنى يارىتىدۇ. ئەنە شۇ تۇرمۇش كارتىنىسىغا ئىنسانىي خىسلەتتىكى ياخشى ۋە ياماندىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىللەت يوشۇرۇنغان بولۇپ، ھەربىر كىشىنىڭ ئىللەتلىرى ئوخشاش

بولمايدۇ. ئىنسانىنىڭ هايات كارتىنىسى ئەنە شۇ ئىللەتلەر بىلەن يۇغۇرۇلۇپ، خىلمۇخىل تۇرمۇش سەھنىسىنى يارىتىدۇ. بەزىلەر توغرا يولدا مېڭىپ، خەلق قەلبىدىكى ئۆچمەس ئوبرازغا ئايلانسا، يەنە بەزىلەر ناتوغرا يولدا مېڭىپ كىشىلەرنىڭ لەنىتىگە ئۇچراۋاتىدۇ. بۇ يەردە مەن جەمئىيەتتە بىرقەدەر كەڭ دائىرىدە يامرىغان، نۆۋەتتە كىشىلىك ئەخلاق كرىزىسىدا تاقەت قىلىشقا بولمايدىغان قىسمەن ئىللەتلەر ئۈستىدە پىكىر بايان قىلىپ مەلۇم نۇقتىلاردا كىتابخانلار بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

كىشىلىك تۇرمۇشتا ئاتا ـ ئانا بىلەن پەرزەنت ئوتتۇرىسىدىكى مېهىر ـ مۇھەببەتتىن يېقىن مۇناسىۋەت بولمايدۇ. ئاتا ـ ئانا پەرزەنت نەزىرىدىكى ئەڭ مۇكەممەل ئادەمدۇر. شۇ ۋەجدىن پەرزەنتلەر ئاتا ـ ئانىنىڭ هەر بىر سۆز ـ هەرىكىتىدىن ئۆرنەك ئېلىپ ئۆزىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنى يېتىلدۇرىدۇ، مانا بۇ خىل ئىستىخىيىلىك هادىسە بالىلاردا ئوخشىمىغان ئادەتلەرنىڭ يېتىلىشىنىڭ سەۋەبچىسى بولۇپ قالىدۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنت ئالدىدىكى بۇرچى بالىلارنى تۇغۇپ، چوڭ قىلىپ، قاتارغا قوشۇش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنى يەنە پەزىلەتلىك، ياراملىق ئەۋلادلاردىن قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىشتۇر.

—— خاتىرەمدىن

مەن هەمىشە پەرزەنت دېسە يۈرەك تارلىرى تىترىمەيدىغان، پەرزەنت ئۈچۈن بىر ئۆمۈر جاپا چېكىپ، ئوتتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىپ، پەرزەنتىنىڭ كېلەچىكى ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلاپ، پەرزەنتىنى جەمئىيەتكە ياراملىق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش ئۈچۈن كۈرەش قىلمايدىغان ئاتا ـ ئانا بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلايتتىم.

دەرۋەقە، هەرقانداق ئادەم ئۆي ـ ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىن

پەرزەنتلىك بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. پەرزەنتلىك بولغاندىن كېيىن ئەر - ئايالىنىڭ ئائىلىگە بولغان مەسئۇلىيىتى ئېغىر كۆچىيىدۇ، ئۇلاردا پەرزەنتنى بېقىش، تەربىيىلەشتىن ئىبارەت مەسئۇلىيىتى ئېنىق ئايرىلىپ ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇدرىتى، بىلىم قۇرۇلمىسى، قىزىقىشىغا ماس ھالدىكى مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىپ ئورتاق بىر نىشانغا، يەنى بەختلىك ئائىلە بەرپا قىلىشقا ئاتلىنىدۇ.

ئىنساننىڭ پەرزەنتلىك بولۇشى خاسىيەتلىك ۋە قانۇنىيەتلىك ئىش، بىراق پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيىلەش مەسىلىسى ئويلىنىشقا، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە، تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك بولغان، سەل قاراشقا، تەخىر قىلىشقا بولمايدىغان ئىجتىمائىي مەسىلە.

پەرزەنتنى ياخشى تەربىيىلەش قانداقتۇر بىر ئائىلە نۇقتىسىدىن ئەمەس، پۈتكۈل جەمئىيەت نۇقتىسىدىن مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە، پۈتكۈل جەمئىيەت ئەزالىرى ئورتاق كۈچ چىقىرىشقا تېگىشلىك بولغان، جەمئىيەت ئەخلاقى نۇقتىسىدىن چىقىش قىلىپ، جىددىي ھەل قىلىمسا بولمايدىغان، ھەربىر ئائىلە، مىللەت، دۆلەتنىڭ كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش.

ئۇيغۇرلار ئۇۋچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان مەزگىللەردە، ئۆزىنىڭ ياشاش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئەرلەر ئوزۇق - تۈلۈك تېپىش، چارۋا بېقىش قاتارلىق ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئائىلە سىرتىدىكى ئىشلار بىلەن؛ ئاياللار بالا بېقىش، تائام تەييارلاش، تىككۈچىلىك قىلىش قاتارلىق ئائىلە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. بۇ خىل ياشاش شارائىتى پەرزەنتلەر ئۈچۈن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئۇلارنى ھەر تەرەپتىن يېتەكلەش جەھەتلەردە ئاتىغا قارىغاندا ئانىغا كۆپرەك پۇرسەت تۇغدۇرغان، پەرزەنتلەرنىڭ ئانىسى بىلەن بىللە بولۇش ۋاقتى ئاتىسىنىڭكىگە قارىغاندا كۆپ بولغان. شۇ سەۋەبلىك ئانىلار پەرزەنت تەربىيىلەش جەھەتتە ئاتىلارغا

قارىغاندا كۆپرەك مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچنى زىممىسىگە ئالغان. ئۇلار بالىلارنى بىۋاستە تەربىيىلەپ يېتەكلەشتە بولسۇن ياكى ئاتا بولغۇچىنىڭ ھەربىر سۆز - ھەرىكىتىنى يۇكسەك مۇقەددەسلىككە كۆتۈرۈپ «ئەرلەر يېرىم خۇدا» لىق ئېڭىنى تەبىئىي يوسۇندا بالىلارنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭدۈرۈپ، ئىتائەتمەنلىكنى ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق نامايان قىلىپ، ئەرلەرنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشتىكى مەسئۇلىيەتچانلىق بۇرچ تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈرۈش جەھەتتە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇپ كەلدى. پەرزەنت ئېڭىدىكى مۇقەددەس «ئاتا» ئوبرازىنى، يەنى پەرزەنتنىڭ ھاياتلىق مۇساپىسىدىكى جىمىكى مۇشكۈلاتلارنى يېڭىشتە كۈچ - مادار ئاتا قىلغۇچى، بالا - قازادىن، يامانلىقلاردىن ساقلىغۇچى «تىلتۇمار» نى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى.

ئانىلار ئەنە شۇ بۇرچىنى تەبىئىي ھالدا ئۆز زىممىسىگە ئېلىپ، ئۇنى ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ھەمدە پەرزەنت تەربىيىلەش جەھەتتە ئوخشاش بولمىغان سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈرۈپ ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە تۇرمۇش ئەمەلىيىتىگە زىچ بىرلەشتۈرگەن ئاساستا، پەرزەنت تەربىيىلەشنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك سىناقتىن ئۆتكەن، ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئىگە تۇرلۇك قائىدە - قانۇنىيەتلىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مۇشۇ مەندىن ئېيتقاندا، ئەجدادلىرىمىز ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەش جەھەتتىكى جاپالىق ئەجرىگە باھا بىرىپ «ئانىلار ئۇلۇغ» دەپ تەرىپلەشكەن. ئەنە شۇ «ئۇلۇغ» سۆزى ئارقىلىق ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەش جەھەتتىكى نەتىجىسىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، پەرزەنتلىرىگە بارلىقىنى بېغىشلاپ، پەرزەنتلىرىنىڭ يارامليق ئادەم بولۇپ يېتىلىشى ئۈچۈن تۆھپە قوشۇۋاتقان جاپاكەش ئانىلارنىڭ ئەجرىنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەن.

مەسئۇلىيەتچان ئاتا ـ ئانا ئۇچۇن، پەرزەنت تەربىيىلەشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى ئۇستىدە ئىزچىل ئىزدىنىپ، ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق پەرزەنتلىرىنى ياخشى يېتەكلەپ، ھەر جەھەتتىن ئەتراپلىق تەربىيىلەپ، جەمئىيەتكە يارامليق ئادەم قىلىپ قاتارغا قوشۇش ئۆز ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ بەختتۇر. ئاتا ـ ئانا ئۇچۇن پەرزەنتىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى كۆرۈشتىنمۇ ئارتۇق بەخت بولمىسا كېرەك. جەمئىيىتىمىزدىكى سانسىزلىغان ئاتا ـ ئانىلار مانا مۇشۇ مۇددىئا ـ مەقسەتنى چىقىش قىلىپ، پەرزەنت ئۇچۇن ھەرقانداق ئىشتا باشلامچىلىق، ئۇلگىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، پەرزەنتلىرىنى دەۋر ئېھتىياجىغا ماسلىشالايدىغان، ۋەتەننى، خەلقنى سۆيىدىغان، غۇرۇرلۇق، ۋىجدانلىق، ئەخلاقلىق، ئىجادچانلىق روھىغا باي، مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىغا ئىگە، ئەمگەكنى سۆيىدىغان، ئۆز ـ ئۆزىنى قەدىرلەشنى بىلىدىغان، سەممىي، ئاق كۆڭۈل، ئائىلىگە ۋە ئاتا ـ ئانىسىغا مېھرىبان قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش يولىدا ئۇزلۇكسىز كۇرەش قىلدى، ئىزدەندى، نۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىق ۋە جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يەڭدى. بىراق، بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇلار ئۆزلىرىمۇ بىلىپ ـ بىلمىگەن ھالدا بالىلىرىنى قىمار، ئىچىملىك، چېكىملىككە، چاكىنا ھاۋايى ـ ھەۋەسكە، مەنمەنچىلىك، ئابرۇيىپەرەسلىككە قىزىقتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ گۆدەك قەلبىدە ساقايتىش تەس بولغان كېسەللىك باكتېرىيىسىنى يېتىلدۇردى.

كىشىلىك تۇرمۇشقا ئىنچىكىلىك بىلەن نەزەر سالغىنىمىزدا، جەمئىيىتىمىزدىكى بەزى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلىشى جەھەتتە ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا سادىر قىلىۋاتقان بىر قىسىم سەۋەنلىكلىرىنى ھېس قىلالايمىز.

تۆۋەندە مەن ئەمەلىي ئەھۋاللاردىن بىرقانچىنى مىسال كەلتۇرۇپ ئۆتەي:

يەكشەنبە كۈنى كەچلىك تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن ناھىيە بازىرىنىڭ ئاۋات سورۇنلىرىدىن بىرى بولغان خەلق مەيدانىنى ئارىلىدىم. سودا سارايلارنىڭ، يايمىلارنىڭ ئالدى ئادەم دېگۈزىغا ئايلانغان بولۇپ، خەلق مەيدانىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى كەچلىك بازارنىڭ چىقىش ئېغىزىغا ئېچىلغان چەمبەر تاشلاش ئويۇنى يايمىسىدىكى ئادەملەر توپى كىشىنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە تارتىپ تۇراتتى.

كىشىلەر توپىنى يېرىپ مىڭ بىر جاپادا سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتكەندىن كېيىنلا بۇ يەرنىڭ نېمىشقا بۇنچىۋالا قىزىپ كەتكەنلىكىنى بىلدىم. ئەسلىدە 10 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا قولىدىكى بىر تۇتام چەمبەرنى ئالدىدىكى يايمىغا تىزىپ قويغان ھەر خىل ماركىدىكى تاماكىغا تاشلىماقتا ئىدى. كەينىدىكىسى بەلكىم بالىنىڭ ئانىسى بولسا كېرەك، 45 ياشلار چامىسىدىكى ئورۇق، ياغاق، قاۋۇشارلىق، بوي ئېگىزلىكى 1.70 سانتىمېتىر ئەتراپىدىكى بىر ئايال بالىنىڭ كەينىدە تۇرۇپ بالىغا ھەدەپ مەدەت بەرمەكتە ئىدى. ئۇ، بالىغا ھېلى، «قىزىل تاغ ماركىلىققا تاشلا» دېسە، ھېلى «قار لەيلىسى ماركىلىققا تاشلا»، ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا تاشلا دەيتتى. چەمبەر تاماكىغا چۈشسە، خۇشاللىقىدىن «باركاللا، يارايسەن !» دەپ چۈقان كۆتۈرەتتى، چۈشمىسە «ئەستا ماۋۇ بالىنى، تۈز تاشلىمامسەن ! » دېگىنىچە جىددىيلىشىپ كېتەتتى. بالىنىڭ قولىدا ماركىسى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان بىرقانچە قاپ تاماكا تۇراتتى. بالا بىرھازا ئويناپ خېلى كۆپ پۇلنى ئۇتتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ھېلىقى ئايال «يۇر ئوغلۇم، سەندىن تەلەي قاچقىلى تۇردى، ئەمدى باشقا ياقلارغا بارايلى» دەپ بالىسىنى تارتىپ توپتىن ئايرىلىپ چىقتى.

بوي ـ بەستى كېلىشكەن، ئاق پىشماق، بۇدۇر چاچ، پومپىلاق

كەلگەن بۇ بالا ئانىسىغا يېنىش - يېنىشلاپ قارايتتى، ئۇنىڭ قاپقارا، يوغان ھەم نۇرلۇق كۆزى ئانىسىنىڭ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان چىرايىغا تىكىلمەكتە ئىدى، بالا بىر پەس سۈكۈتتىن كېيىن ئېغىز ئاچتى :

— ئانا، ھېسابلاپ باقە، ئۇتۇپتىمەنمۇ، ئۇتتۇرۇپتىمەنمۇ ؟

ئانا بىرقۇر ھېسابلاپ چىققاندىن كېيىن :

— ئۇتۇۋالغان تاماكىنىڭ پۇلىدىن ئۇتتۇرۇۋەتكەن پۇلنى چىقىرىۋەتكەنده، ئۇچ قاپ ئۇتۇپسەن، ھەربىر قېپىنى بازار باھاسى بويىچە بەش يۈەندىن ھېسابلىساق 15 يۈەن ئۇتتۇڭ دېگەن گەپ، — دېدى.

بالىنىڭ چىرايىدىكى مەيۈسلۈك ئاللىقاياقلارغىدۇر غايىب بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنىدا كۈلكە جىلۋە قىلدى.

— قانداق، دەسلەپتە پۇل بەر، ئويناپ باقاي دېسەم، ئۇتالمايسەن دېگەنىدىڭ. قارا، ئۇتۇپتىمەنمۇ ؟ — دېدى بالا مەغرۇرلانغان ھالدا.

ئۇلارنى كۆرگەندىن باشلاپلا مېنىڭده ئۇلار يەنە قانداق ئويۇنلارنى ئويناشار، بىر كۆزىتىپ باقاي دېگەن ئوي پەيدا بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھەر بىرھەربكەتلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىش ئۈچۈن، چاندۇرماستىن ئۇلارغا ئەگىشىپ مېڭىۋەردىم.

ئۇلار خەلق مەيدانىنى بىرقۇر ئايلانغاندىن كېيىن، « 1 - ماي سودا بازىرى »نىڭ كىرىش ئېغىزىدىكى ئويۇنچۇق شەھەرچىسىگە كىرىپ كەتتى.

مەن ئويۇنچۇق شەھەرچىسىدە پۈتۈنلەي بالىلار ئويناىدىغان ئويۇنچۇق تۇرسا بۇ چوكانغا نېمە باردۇر دېگەندەك چىگىش خىيال بىلەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن شەھەرچىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىگە چىقتىم. شەھەرچىگە ھەر خىل تىپتىكى ئويۇنچۇق ماشىنىلىرى قويۇلغان بولۇپ، شەھەرچە ئىچى ئادەملەر بىلەن لىق تولغانىدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، شەھەرچىگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلارنىڭ كۆپ سانىدىكىلىرى چوڭلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بالىلارغا

ئويۇنچۇقلارنى قانداق ئويناشنى ئۆگەتسە، يەنە بەزىلىرى باشقىلارنىڭ ئويۇنىغا 10 ~ 20 يۈەن، ھەتتا 50 ~ 100 يۈەنلەپ دو تىكمەكتە ئىدى. مۇنار شەكىللىك ئويۇنچۇقنىڭ قېشىغا 7 ~ 10 ياشلار چامىسىدىكى ئون نەچچە بالا ئولىشۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئالقانلىرى قىممىتى بىر يۈەنلىك خەلق پۇلىغا ئالماشتۇرۇلغان ئويۇنچۇق تەڭگە بىلەن تولغان بولۇپ، تەنزىگە بەس ـ بەستە پۇل تاشلاپ، كۆپرەك ئويۇنچۇق تەڭگىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە نىسىپ بولۇشىنى كۈتمەكتە ئىدى. بالىلارنىڭ بەزىلىرى بىرقانچە نۆۋەت تەلەي سىناپ بولغاندىن كېيىن ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق ئالدىغا بېرىپ ئويۇنىنى داۋاملاشتۇرسا، يەنە بەزىلىرى ھەممىنى بىراقلا دوغا تىكىپ دەسمايىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئويۇنچۇق زالى ئىچىدە ئۈيەر ـ بۈيەرلەرنى ئارىلاپ يۈرۈشەتتى. نەزىرىم بىردىنلا ھېلىقى ئانا ـ بالىغا ئاغدۇرۇلدى. كۆز ئالدىمدا، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگەن بولسام ئىشىنىشىم مۇمكىن بولمايدىغان مەنزىرە ئەكس ئەتتى. قاراشتىنلا يېزا ئاياللىرىغا خاس ئۆزگىچىلىك، ساددىلىق، ئىشچانلىق چىقىپ تۇرىدىغان ئانا ئېلېكترونلۇق قىمار تەنزىسى ئالدىدا 50 يۈەنلىك بىر تۇتام پۇلنى تۇتۇپ ئۆز ئامىتىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. بالا جىددىيچىلىك ئىچىدە ئانىسىغا مەدەت تىلىمەكتە ئىدى.

ـــ توقۇز نومۇرنى تاللىساڭ بولمامدۇ، ـــ دېدى بالا ئانىسىنىڭ كەينى ـ كەينىدىن قاچقان ئامىتىگە تاقەت قىلالماي. ئالقىنىدىكى پۇلنىڭ ئاز ـ ئازدىن كېمىيىشى ئانىنى جىددىيلەشتۇرگەن بولسا كېرەك، ئۇ بىردىنلا «ھەربىر دوسى 200 يۈەندىن بولسۇن» دېگىنىچە قالغان ئۈچ ھەمراھىغا قارىدى. «بولىدۇ، 200 يۈەن بولسۇن » دېدى قارىقۇمچاق، سېمىز كەلگەن ئەر. ئىش ئويلىمىغان يەردىن چىقتى. بىرقانچە قېتىم دو تىكىۋېرىپ، ھەممە دەسمايىسىدىن ئايرىلغان ئايال توختىماي كايىۋاتقان ئوغلىنى زەردە بىلەن بىر شاپىلاق ئۇردى.

ـــ چىدىماس، ئويۇنىيالمىغان نەمىسىگە ئىشىنى قىلماي ئادەم ئۇرغىنىنى، ـــ بالا غودۇڭشىغىنىچە ئانىسىغا كايىپ ئويۇنچۇقخانىدىن ئايرىلدى.

يۇزلىرى شەلپەردەك قىزارغان ئانا ئەتراپقا يەر تېگىدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن نەزەر يۈگۈرتۈپ، ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى.

شۇ تاپتا ئاشۇ ئانىغا شۇنداق دېگۈم كەلدى: «ھەي ئانا، سەن ئانىنىڭ بىر قولىدا بۇشۇكنى، يەنە بىر قولىدا دۇنيانى تەڭرىتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانمۇ ؟ ھېس قىلىپ باققانمۇ ؟ بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىپ باققانمۇ ؟ سەن پەرزەنتىڭنىڭ بۆشۈكىنى ئەنە شۇ قىمار سورۇندا تەڭرەتسەڭ، كەلگۈسىدە شۇ بالاڭ ساڭا نېمە ئاتا قىلار ھە ؟! ئەجەبا پەرزەنتىڭنىڭ كەلگۈسىنى ئويلاپ باقمىغانسەنمۇ ؟! ناۋادا پەرزەنتىڭ كېلەچەكتە ھە دېسە قىمارغا بېرىلىپ تاپقان ـ تەرگىنىڭنى قىمارغا تىكىپ ئۇتتۇرۇپ سېنى قاقسەنەم قىلسا، سەن بۇ سەۋەنلىكلەرنى ئۆزۈڭدىن ئىزدىيەلەرسەنمۇ ؟ بەلكىم سەن، بۇ مېنىڭ پەرزەنتىم، مەن نېمە دېسەم، قانداق تەربىيىلىسەم ئۆزۈمنىڭ ئىشى دېيىشىڭ مۇمكىن. بىراق شۇنى سەمىڭگە سىڭىپ قويغۇم كېلىدۇكى، ئۇ يالغۇز سېنىڭ پەرزەنتىڭلا بولۇپ قالماي، مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ پەرزەنتى، ئۇنىڭ نامى يالغۇز ساڭىلا ۋەكىللىك قىلىپ قالماي، مىللەت ۋە دۆلەتكە ۋەكىللىك قىلىدۇ، سېنىڭ پەرزەنتىڭنى قانۇنسىز قىلمىشلار بىلەن تەربىيىلەپ چىققىنىڭ مىللەتنى، دۆلەتنى ھالاكەتكە يۈزلەندۈرگەنلىكىڭ، مىللەت ۋە دۆلەتكە ئاسىيلىق قىلغانلىقىڭ بولىدۇ. پەرزەنتىڭنى ھازىردىن باشلاپ ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىپ ياخشى تەربىيىلىمىسەڭ، ئاقىۋىتىتە ئۆزۈڭ ۋە باشقىلار توسۇپ قالالمايدىغان چوڭ خاتالىقلارنى سادىر قىلىدۇ. ناۋادا سەن ئۆزۈڭنىڭ بىر ئانا ئىكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپ پەرزەنتىڭنى ياخشى يولغا باشلىماي، نامۇۋاپىق ھەرىكەتلەر بىلەن مەشغۇل بولساڭ،

ئاخىرىدا پەرزەنتىگىمۇ ساڭا ئوخشاش، ھەتتا سېنىڭدىن بەتتەر جىنايەت يولىغا قاراپ ماڭىدۇ ـ دە، ئۆزىنى نابۇت قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن سەنمۇ خاتىرجەم ياشىيالمايسەن.

شۇنى ئەستىن ساقىت قىلمايلى، بىز بالىلار ئالدىدا ئەدەپ ـ ئەخلاق، ياخشى ئىشتا باشلامچى بولماي، بالىغا لايىق بولمىغان، ناتوغرا ئىشتا باشلامچى بولۇپ ئۆزىمىز ئىشنى ئاۋۇال بۇزۇپ بەرسەك، بالىلار بىزگە ئەگىشىپ، ھەرقانداق خاتالىقلاردىن باش تارتمايدىغان بولىدۇ. بۇ خۇددى «مۇشۇك كىگىزنى تارتسا، كىگىز پاخالنى تارتار» دېگەندەك ئىش.

* * *

تۇرمۇشىمىزدا بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تورخانىلاردا يۇرۇۋاتقان، بالىلار بىلەن يۇزمۇيۇز ئولتۇرۇپ ھاراق ـ شاراب ئىچىۋاتقان، چېكىملىك چېكىۋاتقان، بالىلارنى ئۆزىگە قارىتىپ قويۇپ سەت گەپلەر بىلەن چاقچاقلىشىۋاتقان ئەر ـ ئاياللارنى ئۇچرىتىمىز.

مۇنداق بىر ئىش ھېلىھەم يادىمدا : توردا دائىم باشقىلار بىلەن ئالاقە قىلىدىغان بىر ئايال كەسپىدىشىم بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ توردا باشقىلار بىلەن خەت ئالاقىسى قىلىۋاتاتتى، 10 ياشلار چامىسىدىكى ئوغلى ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى. بالا بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن ئانىسىنىڭ توردا خەت ئالاقىسى قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «ئاپا، دادامنىڭ تور ئادرېسى يوقتىغۇ ؟! قانداق قىلىپ ئالاقىلىشىۋاتىسەن؟ » دەپ سورىدى. خىزمەتدىشىم ئۇندىمىدى، بىراق ئۇ ماڭا بىر قاراپلا يەرگە قارىۋالدى. شۇ تاپتا خىزمەتدىشىمنىڭ يۈزى قۇلاقچە قىزىرىپ كەتكەنىدى.

خىزمەتدىشىمنىڭ ئوسال ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سەزگەندىن كېيىن: «يۇقىرىدىن پەسلىلىك خۇلاسىنى يوللاشنى

تاپشۇرۇپتىكەن، شۇڭا خۇلاسە ماتېرىيالىنى يوللاۋاتىمىز، مەن خەنزۇچىنى ئانچە ياخشى بىلمىگەچكە خۇلاسىنى ئاپكېلىز يېزىپ يوللاۋاتىدۇ» دېدىم پەس ئاۋازدا. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن خىزمەتدىشىمنىڭ ئوغلى ئىشخانىغا يەنە كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا بىر پەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، يەنە ئېغىز ئاچتى :

ــ خۇلاسە ماتېرىيالىنى تېخىچە يوللاپ بولالمىدىڭلارمۇ ؟!

كەسىپدىشىم ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە قاراپ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدۇق. بالا بىر ماڭا، بىر ئاپىسىغا قاراپ بىرئاز ئىككىلىنىپ تۇرغاندىن كېيىن ئاپىسىنىڭ قولىدىكى مائۇسنى ئېلىپ تور ئويۇنىغا كىرىشىپ كەتتى. ئىلگىرى ئوغلى ئىشخانىسىغا كەلسە، شۇ ھامان «تاپشۇرۇق ئىشلە» دەيدىغان، بالىسىنىڭ تورغا چىقىشىغا يول قويمايدىغان كەسىپدىشىم نېمىشقىدۇر بۈگۈن تىلى كالۋالىشىپ قالغاندەك بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ نېمە ئويلاۋاتقىنى ماڭا ئېنىق بولمىسىمۇ، ئىغىر خىجالەت ئىچىدە قالغانلىقى بەش قولدەك ئايان ئىدى. ئۇ ئېغىر بىر ئۇھ تارتقاندىن كېيىن ئۈن ـ تىنسىز ھالدا سىرتقا چىقىپ كەتتى.

*　　*　　*

بىر كۈنى كەچتە ئاغىنەمنىڭ ئۆيىدە بىرقانچە دوستلار بىلەن ھەمداستىخان بولدۇم. بىز تازا پەيزى قىلىشۋاتاتتۇق، تۇيۇقسىز ئاغىنەمنىڭ سەككىز ياشلار چامىسىدىكى ئوغلى ئاپىسىنىڭ توسقىنىغا پەرۋا قىلماي يىغلاپ يۈرۈپ دادىسىنىڭ قۇچىقىغا چىقىۋالدى.

ــ كەل قوزام، مانا بۇ سېنىڭ رىزقىڭ، ئىچىۋەت.

بالا ئىككىلەنمەستىن بىر رومكا پىۋنى گۈپ قىلىپلا كۆتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، رومكىنى يەنە تەڭلىدى، كەينى ـ

كەينىدىن ئۇچ رومكا كۆتۈرگەندىن كېيىنلا دادىسىنىڭ قۇچىقىدا ئۇخلاشقا باشلىدى.

ــ بالا دېگەننى مۇنداق ئۇخلىتىمىز، ــ دېدى ئۇ مەغرۇرلۇق بىلەن.

*　　*　　*

تاماكا چەكمىسە بىرنەرسە يازالمايدىغان بىر دوستۇم بولىدىغان، ئۇنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، دائىم تاماكىسىنى يېزىق ئۈستىلىگە قويۇپ قويىدىغان ئادىتى بار ئىكەن، بىر كۈنى تاماكىسىنىڭ ئازلاپ قالغانلىقىنى سېزىپ، 12 ياشلارغا كىرىپ قالغان ئوغلىدىن گۇمان قىلىپ، ئوغلىغا نەسىھەت قىلىش ئۈچۈن ئۇنى چاقىرىپتۇ: «ئوغلۇم، تاماكا چېكىش زىيانلىق، تاماكا ئۆپكە راكى پەيدا قىلىپ ئۆمۈرنى قىسقارتىدۇ، شۇڭا تاماكا چېكىپ سالما» دەپتۇ، بالىسىمۇ ماقۇل بوپتۇ. بىراق ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئىش يەنە تەكرارلىنىپتۇ. دوستۇم قاتتىق غەزەپلىنىپ، ئوغلى مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەندىن «ھەي، سەن نېمىدەپ تاماكا چېكىسەن؟ مەن ساڭا تالاي قېتىم نەسىھەت قىلمىدىممۇ؟» دەپ كايىپتۇ. بالا ھېچنېمە دېمەي تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرۇۋاپتۇ، پەقەت دادىسىنىڭ «راستىڭنى ئېيتە، قاچاندىن بېرى تاماكا چېكىۋاتىسەن، ماڭا راست گەپنى دېسەڭلا مەن سېنى كەچۈرۈۋېتىمەن» دېگەن گېپىدىن كېيىنلا، ئاندىن ئېغىز ئېچىپ: «ماقۇل، دادا، مەن ساڭا راست گەپنى دەي، تاماكىنى بويۇم يېزىق ئۈستىلىگە يەتكەندىن بۇيان چېكىۋاتىمەن. دەسلەپتە سېنىڭ داۋاملىق تاماكا چەككىنىڭنى كۆرۈپ دوراپ چەكتىم، كېيىنچە تاماكىنى كۆرسەم تۇرالمايدىغان بولۇپ قالدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. دوستۇم بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن نېمە دېيىشىنى بىلمەي قاپتۇ.

* * *

هه دېگەنده ئۇ ئىش، بۇ ئىشنى باھانە قىلىپ ئەل - ئاغىنىلەر سورۇنىغا قاتناشمايدىغان ياكى سورۇندا بىر دەم ئولتۇرۇپلا، سەۋەب كۆرسىتىپ چىقىپ كېتىدىغان بىر دوستۇم بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ دوستلار ئارا يىغىلىشتا ھەسرەتلەنگەن ھالدا مۇنداق بىر ۋەقەلىكنى سۆزلەپ، ھەممىزنىڭ ئىبرەت ئېلىشىنى ئىلتىجا قىلدى.

ــ بىر كۈنى، ــ دەپ سۆز باشلىدى دوستۇم، ــ قاتتىق ھېرىپ كەتكىنىمدىن ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە ئالدىراپ كېلىپلا، كرېسلوغا ئۆزۈمنى تاشلاپ ئارام ئېلىۋاتاتتىم، توساتتىن تېلېفوننىڭ جىرىڭلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى .

ــ دادا، تېلېفون كەلدى، ــ دېدى ئوغلۇم.

ــ بولدى، سەن ئال.

ــ ماقۇل، دادا، ــ ئوغلۇم شۇنداق دېگىنىچە تېلېفوننى ئېلىپ، قارشى تەرەپ بىلەن سۆزلەشتى.

ــ ۋەي، كىمنى ئىزدەيسىز؟ ھە، يوق. ياق، مەن يالغۇز.

تېلېفوندىكى قارشى تەرەپنىڭ ئاۋازى تونۇشتەك قىلاتتى.

ــ كىمدىن كەپتۇ ؟ ــ دېدىم مەن بىرئاز جىددىيلىك ھېس قىلىپ.

ــ كىمدىن كېلەتتى، چوڭ دادامدىن كەپتۇ.

ــ نېمە، دادامدىن كەلسىمۇ مېنى يوق دېدىڭما ؟ سارالڭمۇ سەن، مەندىن سوراپ بىر ئىش قىلساڭ بولماسمىدى؟ ــ شۇ تاپتا ئاپامنىڭ يۈرەك مۇسكۇل تىقىلمىسى كېسىلى بارلىقى خىيالىمغا كېچىپ، تېخىمۇ جىددىيلىشىشكە باشلىدىم، ــ چوقۇم بىر ئىش بولغان گەپ، ناۋادا بىرەر ئىش بولمىسا، بۇنچە كەچتە ھەرگىزمۇ تېلېفون قىلىپ ئولتۇرمايتتى ...

ئوغلۇم، سۆزۈم تۈگىمەستىنلا ئېغىز ئاچتى:

ــ ئۆتكەنده بىر ھاجەتمەندىن تېلېفون كەلگەنده، سېنى بار

دەپ تېلېفوننى بەرسەم، ساڭا نېمە ئاتىكارچىلىق، سېنى كىم تېلېفون ئال دېگەن، دەپ بىرمۇنچە كايىپ، بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ ئىدارە باشلىقىدىن باشقا كىشىلەردىن تېلېفون كەلسە مېنى يوق دېگىن، دېگەن ئىدىڭغۇ. چوڭ دادام سېنىڭ ئىدارەڭنىڭ باشلىقى بولمىغاندىكىن، سېنى يوق دېدىم شۇ.

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي تۇرۇپلا قالدىم. شۇ تاپتا ئەس ـ يادىم بىچارە ئاپامدا ئىدى. «ئۇ دوختۇرخانىغا كەتكەنمىدۇ ياكى ئۆيدىمىدۇ؟ ئۇنىڭ يېنىدا دادامدىن باشقا ئادەممۇ يوق ئىدى. دادام ياشىنىپ قالغان ئادەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرەر جىددىي ئىش بولمىسا بۇنچە كەچتە تېلېفون قىلىپ ئولتۇرمايتتى، ئەمدى يا ئۆيدە، يا يېنىدا تېلېفون بولمىسا، قانداق قىلىش كېرەك» دېگەندەك مۇرەككەپ چىگىش خىياللار ئىلكىدە ئاۋۇال چوڭ ئۆيگە، ئاندىن بىرقانچە دوختۇرخانىغا چاپتىم. بىر سائەتچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بىر خىزمەتدىشىمنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇلارنىڭ كىرا ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ قىزىل كۆۋرۈك تەرەپكە كېتىپ بارغانلىقىنى ئۇقۇپ، قىزىل كۆۋرۈكتىكى شەھەرلىك دوختۇرخانىغا باردىم. دوختۇرخانىنىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىدە، دادام ئاپامنىڭ قولىنى چىڭ سىقىمدىغىنىچە ھەسرەتلىك كۆز يېشى قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. مەن مىڭ بىر تەسلىكتە «ئانا» دېگەن بىر ئېغىز گەپنىلا قىلالمدىم، شۇ چاغدىلا ئاپامنىڭ ئۇ ئالەمگە ئاللىبۇرۇن كېتىپ قالغانلىقىنى ئۇقتۇم. كېيىن مىڭ پۇشايمان قىلساممۇ ئورنىغا كەلمىدى. ئەينى ۋاقىتتا سىلەرگىمۇ نۇرغۇن قېتىم يالغان گەپ قىلغان، شۇ سەۋەبلىك ئوغلۇممۇ ئۆيگە تېلېفون كەلسە مېنى يوق دېيىشكە ئادەتلەنگەنىدى. يالغانچىلىقىم ئاخىر ئۆزۈمگە ياندى، ئەنە ئاپامنىڭ ئىسسىق يۈزىنىمۇ كۆرەلمىدىم، ھەممىگىلارغا ئىبرەت بولسۇن، كىشىلەر، بولۇپمۇ بالىلار ئالدىدا ھەرگىز يالغانچىلىق قىلماڭلار. « يالغانچىلىقتىن گاچىلىق ياخشى» دېگەن ھەق گەپ ئىكەن.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپ چوڭقۇر ئۇھ تارتقىنىچە ئۆكسۈپ يىغلىۋەتتى. دوستلارنىڭ تەسەللىسى بىلەن ئۇ ئۆزىنى مىڭ بىر تەسلىكتە ئوڭشۇۋالدى.

ئىجتىمائىي تۈرمۈشىمىزدا، ئۆزىمىز بىلىپ - بىلمەي، بالىلار ئالدىدا يالغان سۆزلەپ قويىدىغان ياكى قىسمەن ئاۋارىچىلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يالغاندىن باھانە - سەۋەب توقۇپ بالىلار ۋە باشقا ئائىلە ئەزالىرى ئارقىلىق ئاۋارىچىلىكتىن قۇتۇلىدىغان ئەھۋاللار يوق ئەمەس. ئەجدادلىرىمىز بىزگە «كوزا كۈندە سۇنماس، كۈنىدە سۇنار» دېگەن ھېكمەتنى قالدۇرۇپ، بىزنىڭ ھەرقانداق ئىشتا پەقەت شۇ بىر قېتىملىق ئازغىنا مەنپەئەت ۋە ئاۋارىچىلىكتىن قۇتۇلۇشنى كۆزلەپ ئالدىراقسانلىق ياكى تەۋەككۈلچىلىك نۇقتىسىدىن ھۆكۈم چىقىرىپ، ئاقىۋەت بىر ئۆمۈر تولىدۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان پۈشايمانلاردىن ساقلىنىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئەسكەرتكەن، شۇنداقلا ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ چېكى، سورىقى بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ، دۇرۇس ياشىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىدىن بېشارەت بەرگەن. شۇڭا بىز ھەرقانداق ئىشىمىزنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن سەممىي، راستچىل بولۇشىمىز، ئۆز ئەملىيىتىمىز ئارقىلىق بالىلارغا ئۈلگە كۆرسىتىشىمىز لازىم.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئىشلار تۈرمۈشىمىزنىڭ ھەربىر نۇقتىلىرىدا بىزگە دائىم چېلىقىپ تۇرىدىغان، بىز ئانچە دىققەت قىلىپ كەتمەيدىغان، نەزىرىمىزدىكى ئەڭ ئاددىي ئىشلارنىڭ بىر قىسمىدۇر. بىراق شۇنى ئەستىن چىقارماسلىقىمىز زۆرۈركى، ئۈچۈرلىشىش قەدىمىنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ، كىشىلەرنىڭ ئىستېمال ئېھتىياجىدىمۇ مۇناسىپ ئۆزگىرىش پەيدا بولىدى، جۈملىدىن بۈگۈنكى دەۋر ياشلىرىدا غەربلىشىشكە ئىنتىلىش، غەرب مەدەنىيىتىنى قارىغۇلارچە قوبۇل قىلىش دولقۇنى

كۆتۈرۈلدى. شۇ ۋەجدىن ھەممە ئىشتا ئەملىيەتنى كۆرمىگۈچە ئىشەنمەسلىك تاكى ئۆز بېشىغا كەلمىگۈچە توۋا قىلماسلىقتەك بىر تەرەپلىمىلىك ئىدىيىدىكى ياشلار كۈنسايىن كۆپەيدى. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۇنى قىلساڭ يامان بولىدۇ، بۇنى قىلساڭ يامان بولىدۇ، ئۇ ئاندىق زىيانلىق، بۇ مۇندىق يامان ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدۇ دېگەندەك تەربىيە ئۇسۇلى بىر قىسىم بالىلارنىڭ نەزىرىدە قۇرۇق نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئەنە شۇ ئەخلاق ۋە قانۇن تەرىپىدىن چەكلەنگەن يامان ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى ئۆزلىرى ئەملىيەتتىن باشتىن ئۆتكۈزۈپ راستىنلا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىقمىغۇچە بولدى قىلمىدى. تولىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى شۇ بولدىكى، ئۇلار ئۇنى ئىسپاتلاپ راستىنلا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەندە بولسا، ئۇ مەڭگۈ قايتالمايدىغان بىر يولغا، يەنى جىنايەت ياكى ھالاكەت پاتقىقىغا پېتىپ قالدى. شۇ ۋەجدىن جەمئىيىتىمىزدە تور مەستانىسىگە ئايلىنىپ ئوقۇشتىن قېچىش، زەھەر چېكىش ۋە ئىچىملىككە بېرىلىش، ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ساپاغا ئۆزىنى ئېتىش، تۇرمۇشتا ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقماي باشقىلارغا يۆلىنىۋېلىش ياكى تۈرلۈك قانۇنسىز پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزۇشتەك يامان ئىش ـ ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار كۈنسېرى كۆپەيدى.

يازغۇچى ئابدۇرېھىم دۆلەت : «ئەخلاقنىڭ ۋاقتى ئۆتتىمۇ؟ » دېگەن ئەسىرىدە ئەخلاق توغرىسىدا : «ئىلگىرى كىشىلەر ئاچلىقتىن بىر ـ بىرىنى يېگەنىدى، ھازىر بولسا توقلۇقتىن يەۋاتىدۇ. لۇشۈن ئەپەندى: «بالىلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەپ نىدا قىلغانىدى، لېكىن مەن «ئاۋۋال ئۆزۈڭلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار !» دەپ نىدا قىلىمەن. چۈنكى، ئۆزى ئوت ئىچىدە قالغان ئادەم قانداقمۇ يەنە ئوت ئىچىدىكى ئادەمنى قۇتقۇزالىسۇن ؟ » دەپ يېزىپ، كىشىلەرنى ئاۋۋال ئۆز ئەخلاق، ئېتىقادىنى مۇستەھكەملەشكە دالالەت قىلغىنىدەك، جەمئىيەت قاتلىمىنىڭ

كۈنسېرى مۇرەككەپلىشىپ، پەرزەنت تەربىيىلەش مەسىلىسىدە ھەممىنىڭ بېشى قېتىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، ئاز ساندىكى بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بالىلار ئالدىدىكى ئۇلۇگىلىك رولىغا سەل قاراپ، بالىلارنىڭ يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋېلىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قېلىشى كىشىنى ئويلاندۇرماي قالمايدۇ. ئەجدادلىرىمىز بۇ ھەقتە: «ئاتىنىڭ پەزىلىتى ئوغلىغا مىراس»، «ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق»، «ئالدىن ئۆزۈكنى تۇزە، ئاندىن بالاكنى تۇزە»، «ئايغىرى ئالا بولسا، قۇلۇنى ئالا ئاياغ بولۇر»، «بالىنىڭ ياخشىلىقى ئاتا ـ ئانىدىن بولىدۇ»، «بالاڭ يامان بولسا، ئۆزۈكدىن كۆر»، «بىلىمسىز بالا ـ ئەقىلسىز كالا» دېگەندەك ھېكمەت دۇردانىلىرىنى قالدۇرۇپ پەرزەنت تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىشنىڭ نەقەدەر زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلىگەن.

ئاتا ـ ئانا پەرزەنتنىڭ بىرىنچى ئۇستازى، ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەربىر سۆز ـ ھەرىكىتى، مىجەز ـ خاراكتېرى بالىلارغا بىۋاستە تەسىر قىلىدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانا بولغۇچىلار بالىلارنى زاكىسىدىن باشلاپ تەربىيىلىشىمىز،ن ئۇلارغا كىچىكىدىنلا توغرا، ئەملىي سۆز ـ ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىپ يېتەكچىلىك قىلىشىمىز زۆرۈر.

ئاتا ـ ئانا بالىلار نەزىرىدىكى ئەڭ مۇكەممەل ئىنسانىدۇر. بالىلار ئۆز ئاتا ـ ئانىسىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، ئۇلارنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى ئۆزىگە ئۇلگە قىلىدۇ ھەمدە ئەنە شۇ ئۇلگە ئاساسىدا ئۆز پىسخىكىسىنى يېتىلدۇرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك بالىلارنىڭ گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتتە ئاتا ـ ئانىسىنى دوراپ قېلىشى تەبىئىي ئەھۋال. شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار ئاۋۋال ئۆزىمىزنى ئوبدان تەربىيىلەپ، ئۆزىمىزنى مۇكەممەللەشتۇرۇشىمىز، سۆز ـ ھەرىكەتتە بالىلارغا ھەقىقىي ئۇلگە بولۇپ، ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ھەقىقىي مۇكەممەل ئىنسانلىق سالاھىيىتىمىزنى نامايان قىلىشىمىز، بالىلار

ئالدىدىكى ئوبرازلىمىزغا ھەر ۋاقىت دىققەت قىلىشىمىز، ئەڭ ئاددىي ئىشلارنىمۇ ھەرگىز كىچىك ئىش دەپ قارىماستىن، ھەرقانداق ئىشنىڭ ماھىيىتىنى تولۇق ئىگىلەپ، زىممىمىزگە يۈكلەنگەن ئاتا ـ ئانىلىق مەجبۇرىيىتىمىزنى ھەقىقىي ئادا قىلىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز لازىم.

شۇ نۇقتىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشىمىز كېرەككى، «مېھىر ـ شەپقەت ۋە ئىنسانىي مەسئۇلىيەتكە تولغان، پەرزەنتلەرنىڭ ئەقلى ۋە قەلبىنى توغرا يولغا يېتەكلەۋاتقان، راستچىل ۋە ئەخلاقلىق، پەرزەنت تەربىيىسىدە مېھرىبانلىق ۋە غەمخورلوق تېمىپ تۇرىدىغان ئائىلىلەردىن ساغلام، ئۇمىدۋار، تىرىشچان ھەم قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئاجايىپ پەرزەنتلەر يېتىشىپ چىقىدۇ.»①

بىزنىڭ بالىلارغا روھىي تەييارلىقىمىز ھالدا ئېلىپ بارغان تەربىيىمىز، ئېتىبارسىز ياكى مەست ھالدا قىلغان سۆز ـ ھەرىكىتىمىز، بالىلار ئالدىدا سادىر قىلغان تالاش ـ تارتىش، جېدەل ـ ماجىرالىرىمىز، يالغانچىلىقىمىز، ھەسەت، پىتنە ـ پاساتلىرىمىز، خاتىرجەمسىز ۋە ئەندىشە ئىچىدە ياسقان ھايات مۇساپىمىز پەرزەنتلەرنىڭ پىسخىك ھالىتىدە سەلبىي تەسىر پەيدا قىلىپ، ئۇلارنىڭ بىنورمال كەيپىياتنى يېتىلدۇرۇشىگە بىۋاسىتە تەسىر قىلىدىغان، ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن نۇقسانلارنى يۇقتۇرۇپ، يامان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئاساسلىق ئامىللاردۇر.

① كۆپىل خاردىمان: «بالىلارنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان سەككىز خىل ئىقتىدار»دىن.

ھەسەتخورلۇق ئىناقلىقنىڭ ئەزرائىلى

ھەسەت بىر كىشىنىڭ راھىتى ئۈچۈن يەنە بىر كىشىنى ئازابقا سالىدۇ، ھەر سائەتتە مىڭ غەم ـ غۇسسىنىڭ زەھىرىنى كىشىگە سالىدۇ، بىرەر ئادەم راھەت قەدىمىنى يەرگە قويسا، ھەسەتخور ھەسەت قولى بىلەن بېشىغا كاچاتلايدۇ.

ـــ موللا مۇھەممەت تۆمۇر قەشقەرى

ئىناق جەمئىيەت قۇرۇش تەكتلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ئەمەل ـ مەرتىۋە، ئابرۇي، بايلىق ئۈچۈن ئۆزئارا ئىناق ئىنسانىي پەزىلەتنى يوقىتىپ، باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە كۆز قىزارتىپ، باشقىلارنىڭ نەتىجىسىگە ھەسەت قىلىش بەدىلىگە ئۆزئارا پەردازلاپ، ئاقىلانە كۆرسىتىشنى ئۆزئارا ياشاش پەلسەپىسى قىلىۋالغان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئاشۇ رەزىل، لەنەت، نەپرەتلىك قىلىقلىرى بىلەن جەمئىيەت ئىناقلىقىغا زىيان يەتكۈزۈۋاتقانلىقى ھەممىمىزگە ئايان.

گەرچە ھەسەتخورلۇق قانۇنىي تەرتىپ بويىچە باشقۇرۇش ساھەسىدىن خېلىلا يىراق، باشقىلارغا بىۋاستە ئىقتىسادىي ۋە جىسمانىي زىيان يەتكۈزمەيدىغان بىر خىل روھىي زەئىپلىك سۈپىتىدە كىشىلىك ئەخلاق ئۆلچىمىدىكى ناچار ئەخلاق قاتىشىنىڭ ئاغزاكى ئىپادىلىنىشىدەك تۇيۇلسىمۇ، ماھىيەت جەھەتتىن كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا ئىناقلىقىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدىغان، ئىنسانلار تەرىپىدىن ئەڭ ئەخلاقسىزلىق دەپ قارالغان «زىناخورلۇق» بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇلىدىغان قەبىھ ئىللەتلەرنىڭ بىرى.

ھەسەتخورلۇق — بۇگۈنكى دەۋردىكى باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە كۆز قىزارتىدىغان، باشقىلارغا كەلتۈرگەن ئىغۋاگەرچىلىكى بىلەن ئۆز كۆڭلىنى ئەمەن تاپقۇزىدىغان بىلىمسىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن مەنىۋى كېسەل.

ھەسەتخورلۇقنىڭ تۈپ مەنبەسى شۆھرەتپەرەسلىك بولۇپ، شۆھرەتپەرەسلىك ئىنسانىنى ھەسەتخورلۇق كېچىكىگە باشلاپ كىرىپ، ھەسەتخورلۇق كېسىلىگە گىرىپتار قىلىدۇ. ھەسەتخورلۇق كېسىلى، ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ھەرقانداق بىر كېسەلدىن ئېغىر بولۇپ، ئۇنى داۋالاشقا ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدۇ، ئۇ ئادەمنى يەيدۇ، ۋۇجۇدىنى قۇرۇتىدۇ[1].

ھەسەتخورلۇق بىراۋنىڭ باشقىلار ئارقىسىدىن قىلغان، باشقىلارنىڭ خىزمەت، تۇرمۇش ۋە باشقا پائالىيەتلىرى جەريانىدىكى نەتىجىسى، مەغلۇبىيىتى، سەۋەب مۇناسىۋىتى ئۇستىدىكى مۇلاھىزە، غەيۋەت ـ شىكايەت ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ مىللىتىمىز ئۆرپ ـ ئادەت ئەخلاقىغا يات بولغان بۇ خىل قىلمىش خېلىلا يامراپ، خۇددى كىشىلىك ئەخلاق مىزانىغا كىرگۈزۈلگەن قائىدىلەردەك تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەربىر قاتلاملىرىغا چوڭقۇر سىڭىپ كىردى. بۇگۈنكى كۈندە بۇ خىل ناچار ئىللەت ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىق، ئائىلە ئىناقلىقى، خىزمەتداشلار ئىناقلىقى ئەر ـ ئاياللار مۇناسىۋىتى، ئوخشاش جىنس ۋە يات جىنستىكىلەر مۇناسىۋىتى ۋە ھەرقايسى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە ئىبلىس قولىنى سۇنۇپ ئىناقلىققا ئېغىر بۇزغۇنچىلىق قىلماقتا. بىزنىڭ تىنچ مۇھىتتا، تۇرمۇش، خىزمەت، ئىشلەپچىقىرىشنى ئوڭۇشلۇق سىلجىتىشىمىزغا، ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى ئىشقا سېلىپ، ئىنسانىيەتنىڭ تىنچلىقى ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ بىر كىشىلىك ھەسسىمىزنى قوشۇشتەك مۇقەددەس بۇرچنى ئادا قىلىشىمىزغا

---

① ھاجى ئەخمەت كۆلتېكىن، ئابدۇرېھىم سابىت : «ھېكمەتلىك سۆزلەر» ، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1998 ـ يىلى 2 ـ ئاي، 2 ـ نەشرى، 178 ـ بەت.

توسقۇنلۇق قىلماقتا. بۇ خىل ئىللەت ھەرقايسى مىللەت قۇۋملىرى ئارىسىدا ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت بولسىمۇ، مىللىتىمىز ئارىسىدا بىرقەدەر روشەن دېسەك ئاشۇرۇۋەتكەنلىك بولمايدۇ.

ھەسەتخورلۇقنىڭ ئىپادىلىرى خىلمۇخىل بولۇپ، نىكاھ، ئائىلە، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، يۇز - ئابرۇي، ئورۇن - مەرتىۋە، يۇرۇش - تۇرۇش، سودا - سېتىق قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك ھەربىر قەدەم، ھەربىر نۇقتىلاردا دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ.

تۆۋەندە بىرنەچچە ئەھۋالنى مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەي: بىر كۈنى بىرقانچە دوستلار بىر يەرگە جەم بولۇپ تاماققا ئولتۇرغاندۇق، تېخى چاي كەلتۈرۈلمەي تۇرۇپ مەلۇم ئىدارىنىڭ مەسئۇلى بولغان بىر دوستۇم ئەمەلدارلار ئۇستىدە مۇنداق شىكايەت باشلىدى :

— xx ھاكىمنىڭ گېپى ئۆتمەيمىش، ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشخانا جۇرنىلىرىمۇ ئانچە پىسەنت قىلمىپ كەتمەيدۇ دېيىشىدىكەن، دېمىسىمۇ تۇرقىدىنلا چىقىپ تۇرىدۇ.

— ئەمەل - مەنسەپتىكىلەرنىڭ گېپى ئۆتىدىغان ياكى ئۆتمەيدىغانلىقىنى شۇ كىشىنىڭ كىيىنىشى، يۇرۇش - تۇرۇشى، چەككەن تاماكىسى، ئىچكەن ھاراقنىڭ ماركىسى ۋە قىممىتىگە قاراپ بىلگىلى بولىدۇ. ئۆزىنىڭ كىيىم - كېچەك، يۇرۇش - تۇرۇش سالاپىتىنى زامانغا لايىقلاشتۇرالمىغان، چېكىدىغان، ئىچىدىغىنىنى شۇ يۇرتنىڭ ئىستېمالىدىكى ئەڭ ئالىي مەھسۇلاتلىرىدىن تەمىن ئېتەلمىگەن باشلىقنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ. ئويلاپ بېقىڭلار، ئۆز تۇرمۇشىنى ھازىرقى زامانغا لايىق بېزىيەلمىگەن ئادەم قانداقمۇ ھازىرقى زامان تۇرمۇش مېلودىيىسىنى خەلقئالەم ئالدىدا نامايان قىلىپ، خەلقنى يېتەكلەپ يېڭى دەۋرگە يېڭىچە كىشىلەرنى يېتىشتۇرۇشتە ئۆز كۈچ - قۇدرىتىنى كۆرسىتەلىسۇن؟! ئىسىت

بىچارىنىڭ ھالىغا.

— xx نى قىلچىمۇ ئىقتىدارى يوق، پۇل بىلەن ھاكىم بولغان دېيىشمدىنغۇ، ئۇنىڭدىن xx ئادەم كۆپ تۇرۇكتۇ؟...

— قارىماققا شۇنداقتەك، بىراق بۇ كىشىنىڭ ئىشىنى بىلىپ بولغىلى بولمايدۇ، كىم بىلىدۇ، ئۇمۇ ھوقۇقنى پۇلغا سېتىۋالغانمۇ تېخى ...

— ھوقۇق دېگەن پۇل، پۇل بولسا ھوقۇق بولىدۇ.

— ئۇنداقتا، سىلىمۇ رايون دەرىجىلىك مەسئۇل كادىر، سىلىگە نەچچە پۇل دەسمايە كەتكەنتى ؟ — دېدىم مەن ئۆزۈمگە سەزمىگەن ھالدا بوغۇق ۋە تىترەك ئاۋاز بىلەن.

دوستۇمنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماستىنلا، ئېيتىلغان قاتتىق غەزەپ ۋە ئەجەبلىنىش تەلەپپۇزىدىكى كىنايىلىك سۆزدىن ھەمەيلەن جىممىدە بولۇپ قالغانىدى.

ھازىرقى ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش، ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش، سوتسىيالىستىك ئىناق جەمئىيەت قۇرۇش توغرا سىياسىتىنىڭ تۈرتكىسىدە ھەممە جاي، ھەممە ساھەدە كادىر ئۆستۈرۈشتە ھەر تەرەپتىن ئەتراپلىق تەربىيىلەنگەن، ياش ئوتتۇرا ياش، كادىرلارنى خەلقنىڭ نازارىتى، تەشكىلىنىڭ كۆپ قاتلاملىق تەكرار سىنىشى ئارقىسىدا دەرىجىمۇ دەرىجە سىناپ ۋەزىپىگە قويۇش تۈزۈمى مۇكەممەل يولغا قويۇلۇۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، دۆلەتنىڭ رايون دەرىجىلىك ئەمەل ـ مەنسەپتىكى خىزمەتچىسىنىڭ بۇنداق ئەخمىقانە بىلجىرلاشلىرى مېنى قاتتىق غەزەپكە كەلتۈرگەنىدى.

مېنى ھەممىدىن بەك غەزەپلەندۇرگىنى، سورۇنمىزدىكى ئۆزىنى مۇشۇ يۇرتنىڭ خېلى ئوقۇمۇشلۇق زىيالىيلىرى قاتارىدا ھېسابلايدىغان بىرقانچىلىغان دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ھېلىقى بۇرادەرنىڭ بىمەنە گەپلىرىنى قانائەت ئىلكىدە، سۈكۈتتە تۇرۇپ ئاڭلاشلىرى ئىدى. بۇ ھال ماڭا ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ

ئىنسان، ئىنسانىي خىسلەت ۋە ئىنسانىي پەزىلەت توغرىسىدا ئېيتقان: «چېقىمچىلىقنى خالىمايدىغان قانچە ياخشى كىشى بولسىمۇ، غەيۋەتخورلار ئارىسىغا كىرسە سەۋر قىلالمايدۇ، پىكرى ئۆزگىرىدۇ» دېگەن ھېكمەتنىڭ ئىنتايىن دانا ۋە توغرىلىقىنى يەنە بىر قېتىم يورۇتۇپ بەردى.

توۋا ! گادايىنىڭ كۆرسە، گادايلىقىغا؛ بايىنى كۆرسە بايىنىڭ بايلىقىغا؛ يېتىمنى كۆرسە، يېتىمنىڭ يېتىملىكىگە؛ بەختلىكلەرنى كۆرسە، بەختلىكلەرنىڭ بەختلىكىگە؛ بەختسىزلەرنى كۆرسە، بەختسىزلەرنىڭ بەختسىزلىكىگە ھەسەت قىلىپ بىرىنى خۇدا ئۇرغان دېسە، يەنە بىرىنى باشقىلارنى يۇلۇش بەدىلىگە سەمرىگەن دېسە، ئەمەلدىن چۈشكەنلەرنى پارا ئاپتۇيەي، ناشايان ئىشلارنى قىلىپتۇيەي دېگەندەك تۇرلۇك ـ تۇمەن «پىتنە ـ ئىغۋا» لار بىلەن كۆمۈۋەتسە، ئەمدىلىكتە ئۇنى ئاز كۆرگەندەك بىر ئوبدان ھۆكۈمەت بەرگەن تەمىنات بىلەن خەلقنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ ـ پىشقانلارنى قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان قاتارغا چىقىرىپ ھەسەت قىلسا، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك ؟! ئاڭلىماققا جاھان شۇلارنىڭكىدەك، ئۇلار جاھاندىكى ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدىغاندەك بىلىنەتتى.

ھەممە ئادەم گۈزەللىككە ئىنتىلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، بىر رەھبىرىي كادىرغا نىسبەتەن بىلىم، ئىقتىدار، ئۇنىۋېرسال ساپانىڭ بولۇشىدىن باشقا يۈرۈش ـ تۇرۇش، كىيىم ـ كېچەك جەھەتتە مەلۇم ساپانى ھازىرلاشمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىش. بىراق، بۇ جەمئىيىتىمىزدىكى ئاز بىر قىسىم «پىتنە ـ پاسات » نى ئۆزىگە دوست تۇتقان، باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە چېچىنى يولۇپ ئاھۇزار قىلىدىغان «ھەسەتخورلار»غا نىسبەتەن ئەكسىچە چۈشەنچىدۇر. مىسالىمىزدا قەيت قىلىنغان ھاكىم ئۆزىنىڭ پاكىز، رەتلىك، ئاددىي ـ ساددا تۇرمۇش ئۇسۇلى، خەلقپەرۋەر ئىدىيىسى، پاك ـ ئىنتىزامچانلىقى، ئەمەلىي ئىشلەش روھى بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ، كۆپ سانلىق ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا

ئېرىشكەن كىشى. ئۇنىڭ خەلقنىڭ ھالىغا يېتىپ، خەلق بىلەن بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ياشاپ كېلىۋاتقانلىقى؛ سىياسىي، مەدەنىي ساپاسى، كەسىپچانلىق روھى بىلەن دۆلەتنىڭ، خەلقنىڭ تاللىشىغا مۇيەسسەر بولۇپ، دەرىجىمۇدەرىجە ئۆرلەۋاتقانلىقى ھەسەتخورلارنىڭ پىلىتىسىگە ئوت ياققان. كۈنلاردىن قالغان «ئىت ھۇرەر، كارۋان يۈرەر» دېگەن گەپ بار. ھەسەتخورلار قانچە چالۋاقىسىمۇ بۇ ھاكىمدەك ياخشى كىشىلەرنىڭ ئىشلىرى داۋام قىلىۋېرىدۇ. ياخشىلارنىڭ ئىشلىرى ھەسەتخورلارنى بىپايان دېڭىزدا قولۋاقتىن ئايرىلىپ تېپىرلاۋاتقاندەك، سەكرات ئالدىدا جان تالىشىپ ئۆزىنىڭ ئىنسان بولۇپ تۆرىلىپ قالغانلىقىدىن ۋايساۋاتقاندەك، بىر ئۆمۈر ئازاب ئىچىگە بەند بولغاندەك ئېغىر ئازاب ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇلارغا نىسبەتەن ئەمەلدارلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يۈرۈش ـ تۇرۇش جەھەتتىكى سىرتقى گۈزەللىكىنىڭ ئاددىي ـ سادىدا ياكى ھەشەمەتلىك بولۇشى بەربىر، ئۇلار ئىلغاپ ئولتۇرماستىن ھەر تەرەپتىن قۇسۇر ئىزدەيدۇ، چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەسرىتى ئەدەپ ـ ئەخلاق، نام ـ شۆھرەت، ئىقتىدار جەھەتتە ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان كىشىلەرنىڭ ئۇلىنى كولاشتىن ئىبارەت بىر ئاچچىق رېئاللىق ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇشى مۇمكىن.

*　　*　　*

بىر كۈنى تولۇقسىزغىچە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشىم ماڭا مۇنداق دېگەنىدى:

ـــ يۈرتىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئىشلەيدىغان بىر زىيالىي بىلەن توي قىلغانىدىم، تۇرمۇشىمىز شۇنداق بەختلىك ئۆتۈۋاتاتتى، ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ ئارىمىزدا ئۆسەك سۆزلەر كۆپىيىپ كەتتى، ئاخىردا بىز ھېچ ئىشنىڭ تايىنى يوقلا ئاجرىشىپ كەتتۇق. يۈرتىمىزدا شۇنداق بىر ئادەت

شەكىللەندىكى، بىر قېتىم توي قىلىپ ئاجراشقانلارنىڭ ئاتىقى يامان، شۇ يۇرتتا قايتا توي قىلىش ئاسان ئەمەس. مەن سىڭلىم بىلەن يۇرتتىن چىقىپ بۇ يەردە تىرىكچىلىك قىلغىلىمۇ خېلى يىللار بولۇپ قالدى، بىچارە ئانام هازىر يۇرتتا يالغۇز، ئەكىلىۋېلىشىمىزغا ئەسلا ئۇنىمايدۇ، يۇرتىمىزدا ئاتا ـ ئانىسىدىن، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىدىن ئايرىلىپ ياقا ـ يۇرتلاردا يۇرۇۋاتقان قىزلار يالغۇز بىزلا ئەمەس. يۇرتىمىزدا تۇرمۇش بەختسىزلىكىگە ئۇچرىغانلارغا بۇنىڭدىنمۇ ئاقىلانە تاللاش يولى يوق، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىلىرى باشقا يۇرتلاردا ئۆزىنىڭ يېڭى ئائىلىسىنى قۇرۇۋالدى. خۇدا نېسىپ قىلسا بىزمۇ ئاللانىڭ ئاشۇ هىممىتىدىن بەھرىلىنەرمىز دېگەن ئۈمىدتىمەن.

باشلانغۇچتىن تارتىپ تولۇقسىزنى پۈتتۈرگۈچە بىللە ئوقۇغان، جاپانى يەتكۈچە تارتقان، تۇرمۇشقا پىشقان، ئاق كۆڭۈل ۋە سەمىمىي ياشاش ئىستىكىگە باي بولغان بۇ ساۋاقدىشىم خېلىلا جۇدەپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى ۋە تاتىراڭغۇ كۆرۈنىدىغان بىر جۈپ مەڭزىدىن سىرغىغان ئازابلىق ياشلىرى مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى.

بەختسىزلىكى بەختسىزلىكى ئۈستىدىن كۈلۈش، كىنايە قىلىش ئادىللىقمۇ؟ ياق، بۇ قىز غەيرىي ئادەت تۇسىنى ئالغان هەسەتخورلۇقنىڭ توپ ئوقىغا ئۇچراپتۇ.

ناۋادا بىز «ئانا» دىن تۆرىلىپ، ئاندىن بۇ دۇنياغا ئاپىرىدە بولۇشتەك تەقدىر قىسمەتنىڭ يالدامىسى بولمىغىنىمىزدا، بىز شەك كەلتۈرۈۋاتقان ئاشۇ «ئانىلار» نىڭ جىسمى ۋە ۋۇجۇدىدىن تامچىغان ئىسسىق قېنىنى، ئوغۇز سۈتىنى شوراپ، هاياتلىق بۆشۈكىدىكى ئەللەي ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ، هالال تەرى ۋە مېهنىتى، جاپالىق ئەجرى ئارقىسىدا ئۆزىمىزنىڭ ئادىمىيلىك بەلگىمىزنى يېتىلدۈرۈپ، بۈگۈنىمىزگە ئۇلاشمىغان بولساق، يەنە قانداق قىسمەتلەرنى ئۇلارغا يالداما قىلغان بولاتتۇق ـ هە ؟!

* * *

قايسىبىر خاتىرىلەش پائالىيىتى سورۇنىدا ئاڭلىغان مۇنداق بىر «ھەسەت» يالدامسى ھېلىھەم ئېسىمدە تۇرۇپتۇ :

ــ يېقىنقى كۈنلەردىن بېرى تېلېۋىزوردا بېرىۋاتقان «تەڭرىتاغ ئېكرانى» سەھىپىسىنى كۆردۈڭلارمۇ ؟ ئۇيغۇر ئاياللىرىغا نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ئەمدى، خۇددى ئۇيغۇر مىللىتىدە ئەر قالمىغاندەك باشقا مىللەت بىلەن توي قىلىۋالغىنىنى ئۇلارنىڭ.

ــ پالانىنىڭ ئېرى شىبەمىش، پالانىڭ ئېرى تاجىككەن، پالانىنىڭ ئېرى رۇس دەمدۇ ياكى تاتارمۇ، ئىشقىلىپ، چەت ئەللىكمىش، پالانىنىڭ ئېرى....

ــ ئۇلارنىڭ تېخى دۆلەت دەرىجىلىك ئاتاقلىق ئارتىس دەپ ئاتىلىشىچۇ ؟

ــ ھۆكۈمەتتىمۇ ياكى پارتكومدىمۇ بىر يەردە ئىشلەيدىغان پاكارراق، سېمىز بىر ئاداش بار، ئىسمىنى بىلەمسىلەر؟ ئۇ يېقىندا مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنچىسى بوپتىمىش.

ــ ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ئۇچۇ، تازا ئۇچىغا چىققان بىر لايغەزەل، لاتا بىرنېمە ئوخشايدۇ. ئۇچ نىكاھلىق بولۇپمۇ بىرەر پەرزەنتى يوق.

ــ ئاڭلىسام، ئۇ ئاداش يېڭىدىن مەكتەپ پۈتتۈرۈپ ئىش كۈتۈپ تۇرغان بىر قىز بىلەن مۇھەببەتلىشىپ يۈرۈپتىكەن، ئۇ قىزنىڭ ئاكىسى سېزىپ قېلىپ بەكلا رەسۋا قىلىۋېتىپتىمىش.

ــ بىر ـ ئىككى يەردە خەقنىڭ خوتۇنلىرى بىلەن ئىچ پەش تارتىشىپ يۈرگەندە تۇتۇلۇپ قالغان گەپمۇ بار تېخى.

بىزنىڭ ئىدارىدىكى xx نى تونۇيسىلەرغۇ، ئۇ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى xx بىلەن بىر يۈرتلۇق ئىكەن.

ـــ ئۇنداقتا، ئۇنىڭغا ئوبدانراق مۇئامىله قىلساڭ بولغۇدەك، ئۆسۈپ قالسا سېنىمۇ بىقىنىغا قىستۇرۇپ، بىرەر مەنسەپ بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. .

ـــ ئۆتۈپ بارە، بىز دېگەن xx تەك ئەمەل ئۇچۇن كۇچۇكتەك قاتراپ يۇرىيدىغانلاردىن ئەمەس.

ـــ xx مەسچىتنىڭ ئىمامى خېلى ئوقۇمۇشلۇق زاتمىش، شەرىئەتتىمۇ، پەندىمۇ بار، دەيدۇ.

ـــ ئۇنىڭ گېپىنى قىلما، ئۆتۈپ كەتكەن زىناخور، ئاچ كۆز ئادەم ئۇ.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان مىسالدىن باشقا، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدا، بەزىلەر ساۋاقدىشى ياكى خىزمەتدىشىنىڭ ۋەزىپىسى ئۆستۈرۈلسە؛ يەنە بەزىلەر قولۇم ـ قوشنا، دوست ـ بۇرادەر، ئورۇق ـ تۇغقانلىرى، ھەتتا ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ ھالال مېھنىتى بىلەن پۇل تېپىپ، يېگى ئۆيي سالغانلىقىنى، موتسىكلىت، ئاپتوموبىل دېگەندەك قاتناش ۋاستىلىرىنى سېتىۋالغانلىقىنى، زاۋۇت، كان ـ كارخانا قۇرغانلىقىنى ئاڭلىسا ياكى كۆرسە ئىچى سىيرىلىپ، خېلى ئۇزۇن ۋاقىتقىچە ئۆزىنىڭ نورمال كەيپىياتىنى يوقىتىپ قويىدۇ. يەنە بەزىلەر باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن ئازراقلا ئۇستۇن تۇرىدىغان بىرەر ئارتۇقچىلىقىنى سەزگەن ھامان ئۇلارغا شىددەت بىلەن ھۇجۇم باشلاپ جەمئىيەتكە ئادەم ئويلاپ يەتكىلى بولمايدىغان نۇرغۇنلىغان ئۆسەك سۆزلەرنى تارقىتىدۇ.

تۇرمۇشىمىزدا يۇقىرىقىغا ئوخشاش جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلىمىدىن سۆز ئاچسا ئۆزىنى ھەممىگە قادىر چاغلاپ، باشقىلارنىڭ ھالال ئەمگىكى نەتىجىسىدە قولغا كەلتۈرگەن ئازدۇر ـ كۆپتۇر نەتىجىلىرىنى كۆرەلمەي، ئىچى تارلىق قىلىپ، پىتنە ـ پاسات تارقىتىشتەك يىرگىنچلىك قىلمىشلارنىڭ مىسالى سان ـ ساناقسىز. بۇ خىل «مىننەتنىڭ مەنبەسى،

تەمەنىڭ ئورىسى، نادانلىقنىڭ تەبىئىتى، ئەقىلسىزلىقنىڭ خۇمارى، شەرمەندىلىك ۋە نومۇسسىزلىقنىڭ نەتىجىسى»[1] بولغان ھەسەتخورلۇق تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەربىر ھالقىلىرىغا چىرمىشىپ، كىشىلىك تۇرمۇشىمىزدىكى بېرىش - كېلىش، ئۆزئارا كۆيۈنۈش، ھۆرمەتلەش، ئۆزئارا ياردەم بېرىش قاتارلىق ئەنئەنىۋى ئىنسانىي ئەخلاق - پەزىلەت ئادەتلىرىمىزگە سوغۇق سۇ سېپىپ، بارلىق ياخشىلىقلارنى پىتنە - پاساتلار بىلەن چۆمىدۈرۈپ، ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ ھىممىتىنى سۇسلاشتۇرۇپ، خاراكتېرىنى ناچارلاشتۇردى.

ھەسەتخورنىڭ ئىنسانغا سالىدىغان ۋەسۋەسىسى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىنمۇ كۈچلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ دىلى كور، كۆڭلى قارا، ئىچى تار. ئۇنىڭ دىلى كۆرەلمەسلىك، ئىغۋاگەرچىلىك، دۈشمەنلىك ۋە ئاداۋەت بىلەن تولغان بولىدۇ. «ھەسەتخورنىڭ ئىچى دوزاخ. ئۇ باشقىلار راھەت كۆرسە دائىم ھەسەت قىلىپ مۇشەققەتتە يۈرىدۇ، دائىم غەم - غۇسسىنىڭ زەھەرلىك شەربىتىنى ئىچىدۇ، ھەتتا ھەسەت تەسىرىدىن ئۆزىنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدۇر.»[2]

ھەسەتخورلۇق ــ بىلىمسىزلىكتۇر. بىلىمسىزلىك ئىنسانىنى نادانلىق پاتقىقىغا سۆرەپ ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدىنى جاھالەت، پەسلىك ۋە رەزىللىكلەر بىلەن چۈلغاپ، روھى خۇنۇك، ئەقلى مەجرۇھ، پەيلى بۇزۇق بىر مەخلۇققا ئايلاندۇرىدۇ.

«نادانلىقنىڭ بەختى بولسا، بەختسىزلىككە قىلىنغان سۈكۈت»[3]. جەمئىيىتىمىزدىكى ئىنسانىيەتنىڭ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاپ، ئىززەت - ھۆرمەتكە نائىل بولۇپ، جامائەتچىلىك ئالدىدا ئىناۋىتىنى تىكلەپ، مىللەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى، خاسلىقى، گۈللىنىشى ئۈچۈن ھەر ساھە، ھەر

---

① مۇھەممەت ئوسمان ھاجى: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەپ - ئەخلاق تەربىيىسى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2003 - يىلى 12 - ئاي 1 - نەشرى، 2006 - يىلى 8 - ئاي 2 - بېسىلىشى، 96 - بەت.

②③ يۇقىرىقى كىتاب، 95 ~ 97 - بەتلەر.

كەسىپتە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ مىللىتىمىز ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاقى ۋە ئەقىل - پاراسىتىنى ھەرقايسى ئەللەرگە تونۇتۇش يولىدا تىنىمسىز كۈرەش قىلىۋاتقان، ئىزگۈلۈك ۋە ئالىيجانابلىقنى ئۆزىگە دوست تۇتقان جاپاكەشلىرىمىزنىڭ ئۇتۇق، نەتىجە، غەلىبە سادالىرى نادانلارنىڭ ئازاب ئەلىمى بولسا، جاپاكەشلىرىمىزنىڭ مەغلۇبىيىتى ئۇلارنىڭ بەختى. ئىنسان تەبىئىتىدە شۇنداق بىر غايىۋانە كۈچ باركى، بۇ كۈچ ئەقىل ئىگىسىگە نىسبەتەن ئەقىل - ئىدراك، جاسارەت، ئىنتىلىش، ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنى بىلىش ۋە قەدىرلەش، تەپەككۇرىنى ئىشقا سېلىش ۋە يۈكسەلدۈرۈشتەك ئۇلۇغ مەنىۋىيىتىنى نامايان قىلىشىدا ئۆزىنىڭ ئىجابىي رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ، ئەمما، ۋۇجۇدى بىلىم لىباسىدىن مەھرۇم نادان، بىلىمسىزلەر ئۈچۈن بولسا تەكەببۇرلۇق، گىدىيىش، مەنمەنچىلىكتىن ئىبارەت پاسىقلىقنى يۈكسەلدۈرۈشتەك سەلبىي رول ئويناىدۇ. ئاقىۋەت مەنىۋىيىتىدە، بىلىم، ھېكمەت، ئەدەپ - ئەخلاق، ئىنسانىي پەزىلەتتىن ئەسەر يوق نادانلار ئۆزلىرى بىلىمسىزلىك بەدىلىگە مەھرۇم قالغان ئىنسانىي خىسلەتنى باشقىلارنىڭ ۋۇجۇدى ۋە جىسمىدىكى كەمچىلىكلەردىن ئىزدەيدۇ. ئىزدەش بوسۇغىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ ئۇلاردا كۆرەلمەسلىك، ئىچى تارلىق قىلىش، پىتنە - پاسات تارقىتىشتەك ئەڭ يىرگىنچلىك تۇيغۇ بىخلىرى باراقسانلىنىشقا باشلايدۇ، ئاقىۋەت ھەسەتخورلۇق كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ.

ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم يۈسۈپ خاس ھاجىپ « قۇتاد - غۇبىلىك» نامىلىق ئەسىرىدە ھەسەتخورلۇق توغرىسىدا مۇنداق يازغان :

4253. ھەسەت بىر كېسەلدۇر، داۋاسى ئۇزاق،
ئۆزىنى ئۆزى يەپ سېزەر ئۇ ئاداق.

4255. نە پايدا كىشىگە ھەسەت ئەيلىمەك ؟
ھەسەتخور ئاخىرى كېسەللىك دېمەك.
4276. خۇشال ھاياتتا ياشايمەن دېسەڭ،
تىرىشقىن ھەسەتتىن يىراق بول ئۆزۈڭ.

يۇسۇپ خاس ھاجىپ يۇقىرىقى ئەسىرىدە كىشىگە ھەسەت قىلىش ئادەمگە ھېچبىر نەپ ئېلىپ كەلمەيدۇ، ئەكسىچە ھەممە ئادەم يىرگىنىدىغان، ھەممە ئادەم قاچىدىغان، ھەممە ئادەم يامان كۆرىدىغان بىر خىل كېسەلگە گىرىپتار قىلىدۇ. بۇ خىل كېسەل دەل ھەسەتخورلۇقنىڭ ئۆزى بولۇپ، مەڭگۈ ساقايماس كېسەل، بۇنىڭ داۋاسى يوق، بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشى ئۆزىنى ئۆزى يەپ تۈگىتىدۇ. خۇشال ـ خۇرام ياشايمەن دېگەن ئادەم ھەسەتخورلۇق قىلماسلىق، ھەسەتخورلارغا يېقىنلاشماسلىق لازىم دەيدۇ.

ئىنسانىيەتنىڭ گۈزەل كەلگۈسىنىڭ ئاساسى بولغان جەمئىيەت تەرەققىياتى پەقەت ئىناق، تىنچ بولغان مۇھىتتىلا ئۆز ئىپادىسىنى تاپالايدۇ. ئىناق، تىنچ مۇھىت ئادەملەر بىلەن ئادەملەر، ئادەملەر بىلەن جەمئىيەت، ئادەملەر بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىق ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ. بۇ دەل بىز دەۋاتقان «ئىناق جەمئىيەت» تۇر. ھەسەتخورلۇق بولسا «ئىناق جەمئىيەت» قۇرۇش يولىدىكى توساق.

ھەسەتخورلۇق ھەسەتخورنىڭ رەزىل ۋە خۇنۈك ئوبرازىنى تۇرلۇك سورۇنلاردا ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، ئۆز راھىتى ئۈچۈن باشقا بىر كىشىنى ئازابقا سالىدۇ، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئىناقسىزلىق ئۇرۇقىنى چېچىپ ئىناقلىققا ئېغىر زىيان سالىدۇ، بۇ خىل ئىناقسىزلىقنى ئۆز بايانىنىڭ دەستۇرى قىلىۋالغان ھەسەتخورلارنىڭ بايانلىرى ھەسەت تەڭكەشچىلىرىنىڭ ئېغىزىدىن ئېغىزغا كۆچۈش نەتىجىسىدە

تەدرىجىي كېڭىيىپ ئادەملەر بىلەن ئادەملەر، ئادەملەر بىلەن جەمئىيەت، ئادەملەر بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تورىغا تەبىئىي بۆسۈپ كىرىدۇ. نەتىجىدە جەمئىيەتتە ئىناقسىزلىق ئامىللىرى قۇتراپ، جەمئىيەت تەرققىياتىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىدۇ.

ھەسەتخورلۇق ــ ئىناقلىقنىڭ ئەزرائىلى. ئىناقلىق گۈللىرىمىز ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىدا چەيلەنسە، ئىناقسىزلىق ئامىللىرى ئارامىمىزنى بۇزىدۇ، ئىشلىرىمىزنى ئالغا باستۇرمايدۇ، تۇرمۇشىمىزنى ياخشىلاش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقىرىدۇ. شۇڭا بىز مىللەتنىڭ تەرەققىيات ئىستىقبالىغا توسالغۇ بولۇۋاتقان بۇ ساقايماس كېسەلنى داۋالاش يولىدا ئورتاق كۈرەش قىلىش بىلەن بىللە، قەددى ـ قامىتىمىزنى رۇسلاپ، بىلىم ـ ھېكمەت، ئەدەپ ـ ئەخلاقنى دوست تۇتۇپ، ئەقىل ـ پاراسىتىمىزنى جارى قىلدۇرۇپ، ۋەتەن، خەلقىنىڭ كېلەچىكى بولغان پەرزەنتلىرىمىزنى گۈزەل ئەنئەنىلەر بىلەن تەربىيىلەپ، ئۇلارنى راستچىل، سەمىمىي، ۋاپادار، پاك ـ دىيانەتلىك بولۇپ، «ھەسەت پاسلى» دىن يىراق تۇرۇشقا ئۇندىشىمىز، شۇنداقلا ئۇلارغا ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق ئۇلگە بولۇشىمىز لازىم.

ئەل ئۈچۈن تەر تۆكسە ئەگەر ئادەمزاد،
بىر ئۆمۈر ئەل ئىچرە نامى بولۇر ياد.
قۇياشقا بىر قارا، دائىم خىزمەتتە،
شۇنىڭچۈن چوڭۇ كىچىك ئۇنىڭدىن شاد.

ئىناقلىق ئۇچقۇنلىرى ئىنسانغا قۇياش كەبى يورۇقلۇق ۋە ھۇزۇر بەخش ئېتىپ، ئىنسان دىلىنى يورۇتۇپ، ئىنسانىنى شۇبھىسىز ئالغا ئىلگىرىلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. ئىنسانغا چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت، غەيرەت ـ شىجائەت ئاتا قىلىپ ئۆز ئارزۇ ـ ئىستىكىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش يولىدا

تىنماي كۆرەش قىلىشقا ئۇندەيدۇ. پەقەت ئەل - ۋەتەن ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىيالىغان، باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىدىن ھەتتىلىرىدىن خۇشال بولۇپ، باشقىلارنىڭ خۇشاللىقىنى ئۆزىنىڭ خۇشاللىقى دەپ بىلىپ، ئەل - ۋەتەن ئۈچۈن خالىس تۆھپە قوشالىغان كىشىلا ئەل ئىچىدە چەكسىز ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ مەڭگۈ يادلىنىدۇ.

بۈگۈنكى دەۋر يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، يېڭىلىق يارىتىپ ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن تۆھپە قوشالىغان ئاقىللارغا مەنسۇپ. ھەممىز بىرلىكتە دەۋر روھىغا ماسلىشىپ، ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىپ، يېڭىلىق يارىتىپ، ھەممە جايدا ئىتتىپاقلىق مېلودىيىسىنى ياڭرىتىپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە كۆرەش قىلىپ ھەسەت بىخلىرىنى بۆشۈكىدە ئۇجۇقتۇرۇپ، «ئىناق جەمئىيەت مېلودىيىسى» نى بىرلىكتە ياڭرىتايلى!

سۆز ـ ھەرىكتىمىز ئىلمىي بولسۇن

كىشىنىڭ سۆزى چىن، يېقىملىق، ھەرىكىتى دۇرۇس بولسا، ئۆزى يەتمەكچى بولغان تىلەكلەرگە يېتەلەيدۇ. مەرتىۋىسى ئۆسۈپ، يۈز ـ ئابرۇيى كۆتۈرۈلىدۇ. بەخت ـ دۆلىتىمۇ مەڭگۈلۈك بولۇپ، ھاياتلىق مۇساپىسى تۈگىمەس شادلىق ۋە بەخت ئىچىدە داۋاملىشىدۇ.

ـــــ خاتىرەمدىن

قۇرامىغا يەتمىگەن بالىلار ئۆزئارا سوقۇشۇپ قېلىپ بىر ـ بىرىنى تىللىغاندا، ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن يامغۇرەك قۇيۇلۇۋاتقان سەت گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران قالمىز، بولۇپمۇ ئەمدىلا تىلى چىققان بالىنىڭ سەت گەپ قىلىشى بىزنى تولىمۇ ھەيران قالدۇرىدۇ. بىز شۇ مىنۇتلاردا ئىختىيارسىز ھالدا بالىنىڭ ئانىسىغا قارايمىز. نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىمىز ؟!

كوچا ـ كويلاردا بىراۋنىڭ مېڭىشىنى ئۆزگەرتىپ، شەكىل چىقىرىپ ماڭغانلىقىنى كۆرگىنىمىزدە: «ئاۋۇنى قاراڭلار، ئالچاڭشىپ ھېچ ھالى قالماپتۇ» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىمىز. بىر قىسىملىرىمىز باشقىلار بىزگە ئېھتىياتسىزلىقتىن سوقۇلۇپ كەتكەندە، بولۇشىغا تىللاپ كېتىمىز. ئەمەلىيەتتە، بىز ئۇلاردىن بۇرۇن «خاپا بولماڭ» دەپلا قويساق، قارشى تەرەپ خىجىللىق ھېس قىلىپ بىزدىن كەينى ـ كەينىدىن كەچۈرۈم سورايدۇ، ئەلۋەتتە.

يەنە بىر قىسىملارنىڭ ھەرىكەتلىرىگە سەپسېلىپ قاراپ باقساق، ئۆزىمىزدىن نومۇس قىلىمىز. ئەنە قاراڭ، يولدا

كېتىۋېتىپ سېغىز كەمپۇت چاينىپ، ئاغزىدىن قاس چىقىرىۋاتقانلارغا؛ ئۇدۇل كەلگەنلا يەرگە شالاپلىتىپ تۆكۈرۈۋاتقانلارغا، تاشلاتقۇلارنى تاشلاۋاتقان، ئاممىۋى سورۇنلاردا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ تاماكا چېكىۋاتقان؛ ئۇنلۇك ئاۋازدا پاراڭ سېلىۋاتقان، تېلېفوندا ۋارقىراپ ـ جارقىراپ، بىمەنە سۆزلەر بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلارغا قاراڭ، غەلىتە ياسىنىۋالغانلارغا قاراڭ، سىز ئۇلارغا نېمىدەپ باھا بېرىسىز؟ باشقىلارنىڭ ئۇلارغا قانداق باھا بېرىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالامسىز ؟ باشقىلارنىڭ ئۇلارغا قانداق باھالارنى بەرگەنلىكىگە دىققەت قىلىپ باقتىڭىزمۇ ؟! سىز ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تۆكۈرگىنىڭىزدە، تاشلاندۇقلارنى تاشلىغىنىڭىزدا، باشقىلارنىڭ سىزگە لاپپىدە قارىغىنىغا دىققەت قىلىپ باقتىڭىزمۇ ؟ ئۇلار سىزگە نېمە ئۈچۈن شۇنداق قارايدۇ ؟! غەلىتە كىيىنىپ ماڭغىنىڭىزدا ئەتراپىڭىزدىكى نۇرغۇن كىشىلەر سىزگە قاراپ بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىشىدۇ، ئاندىن كۈلۈشىدۇ. بۇ چاغدا نېمىگە شۇنچىۋالا كۈلۈشۈپ كەتكىنىنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ ؟!

كىشىلىك تۇرمۇشتا ھەممە ئادەمنىڭ بىردەك ساپالىق، سۆز ـ ھەرىكەتتە بىردەك ئىلمىي بۇلۇپ كېتىشى ناتايىن. بىراق ھەممە ئىشنىڭ چېكى بولغىنىدەك سۆز ـ ھەرىكەتنىڭمۇ چېكى بولغىنى ياخشىدۇر. تۇرمۇش ئەملىيىتىمىزدە كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولغان سۆز ـ ھەرىكەت جەھەتتىكى قىسمەن نۇقسانلار ئاز ساندىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ باشقىلارنى دورىشى ياكى ماھىيىتىنى چۈشەنمەسلىك تۈپەيلىدىن ئۆز ھېسسىياتىنى چىقىش قىلىپ تاسادىپىي سادىر قىلغان، تەلىم ـ تەربىيە ئارقىلىق تۈزىتىپ كېتىش ئانچە قىيىن بولمىغان سەۋەنلىكلەر بولسىمۇ، يەنە بىر قىسىم نۇقسانلار بەزى كىشىلەر تەرىپىدىن قارىغۇلارچە ئۆزلەشتۇرۇلۇپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىش ھالىتىدە تەرەققىي قىلىۋاتقان، جەمئىيەتتە خېلى كەڭ دائىرىدە ئومۇملاشقان، ھەتتا ئادەت تۈسىنى ئالغان، جىددىي تۈزىتىلمەسە

مىللەتنىڭ ئومۇمىي ساپاسىغا بىۋاستە تەسىر يەتكۈزىدىغان خەۋپلىك سەۋەنلىكلەردۇر.

ئەجدادلىرىمىز قەدىمدىن تارتىپ ئەدەپ ـ ئەخلاققا ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قاراپ، ئەدەپ ـ ئەخلاقنى تەرغىب قىلىپ، ئۇلۇغلاپ، كىشىلەرنى ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق بولۇشقا ئۇندەپ كەلگەن. سۆز ـ ھەرىكەتتە ئىلمىي بولۇشنى ئىنسان ھازىرلاشقا تېگىشلىك شەرتلەرنىڭ مۇھىمى سۈپىتىدە تونۇپ، ئەدەپ ـ ئەخلاقتا كامالەتكە يەتكەنلەرنى ھۆرمەتلەپ، ئۇلۇغلاپ، بىر ئۆمۈر ئۆستاز تۇتۇپ، چوقۇنۇپ كەلگەن. ئەخلاقسىزلاردىن يىرگەنگەن، ئۇنداقلارنىڭ ئەل ئىچىدە ھۆرمىتى، قەدىر ـ قىممىتى بولمىغان. ھەرىكىتى ئىلمىي بولمىغانلار نەگىلا بارسا ئۆزىنىڭ ئاشۇ سەت قىلىقلىرى بىلەن كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىدىن مەھرۇم قالغان. ئۆزىنىڭ ئەخلاقىتىن چەتنىگەن ناچار قىلىقلىرى ئارقىلىق ئىنسان ھاياتىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىدىغان، قانۇن ـ نىزاملارغا خىلاپ قىلمىشلارنى سادىر قىلىپ مىللەتنىڭ شان ـ شۆھرىتىگە داغ تەگكۈزگەن، ئەنە شۇ ناچار قىلىقلىرى ئارقىلىق مىللەتنىڭ كېلەچىكىنىڭ ئىگىلىرى بولغان ئەۋلادلارنىڭ ئىدىيىسىنى بۇرمىلاپ، ئۇلارنى يامان يولدا مېڭىشقا دەۋەت قىلغان، ئۆز نادانلىقىغا، بىلىمسىزلىكىگە تەن بەرمەي ھەدىگەندە ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ، ياش ئەۋلادلارنى قايمۇقتۇرۇپ، ئىدىيىسىنى زەھەرلىگەن، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىققا ھەسەت ئوتىنى چېچىپ، كىشىلەرنى ئۆزئارا جەڭگى ـ جېدەلگە سالغان، ئۆملۈك، ئىناقلىقتىن ئىبارەت تەرەققىياتنىڭ پارلاق يولىغا تىكەن ئۇرۇقىنى چېچىپ مىللەتنىڭ داغدام يولىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان، مىللەتنىڭ گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلىتىنى دەپسەندە قىلىپ، مىللەت شەنىگە داغ چۈشۈرگەن مۇنداق ھادىسىلەر ھېلىھەم مەۋجۇت.

بىزدە «ئايىغى ئەسكى ئۆيىنى بۇلغار، ئاغزى ئەسكى ئەلنى

بۇلغار» دېگەن گەپ بار. بىر مەنىدىن بۇ بىزگە سۆز ـ ھەربىرىدە ئىلمىي بولمىغانلارنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن نەزەرگە ئىلىنمايدىغانلىقى، ئۇنىڭ باسقان ھەربىر قەدىمىنىڭ كىشىلەرگە بالايىئاپەت بولۇپ، ئەل ـ ۋەتەن ئۈچۈن زەررىچىلىك ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەرسە، يەنە بىر مەنىدىن، نۇقسانلىرىمىزنى چوڭ ـ كىچىكلىك نۇقتىسىدىن ئەمەس، ئومۇمىي نۇقتىدىن تونۇپ يېتىپ، ئۆز سەۋەنلىكلىرىمىزنى ئۆزگەرتىش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇتىدۇ.

ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئىنسانىي خىسلەت ۋە پەزىلەت توغرىسىدا توختىلىپ: «ئەي دانا، سەن مەڭگۈلۈك بىر ھايات تىلىسەڭ، خۇلق ـ مۇجەزىڭ بىلەن سۆزۈڭنى ياخشى قىل» دەپ، ئىنسانىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن ھۆرمەتلىنىپ، خەلق قەلبىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئېلىشى ئۈچۈن سۆز ـ ھەربىرىدە ئىلمىي بولۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى شەرھلىگەن بولسا، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، شائىر ئەلىشىر نەۋائىي : «ئىنسان بارچە مەخلۇقاتلاردىن ياخشى ۋە ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىنسانىنىڭ ھايۋاندىن پەرقى 10 تۈرلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ بەشى ئىنسانىنىڭ ئىچىدە، بەشى ئىنسانىنىڭ تېشىدا بولىدۇ. ئىچىدىكىسى : سۆز سۆزلىمەك، ئۆگەنمەك، ئېھتىياتكار بولماق، ئەستە ساقلىماق، خىيال ۋە تەپەككۇر قىلماق. تېشىدىكىسى : ئاڭلىماق، كۆرمەك، پۈرىماق، سىلىماق، ئېيتماق. ئەنە شۇ سەۋەبتىن، ئىنسان پۈتۈن مەخلۇقاتلاردىن ئۈلۈغدۇر» دەپ ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئىنساندىكى ئىنسانىي قەدىر ـ قىممەت ۋە گۈزەللىكنىڭ ئىككى نۇقتىدا شەرھلىنىدىغانلىقىنى، يەنى سۆز سۆزلىمەك، ئۆگەنمەك، ئېھتىياتكار بولماق، ئەستە ساقلىماق، خىيال ۋە تەپەككۇر قىلماق قاتارلىق سۆز ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان ئىچكى گۈزەللىك بىلەن ئاڭلىماق، كۆرمەك، پۈرىماق، سىلىماق، ئېيتماق قاتارلىق ھەربىرىدە ئىپادىلىنىدىغان

تاشقى گۈزەللىك ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغانلىقى، ئىنسان ئۆزىدىكى شۇ ئىچكى ۋە تاشقى گۈزەللىكنىڭ ئورتاق بىرىكىشىدە ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى نامايان قىلىپ دۇنيادىكى جىمىكى مەۋجۇداتلاردىن پەرقلىنىدىغانلىقىنى ۋە ئۇستۈن ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى، ناۋادا ئۆزىنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى گۈزەللىكىنى نامايان قىلالمىسا، ھايۋاندىن قىلچىمۇ پەرقى قالمايدىغانلىقىنى يورۇتۇپ بەرگەن، شۇنداقلا ئىنسانلارنى سۆز ـ ھەرىكەتتە ئىلمىي بولۇشقا دالالەت قىلغان.

دېمەك، ئىنسان ئۆزىنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتى جەھەتتىكى گۈزەللىكىنىڭ نامايەندىسى بىلەن ئۇلۇغ ۋە ئەزىزدۇر. بىز تۇرمۇشىمىزدىكى يىرگىنىدىغان، نەزىرىمىزدە ناچار ئىللەت دەپ قارايدىغان، باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە سىڭدۈرەلىشى بەسىي مۇشكۇل بولغان نۇرغۇن ئىللەتلەرنى ئۆزىمىزنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىگە تەتبىقلاپ، ئەستايىدىل يەكۈنلەيدىغان بولساق، ئۆزىمىزدە نورغۇن ئىللەتلەرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلالايمىز. بىزدە «ئىللەت تۈزەلمىسە، مىللەت تۈزەلمەس» دەيدىغان سۆز بار. بىزنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىمىز پەقەت ئۆزىمىزگىلا ۋەكىللىك قىلىپ قالماستىن، بەلكى ئۆزىمىز تەۋە بولغان بىر پۈتۈن مىللەتكە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

شۇڭا، بىز ئۆزىمىزدە سىلىق ـ سىپايە، يېقىملىق تىل ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشىمىز، باشقىلارغا ئىللىق مۇئامىلىدە بولۇشىمىز، ھەرىكىتىمىز يېقىملىق، ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولۇشى، جامائەت تەرىپىدىن چەكلەنگەن ياكى جامائەت تەرتىپى، جامائەت ئومۇمىي ئەخلاقىغا زىت بولغان سۆز ـ ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماسلىقىمىز، ئۆزىمىزنىڭ يېقىملىق سۆز ـ ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق باشقىلارغا ياخشى تەسىر بېرىپ، ئۆزىمىز، جۇملىدىن مىللىتىمىزنىڭ گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلىتىنى نامايان قىلىشىمىز لازىم.

يالغانچلىق

يالغانچىلىق ئىنسانىنى ئاپەت تۇزىقىغا گىرىپتار قىلغۇچىدۇر، شۇڭا يالغانىنى تاشلاپ، راستچىللىق، ساداقەت يولىغا كىرمەك لازىم.

ـــ ئىمىر ھۈسەيىن سەبۇرى

ھەقىقىي بىر ئىنسان ئۈچۈن ئېيتقاندا، راستچىل، سەمىمىيلىك بىلەن ياشاش ۋىجدانغا باغلىق بولۇپ، روھىيەت جەھەتتىن ئاقىلانىلىك، كىشىلىك ئەخلاق نوقتىسىدىن ئىنسانغا خاس پەزىلەت، جەمئىيەت نۇقتىسىدىن ھۆرمەتنىڭ تۈپ مەنبەسى، تۈرمۈش نۇقتىسىدىن مۇڭەپپەقىيەتنىڭ ئاساسى ئىدى. تۈرمۈشىمىزدا نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزىنىڭ ۋىجدانى، غۇرۇرى بويىچە ياشاپ، ھەرقانداق ئىشتا سەمىمىيلىكى، راستچىللىقى بىلەن باشقىلارنىڭ زور ئىشەنچىسىگە مۇيەسسەر بولۇپ، تۈرلۈك ئىشلىرىدا مۇڭەپپەقىيەت قازىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇلار كۆز ئالدىدىكى ئازغىنە پايدا ـ مەنپەئەت ئالدىدا تېڭىرقاپ، مال ـ دۇنيا قوغلىشىپ، باشقىلارنى يالغان ـ ياۋىداق گەپلەر بىلەن ئالداپ، ئۇلارنى غەپلەتتە قالدۇرۇپ ئۇستۇنلۇككە ئېرىشىش يولىدا مېڭىۋاتىدۇ. ئۇلار ۋاقىتلىق ئازغىنە نەتىجىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئاقىۋەتتە باشقىلارنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدىكى، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىدىن مەھرۇم قالغان كىشىلەرگە ئايلاندى.

تۆۆەندە مەن تۇرمۇش ئەمەلىيەتىمىزدىن مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەي :

مېنىڭ خېلى يېقىن ئارىلىشىدىغان بىر دوستۇم بار ئىدى، ئۇنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى شۇنداق مۇلايىم، ھەممە ئادەمگە ھەرقانداق ئىشتا راستچىللىق، سالماقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، كىشىنى قايىل قىلىپ، جەمئىيەتتىمۇ باشقىلار ئالدىدا خېلى يۇز تېپىپ تۆتىنىڭ بىرى سانىلىپ كەلگەنىدى. دوستۇمنىڭ كىينىشى رەتلىك، يۇرۇش ـ تۇرۇشى سالاپەتلىك، گەپ ـ سۆزىمۇ جايىدا، ئىقتىسادىمۇ ياخشى ئىدى، يېقىن ئارىلىشىدىغان دوستلار كۆپ ھاللاردا ئۇنىڭغا چوقۇنۇپ، ئۇنىڭ دېگىنىنى ھېساب قىلىشاتتۇق.

بىرقانچە يىل ئىلگىرى دوستۇم بىر ئىچىملىك زاۋۇتى قۇردى. ھەممىز ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىپ، ئۇنىڭغا مەبلەغ جەھەتتىن قۇربىمىزنىڭ يېتىشچە ئاز ـ تولا يارىدەممۇ قىلدۇق، قىسقىغىنا ئىككى يىل ئىچىدە ئۇنىڭ تىجارىتى رونىاق تېپىپ، تەڭتۇشلار ئارىسىدىكى بايلاردىن سانالدى. بىراق دوستۇمنىڭ مىجەزىدە ئۆزگىرىش يۇز بەردى. ئىقتىسادىنىڭ زورىيىشىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭدىكى مېھرىبانلىق، سەممىيلىكتىن ئىبارەت بىزگە ئەڭ يېقىملىق تۇيۇلىدىغان خىسلەت كۇنسايىن خىرەلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. دوستلار يىغىلىشلىرىغا دائىم كېچىكىپ كېلىدىغان، تېلېفون قىلساق سىرتلاردا يۇرۇپمۇ ئۆيدە يېكى مەلۇم ئىش بىلەن ئالدىراش دەپ راستىنى دېمەيدىغان، باشقىلار بىلەن ئانچە ئارىلىشىپ كەتمەيدىغان، خۇپىيانە ئىش قىلىدىغان، ھە دېگەندە پۇل، مال ـ دۇنيانىڭ گېپىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان بىر خىل مىجەز ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتمەكتە ئىدى. «بەش مىنۇتتا يېتىپ بارىمەن» دېگەن بۇ بىر جۈملە سۆز ئۇنىڭغا ئەم بولۇپ قالدىمۇ قانداق، ھەرقانداق جىددىي پەيتلەردىمۇ بەش مىنۇتتا بارىمەن دېگەن بىلەن بىر ـ ئىككى سائەتتە پەيدا بولىدىغان بولدى. ئۇنىڭ بىلەن

تاماقتا بىللە بولۇش ئۈچۈن، شۇنچە تاقەت قىلىپ ساقلىغان بولساقمۇ كەلمەيتتى ياكى كەلسىمۇ تازا كېچىكىپ كېلەتتى. «يالغانچىنىڭ گۇۋاھچىسى تەييار» بولغىنىدەك، ئەتىسى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان تۈرلۈك سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ بىزنى كولدۇرلىتىپ يۈردى. تېلېفوندا تىنچلىق - ئامانلىق سوراشقاندا، مەن ھازىر ئانداق ئالدىراش، مۇنداق ئالدىراش، مەن كەچتە ئۆزۈم تېلېفون قىلاي، دەپ، گەپ يورغىلىتاتتى، ئەمەلىيەتتە بىرقانچە كۈنگىچە تېلېفوندىن ئەسەرمۇ بولمىدى. ھېلىقى بىز ياردەم قىلغان پۇلدىنمۇ ئۈچۈر يوق ئىدى.

شۇ تەرىقىدە بىرقانچە يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆپ سەۋەبلىرىگە تاقەت قىلىپ، دوستلار ئارا نۇرغۇن قېتىم تەرىبىيە بەرگەن بولساقمۇ، يەنىلا ماقۇلدىن باشقا جاۋاب چىقمايدىغان بۇ دوستۇم ئۆزىنىڭ بۇ خىل يامان خۇيىنى زادىلا ئۆزگەرتەلمىدى. ئەمدى ھېچكىم ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەيدىغان، ئۇنىڭ گېپى چىقسىلا ھەممە ئادەم ئۇنى «يالغانچى» دەيدىغان بولدى، ھەتتا باشقىلار ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئارقىسىغا «يالغانچى» دېگەننى قوشۇپ ئاتايدىغان بولدى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ئىسمى قەلبىمنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە بولسىمۇ، جىسمى تەدرىجىي يىراقلىشىپ، ئۇنىڭ سىيماسى گويا كى بىر چۈشتەك تولىمۇ خىرە ئەكس ئېتىپ، دائىم ئىسمى تىلغا ئېلىنسا جۇدۇنۇم ئۆرلەيدىغان، ھېيت - بايرام، خاتىرە كۈنلەردىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇشقا رايىم بارمايدىغان بولۇپ قالدى. قالغان دوستلارمۇ شۇنداق ھېسسىياتتا ئىدى.

«يالغان ئېيتقۇچى لەنەت ۋە كۈلپەتتىن قۇتۇلالمايدۇ» دېگەندەك، دوستۇمنىڭ خۇشال كۈنلىرىمۇ ئۇزۇنغا بارمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەنە شۇنداق باشقىلارنى ياغلىما گەپ بىلەن بىخۇدلاشتۇرۇپ، رىزقىغا چاڭگال سېلىپ، باشقىلارنى قۇربانلىق قىلىش بەدىلىگە ئۆزىنى رونақ تاپقۇزۇشتەك ناتوغرا تىجارەت ۋاسىتىسىنىڭ كاساپىتىدىن ئاخىرىدا ئۆزىدىنمۇ ئۈستا كەلگەن

بىر نىڭ دامىغا چۈشۈپ بار دەسمايىسىدىن ئايرىلىپ، قاق سەنەم بولدى. كىشىلەرنىڭ نەپرىتىگە ئۇچراپ ماڭدامدا بىر دەشنەم يەپ يۈردى، ھەممە كىشى ئۇنىڭغا لەنەتلەر ئوقۇپ، ئۇنىڭ ئىلگىرىكى مەنمەنچىلىك، تەكەببۇرلۇقى بىلەن ھازىرقى ھالىتىنى سېلىشتۇرۇپ مازاق قىلىشتى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا خۇددى نجاسەتكە ئولاشقان چۈشەندەك ئولىشىپ، ئاشۇ ناموۇاپىق ئىشلىرى ئۈچۈن ھەمدەمدە بولۇشقان زەھەرلىك چايانلار بولسا ئاللىقاياقلارغىدۇر غايىب بولۇشقاندى. ئەمدى ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىدىغان، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەمدەمدە بولىدىغان، ئۇنىڭغا ياردەم بېرىدىغان، ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئوچۇق - يورۇق ئىككى ئېغىز سالام - سەھەت قىلىشىدىغانلارمۇ يوق دېيەرلىك ئىدى. ئۇ بىرەر ئىش قىلماقچى بولسىمۇ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەچكە، ھېچقانداق بىر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمىدى، ئۇنىڭ نە دوستى، نە سىردىشى بولسۇن دەيسىز، بىچارە دوستىمىز يەككە - يېگانە ھالدا، كۇن بويى لاغايلاپ يۇرىيدىغان بىكارچىغا ئايلاندى. ئۇنىڭ بۇنداق بىچارە ھالغا چۈشۈپ قېلىشىغا ئاشۇ «يالغانچىلىقى» سەۋەب بولغانىدى.

بىزدە «يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام» دەيدىغان ھېكمەت بار. يالغانچىلىق بىز ئۇچۇن بىر مەزگىللىك ئازغىنە پايدا - مەنپەئەت يەتكۇزسىمۇ، ئاقىۋەت بىزنى ئۆمۇرلۇك پۇشايمانغا تاشلايدۇ. ئەپسۇس - بەشىرىمىز ئېچىلغان ئاشۇ مىنۇتلاردا بىز قىلغان - ئەتكەنلىرىمىزگە پۇشايمان قىلىپ، ھەممىنى قايتىدىن باشلاشنى ئويلىساقمۇ باشقىلار بىزگە ئۇ پۇرسەتنى مەڭگۇ بەرمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئەجدادلىرىمىز بىزگە «يالغانچىنىڭ راست سۆزىمۇ يالغان» دېگەن ھېكمەتنى قالدۇرغان. ئەلىشىر نەۋائى يالغانچىلىق ھەققىدە : «راست سۆزدە پاساھەت بولمىسمۇ، راستچىللىقنىڭ ئۆزى ئۇ سۆزنىڭ زىننىتىدۇر. يالغانچى سۆزنى ياساپ ئېيتقانسېرى، ئۇنىڭ سۆزى خۇنۇكلىشىدۇ، راست سۆز قانچە تەكەللۇپسىز ئېيتىلسىمۇ، ئىبارىنىڭ سادىدلىقى بىلەن

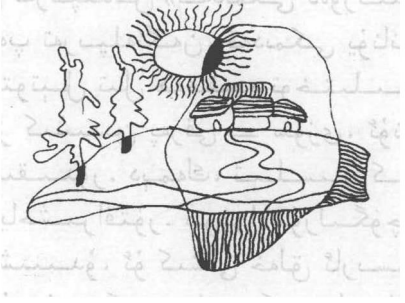
قايىل قىلىش كۆچى ئازايمايدۇ. گۈلنىڭ كېسىمى يىرتىق بولسىمۇ، گۈلنىڭ گۈزەللىكىگە زىيان يەتمەيدۇ. گۆھەرنى قوپال قاچىغا قاچىلاپ قويسىمۇ، قىممىتىگە نۇقسان يەتمەيدۇ. يالغانچىنىڭ سۆزىگە قايىل بولۇش ئەقىلسىزلىقتۇر» دەپ، يالغانچىلىقنىڭ ئىنسانىنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ، كىشىلەر نەزىرىدە ھېچنېمىگە ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغانلىقى، يالغانچىغا يولۇققان ھەرقانداق كىشىنى نەس باسىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى مۇپەسسەل شەرھلەپ، كىشىلەرنى دۈرۈس ياشاشقا، راستچىل بولۇپ ئۆزىنىڭ ئوبرازىنى ياخشى ساقلاشقا ئۈندىگەن.

ئىنسانىنىڭ قەلبى يالغانچىلىق بىلەن بويالغانسىرى، ئۇنىڭ دىلىنى بۇزۇپالىق چۈلغاپ، ۋۇجۇدىدا يامانلىق ئۆرتەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. يالغانچى كىشى ھەرقانداق يۇقىرى مەرتىۋىگە، چەكسىز بايلىققا ئىگە بولسىمۇ، ئۇنىڭ تىلىدا ئىنسانغا خاس راستچىللىقنىڭ جەۋھىرى بولمىغانلىقتىن خالايىق ئالدىدا ئېتىبارسىز ۋە سالاھىيەتسىز قارىلىپ، كوچىدا لاغايلاپ يۈرگەن ساھىلچىلىك نەزەرگە ئىلىنمايدۇ.

كارل ماركس تەرىپىدىن «قەدىمكى دەۋرنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرى» دەپ تەرىپىلەنگەن، قەدىمكى يۇنانىنىڭ مەشھۇر پەيلاسوپى ئارىستوتېل تىل ھەققىدە توختىلىپ: «تىلى بار كىشىنىڭ تىلسىز كىشىدىن پەرقى ــ سۆزى، ئۇنىڭ زىننىتى بولسا توغرىلىقىدۇر. دېمەك، تىلسىز كىشى يالغان سۆزلىگۈچىدىن ياخشىراقتۇر. توغرا سۆزلىگۈچى كىشىنىڭ سۆزىگە ھەممە ئىشىنىدۇ، ئۇ كىشى خەلق ئارىسىدا ئىززەت ـ ھۆرمەتكە ئىگە بولىدۇ» دېگەن. بۇ بىزگە تىلنىڭ ئىنسانىنىڭ زىننىتى ئىكەنلىكىنى، تىلدىكى راستچىللىق ئىنسانىنى ئىززەت ـ ھۆرمەت تاجىغا نائىل قىلىپ، ھاياتلىقنىڭ چەكسىز مېھنەتلىرىدىن ھۇزۇرلاندۇرىدىغانلىقىنى، راستچىللىق ياغمىغان تىلدىن ھەربالا يېغىپ كىشىلەرگە ئېغىر ئاپەت

كەلتۈرىدىغانلىقىنى، شۇڭا ئۆزىنى ھەقىقىي ئىنسان ئورنىدا تونۇپ، باشقىلار مېنى ھۆرمەت قىلسۇن، مەندىن تارتىنسۇن دەپ ئويلىغان، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكى بىلەن ياشاشنى ئارزۇ قىلغان ھەرقانداق بىر ئىنسانىنىڭ زىنھار يالغان سۆزلىمەسلىكىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇتقان.

يالغانچىلىق ئىنسانىنى كۈلپەت ئوتىغا ئىتتىرىپ، قۇرۇق قاقشال قىلىۋېتىدۇ. ئۇ شۇنداق ياماق كېسەلكى، بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچى ھەقىقەت نۇرىدا ھەرقانچە جۇلالانسىمۇ، يالغاندىن ئىبارەت ھەقىقەت چۈمبەردىسى ئۇنى خىرەلەشتۈرىدۇ ھەمدە ئۆزى ۋە ئۆزى بىلەن بىللە بولغان ئادەملەرنى زۇلمەت قاراڭغۇلۇقىدا نابۇت قىلىدۇ. شۇڭا يالغانچىلىقتىن يىراق تۇرۇپ، راستچىللىق، سەمىمىيلىك يولىدا مېڭىپ ئىنسانغا خاس غۇرۇر ۋە ۋىجدان بىلەن ياشىشىمىز زۆرۈردۇر.

مەنمەنچىلىك

كەمتەر كامال تاپار، مەنمەنچى زاۋال.

ـــ ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدىن

مەنمەنچىلىكنى خەلقىمىز ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەردە ساقلىنىۋاتقان مەنىۋى جەھەتتىكى نۇقسانلارنىڭ بىرى دېيىشكە بولىدۇ.

شۇنداق بىر قىسىم ئادەملەر باركى، ھەممە ئىشتا ئۆزۈمنىڭكى توغرا دەپ قاراپ، باشقىلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە پىسەنت قىلمايدۇ، نەسىھەت ۋە سەمىمىي تەكلىپ ـ تەۋسىيىلەرنى ئۆزىگە قىلىنغان كەمسىتىش دەپ قاراپ، نەسىھەت قىلغۇچى ۋە تەكلىپ بەرگۈچىلەرگە قاتتىق رەددىيە بېرىدۇ، ئۇلارنى «مېنى ياخشى كۆرمەيدۇ، ماڭا ھەسەت قىلىدۇ» دەپ قاراپ، ھەممە ئىشتا ئالدىدا تۇرۇشنى ئويلايدۇ. بىراق ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولمىغىنىدەك ئۇلاردا ھەممە ئىشتا باشقىلاردىن ئېشىپ كەتكۈدەك مۇستەھكەم ئىرادە ۋە مۇكەممەل بىلىم يوق. ئۇلارنىڭ كۆزقارىشى تولىمۇ مۇجمەل، ھەرقانداق ئىشىدا ئېنىق نىشان بولمايدۇ، ھەممە يەردە بىلەرمەنلىك قىلىپ باشقىلارنىڭ توغرا بولسىمۇ ئۆزىنىڭكىنى توغرا قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ، ئۇتتۇرۇپ قويغىنىغا مەڭگۈ تەن بەرمەيدۇ.

مەنمەنچى ئادەم ھەرقانداق ئىشتا بىلەرمەنلىك قىلىپ، باشقىلارنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىگە لوقما سالىدۇ، ھەممىنى كۆرگەن، ئۆگەنگەن، مەن بىلىمەن دەپ باشقىلار ئالدىدا بىلەرمەنلىك قىلىدۇ. باشقىلار بىلەن سۆزلەشكەندە، ئابرۇيلۇق،

هۆرمىتى ئۇستۇن كىشىلەرنى شېپى كەلتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئاشۇ ئابرۇي، ھۆرمەتتە ئۇستۇن يۇرت كاتتىلىرى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە ئۆتىدىغانلىقىنى بىر ئامال بىلەن ئەسكەرتىدۇ، ئۆتكەن كۇنى بىلەن ماختىنىدۇ، بايلىقى، مال - مۇلكى ۋە نەسەبى بىلەن ئىپتىخارلىنىپ باشقىلار ئالدىدا ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆزىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى زادىلا كۆرمەيدۇ، باشقىلار كۆرسىتىپ بەرسە تۇزەتمەيدۇ، ئەكسىچە كەمچىلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگۇچىنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن قۇسۇر ئىزدەپ، ئازراقلا كەمچىلىكىنى سەزگەن ھامان ھەممە جايدا جار سېلىپ يۇرىدۇ. ئاقۇەتتە، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا باشقىلارنىڭ نەپرىتىگە ئۇچراپ، كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قالىدۇ.

ئىنسانىنىڭ قەدىر - قىممىتى قىسقىغىنا ھايات مۇساپىسىدىكى ھەربىر قەدىمىنى قانداق باسقانلىقى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ھاياتنىڭ مەنىسى ئاشۇ ھاياتلىق يولىنى قانداق باسقانلىقى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. ياشاشنىڭ مەنىسى ئۆزى ئۈچۈنلا ياشاش بولماستىن، جەمئىيەت ئەزالىرى بىلەن ئورتاقلىشىپ ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىيات ئىشلىرى ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشتا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ھاياتلىق قانۇنىيىتى بويىچە ئېيتقاندىمۇ باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشىپ، ئۆزئارا ھەمكارلىق ئاساسىدىكى ياشاشنىڭ ئۆزى ئادەمنىڭ ھاياتىغا ئۆزگىچە رەڭ ۋە خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. ھەممە ئىشتا ئۆزىنىڭكىنى راست دەپ بىلىش، ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ياشاش كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ھەمكارلىق تەڭپۇڭلۇقىغا تەسىر يەتكۈزۈپ، ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشەنچ ۋە مۇھەببەتنى سۇسلاشتۇرىدۇ، نەتىجىدە ياتلىشىش پەيدا بولۇپ ھايات مۇساپىسىنى يېگانە باسىدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقىدۇ.

يېگانىلىك — غېرىبلىق، يېگانىلىك — ئازاب، يېگانىلىك — تۇرمۇش رىتمىگە نىسبەتەن توساق. ھەرقانداق بىر ئوتۇق

قازانغۇچىنىڭ ئارقىسىدا ھەمىدەمدە بولىدىغان ئادەتى بولىدۇ. يېگانە ئادەمنىڭ ئالاھىدە نەتىجە قازىنالىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا تۇرمۇش مۇساپىمىزنى باشقىلار بىلەن ھەمدەمدە بولۇپ، ئورتاق بېسىشىمىز، يىراقتىكى غۇۋا نەرسىلەرگىلا كۆز تىكىپ، ئۆزىمىزگە ئېنىق بولمىغان نىشانغا قاراپ ماڭماسلىقىمىز، ھەدىگەندە ئۆزىمىزنى باشقىلاردىن ئۈستۈن ساناپ، ئالاھىدە بولۇۋېلىشتىن ساقلىنىشىمىز، كۆز ئالدىمىزدىكى ئەمەلىي ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇرۇشىمىز، كەمتەر بولۇپ باشقىلارنىڭ نەسىھەت، تەكلىپلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلاپ، توغرا بولغانلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئۆز ئەمەلىيىتىمىزدە سىناپ كۆرۈشىمىز لازىم. شۇندىلا بىز ھەقىقىي ئىنسانلىق خىسلىتىمىزنى نامايان قىلىپ، كىشىلەر ئالدىدا ئىززەت ـ ھۆرمەتكە ئېرىشەلەيمىز. ئۆزىنى تۆۋەن تۇتقانلار، كىشىلەرگە سەممىي، كەمتەر بولغانلار ئەل ئىچىدە ياخشى نامغا ئېرىشىدۇ.

ئەمدى بۇ خۇسۇستا تۆۋەندىكى ھېكايەتنى مىسال كەلتۈرىمىز.

بىر بالا پەيلاسوپتىن سوراپتۇ:

ـــ قانداق ئادەمنى كەمتەر دەيمىز؟

ـــ يەتمەكچى بولغان نىشانغا يەتمىگۈچە ئۆز نىشانىنى باشقىلارغا ئاشكارىلىمايدىغان، نىشانغا يېتىشتىن بۇرۇنقى ئازغىنە مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى باشقىلارغا كۆز ـ كۆز قىلىشنى ئۆزى ئۈچۈن نومۇس دەپ قارايدىغان، يېتىش مۇمكىنچىلىكى بولغان نىشانغا پۈتۈن كۈچى بىلەن ئاتلانغان ئادەمنى كەمتەر دەيمىز.

ـــ قانداق ئادەمنى مەنمەنچى دەيمىز ؟

ـــ ئازغىنە مۇۋەپپەقىيەتتىدىن مەغرۇرلىنىپ باشقىلار ئالدىدا ئۆزىنى ئالاھىدە چاغلايدىغان، ئۆزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلە-

رىنى قەدەمدە بىر پەش قىلىپ، باشقىلاردىن قۇسۇر ئىزدەپ، ئۆزىنىڭ مۇڭۇشپەقىيىتى ياكى ئارتۇقچىلىقلىرىنى باشقىلارنىڭ مەغلۇبىيەت ياكى كەمچىلىكلىرى ئۈستىگە قويىدىغان، ئۆزىنىلا كۆرۈپ باشقىلارنى كۆرەلمەيدىغان، ئۆزىنىڭ هوقۇق، پۇل، مەرتىۋىلىرىدىن كۆرەڭلەپ، ئاجىزلارنى كەمسىتىدىغان، يىقىتىدىغان ئادەمنى مەنمەنچى دەيمىز، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پەيلاسوپ.

پەيلاسوپ بالىنىڭ ئاللىنېمىلەرنى خىيال قىلىپ، سۇكۇت ئىچىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ سۆزىنى داۋام قىپتۇ :

ــ كەمتەر ئادەم دائىم ئەينەككە قاراپ تۇرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەينەكتىكى ئەكسىدىن چىراي ئىپادىسىدە ئەكس ئەتكەن ۋۇجۇدىدىكى پاكلىق، مېهرىبانلىق، سەمىمىيەتتىن ئىبارەت ئۈلۈغلۇق تېمىغا چىقىدىغان قەلب شوتىسىنىڭ سىيماسىنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ، شۇنداقلا ئۇ ئەينەكتىكى ئەكسى ئارقىلىق ئۆز ۋۇجۇدىدا ئەكس ئېتىۋاتقان مەغرۇرلۇق، پاسىقلىقنىڭ قارا داغلىرىنى كۆرۈپ، ئۇنى قەلب ئېكرانىدىن تازىلاپ چىقىرىپ قەلبىنى پاكلايدۇ.

ــ مەنمەنچى ئادەم نادانلىق كۆلچىكىدە ئۈزۈپ، ۋۇجۇدىدىكى كىشىلەرنى يىرگەندۇرىدىغان پاسكىنىلىقنى هېس قىلمايدۇ، ئۇ ئەينەككە قارىمايدۇ. سەۋەبى ئەينەكتىكى ئەكسىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقى كۆڭلىگە ئايان. بۇنداق ئادەملەر پەقەت باشقىلارنىڭ يېتەرسىزلىكىنىلا كۆرۈپ، ئارتۇقچىلىقىغا دىققەت قىلمايدۇ. بۇ خۇددى چۈشىنىڭ پاكىزلىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، پاسكىنا جايغىلا يۇرۇش قىلغانلىقىغا ئوخشاشتۇر.

بالا بىر ئىشنى هېس قىلغاندەك، پەيلاسوپنىڭ چىرايىغا مەنىلىك بېقىپتۇ.

ـــ مۇنۇ ھېكايەتكە قۇلاق سال ئوغلۇم، ـــ دەپ سۆزىنى داۋام قىپتۇ پەيلاسوپ.

«نامرات ئالىم بىلەن مەغرۇر قازىنىڭ ھېكايىسى»[1]

نامرات ۋە ئەسكى چاپانلىق بىر شەرىئەت ئۆلىماسى قازىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ ئالىملار قاتارىدا ئولتۇردى.

قازى ئۇنىڭغا سوغۇق قاراپ قويدى. بۇنىڭ بىلەن، قازىنىڭ ئادەمى ئۇنى چاپىنىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ :

ـــ بۇ يەرنىڭ ئالىي ئورۇن ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن، بۇ سەن ئولتۇرىدىغان يەر ئەمەس. ئورنۇڭدىن تۇرۇپ يا پەگاھقا چۈشۈپ ئولتۇر، يا ئۆرە تۇر ياكى چىقىپ كەت، ـــ دېدى.

ـــ ھەممە كىشى سورۇننىڭ تۆرىگە لايىق بولمايدۇ، شەرەپ پەزىلەت بىلەن، قەدىر ـ قىممەت مەرتىۋە بىلەندۇر. بۇگۇنكى بۇ خىجالەتچىلىكىڭ مەن ئۈچۈن يېتەرلىك جازا بولسۇن.

ـــ كىم دەرىجىسىنى بىلىپ تۆۋەندە ئولتۇرسا، ئولتۇرغان يېرىدىن تۇرغۇزۇلۇپ، تېخىمۇ پەگاھقا ئولتۇرغۇزۇلۇش بىلەن ھاقارەتكە ئۇچرىمايدۇ. چوڭلارنىڭ ئورنىدا ئولتۇرۇشقا جۇرئەت قىلما ! بىلىكىڭدە قۇۋۋەت، قولۇڭدا قۇدرەت بولمىسا شىر بولۇۋالما.

دەرۋىش قىياپەتلىك شەرىئەت ئۆلىماسى تەلىيىنىڭ ئۆزىگە يار بولمىغانلىقىنى كۆرگىنىدە، بىر ئوتلۇق ئاھ چېكىپ، ئولتۇرغان يېرىدىن تۇرۇپ پەگاھقا بېرىپ ئولتۇردى.

شۇ چاغدا ئۇ يەردىكى ئۆلىمالار بىر شەرىئەت ھۆكمى ئۈستىدە مۇزاكىرە باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ تالاش ـ تارتىش مۇنازىرە شەكلىنى ئالدى، «ھەئە»، «ياق»، «شۇنداق» «ئۇنداق ئەمەس» دېيىشىپ دەتالاش قىلىشتى.

---

① يارمۇھەممەت تاھىر تۇغلۇق، «مۇقەددەس نەسىھەت ۋە ژۇسىيەتلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 125 ـ بەت.

مۇنازىرە خوراز سوقۇشى شەكلىنى ئالدى. ئۇلاردىن بىرى بىكاردىن - بىكار غەزىپىدىن مەستكە ئوخشاش ئۆزىدىن كەچكەنىدى، يەنە بىرى ئاچچىقىدا قوللىرىنى يەرگە ئۇراتتى.

ئەھۋال مۇرەككەپلىشىپ، بىر باشقا چىقالمىغۇدەك ھالەتكە يەتكەندە، پەگاھىنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان ھېلىقى ئەسكى چاپانلىق ئۆلىما ئورنىدىن تۇرۇپ شىرەدەك ھۆركىرەپ، گۈلدۇرماما دەك ئاۋاز بىلەن دېدى :

ــ ئەي قۇرئان كەرىمنى تەبلىغ قىلىشقا، شەرئىەت ھۆكمىنى تارقىتىشقا مەسئۇل شەرىئەت ئەربابلىرى ! دېمەكچى بولغانلىرىڭلارنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كۆچلۈك ۋە ئورۇنلۇق دەلىللەر كېرەك. بويۇن تومۇرلىرىڭلارنى كۆپتۈرۈش ھۆججەت بولالمايدۇ. مېنىڭ سۆزۈمنىمۇ ئاڭلاپ قويغايسىلەر. بۇ ھەقتە مېنىڭمۇ ئاتىدىغان توپۇم بار.

بۇنىڭ بىلەن باشقا ئۆلىمالار:

ــ مەرھەمەت، ياخشى بىر ئىشنى بىلسەڭ ئېيتىپ باق، ــ دېيىشتى.

ئۆلىما مەسىلىنى چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئۇقتۇردى ۋە مەسىلىنىڭ روھىنى مەلۇم قىلدى. سۆزلىرىنى ئۇزۇكنىڭ كۆزىگە نەقىش ئويغاندەك، كۆڭۈللەرگە تىزىپ قويدى. دەۋا ھەل بولدى.

سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ ئۆلىمانىڭ ئەقلى ۋە ئىلمىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى :

ئۆلىما سۆزىنى ئاتا چاپتۇرغاندەك شۇنداق چاپتۇردىكى، قازى پاتقاققا پېتىپ قالغان ئېشەكتەك ئورنىدىن تۇرالماي قالدى.

قازى ئۇنىڭ ئىلمى ۋە پەزىلىتىنى ماختاپ، تونى بىلەن سەللىسىنى ئۇنىڭغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن خىزمەتكارىغا بېرىپ مۇنداق دېدى :

ــ مەن سىزدىن ئىنتايىن تەسىرلەندىم، يەنە بىر تەرەپتىن كۆڭلۈم يېرىم بولدى. چۈنكى دەسلەپ سىزنىڭ قەدىرىڭىزنى

بىلمەپتۇق، كەلگىنىڭىزدە قەدەم تەشرىپ قىلغىنىڭىزغا تەشەككۇر ئېيتىشىمىز، سىزنى بۇ مەرتىۋىڭىز بىلەن مۇناسىپ ئورۇنغا ئولتۇرغۇزۇشىمىز لازىم ئىدى. ئەپسۇس پەگاھىتا ئولتۇرۇپ قالدىڭىز.

قازىنىڭ ئىلتىپاتىنى كۆرگەن مۇلازىم دەرھال ئۆلىمانىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ، دەسلەپ قىلغان مۇئامىلىسى ۋە سۆزلىرى ئۇچۇن ئەپۇ سورىدى ۋە ئىلتىپاتلار ياغدۇرۇپ كۆڭلىنى ئېلىشقا تىرىشتى. قازى سۇنغان سەللىنى ئۆلىمانىڭ بېشىغا كىيدۇرمەكچى بولدى.

ئۆلىما قولى بىلەن ئىتتىرىپ مۇنداق دېدى :

ــ توختا، قولۇڭنى تارت، ئۇ سەللىنىڭ كېرىكى يوق، ئۇنى بېشىمغا يۆگۈۋالسام ماڭا كىبىر كىرىدۇ. مەنمەنلىك دەۋاسى قىلىمەن، ئەتە ئەسكى چاپانلىق بىرىنى كۆرسەم ئۇنى پەس كۆرىمەن. خەلق ماڭا «ئۇلۇغ زات»، «جاناب»، «كاتتا ئەرباب» دېگەندەك لەقەملەرنى قويغانسېرى مەن ئۇلارنى يامان كۆرىمەن. سۇ ئالتۇن پىيالىدە ياكى ھېجىر تاۋاقتا بولسۇن، ئۇنىڭ نېمە پەرقى بار ؟ پاكىز بولسىلا بولغىنى، لېپاپىنىڭ قانداق بولۇشى ئىچىدىكى خەتنىڭ ماھىيىتىنى ئۆزگەرتمەيدۇ ــ دە. ئىنسانىنىڭ بېشىغا سەللە ئەمەس، ئەقىل ۋە مېڭە لازىم. باش يوغىنىغان بىلەن ئىنسان يوغان بولمايدۇ. سۇ قاپقى يوغان بولغىنى بىلەن ئىچى قۇرۇق. بۇنداق سەللە ساڭا ياراشار، ئەي مۇبارەك جاناب ! سەللىسى بىلەن ساقلىغا قاراپ باھا بەرمە، سەللە پاختىدۇر، ساقال بولسا بىر تۇتام كوكات.

سۆلىتى ئادەمدەك كۆرۈنگەنلەر جانسىز ھەيكەلدەك تۇرۇپ گەپ قىلماسلىقى كېرەك.

بورا قومۇشى ئېگىز بولسىمۇ، شېكەر قومۇشنىڭ ئالاھىدىلىكى ئۆزىگە كۇپايە.

ئىنسان ئۆزىگە ھۇنەر ۋە ئىلىمگە يارىشا ئورۇن ئىزدىشى كېرەك.

ئەقلىڭ ۋە ھىممىتىڭ كەم بولسا، يۈزلەرچە قۇل - چاكارلىرىڭ بولسىمۇ سېنى يەنىلا ھېچكىم ئادەم دېمەيدۇ. تېزەكچى قوڭغۇز گۈلزارلىقتا ياشىسىمۇ يەنىلا تېزەكچى قوڭغۇزدۇر، باي بايلىقى بىلەن ئۇلۇغلۇق ۋە ياخشىلىق تاپالمايدۇ. ئېشەككە شايى ئەتلەستىن يوپۇق ياپسىمۇ يەنىلا ئېشەكتۇر.

دوستۇم، كىشىلەرنى ھۆرمەت قىل، ئۇلۇغلۇق شۇنىڭغا موھتاج، ھېچكىمنى ئۆزۈڭدىن يامان ۋە پەس كۆرمە. ئۇلۇغلۇقنىڭ مۇھىم بەلگىسى شۇ. سەن ئۆزۈڭنى باشقىلاردىن تۆۋەن كۆرمىگۈچە كىشىلەر ئالدىدا ئەزىز بولالمايسەن. ئۆزىنى تۆۋەن تۇتقانلار ئۇلۇغدۇر.

تەمەخورلۇق

تەمەگە ئىنسانىنى ھالاك قىلىدىغان ئەجەل ئوقى يوشۇرۇنغاندۇر. تەمەخورلۇق ـــ ئىنسانىنى نەپسىنىڭ قۇلىغا ئايلاندۇرۇپ، خارلىققا ئېلىپ بارىدۇ. تەمەخورلۇقتا مۇپتىلا بولغان كىشى پەسلىك، قوللۇق، ئۆز قەدرىنى پايمال قىلىشتەك غەيرىي ئىنسانىي تەقدىردىن قۇتۇلالمايدۇ. شۇڭا ئىنسان ئەقىل ۋە دانالىقنى ئۆزىگە دوست تۇتۇپ، تەمەدىن مۇستەسنا ياشىشى كېرەك.

ـــ خاتىرەمدىن

تەمەنىڭ دائىرىسى، دەرىجىسى، ئۆلچىمى، چەك ـ چېگراسى زادى قانچىلىك؟ تەمەدىن پۈتۈنلەي خالىي بولۇش زادى مۇمكىنمۇ، ئەمەس؟!

مېنىڭچە، تەمەنىڭ تۇرى، دەرىجىسىنى تۇرغۇزۇش مۇمكىن بولمىسىمۇ، ئەتراپىمىزدىكى كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان بەزى ئىشلاردىن تەمەنىڭ زادى نېمىلىكىنى، ئۇنىڭ دەرىجىسىنىڭ قانچىلىك، قايسى دائىرىگىچە بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىشىمىز ئانچە تەس ئەمەس. مەسىلەن، پۇقرانىڭ يۇرت ئەمەلدارلىرىدىن بىرەر يامانلىق يەتمىسىكەن دەپ، ئۇلاردىن خەيرلىك، ئامانلىق تىلىشى؛ يۇرت ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۆزىدىن بىر دەرىجە يۇقىرى باشلىقتىن مەنسىپىنى ساقلاپ قېلىش ۋە ئۆستۇرۇشنى ئۈمىد قىلىشى؛ ئۇ باشلىقنىڭ يەنمۇ بىر دەرىجە يۇقىرى ئەمەلدارىدىن ئىلتىپات كۈتۈشى دېگەندەك قاتلامۇقاتلام كېڭەيگەن ئۈمىد ـ ئارزۇلار؛

باشلىقلارنىڭ ئەمىلىنىڭ چوڭىدىن - كىچىكىگە قاراپ تۆۋەندىكىلەرنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن كۆپرەك سوۋغا - سالام يوللاپ تۇرۇشى ياكى ۋاي دەپ پايپېتەك بولۇشىنى ئارزۇ قىلىشى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىداره - ئورگان مەسئۇللىرىغا ئۆز ئاتا - ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرىغا قىلمىغان ئۆزىرىخاھلىقلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلىپ، باشلىققا ياخشىچاق بولۇپ بېرەر ئەمەلگە ياكى قۇلايلىققا، ئەتىۋارلاشقا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىشى؛ بالىلارنىڭ چوڭلاردىن جىقراق پۇل بېرىشىنى ئارزۇ قىلىشى؛ ئاتا - ئانىنىڭ بالىلىرىدىن قېرىغاندا مېنى باقارمىكىن، دەپ ئۇمىد كۈتۈشى؛ ئارتىسلارنىڭ رېژىسسورىدىن رول بېرەرمىكىن، دەپ ئارزۇ قىلىشى؛ بالىلىرى مەكتەپ پۈتتۈرگەنلەرنىڭ بالام ئوبدانراق بىر ئورۇنغا خىزمەتكە ئورۇنلاشسا ئىدى، دەپ ئارزۇ قىلىشى؛ پالچىلار، سائىل - تىلەمچىلەرنىڭ بىرەر يامان چۈش كۆرگەن ئىنسان ئۇچرىسا كۆپرەك پال ھەققى ۋە سەدىقە بېرەر ئىدى دەپ تىلىشى ... دېگەندەك تۇمەن مىڭ مىسالىلار تەمەنىڭ مەنبەلىرىدۇر.

تەمە تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەربىر ھالقىلىرىغا چوڭقۇر سىڭىپ كىرگەن. ئۇ كىشىلەرنىڭ ماددىي ئېھتىياجىنى قاندۇرىدىغان ئۇسۇلغا، كىشىلىك مۇۋازىنەت ۋە پسىخىك ھالەتنى تەڭشىگۈچى تەڭشەككە ئايلانغان بۇگۈنكى كۈندە، تەمەدىن ئۈزۈل - كېسىل مۇستەسنا بولۇش مۇمكىن بولمىسىمۇ، قانائەتچان بولۇپ، نەپسىنى يېغىپ تەمەگە چەك قويۇش تامامەن مۇمكىن. تۇرمۇشىمىزدىكى ھەممە ئىللەت تەمەدىن دېرەك بەرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. بىز ئىنسانىي قائىده - يوسۇن، ئەدەپ - ئەخلاق، ئۆرپ - ئادەت، بەلگىلىمە يۇزىسىدىن ئېلىپ بارغان نورمال ھەرىكەتلەر بىلەن تەمە يۇزىسىدىن ئېلىپ بېرىلغان بىنورمال ھەرىكەتنى ئوبدان پەرقلەندۇرۇشىمىز ھەمده ئۆزىمىزنى تەمەدىن يىراق تۇتۇشقا تىرىشىشىمىز، ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق ئەتراپىمىزدىكىلەرگە ئۈلگە بولۇشىمىز لازىم.

ئىنسان ئۆزىنىڭ قىسقىغىنا ھاياتىدا مېھنەت ۋە تەسەللى ئارقىلىقلا ئۆز قەلبىدىكى تەمە ھېسلىرىدىن مۇستەسنا بولالايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن يەنە مەنىۋى ھاياتىنى بېيىتىش ئۈستىدە ئۇزلۇكسىز ئىزدىنىپ، ئۆزىنىڭ مەنىۋىيىتىنى بېيىتىشى، خىيالىپەرەسلىك، ئابرۇيىپەرەسلىككە بېرىلمەسلىكى، ئۆزىنىڭ غايە، ئىستەكلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش يولىدا تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىشى كېرەك. دانالار شۇنى تەكتىلەيدۇكى: «تەمە توزانلىرى شۇ چاغدىمۇ ئىنسان كۆڭلىدىن پۈتۈنلەي سۈپۈرۈلۈپ كەتمەيدۇ.» بۇ ھەقتە ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، شائىر ئەلىشىر نەۋائىي: «ئەگەر سەن تەمەخور بولمىساڭ، بۇ شۇنداق ئۇلۇغ ئىش بولمىدۇكى، پۈتۈن ئالەمدە كىشىلەر بىر تەرەپ بولسىمۇ، يالغۇز ئۆزۈڭ ئۇلارغا تەڭ كېلەلەيسەن» دېگەن. شائىرنىڭ بۇ سۆزىدىن نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى ئاگاھلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان تەمەخورلۇقتىن ئىبارەت ئىنسان روھىغا رودۇيايەك چاپلىشىپ كەلگەن بۇ كېسەلدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئانچە ئاددىي ئەمەسلىكىنى، كىشى تەمەدىن خالىي بولغاندىلا رەزىللىكلەر ئالدىدا مەردانىلىك بىلەن كۆكرەك كېرىپ چىقىپ ھەقانىيەت يولىدا كۈرەش قىلالايدىغانلىقىنى، جەمئىي رەزىللىكلەر ئۈستىدىن غالىب كېلىپ ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان يېڭىلمەس كۈچكە ئايلىنالايدىغانلىقىنى ھېس قىلالايمىز.

ئىنسان ئۆزىنىڭ يۈكسەك ئەقىل - پاراسىتى ئارقىلىق ئۆز كۆڭلىگە ھاي بېرىپ، قانائەتنى ئۆرنەك قىلىپ تەمەخورلۇقتىن خالىي بولۇپ، باشقىلار قەلبىدە ھەقىقىي ئىنسانلىق ئوبرازىنى تىكلىيەلەيدۇ. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، شائىر يۇسۇپ خاس ھاجىپ: «ئاچ كۆز ئادەم تەمەخور كېلىدۇ، تەمەخورلۇق يامان ئادەت، تەمەخور ئادەملەرنىڭ نامى تىلەمچى» دەپ ھېكمەت قىلىش ئارقىلىق تەمەنىڭ مەنبەسىنىڭ ئاچ كۆزلۈك ئىكەنلىكىنى، ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ئاچ كۆزلۈكنىڭ ئاقىۋىتىتە ئىنسانىنى تەمەخورلۇق پاتقىقىغا سۆرەپ كىرىدىغانلىقىنى، نەپسىنىڭ

كۇنسېرى يوغىنىشى نەتىجىسىدە ئۆزى سەزمىگەن ھالدا تەمەخورلۇققا خۇمار بولۇپ قالىدىغانلىقىنى، بۇنداق كىشىلەرنىڭ ئۆزىدە بار تۇرۇقلۇق «يوق» دېيىشكە ئادەتلىنىپ ھەممىدە باشقىلارنىڭ ياردەم، ساخاۋەت قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ تىلەمچىدىن قىلچە پەرقى بولمايدىغانلىقىنى يورۇتۇپ ئۆتكەن.

دەرۋەقە، تۇرمۇشىمىزدا ئۆزى تەمەن تۇرۇپ ئىشلەشنى خالىمايدىغان، بىلىم ـ ھۈنەر ئىگىلەشنى ئۆلۈمدىن ئېغىر كۆرۈپ بىكارچىلىقتا كۈن ئۆتكۈزىدىغان، ھە دېگەندە باشقىلارغا دەرد تۆكۈپ ئۇلاردىن ساخاۋەت تىلەيدىغان، ئۆزىنىڭ ھالال تەرى بىلەن ياشاشنى راۋا كۆرمەي، باشقىلارغا بويۇن قىسىپ، تەييارغا ھەييار بولۇپ ياشايدىغانلار ئاز ئەمەس. مەسىلەن، بەزىلەر تەشكىلدىن تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت پۇلى ئېلىپ تۇرۇپ، كۈننى قارت ـ قىمارخانا، قاۋاقخانىلاردا ئۆتكۈزىدۇ؛ كۇچ ـ قۇدرەتتە ئۆكۈزدىن قېلىشمايدىغان شۇنچە تەمەن ئەرلەر، قىز ـ يىگىتلەر تەشكىل تەرىپىدىن ئانچە ـ مۇنچە دەسمايە قىلىپ ئىشلەپ بېيىسۇن دېگەن نىيەتتە تارقىتىلغان ئازغىنە تۇرمۇش ياردەم پۇلىنى ئاتالمىش «قاتار چاي» غا نۆۋەتتىدىلا دو تىكىپ، كۈن بويى ھۆكۈمەتتىن زارلىنىپ، ھۆكۈمەت ئالدىدا تەمىسقىلاپ يۇرىدۇ؛ بەزىلەر مال بىساتى ئۆز تۇرمۇشىغا يەتكۈدەك دەرىجىدە تۇرۇپ، باققۇچىسى يوق، ئەمگەك كۈچىدىن قالغان، ئاجىز ـ مېيىپلار بىلەن بەسلىشىپ تەشكىلدىن قۇتقۇزۇش تەلەپ قىلىدۇ، ھەتتا قۇتقۇزۇشقا ئېرىشكەندىن كېيىن ئەسلىدىكى ھۈنەر ـ كەسپىنى بىراقلا تاشلاپ تەشكىلگىلا تايىنىپ ياشايدۇ. ئەنە شۇلار تىلەمچىلەردىنمۇ بەتتەر كىشىلەردۇر.

ئەمدى بۇ خۇسۇستا ئابدۇراھمان جامىنىڭ «باھارىستان» دېگەن ئەسىرىدىكى مۇنۇ ھېكايەتنى مىسال كەلتۈرىمىز.

ئىتتىن سوراپتۇ : «نېمە ئۈچۈن سەن بار ئۆيگە گادايىنىڭ

قەدىمى يەتمەيدۇ، سەن ياتقان بوسۇغىدىن تىلەمچى ئاتلاپ ئۆتمەيدۇ؟»

«مەن تەمەدىن خالىيمەن، ــ دەپتۇ ئىت، ــ ماڭا خىزمىتىمگە يارىشا بىر پارچە نان ياكى بىر پارچە ئۇستىخان بولسىلا كۇپايە. گادايچۇ ؟ ئۇ ھەمىشە ئاچمەن، دەپ يۇرۇپ تىلەيدۇ. قولى ھەر دائىم كىمگىدۇر سۇزۇلغان. خالىتىسىدا بىر ھەپتىلىك نان ـ ئوزۇق، لېكىن ئۆزى ئاچمەن، دەپ زارلانغىنى زارلانغان. تەمەدىن خالىيلىقىم تۇپەيلىدىن تەمەخور بىلەن دوست بولالمايمەن».

بۇ ھېكايەتتىن، تەمەخور ئادەم ئۆزىنى ھەمىشە ئاچ قالغاندەك ھېس قىلىدۇ، ئۇنىڭدا ئۆزىنىڭ ئازغىنە خىزمىتىگە يارىشا قورساق تويغۇدەك نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلىپ، ئىگىسىگە بىر ئۆمۈر سادىق بولۇپ ئۆتىدىغان ئىتچىلىكمۇ ۋىجدان بولمايدۇ، ئۇ ئىتتىنمۇ پەس، ئۇ ئۆزىنى ھەتتا ھايۋان ئالدىدىمۇ خار قىلىدۇ، دېگەن مەنە چىقىدۇ.

ئۇلۇغ تۈرك شائىرى يۇنۇس ئەمرۇ نەپسىنىڭ پەقەت يالغان ۋە نىزا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان توققۇز ئوغلىنىڭ بارلىقىنى قەيت قىلىدۇ. شائىرنىڭ ئېيتىشچە، بۇ ئوغۇللارنىڭ تۇنجى ۋە بىرىنچىسى تەمەدۇر. تەمە ئىنسانىنى توغرا يولدىن ئازدۇرغاندىن كېيىن ئۇنىڭ كىبىر، دۈشمەنلىك، ھەسەت ۋە تۆھمەت قاتارلىق ئوغۇللىرى ھەر‌كەتكە كېلەرمىش. تەمە ــ مەنپەئەتپەرەسلىكنىڭ خىرىسى. ئۇ ئەقىلنى يالغانچىلىق ۋە مۇناپىقلىقا ئۈندەيدۇ. تەبىئىيكى بۇنىڭدا ئىنسانىيلىق شەنى بۇلغىنىپ، كىشىلىك غۇرۇر خورلىنىدۇ.

شائىر بۇ يەردە تەمەنىڭ ئىنسان روھىيىتىدىكى جىمى سەۋەنلىكلەرنىڭ سەۋەبچىسى ئىكەنلىكىنى، ئىنسان ئەنە شۇ تەمەخورلۇقى تۇپەيلى باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقى، مۇۋەپپەقىيىتى ـ نەتىجىلىرى، خۇشاللىقلىرىنى كۆرەلمەي، قەلبىدە ھەسەت ئوتى يالقۇنجاپ تۆھمەت شەيتىنىنىڭ

تېپىرلايدىغانلىقىنى، نەتىجىدە باشقىلارغا ھەر خىل رەزىل ۋاستىلەر ئارقىلىق سۈيىقەست قىلىپ كىشىلەر نەزىرىدىكى ھېچنېمىگە ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلىنىدىغانلىقىنى، بۇ خىل تەمەنى دوست تۇتقان كىشىنىڭ كۆڭلىدە باشقىلاردىن پايدىلىنىش، مەنپەئەتلىنىش، نەپكە ئېرىشىشتىن باشقا ئارزۇ - ئارمان بولمايدىغانلىقىنى، ئۇ خىل كىشىنىڭ ئەنە شۇ قەلبىنى چۈلغۇالغان رەزىل تىلەكلەر تۈپەيلى باشقىلار بىلەن دۈشمەنلىشىپ ئاقىۋەت ھالاك بولىدىغانلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن.

ئىنسان ئۆزىنىڭ يامان سۈپەتلىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى ياخشى پەزىلەتلىرى، تەمەدىن خالىي بولۇپ ئۇلۇغ تىكلىگەنلىكى، ئىنسانىيەت ئۈچۈن ياراتقان تۆھپىسى بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ.

تەمەخورلۇق ئىنساندىكى ياخشى خۇلق، پەزىلەتلەرنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، ئىنسان مەنىۋىيىتىنى قۇرۇتىدۇ، ئىنسانىنى يامانلىققا ئۈندەپ ھاياتىنى نابۇت قىلىدۇ. بۇنداق ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادا ياشىغىنى بىلەن ياشىمىغىنىنىڭ ھېچقانداق پەرقى بولمايدۇ، مەيلى ھاياتلىقىدا بولسۇن، مەيلى ئۆلگەندىن كېيىن بولسۇن، كىشىلەر ئاغزىدا ئەزىزلىگۈدەك، ئەسلىمە بولغۇدەك بىرەر ئىش - ئىزى بولمايدۇ. شۇڭا ھەرقانداق كىشى ئۆز ھاياتىنى قەدىرلەپ، تىرىشىپ بىلىم ئىگىلەش بىلەن بىللە، تەمەخورلۇقتىن يىراق تۇرۇپ، ھالال مېھنىتى بەدىلىگە ياشىشى، تەمەخورلۇقنىڭ نومۇسسىزلىق ئىكەنلىكىنى تونۇشى زۆرۈر.

غىزالىنىش ئادەتلىرىمىز

غىزالىنىش ئادەتلىرى قارىماققا ئادەتتىكى ئىشتەك بىلىنگىنى بىلەن، ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر مىللەتنىڭ ساغلاملىق ئاڭ سەۋىيىسىگە، ھاياتلىق قانۇنىيەتلىرىگە بولغان كۆزقارىشىغا ۋە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە باھا بېرىدىغان مۇھىم ئۆلچەم. شۇڭا غىزالىنىشتىكى ناچار ئادەتلەرنى تۈگىتىپ توغرا ھەم ياخشى ئوزۇقلىنىش ئادەتلىرىنى شەكىللەندۈرۈش ۋە داۋاملاشتۇرۇش ئىنتايىن مۇھىمدۇر.

ـــ خاتىرەمدىن

ئىنسانلار تۈغۇلغاندىن تارتىپ باقىي ئالەمگە بارغۇچە بولغان پۈتكۈل جەريانىدا، ھاياتلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولغان يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، تۇرالغۇ جايدىن ئايرىلالمايدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىم بولغىنى يەنىلا يېمەك ـ ئىچمەكتۇر.

ئىنسان ياشىشى، ياشاش جەريانىدا تاريخنى يارىتىشى كېرەك. ئەجدادلار ئەنە شۇ ئىنسانىيەت تارىخنى يارىتىش جەريانىدا ھاياتلىقنىڭ تۈپ مەنبەسى بولغان يېمەك ـ ئىچمەكتىن پايدىلىنىشنى ئىپتىدائىيلىقتىن مەدەنىيلىشىشكە يۈزلەندۈرۈپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. بۇ خىل تەكرار داۋاملىشىش جەريانىدا ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيىتى تەدرىجىي شەكىللىنىپ ۋە مۇكەممەللىشىپ، خاسلىققا ئىگە بولغان مەدەنىيەت ئېقىمىغا ئايلانغان. يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتى ئىنسان مەدەنىيىتىنىڭ تۈنجى نامايەندىسى. ئۇ ئەجدادلارنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تۇرمۇش مۇساپىسى

جەريانىدىكى جاپالىق ئىزدىنىشى، ئۆزلىرى ئىستېمال قىلىپ كەلگەن تائاملارغا نام بېرىش ۋە خاتىرىلەش، ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشتۇرۇش ۋە ۋارىسلىق قىلىش نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن، ھەرقايسى دەۋرنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ۋارىيانتلىرى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ تەدرىجىي مۇكەممەللىشىپ بۈگۈنكى كۈنگە يېتىپ كەلگەن .

جۇملىدىن، ئۇيغۇر يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدىكى جاپالىق كۈرىشى ۋە ئىزدىنىشىنىڭ مەھسۇلى. ئەجدادلىرىمىز ئۇزاق ئەسىرلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا، ئۇيغۇر مىللىتىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان، ھاياتلىق قانۇنىيىتىنى ئاساس قىلغان تۈيۇنۈش بىلەن داۋالىنىش بىر گەۋدە قىلىنغان بىرقەدەر سىستېمىلاشقان يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن، شۇنداقلا يەنە غىزالىنىشنىڭ ياخشى ئۇسۇللىرىنى يەكۈنلەش بىلەن بىللە، غىزالىنىشنىڭ بەزى قانۇنىيەتلىرىنى ۋە غىزالىنىش بىلەن ساغلاملىقنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى ئىلمىي يەكۈننى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ھەقتە قاراخانىيلار خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇلۇغ شائىر، مۇتەپەككۇر يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا مۇنداق بايانلارنى قالدۇرغان :

4612. غىزانى يە ئۆلچەپ، يېمە تولا كۆپ،
ئەقىل بىر ئەزىز سۆز ئېيتتى بۇڭا خوپ :
4614. تولا يېگۈچىنىڭ ئېشى سىڭمىغاي،
ھەزىم بولمىسا ئاش، ھەريان ئاغرىغاي.
4615. كېسەل گالدىن كىرۈر، ئۇنى چىڭ كۆزەت،
يېگەن ئاشنى تەڭشەپ ئاز ـ تولا پەقەت.
4642. تىلىسە كېسەلسىز ئۆمۈر، ئەي تېگىن،
ئېيتى «ئاز يە» دېگەن دورىنى يېگىن.

4672. تولا يېگەن كىشى كېسەلچان بولۇر،
سېرىق يۇز، ياداڭغۇ، ئۆزىنى خار قىلۇر.

بۇنىڭدا، ئادەمگە كېسەللىك ۋە بىئارام‌لىقنىڭ گالدىن كېلىدىغانلىقى، ئۇنىڭ دورىسى ۋە داۋاسىمۇ يەنىلا گال ئىكەنلىكى، يەنى يېمەكلىك ئارقىلىق مىزاجنى تەڭشەش كېرەكلىكى؛ جىق تاماق يېگۈچىنىڭ كېسەلدىن خالىي بولالمايدىغانلىقى، مىزاجىغا يارىشا تەڭشەپ يېيىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. داستاندا يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك قائىدە ـ يوسۇنلىرى، ئۆرپ ـ ئادەت، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆلچەملىرى ۋە ئوردىلاردىكى يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتى توغرىسىدا قىممەتلىك بايانلارنى يېزىپ قالدۇرغان. مەسىلەن، داستاننىڭ 36 ـ، 37 ـ، 65 ـ، 66 ـ بابلىرىدا «باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى»، «زىياپەتكە چاقىرىش قائىدە ـ يوسۇنلىرى»، «زىياپەتكە بېرىش قائىدە ـ يوسۇنلىرى» قاتارلىق قائىدە ـ يوسۇنلار توغرىسىدا مەخسۇس توختىلىپ، يېمەك ـ ئىچمەك گەرچە ئادەملەرنىڭ تەبىئىي ئېھتىياجى بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاق، گۈزەللىك ئۆلچەملىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئېيتقان بۇ تۇرمۇش مىزانلىرى بۇگۈنكى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇشىدا تەتبىقلىنىپ كېلىنمۇاتقانلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىدىكى ئىزچىللىق ۋە ۋارىسلىق مەسىلىسىنى ئۆگىنىشتە يېتەرلىك ماتېرىيال ئاساسى بولالايدۇ.»[1]

«قۇتادغۇبىلىك» تە ئىپادىلەنگەن غىزالىنىش ئادەتلىرىگە ئائىت بايانلار خەلقىمىزنىڭ ئۇزاق زامانلاردىن بېرى توپلىغان تۇرمۇش تەجرىبىلىرىگە ئاساسەن يەكۈنلەنگەن ھەقىقەتتۇر.

① غەيرەتجان ئوسمان، «قەدىمكى تارىم مەدەنىيىتى»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2007 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى 67 ـ بەت.

ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن يېمەك ـ ئىچمەك تۇرمۇشىغا كۆپلۈكى، غىزالىنىش ئادەتلىرىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن تونۇلۇپ كەلگەن مىللەت. ئەجدادلىرىمىز ئۇزاق زامانلار مابەينىدە غىزالىنىشتىكى بىر تۈرلۈك قائىدە ـ مىزان ـــ غىزادىن بۇرۇن ۋە غىزادىن كېيىن قول يۇيۇش، ئېغىز چايقاش، چىش چوتكىلاش، غىزا تەييار بولغاندا داستىخان سېلىپ، پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر جەم بولۇپ بىللە ئولتۇرۇپ غىزالىنىش، غىزانى بىر ئادەم تەقسىملەش، ساھىبخانا تاماققا تەكلىپ قىلمىغۇچە تاماققا قول ئۇزارتماسلىق، ساھىبخانا تاماققا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن تاماقنى «بىسمىللا» دەپ، ئوڭ قول بىلەن يېيىش، غىزا تاللىماسلىق، تاماق يەۋاتقىنىڭ ماتېرىيال كۆرمەسلىكى، سۆزلىمەسلىك، بولۇپمۇ بولمىغۇر، سەت گەپلەرنى قىلماسلىق، ناۋادا غىزا ئۈستىگە مېھمان كېلىپ قالسا، مېھماننى تۆرگە تەكلىپ قىلىپ تائام كەلتۈرۈش، غىزالانغاندا يۈكۈنۈپ ياكى باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇش ۋە ياكى جوزىدا قائىدىلىك ئولتۇرۇش، غىزا يەرگە چۈشۈپ كەتسە، تېرىپ داستىخان ئۈستىگە ئېلىپ قويۇش، غىزادىن كېيىن چوڭلارنىڭ باشچىلىقىدا «دۇئا ـ تىلاۋەت» قىلىپ ئائىلىگە بەرىكەت، ئاسايىشلىق، تىنچ ـ ئامانلىق تىلەش قاتارلىق ئادەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. بۇ خىل ئۆرپ ـ ئادەتلەر ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەر مابەينىدە تۇرمۇش ئەمەلىيىتىدىن يەكۈنلەنگەن، ئەدەپ ـ ئەخلاق ۋە ساغلاملىق نۇقتىسىدىن چىقىش قىلىنغان تۇرمۇش مىزانلىرىغا، قائىدىگە ئايلانغان ياخشى تۇرمۇش ئادەتلىرىمىزدۇر. مەسىلەن، بىزنىڭ غىزادىن بۇرۇن ۋە غىزادىن كېيىن قول يۇيۇشىمىز قولنىڭ پاكىزلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش بولسا، غىزا تەييار بولغاندا پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ جەم بولۇشى چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، كىچىكلەرنى ئىزەتلەشنىڭ مۇھىم بەلگىسى، شۇنداقلا كىچىكلەرگە چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىش، ئىنساپلىق، مېھرىبان

بولۇش ھەققىدە ئەملىي تەربىيە بېرىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى؛ داستىخان سېلىش يېمەكلىكلەرنىڭ قالايمىقان چېچىلىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ، يەنى ئاشلىقنى قەدىرلەشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلىدۇر؛ غىزا ئۇستىگە مېھمان كەلسە، مېھماننى تۆرگە باشلاپ غىزا كەلتۈرۈش مېھمانىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلغانلىقنىڭ، مېھماندوستلۇقنىڭ نامايەندىسى؛ بىزدە يەنە تاماقنى ئۆرە تۇرۇپ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ياكى بولمىسا يېتىۋېلىپ يېسە يامان بولىدۇ، تاماق ۋاقتىدا باداشقان قۇرۇپ ياكى يۇكۇنۇپ ۋە ياكى تىزىنى جۇپلەپ دۇرۇس ئولتۇرۇش كېرەك، دەيدىغان قائىدە بار. بۇ، غىزا سورۇنىنىڭ تەرتىپىنى، تازىلىقىنى ساقلاشنىڭ ياخشى ئۇسۇلى بولۇپلا قالماستىن، يەنە يېمەكلىكنىڭ ياخشى ھەزىم بولۇشىغا پايدىلىق بولغان ئىلمىي ئۇسۇلدۇر. بىزدىكى چېچىلىپ كەتكەن غىزالارنى تېرىپ داستىخانغا سېلىش ئادىتىمىز ئاشلىقنى قەدىرلەشتىكى ئېسىل ئەنئەنىمىز. بىزدە قول سۇرتىدىغان لۆڭگە بىلەن يۇز ۋە باش، بويۇنلارنى سۇرتىدىغان نەرسىلەرنى ئايرىپ ئىشلىتىش، قول يۇغان سۇدا يۇز يۇماسلىقتەك ياخشى ئادەتلىرىمىز بار، بۇ ساغلاملىق نۇقتىسىدىن ھەممە ئېتىراپ قىلىشقا تېگىشلىك ئەقەللىي ساۋات. غىزادىن كېيىن «دۇئا ـ تىلاۋەت» قىلىش، كىشىلەرنى ئۆز نېسۇسىگە شۇكۇر قىلىپ، كېيىنكى بىر كۈن ئۈچۈن خاتىرجەملىك تىلەش، ئۆز تىرىشچانلىقى ۋە ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق ماددىي ئاساس يارىتىش ئىرادىسىنى چىڭىتىش، ئائىلە ئىناقلىقىنى مۇستەھكەملەشكە ئىدىيە جەھەتتىن يېتەكلەشنىڭ بىر تۈرلۈك ئىپادىسى بولۇپ، كىشىلەر دۇئا ـ تىلاۋەت ئارقىلىق ئۆزى ئېرىشكەن ھەممەتلەرگە شۇكۇر ـ قانائەت قىلىپ، ئۆزىدە قانائەت تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

بىزنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك جەھەتتە يەنە، ئائىلە تامىقى، مېھمان تامىقى، ھېيت ـ ئايەم تامىقى قاتارلىق تائاملارنى تەييارلاش ئادەتلىرىمىز بار بۇ خىل روشەن مىللىي تۇسنى ئالغان

ئۆزگىچە تاماق شەكىللىرى بىزنىڭ مېھماندوستلۇقىمىز ۋە ئوزۇقلىنىشقا ئەھمىيەت بېرىشتەك ئېسىل پەزىلىتىمىزنىڭ نامايەندىسىدۇر. ئەجدادلىرىمىز ئۆزىنىڭ ئوزۇقلىنىشىغا ئەھمىيەت بېرىپلا قالماستىن، يەنە يېمەكلىك ئارقىلىق تەن ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىشقىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئەنئەنىۋى تۇرلەرگە ئايرىپ زىكىر قىلىنىدىغان غىزايى مۇتلەق (ئوزۇقلۇق رولىنى ئوينايدىغان يېمەكلىكلەر)، داۋائى غىزايى (ئالدى بىلەن شىپالىق رولىنى ئويناپ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوزۇقلۇق رولىنى ئوينايدىغان داۋالىق يېمەكلىكلەر)، غىزايى داۋائى (ئوزۇقلۇق ھەم داۋالاش رولىنى ئوينايدىغان يېمەكلىكلەر) دەپ مەخسۇس ئايرىلىپ سىستېمىلاشقانلىقى، ئەجدادلىرىمىزنىڭ يېمەكلىك ئارقىلىق تەن ساقلىقىغا كاپالەتلىك قىلغانلىقىنى دەللىلىگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ يۇكسەك تەرەققىي قىلغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئەجدادلىرىمىز يەنە ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ئەمەلىيىتى داۋامىدا، ئارىلاشتۇرۇپ يېيىشكە بولمايدىغان يېمەكلىكلەرنى ئايرىپ چىققان.

«ئادابۇس ـ سالىھىن»[1] دا ئارىلاشتۇرۇپ يېيىشكە بولمايدىغان بىرنەچچە خىل يېمەكلىك ئۇستىدە مۇنداق بايان يېزىلغان: «بىرنەچچە خىل يېمەكلىك بارکى، ئۇلارنى ئارىلاشتۇرۇپ يەۋەرمەسلىك كېرەك، مۇنداق قىلىش زىيانلىق. مەسىلەن، بېلىق بىلەن سۈتنى، سۈت بىلەن ناردان (ئاچچىق ـ چۈچۈك) نەرسىلەرنى، سۈت بىلەن تۇخۇمنى، سۈت بىلەن گۆشنى، قاقگۆش بىلەن يېڭى گۆشنى، ئىككى ئىسسىقلىق نەرسىنى، ئىككى سوغۇقلۇق نەرسىنى، ئىككى قاسىز

---

① «ئادابۇس ـ سالىھىن» (ياخشى كىشىلەر ئەدەبى) ـ مۇھەممەد سادىق قەشقەرى (1740 ـ 1849) نىڭ ئەسىرى بولۇپ، بۇ خەلقىمىزنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاق يوسۇنلىرىغا مۇناسىۋەتلىك، چەت ئەللەردىمۇ زور شۆھرەت قازانغان قىممەتلىك رىسالە.

(قايتۇرغۇچى) نەرسىنى، ئىككى مۇسھىل (سۇرگۈچى) نەرسىنى، بىرى قايتۇرغۇچى، بىرى سۇرگۈچى نەرسىنى، تېز ھەزىم بولىدىغان غىزا بىلەن ئۇزاقتا ھەزىم بولىدىغان غىزانى ۋە ئىسسىقلىق تائامنى بىر ۋاقىتتا يېمەسلىك كېرەك ۋە يەنە پىياز بىلەن سامساقنى (پىشۇرماي) بىرلا ۋاقىتتا يېمەسلىك كېرەك.»

بىزدە يەنە، تاماق ۋاقتىدا گەپ قىلماسلىق؛ تائامغا چوڭلار قول ئۇزارتمىغۇچە قول ئۇزارتماسلىق؛ غىزا ئۇستىگە كىرگەندە قائىدە بويىچە باشقىلارنىڭ قولىنى تۇتماستىن، ئېگىلىپ سالاملىشىش؛ داستىخان يېغىلىشتىن بۇرۇن غىزا سورۇنىدىن ئايرىلماسلىق، ئايرىلىش توغرا كەلگەندە، جامائەتكە ئالدىراشچىلىقنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ئەسكەرتىپ قويۇپ ئاندىن چىقىش؛ غىزانى شالاپلىتىپ يېمەسلىك قاتارلىق غىزالىنىش ئادەتلىرىمىز بار ئىدى. بىراق، دەۋر تەرەققىياتى جەريانىدا ئۇزۇقلىنىش ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىزدە بەزىبىر نۇقسانلار كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بۇ ھال بىزدە توغرا، ئىلمىي بولغان ئۇزۇقلىنىش ئادىتىنى داۋاملاشتۇرۇپ، كېيىنكىلەرگە ياخشى ئۇزۇقلىنىش ئۆرپ ـ ئادىتىنى يەتكۈزۈپ بېرىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

(1) تەكلىپ قىلمىغۇچە، غىزاغا قول تەگكۈزۈشتىن پەخەس بولۇڭ. بىر ئۇستەلگە ياكى داستىخانغا راسلانغان تاماق بىر ئائىلە كىشىلىرى ياكى شۇ سورۇن ئىشتىراكچىلىرى ئۈچۈن ئورتاق، ھەممە ئادەم تەل بولغاندا، ساھىبخانىنىڭ ياكى سورۇن ئاقساقىلىنىڭ تەكلىپىدىن كېيىن، ئاندىن غىزاغا قول تەگكۈزۈش كېرەك. بۇ بىزدىكى ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە داۋاملىشىپ كەلگەن، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، كىچىكلەرنى ئىززەتلەشتىن ئىبارەت كۈندىلىك تۇرمۇشتا قائىدە ـ مىزانغا ئايلانغان ئەنئەنە.

ناۋادا سىز باشقىلارنىڭ تەكلىپىسىز غىزاغا قول سالسىڭىز، باشقىلارنىڭ نەزىرىدە قائىدە ئۇقمايدىغان، چوڭلارنى

هۆرمەتلىمەيدىغان، تەكەببۇر كىشىگە ئايلىنىسىز، نەتىجىدە كىشىلەرنىڭ سىزگە بولغان كۆزقارىشىدا مەلۇم ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ. شۇڭا غىزالىنىشتا تەكلىپ قىلمىغۇچە غىزاغا ئېغىز تېگىپ قېلىشتىن پەخەس بولۇڭ ھەمدە دىققىتىڭىزنى بىر خىل غىزاغا مەركەزلەشتۈرۈۋېلىشتىن ساقلىنىڭ، ئۆزىڭىزدىن چوڭلارنى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ غىزاغا دەۋەت قىلىپ قويۇڭ.

(2) تائام يەۋېتىپ ئۇن ـ تىنسىز چىقىپ كەتمەڭ. بىر قىسىم كىشىلەر غىزالىنىۋېتىپ تۇيۇقسىز سىرتقا چىقىپلا قايتىپ كىرمەيدۇ. بۇنىڭ باشقىلارغا قانداق تەسىر پەيدا قىلىدىغانلىقىنى بىلەمسىز؟ سىز تاماق ئۈستىلىدىن ئۇن ـ تىنسىز ئايرىلسىڭىز، ئۈستەلدىكى چوكا، تەخسە، پىيالىلىرىڭىز يىغىشتۇرۇلمايدۇ، ئورنىڭىزمۇ بوش قالىدۇ. باشقىلار يۇرۇشۇپ ئولتۇراي دېسە، سىزنى كېلىپ قالارمىكىن دەپ، بىرئاز بولسىمۇ كەڭرەك مۇھىتتىن پايدىلىنىشقا ئىمكانىيەت بولماي قالىدۇ. باشقىلار پات ـ پات سىزنىڭ نەگە كەتكەنلىكىڭىزنى تەكىتلەپ ساھىبخانىنى ئورنىدا ئولتۇرغۇزمايدۇ. ھەتتا بەزىلەر «يامانلاپ كەتتىمۇ، يە بولمىسا بۇنىڭدىنمۇ ئالاھىدىرەك بىرەر سورۇن چىقىپ قالغان بولسا شۇ يەرگە كەتتىمۇ؟» دېگەندەك بىمەنە سۆزلەر بىلەن سىزنى ئەيىبلىشىدۇ. «تاتلىغانسېرى، يېغىرى چوڭىيىپتۇ» دېگەندەك، سىز سەۋەبسىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھەر خىل، ھەر ياڭىزا گەپلەر بولۇۋېرىدۇ. مۇھىمى ساھىبخانىنى تەڭلىكتە قالدۇرىدىغان ئىش بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر نەزىرىدە سىز قائىدە ئۇقمايدىغان، بىغەرەز، ھاكاۋۇر، سورۇندارچىلىقى يوق ئادەمگە ئايلىنىپ قالىسىز. شۇڭا رېستوران، تاماقخانا، ئۆي ياكى باشقا سورۇنلاردا غىزا ئۈستىگە كىرىپ قالسىڭىز، «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ چوڭقۇر سالام بەجا كەلتۈرۈشنى، قايتقاندا بولسا سورۇن ئىگىسى ياكى سورۇن ئاقساقىلىدىن رۇخسەت سوراپ، سورۇن ئەھلىدىن ئەپۇ سوراپ قايتىشنى ئۇنتۇپ قالماڭ. شۇندىلا سىز باشقىلار ئالدىدا ئۆز

ئوبرازىڭىزنى ساقلاپ قالالايسىز.

(3) تاماق ۋاقتىدا تېلېفوندا ئونلۇك ئاۋازدا سۆزلەشمەك. بىزدە غىزا ئوستىدە گەپ قىلماسلىقتەك ياخشى ئوزۇقلىنىش ئادىتى بار. تېلېفوننىڭ ئومۇملىشىشى نۆۋەتتىكى ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىدا تارىخىي بۇرۇلۇش ئېلىپ كېلىپ، ئىقتىسادنىڭ ئېشىشىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن بولسىمۇ، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ تېلېفون ئىشلىتىش جەھەتتىكى نامۇۋاپىق ئىش ـ ھەرىكەتلىرى ئادەمنى بىزار قىلماقتا.

تۆۋەندىكى ۋەقەلىككە نەزىرىمىزنى ئاغدۇرۇپ كۆرەيلى:

بىرقانچە دوستلار بىرلىكتە غىزالىنىش ئۈچۈن بىر ئاشپۇزۇلغا كىرىپ كەلدۇق. غىزانى ئەمدىلا بۇيرۇتۇپ تۇرۇشىمىزغا بىر دوستۇمنىڭ تېلېفونى قاتتىق ئاۋازدا سايراپ كەتتى. ئاشخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا قاراۋاتقانىدەك قىلاتتى.

ـــ ۋەي، ھە، سەنمىتىڭ، ۋوي بارمىيە سەن، نى زامان يوقاپ كەتكىلى، تازىنىڭ ئەقلى چۈشتىن كېيىن دەپ، ئەمدى ئەقلىڭلىگە كەلدىڭلىما، ماڭا قايىلاڭلا، ئادەم دېگەندە ئانچە ـ مۇنچە يۈز بولمىسا بولمايدۇ جۇما ! «ئېشەك كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە ئۆزى نەزىر، كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندىن كېيىن توقۇمى نەزىر» دېگەن شۇ دە...

دوستۇم، ئەنە شۇ تەرىقىدە خېلى بىرمەھەل كايىغاندىن كېيىن تېلېفوننىڭ جوزىغا قويۇپ، مەغرۇرلۇق بىلەن ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى ۋە : « قارىمامدىغان، 10 مىڭ يۈەننى قەرز ئېلىپ بولغۇچە كۈندە تېلېفون، قەرزنى ئېلىپ بولدىمۇ ئۆزىمۇ، سۆزىمۇ يوق، ماۋۇ لاتىنىڭ» دېدى.

ئاشخانىغا ئەمدىلا قەدەم باسقانلار دوستۇمنى بىرەرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغان چېغى دەپ ئويلاپ قالغان بولسا كېرەك، بىر ئوستەلدە ئولتۇرغان بەشمىزگە پات ـ پات قاراپ قويۇشاتتى.

ئاشخانىغا ئەمدىلا قەدەم باسقان بەزى خېرىدارلار كۈتكۈچىنىڭ «قېنى جوزىغا كەلسىلە» دېگەن تەكەللۇپلىرىغا پىسەنت قىلماي چىقىپ كېتىشتى. دوستۇممۇ شۇ كايىغىنىچە تاماققا ئىككى چوكا سېلىپلا بولدى قىلدى، ئارىمىزدىن يەنە بىرەيلەنمۇ خېلى زورلاپ باقساقمۇ، تاماققا ئېغىز تەگمىدى. مېنىڭمۇ كۆڭلۈم پەرىشان بولۇپ، ئىشتىهايىم تۈتۈلۈپ تاماققا رايىم بارمىدى. بىز ئاشخانىدىن خۇددى بىر - بىرى بىلەن چوقۇشقان چۈجە - خورازلاردەك تولىمۇ سولغۇن كەيپىياتتا ئايرىلدۇق. ئاشخانا خوجايىنىمۇ قۇتۇلغىنىغا خۇش بولغاندەك، رەسمىيەت يۈزىسىدىن بولسىمۇ، «رەنجىمەي قايتىشقايسىلەر، ۋاقىتلىرى بولسا يەنە كېلىشىپ تۇرارلا» دېگەندەك تەكەللۇپ سۆزلەرنىمۇ قىلىپ قويمىدى.

مانا قاراڭ، دوستۇمنىڭ بىمەنە سۆزلىرىدىن بىر ئوبدان تاماق سورۇنى غەمخانىگە ئايلاندى، دوستۇم ئۆزىمۇ ئاچچىق يۇتۇۋالدى. ھەممىدىن يامان بولغىنى ئۇنىڭ خاپىلىقى ئۆزى بىلەن كەتمىدى ...

كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا رېستوران، ئاشخانا، ساتىراشخانا، كىنوخانا، تاللا بازارلىرى، ئىشخانا، كوچا ئاپتوبۇسلىرى قاتارلىق ئاممىۋى سورۇنلاردا تېلېفوندا سۆزلىشىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ چاغدا بىز ئەتراپىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن تېلېفونىنىڭ ئاۋازىنى ئەڭ تۆۋەن ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇشىمىز ھەمدە تېلېفونىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن قارشى تەرەپكە پەس ئاۋازدا ئاممىۋى سورۇندا ئىكەنلىكىمىزنى، سورۇندىن قايتقاندىن كېيىن تېلېفون قىلىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈرۈشىمىز ياكى ئۆزىمىزنى جامائەت سورۇنىدىن چەتلىتىپ تۇرۇپ سۆزلىشىشىمىز، سۆزلەشكەندە گەپ - سۆزلىرىمىزنىڭ ئىلمىي، يېقىملىق بولۇشىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشىمىز، ئارتۇقچە ئاچچىقلىنىپ ئۆزىمىز ۋە باشقىلارنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇپ قويۇشتىن ساقلىنىشىمىز، بولۇپمۇ غىزا سورۇندا بۇ

خىل كەيپىياتقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ ساھىبخانا ۋە سورۇن ئەھلىنىڭ نورمال كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان قىلمىشتىن ھەزەر ئەيلىشىمىز لازىم.

(4) غىزالانغاندا تاماكا چەكمەك. تاماقخانا ئەڭ چوڭ ئاممۇي سورۇن. ئۇ يەرگە بالىلار، چوڭلار، ياشانغانلار، قېرىلار، مېيىپلار، ئاجىزلار، ئەرلەر ۋە ئاياللار ھەممىسى كىرىدۇ. تاماكىنىڭ ئىنسانلارغا ئېلىپ كېلىدىغان زىيىنى ھەممىمىزگە ئايان، ھەممە يەردە ساغلاملىق تەكىتلىنىۋاتقان، ساغلاملىق ھەممىدىن مۇھىم ئورۇنغا قويۇلۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ئاممۇي سورۇنلاردا تاماكا چېكىش باشقىلارغىمۇ، ئۆزىڭىزگىمۇ ياخشى ئەمەس. شۇڭا رېستوران ياكى تاماقخانىدا تاماكا چەكمەسلىكىڭىز، ھېچبولمىغاندا باشقىلاردىن خالىيراق بىرەر ئورۇننى تېپىشىڭىز زۆرۈر. شۇنداق قىلسىڭىز سىز جامائەت ئەخلاق مىزانىغا ئەمەل قىلغان بولىسىز، شۇندىلا باشقىلارنىڭ ھۆرمىتى ۋە قىزغىن مۇئامىلىسىگە مۇيەسسەر بولالايسىز.

(5) ئۆز خاھىشىڭىز بويىچە توختىماي سۆزلەشتىن ھەزەر ئەيلەڭ. تاماقخانىلارنىڭ مۇھىتى پاكىز، ئازادە، جىمجىت بولسا، ئىشتىھا بىلەن غىزالانغىلى بولىدۇ. بىزدە «ئاۋال تائام، ئاندىن كالام» دېگەن گەپ بار، بۇ غىزا ۋاقتىدا غىزالىنىش، گەپ بولسا غىزادىن كېيىن ئېغىز ئېچىش دېگەنلىكتۇر. سىز غىزالىنىش ۋاقتىدا توختىماي سۆزلىگىلى تۇرسىڭىز، باشقىلارنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزۈپ قويىسىز، ھەتتا بەزى ۋاقىتلاردا سۆز ئارىلىقىدا ئۆزىڭىز بىلىپ - بىلمەي باشقىلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى قىلىپ سالىسىز، سىزنىڭ سۆزلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق بولۇپ كېتىشى ناتايىن، سۆز تېمىسى باشقىلارنىڭ ياخشى - يامان تەرەپلىرىگە يۆتكىلىپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ. دېمەك، ئۆزىڭىز سەزمىگەن ھالدا غەيۋەتكە چۆشىسىز، سورۇندىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ سىز گېپىنى قىلغان ئادەمنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ كېتىشى ناتايىن، شۇڭا

غەيۋەتخورلۇقىڭىز باشقىلارنىڭ غەزىپىنى ئۆرلىتىشى، ھەتتا تاماق سورۇنىدا ئۆزئارا گەپ تالىشىش، ئازارلىشىشتەك بەزى كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ سادىر بولۇشىغا سەۋەب بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنىڭ بىلەن باشقىلار ئالدىدىكى ئوبرازىڭىز خۇنۇكلىشىپ، كىشىلەر نەزىرىدە تەربىيە كۆرمىگەن، ھېچنېمىگە ئەرزىمەس، تۆتۈرۇقسىز ئادەمگە ئايلىنىسىز. شۇڭا ياخشى غىزالىنىش ئادىتىنى يېتىلدۇرۇڭ. غىزا سورۇنىدا ئۆز خاھىشىڭىز بويىچە توختىماي سۆزلەشتىن پەخەس بولۇڭ.

(6) غىزالىنىش قىياپىتىڭىز ۋە ھەرىكىتىڭىزنى قېلىپلاشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىڭ. غىزا ئۈستىدە گېزىت ـ ماتېريال كۆرۈش، قالايمىقان تۈكۈرۈش، غىزا تالاش (يېگۈسى كەلمەسە قۇسۇر ئىزدەش)، بەدىنىنى ئېچىۋېتىپ ئولتۇرۇش قاتارلىق قىلىق ـ ھەرىكەتلەر باشقىلارغا سەلبىي تەسىر بېرىدۇ، كىشىلىك ئەخلاقىڭىزغا نۇقسان يەتكۈزۈپ، باشقىلارنىڭ سىزگە بولغان ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى سۇسلاشتۇرىدۇ. شۇڭا غىزالىنىش قىياپىتىڭىز ۋە ھەرىكىتىڭىزنى توغرىلاشقا ئەھمىيەت بېرىڭ.

يۇقىرىدا يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتىمىزدىكى بەزى تېپىك نۇقسانلارنى كۆرسىتىپ ئۆتتۇم. بۇلارنىڭ ھەممىسى ساپانىڭ تۆۋەنلىكى، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىشنىڭ مۇكەممەل بولمىغانلىقىدىن كېلىپ چىققان.

لېنىن مەدەنىيەتنىڭ ۋارىسلىقى ھەققىدە توختىلىپ: «گۈزەللىكنى ساقلاپ قېلىش كېرەك. ئۇنى نەمۇنە سۈپىتىدە بىلىش، ھەتتا ئۇ ‹كونا› بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭغا ئاساسلىنىش لازىم. بىز ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەرەققىيات ئۈچۈن پايدىلىق بولغان ئامىللاردىن، باشلانغۇچ نۇقتا سۈپىتىدىكى ھەقىقىي نەپسىلىكتىن نېمىشقا ۋاز كېچىدىكەنمىز ؟ ئۇ ‹كونا› بولغىنى ئۈچۈنلا ۋاز كېچىشىمىز لازىممىكەن؟ »[1] دەپ، مەدەنىيەتتىن

① ئابدۇۋەلى خەلپەت (ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى): «تەپەككۇر گۈلشەنى»، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 9 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 2 ـ بەت.

ئىبارەت گۈزەللىك مۇجەسسەمنى ساقلاپ قېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. لېكىن بىز ئۇزاق ئەسرلىك يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىمىزگە ھەقمقىي مەنىسى بىلەن، مۇكەممەل ۋارىسلىق قىلالمىدۇق.

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر: «ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تارىخى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، قايتا ئويلىنىشقا جۈرئەت قىلغان، قايتا ئويلىنىشقا ماھىر بولغان مىللەتنىڭ ئۆزۈ ـ ئۆزىنى تونۇش ئاڭلىقلىقى يۇقىرى بولىدۇ، ئۇ مىللەت يېڭىلىق يارىتىشقا غەيرەت ۋە پۈرسەت تاپالايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە شەرت ـ شارائىت يارىتالايدۇ، بۇنىڭ ئەكسىچە بولغاندا، ئۇ مىللەت ئاسانلا ئۆزىگە مەپتۇن بولۇپ، باشقا مىللەتلەردىن كېيىن قالىدۇ» دەپ، مىللەت تەركىبلىرىنى قايتا ئويلىنىشقا، سەۋەنلىكلىرىنى يەكۈنلەپ، ئىللەتلەرنى ئۆزگەرتىشكە دەۋەت قىلغان.

يۇقىرىقىلاردىن شۇنداق خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىنكى، ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەت ھەققىدە قايتا ئويلىنىش، ئۇنىڭغا ئىزچىل، مۇكەممەل ۋارىسلىق قىلىش تۇرمۇش ئادىتىمىزدىكى، جۈملىدىن يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتىمىزدىكى ئەيىب ـ نۇقسانلارنى تۈزىتىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىدۇر.

سالام بېرىش ۋە ئىلىك ئېلىش ئادەمىيلىكنىڭ ئاددىي بەلگىسى

«بىر كۈن تۈز يېگەن جايغا قىرىق كۈن تاۋاپ قىل»، «بىر كۆرگەن تونۇش، ئىككى كۆرگەن تۇغقان»، «ئادەمنىڭ يۈزى ئاپتاپتىن ئىسسىق»، «سالام بېرىش پەرز، ئىلىك ئېلىش قەرز»

ـــ ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدىن

*　　*　　*

سالاملىشىش، كىشىلىك هاياتتا كەم بولسا بولمايدىغان بىر پەزىلەت، ئۆزئارا ئالاقىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى، شۇنداقلا ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق ۋە مەدەنىيەتلىك بولۇشنىڭ مۇهىم ئۆلچەملىرىدىن بىرى.

بىزدىكى «سالام بېرىش پەرز، ئىلىك ئېلىش قەرز» دېگەن هېكمەت ئەجدادلىرىمىزنىڭ قەدىمدىن تارتىپ «سالاملىشىش» نى كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ مۇهىم بەلگىسى، ئىنسانىي خىسلەتنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە مۇهىم ئورۇنغا قويۇپ ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەنلىكىنىڭ تېپىك دەلىلىدۇر.

سالاملىشىش ـــ سالام بېرىش ۋە ئىلىك ئېلىشتىن ئىبارەت ئىككى مەنىنىڭ يىغىندىسى، ئۇ خۇددى تارازىنىڭ ئىككى پەللىسىگە ئوخشايدۇ. ئۇنى پەقەت هۆرمەت تېشى بىلەنلا ئۆلچەش مۇمكىن.

هەرقايسى ئەل خەلقلىرىنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرى ئوخشاش بىر تارىخىي دەۋرده مەيدانغا كەلمىگەن، ئۇ خەلقنىڭ ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدىكى تۇرمۇش كەچۈرۈش، ئۆزئارا

بېرىپ ـ كېلىش، قوشنا ئەل خەلقلىرى بىلەن ئالاقە ئورنىتىش قاتارلىق بىر يۈرۈش ئاممىلار ئاساسىدا شەكىللەنگەن، شۇنداقلا بارا ـ بارا مۇكەممەللىشىشكە يۈزلەنگەن.

ئەجدادلىرىمىز ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت، مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرى ئاساسىدا «سالاملىشىش» تېز ئىبارەت كىشىلىك مۇناسىۋەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، زامانغا لايىق ئۇسۇل ۋە قائىدىگە ئىگە قىلىش جەھەتتىمۇ كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن. «ئادابۇس ـ سالىھىن»[1] دا «سالاملىشىش» قائىدىلىرى «ئىزنى (رۇخسەت) قىلىش، سالاملىشىش، كۆرۈشۈش ۋە قول ئېلىشىش بايانى» دەپ، تۆت پەسىل بويىچە مۇنداق بايان قىلىنغان:

بىرىنچى پەسىل: ئىزنى سوراش، يەنى بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئىشىكىدىن كىرمەكچى بولسا، ئاۋۋال ئۇ كىشىنىڭ ئالدىغا كېرىشكە ئىجازەت سوراشنىڭ ئەدەپ ـ قائىدە بايانى بولۇپ، بۇنىڭدا بەش ئەدەپ بار.

بىرىنچى، ھەركىم بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئىشىكىدىن كىرمەكچى بولسا، ئاۋۋال ئۇ كىشىگە ئۆزىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئىشىكنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ بىلدۈرۈشى، يەنى ئىشىكنى ئاستا قېقىشى ياكى يۆتىلىپ بەلگە بېرىشى كېرەك.

ئىككىنچى، ئەگەر ئۆي ئىچىدىن ئاۋاز چىقسا، ئىشىكنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئۇنىڭغا سالام بېرىپ: «ئىچكىرىگە كىرەيمۇ» دەپ سوراش لازىم. بۇنداق ئىزنى سوراش ئۈچ قېتىم تەكرارلىنىشى، ھەر قېتىم ئىزنى سورىغاندىن كېيىن مەلۇم مۇددەت كۈتۈپ تۇرۇشى لازىم.

---

① ئەزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن، «سەرخىل ئەسەرلەردىن جەۋھەرلەر (2)»، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 502 ـ 503 ـ 504 ـ بەت. (ئادابۇس ـ سالىھىن» (ياخشى كىشىلەر ئەدەبى) مۇھەممەد سادىق قەشقەرى (1740 ـ 1849) نىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسىرى بولۇپ بۇ ئەسەر چەت ئەللەردىمۇ زور شۆھرەت قازانغان. مۇھەممەد سادىق قەشقەرى «تەزكىرەئى ئەزىزات»، «ئادابۇس ـ سالىھىن»، «زۇبدە تولماسائىل ۋەل ئاقائىد» قاتارلىق ئەسەرلىرى بىلەن دۇنيا خەلقىگە تونۇشلۇق ئالىم.)

ئۇچىنچى، ئەگەر ئۇچ قېتىم بەلگە بېرىلگەندىن كېيىنمۇ ئۆي ئىگىسى ئىزنى بەرمىسە ۋە ھېچقانداق شەپە چىقمىسا، يەنە زورلاشنىڭ ھاجىتى يوق، ئىشكىتىنى تېز كېتىش كېرەك.

تۆتىنچى، ئۆي ئىگىسى «سىز كىم» دەپ سورىسا، ئۆز ئىسمىنى ئېيتىش لازىم، ئەمما: «مەن سىزنىڭ قوشنىڭىز ياكى دوستىڭىز» دېمەسلىكى كېرەك. بۇنداق جاۋاب كىشىنى شۇبھىگە سالىدۇ.

بەشىنچى، ئەگەر ئۆي ئىگىسى ھەمراھ بولۇپ بىللە باشلاپ كەلگەن بولسا، ئىشىككە كەلگەندىن كېيىن ئۆيگە كىرىشكە ئىزنى سوراش ھاجەتسىز.

ئىككىنچى پەسىل : سالام ئەدەپلىرى بايانى. بۇنىڭدا 10 ئەدەپ بار :

بىرىنچى، ئىككى مۆمىن بىر ـ بىرىگە ئۇدۇلمۇئۇدۇل كېلىپ قالغاندا، ئۇ مەيلى تونۇش ياكى ناتونۇش بولسۇن، سالام بېرىشى لازىم.

ئىككىنچى، سالام بەرگەندە، «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دېيىش كېرەك.

ئۇچىنچى، ... جاۋاب بەرگۈچى «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام»، دېسە بولىدۇ، سالامغا جاۋاب بەرگەندە توختاپ قالماي جاۋاب بېرىش لازىم، سالامنىڭ جاۋابىنى سالام بەرگۈچى ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا بېرىش لازىم. ئەگەر ئىككى كىشى بىر ـ بىرىگە بىرىنچى بولۇپ سالام بەرگەن بولۇپ، بىرى ئىلگىرى، بىرى كېيىن سالام بەرگەن بولسا، جاۋاب بەرمىسىمۇ بولىدۇ. ئەگەر ئىككى سالام بىرلا ۋاقىتتا تەڭ بېرىلگەن بولسا، بىر ـ بىرىگە جاۋاب بولالمايدۇ، شۇڭا ھەر ئىككى تەرەپكە جاۋاب بېرىش لازىم.

تۆتىنچى، ئەگەر كىشى بىر توپ جامائەتنىڭ ئالدىغا كىرسە، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر كىشىنى ئالاھىدە ئاجرىتىپ سالام بېرىشكە بولمايدۇ، بەلكى ھەممە كىشىگە تەڭ سالام بېرىش لازىم. ئەگەر جامائەت بىر كىشىگە سالام بەرگەن بولسا، سالام قوبۇل قىلغۇچى

هەممىنى تەڭ كۆزدە تۇتۇپ جاۋاب بېرىشى لازىم. ئەگەر ئۇلاردىن بىرىنىلا نىشانلاپ جاۋاب سالام بەرسە، باشقىلارنىڭ سالىمى جاۋابسىز قالغان بولىدۇ. ئەگەر بىر كىشى يەنە بىر كىشىگە باشقا بىرىدىن سالام ئېيتىپ بەرسە ۋە سالام ئېلىپ كەلگۈچى ئۇنى يەتكۈزسە، دەرھال جاۋاب سالام بېرىش كېرەك. ئەمما سالام ئېلىپ كەلگۈچىنى جاۋاب سالامغا قوشماسلىق ماقۇلدۇر. ئەگەر سالام خەت ئارقىلىق يوللانغان بولسا، بۇنىڭغىمۇ جاۋاب سالام بېرىش كېرەك.

بەشىنچى، سالام بېرىلگەن ۋاقىتتا باشنى تۆۋەن قىلماسلىق، قولنى پۇلاڭلاتماسلىق، كۆزى بىلەن ياكى باش لىڭشىتىپ ئىشارەت قىلماسلىق كېرەك، بۇنىڭغىمۇ جاۋاب سالام بېرىش كېرەك.

ئالتىنچى، سالامنى قارشى تەرەپ ئاڭلىغۇدەك يۇقىرى ئاۋازدا بېرىش كېرەك، ئەگەر گاس كىشىگە سالام بېرىشكە توغرا كەلسە ھەم ئاۋازلىق، ھەم ئىشارەت ئارقىلىق بېرىشى لازىم. ئەگەر قول ئىشارىتى قىلىنمىسا، مۇنداق سالامغا جاۋاب لازىم ئەمەس.

ئەگەر گاس سالام بەرسە، جاۋاب بەرگۈچى ھەم سۆز، ھەم ئىشارەت قىلىشى كېرەك. تىلسىزلارغا سالام بەرگەندە قول ئىشارىتى ئارقىلىق جاۋاب سالام بەرسە بولىدۇ. ئەگەر تىلسىز سالام بەرسە، جاۋابى تىل بىلەن قايتۇرۇلۇشى كېرەك. يەنە ئىشارەتمۇ قىلغىنى تۈزۈك.

يەتتىنچى، ئۇلۇغ (مەرتىۋىسى چوڭ) ئادەم كىچىككە، ئاتلىق پىيادىگە، مېڭىۋاتقان كىشى ئولتۇرغۇچىغا، خوجايىن خىزمەتچىگە، ئاز سانلىق كۆپ سانلىققا ئاۋۋال سالام بېرىشى لازىم.

سەككىزىنچى، ئەگەر كۆپ كىشى بىر يېگانە چىرايلىق ئايالغا سالام بەرسە ياكى بىرەر يېگانە چىرايلىق ئايال بىر توپ ئەرلەرگە سالام بەرسە، بۇ ئىككى خىل ئەھۋالدا سالامغا جاۋاب لازىمدۇر، بۇنىڭ شەرتى ئوتتۇرىدا پىتنە بولماسلىقى كېرەك.

توقۇزىنچى، تۆۋەندىكى ئەھۋال ئاستىدا سالام بېرىشكە بولمايدۇ ھەم جاۋابمۇ لازىم ئەمەس: ھاجەتخانىدىكى كىشىگە، ئايالمغا يېقىنلىق قىلىۋاتقان كىشىگە، ئۇخلاۋاتقان كىشىگە، ھامامدا يۇيۇنۇۋاتقان كىشىگە، تائام يەپ تۇرغان كىشىگە، پىتنە تارقاتقۇچى، پاسىق ناپاك ۋە زالىمغا ... سالام بەرمەسلىك، ئەگەر ئۇلار سالام بەرسە جاۋاب بەرمەسلىك كېرەك.

ئوننىچى، ۋىدالىشىش (خوشلىشىش) ۋاقتىدا سالام بېرىش سۈننەتتۇر، بولۇپمۇ ئۆلىمالار ئالدىدا بۇ تېخىمۇ زۆرۈر.

ئۇچىنچى پەسىل : ئۇچرىشىش (مۇلاقات) ئەدەپلىرى بايانى، بۇنىڭدا ئالتە ئەدەپ بار:

بىرىنچى، ئۇچراشقاندا كۆرۈشۈش لازىم. كۆرۈشكەندە قول ئۇچى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىككى تەرەپ ئالقانىنى بىر - بىرىگە تەگكۈزۈشى كېرەك. بىرىنچى بولۇپ كۆرۈشكەن كىشى ھەمراھى قولىنى تارتمىغۇچە قولىنى تارتماسلىق كېرەك. ئۇچىنچى، كۆرۈشۈش ۋاقتىدا يۈزىنى ئوچۇق تۇتۇش لازىم ... ئالتىنچى، ... بىئەدەپ، زالىم، پاسىق ناپاك، بۇزۇق ئەركەك بىلەن قول بېرىپ كۆرۈشۈشتىن ساقلىنىش لازىم.

تۆتىنچى پەسىل : قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈش ۋە قول سۆيۈش ئەدەپلىرى بايانى. بۇنىڭدا تۆت ئەدەپ بار : بىرىنچى، سەپەردىن كەلگەن كىشى ئۆزىنى كۆرۈپ تۇرغان كىشىلەر بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈش لازىم. ياش ئوغلانلارنى ھەم قۇچاقلاپ، ھەم يۈزىدىن سۆيۈپ كۆرۈشسە جائىزدۇر. ئەمما بۇزۇق ئەركەكنىڭ ساھىبجامالالار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشى مەنئى قىلىنغان ئىشتۇر. مەيلى مۇساپىر، مەيلى مۇجاۋىر (شۇ جايدا دائىملىق تۇرغۇچى) بولسۇن، ھېچكىم ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشمەسلىكى لازىم. ئىككىنچى، مۇجاۋىرلار كۇندىلىك ئۇچراشقان چاغلىردا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشسىمۇ بولىدۇ. ئارىلىقتا نەچچە كۈنلەر ئۆتكەن بولسا مەيلى. ئۇچىنچى، سالىھە (ياخشى) كىشىلەرنىڭ قولىنى سۆيمەك كۆرۈشۈش

ۋاقتىدا مۇستەھەب (ياخشى ئىش) دۇر. تۆتىنچى، كۆرۈشۈش ۋاقتىدا ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ قولىنى سۆيسە بولىدۇ.

بۇلار ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇزاق ئەسىرلەر ئىلگىرىدىن باشلاپ سالامىلىشىش ئادەتلىرىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەنلىكى، سالامىلىشىشتا بىر يۈرۈش مۇكەممەل قائىدە - يوسۇنلارنى بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

*　　*　　*

ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ساقلاپ قېلىش ياكى ئىسلاھ قىلىش ئەركىنلىكىگە ئىگە، بۇ پارتىيىمىز ۋە دۆلىتىمىزنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە قاراتقان ئىزچىل، ئۇزاق مۇددەتلىك سىياسىتى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى»نىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى ۋە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تەرىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» نىڭ ئومۇمىي پرىنسىپىدا: ھەرقايسى مىللەتلەر «ئۆزلىرىنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ساقلاپ قېلىش ياكى ئىسلاھ قىلىش ئەركىنلىكىگە ئىگە» ئىكەنلىكى ئېنىق بەلگىلەنگەن.[1] بۇ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ئىسلاھ قىلىش، بېيىتىش، تاكامۇللاشتۇرۇش جەھەتتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

يۇقىرىقىدەك قانۇن - نىزاملارنىڭ تۇرتكىسىدە، يېقىنقى نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزئارا ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، ئۆزئارا ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىش، كەمچىلىكلىرىنى تۈگىتىپ، بىرلىكتە تەرەققىي قىلىشتەك ياخشى ۋەزىيەتنى يارىتتى. باشقا مىللەتلەر ئىلغار تەرەپلەرنى قوبۇل قىلىپ، مەدەنىيىتىمىزدىكى زامان، ماكان

① «ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسىدىن كادىرلار ئوقۇشلۇقى» ، ش ئۇ ئا ر پارتىيە مەكتىپى ، 2001 - يىلى 12 - ئاي نەشرى 399 - بەت.

ئېھتىياجىدىن قالغان بەزى ئاممىلارنى ئىسلاھ قىلىپ، تەرەققىياتقا پايدىلىق بولغان، زامانىۋى مەدەنىيەتكە ماسلاشقان، خەلقنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشكەن، شۇنداقلا بىرقەدەر سىستېمىلاشقان، مۇكەممەل ئۆرپ ـ ئادەتلەر بارلىققا كەلدى.

ھازىر، مىللىتىمىز ئارىسىدا بىرقەدەر ئومۇملاشقان «سالامىلىشىش» ئۇسۇللىرىدىن : دوست ـ يارەنلەر، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوشنا ـ قولۇملار، مويىسپىتلار، ئۇستازلار، تونۇش ـ بىلىشلەرنى ئۇچراتقاندا، قولنى كۆكرەككە قويۇپ، بېشىنى سەل ئېگىپ، خۇش چىراي، يېقىملىق تەلەپپۇز بىلەن «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ، سالامنى ئىلىك ئالغۇچى ئىككىنچى بىر شەخسكە ئېھتىرام بىلدۇرىدىغان، قارشى تەرەپ خۇش چىراي، مۇلايىم ئاۋاز بىلەن «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام» دىن كېيىن «سالامەتمۇ سىز، تىنچلىق ـ خاتىرجەملىك تىلەيمەن» دەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدىغان ۋە «سالامەتمۇ سىز، ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ، بالا ـ چاقىلار ئامانمۇ» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ھال ـ ئەھۋال سورايدىغان «سالامىلىشىش» ئۇسۇلى؛ قېرىنداشلار، يارۇ دوستلار، قەدىردانلار ئۇزاق ۋاقىت ئايرىلىپ كېتىپ قايتا ئۇچراشقاندا ئوخشاش جىنسىلىقلار ئارا «قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈش» ئۇسۇلى؛ ئاتا ـ ئانا بىلەن بالىلار، ئاكا بىلەن ئۇكا، ئاچا بىلەن سىڭىل، ئەڭ يېقىن قېرىنداش، يارۇ بۇرادەرلەر ئۇزاق كۆرۈشمەي كېيىن ئۇچراشقاندا قۇچاقلىشىپ بىر ـ بىرىنىڭ پېشانىسىگە ۋە مەڭزىگە سۆيۈشتىن ئىبارەت «سۆيۈشۈپ كۆرۈشۈش» ئۇسۇلى؛ ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە ئۆزئارا يېقىن ئايالىلار كۆرۈشكەندە بىر ـ بىرىنى يېنىك قۇچاقلاپ مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىش، يېشى چوڭراق ئايالىلار قىزلار بىلەن كۆرۈشكەندە پېشانىسىگە ياكى مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇش، ناتونۇش ياكى ئانچە تونۇش بولمىغان ئايالىلار بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە، ھەر ئىككى تەرەپ قولىنىڭ ئۇچىنى بىر ـ بىرىگە تەگكۈزۈپ، بېشىنى ئالدىغا سەل ئېگىپ، ئامانلىق سوراشتىن ئىبارەت «ئايالىلار بىلەن

ئايالالارنىڭ كۆرۈشۈش» ئۇسۇلى؛ چوڭ ياشلىق كىشىلەر ئۆز يېقىنلىرىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ بارغاندا چوڭلار بىلەن كۆرۈشكەندىن تاشقىرى بالىلارنىڭ روھىنى ئۆستۈرۈش ۋە ئۇلارغا كۆرۈشۈش قائىدىسىنى ئۆگىتىش يۈزىسىدىن بالىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇش ياكى باش كۆزلىرىنى سىلاپ قويۇشتىن ئىبارەت «چوڭ ياشلىق كىشىلەر بىلەن بالىلارنىڭ كۆرۈشۈش» ئۇسۇلى؛ ئۆزئارا دوستلۇق، سەمىمىيلىكنىڭ ئىپادىسىنى بىلدۈرىدىغان «ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈش» ئۇسۇلى... بار بولۇپ، ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدا كىشىلەر ئەمەلىي ئەھۋالى ۋە ئادەتلىنىشىگە ئاساسەن ئۆزى مۇۋاپىق دەپ قاراپ كەلگەن سالامىشىش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

*　　*　　*

كىشى هاياتىدا سالامەتلىك، تىنچ ـ ئامانلىق ئىنتايىن مۇهىم. بىزنىڭ سالامىشىش قائىدىمىزده مۇشۇ مۇهىم نۇقتىنى ئاساس قىلىپ، ياخشى تىلەك ـ ئارزۇلىرىمىزنى ئەمەلىي هەرىكىتىمىز ئارقىلىق ئىپادىلەش تەۋسىيه قىلىنىدۇ. بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئۆزئارا ئىناق، ئېجىل ئۆتۈشكه، دوستانه مۇئامىلىده بولۇشقا، ئۆزئارا هەمكارلىشىشقا، بىر ـ بىرىگه هەمدەمده بولۇشقا، بىر ـ بىرىنى قەدىرلەپ، بىر ـ بىرىنىڭ هالىغا يېتىشكه دەۋەت قىلىدۇ. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆچ ـ ئاداۋەتنى پەسەيتىدۇ، يوقىتىدۇ، جەمئىيەت ئىناقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشته بەلگىلىك رول ئوينايدۇ. بىز بۇنىڭدىن سالامىشىشنىڭ قانچىلىك چوڭقۇر مەنىگه ئىگه ئىكەنلىكىنى هەمده سالامىشىش ئادەتلىرىمىزنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ۋە راۋاجلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ جەمئىيەت ئىناقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىكى رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈستىده ئىزدىنىشىمىزنىڭ ئىنتايىن مۇهىملىقىنى هېس قىلالايمىز.

دەرۋەقه، كۆپ ساندىكى كىشىلىرىمىز «سالامىشىش»نىڭ

توغرا ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ ئۆزئارا ھۆرمەت، ئېھتىرام بىلەن بىر - بىرىگە تەسەللى، مەدەت، كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلىپ، كىشىلىك ھايات مۇساپىسىدىكى ھەربىر قەدىمىنى خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋاتقان، مەنىۋى جەھەتتىن ئۆزئارا يار - يۆلەكتە بولۇپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، يەنە بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئەنئەنىۋىلىككە، شۇنداقلا كۈچلۈك ئىلمىيلىققا ئىگە بولغان «سالاملىشىش» ئادەتلىرىمىزنى بۇزۇپ ئۆز مەيلىچە كۆرۈشۈش، سالاملىشىش شەكىللىرىنى پەيدا قىلىپ، ئەسلىدىنلا كىشىلەرگە خۇشال - خۇرام روھىي كەيپىيات ئاتا قىلىدىغان ياخشى تۇرمۇش ئادىتىمىزنى كىشىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان، ئۆزئارا ئازارلىشىش پەيدا قىلىپ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىقنى بۇزىدىغان، خەلق قوبۇل قىلالمايدىغان، پاسسىپ، ناچار كەيپىياتقا سۆرەپ كىرمەكتە.

*　　*　　*

ئىشقا چىقىش ۋاقتىنىڭ توشۇپ قالغانلىقىدىن ئەتىگەنلىك ناشتىغىمۇ ئۈلگۈرمەي ئالدىراپ كېتىپ باراتتىم :

ـــ قانداق جاھان بولۇپ كەتتى ؟ ! قېنى بىزنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىمىز ؟! ئۆزئارا ئىززەت - ھۆرمەت دېگەننى بىلمەمدىكىنا ؟! ـــ دېگەن زارلىنىش تەلەپپۇزىدا ئېيتىلغان تىترەك ئاۋازدىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئەتراپىمغا قارىدىم. 65 ياشلار چامىسىدىكى چىرايى تاتىراڭغۇ، ۋۇجۇدىك بىر موماي ھاسىسىنى يەرگە ئۇرۇپ توكۇلداتقىنىچە توختىماي سۆزلىمەكتە ئىدى :

ـــ بىرى ھېي دېسە، يەنە بىرى ھەي دەۋاتقان، بەزىلىرى تۈيۈقسىز كېلىپ ئادەمنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇۋاتقان، يەنە بەزىلىرى، نەگە كېتىۋاتىسىز ؟ كۆرۈنمەيسىزغۇ ؟ بارمۇيا ؟... ! دېگەندەك بىمەنە سۆزلەر بىلەن سالاملىشىپ كۆڭۈلنى غەش

قىلىۋاتقان. بۇنداق سالام قىلغاندىن كۆرە بىر قىسىم ئادەملەردەك تونۇشنىمۇ تونۇماسلىققا سېلىپ ماڭسا بولمامدۇ ؟! مومايناق بىرھازا كايىشلىرىدىن، ئۇنىڭ بىرەرىدىن رەنجىپ قالغانلىقىنى سېزىپ نەزىرىمنى پىيادىلەر يولىغا ئاغدۇردۇم، 30 ــ 40 قەدەمچە يىراقلىقتا بەستلىك بىر ئايال كېتىپ باراتتى.

ــ موما، نېمىگە بۇنچىۋالا ئاچچىقلىنىلا ؟! ــ دېدىم مەن مومايناق كۆڭلىگە تەسەللى بېرىش يۈزىسىدىن.

ــ قارىمامسىز، ئۆز ۋاقتىدا بىر زاۋۇتتا ئىشلىگەن ئاۋۇ كەسىپدىشىم بۇگۈن يولدا ئۇچراپ قېلىۋىدى، خېلى ئوبدان ئەھۋال سورىشىدىغان بولدۇم دەپ خۇش بولسام، ئويلىمىغان يەردىن سالام ـ سەھەتتىمۇ توغرا قىلماي «كېتىۋاتسىز» دېگىنىنى. يولدا ماڭغان ئادەم كېتىۋاتماي، ئۇخلامتىكىنە ؟!

مومايناق چىرايى غەزەپتىن تاتىرىپ، تىلى گەپكە كەلمەي قالغاندى.

ــ بولدى موما، ئاچچىقلانماڭ، بەلكىم ئالدىراشتۇ، ــــ دېگىنىمچە يولۇمغا يۈرۈپ كەتتىم. ...

ئارىدىن ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەي يەنە مۇنداق بىر ئىش يۈز بەردى:

تۇغقان يوقلاش مۇناسىۋىتى بىلەن كىچىكىمدىن ئۆسۈپ يېتىلگەن، ئۇزۇندىن بېرى كۆرۈشكە زارىقىپ تەشنا بولۇۋاتقان، ئەسىرلەردىن بېرى بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە بىر مىنۇتمۇ ئېقىشتىن توختىمايى، پايانسىز تۇپراقتا پۈتمەس ـ تۈگىمەس ھاياتلىق زەررىچىلىرىنى چېچىپ كېلىۋاتقان «توشقان دەريا سى» بىلەن «قۇمئېرىق دەريا سى» ئارىسىغا جايلاشقان يۇرتۇم «ئارال» غا يېتىپ كەلدىم. بۇ تۇپراقتا قەدەم بېسىشىمغىلا ئانا تۇپراقنىڭ ھىممەت، مەئىشەتلىرىدىن بىللە ھۇزۇر ئېلىپ، تال چۈشىنى ئات ئېتىپ ئوينىغان، بىپايان تۇپراقتا بالىلىقتىكى خۇشاللىق ۋە قايغۇغا تولغان نۇرغۇن قىسمەتلەرنى بىرلىكتە باشتىن

ئۆتكۈزگەن، مەرىپەت بۆشۈكلىرىدە بىللە تەۋرىنىپ، قەدىردان ئۇستازلارنىڭ تەلىمىنى تەڭ ئالغان تونۇش - بىلىش، ئەل - ئاغىنە، ساۋاقداشلىرىمدىن ئارقا - ئارقىدىن كەلگەن تېلېفونلار ئانا يۈرتقا بولغان چەكسىز ئىپتىخارلىنىش ۋە تەلپۈنۈش ھېسسىياتىمنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى.

ساۋاقداشلىرىمنىڭ قىزغىن تەكلىپى بىلەن دىيارىمىزدىكى «ئانا يۈرت» رېستورانىغا قەدەم تەشرىپ قىلدۇق. بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى، ساۋاقداشلىرىمىز يېتىپ كېلەلمىگەچكە، ئۇلارنى بىرمەھەل ساقلاپ ئولتۇرۇشقا توغرا كەلدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي بىرقانچەيلەن يېتىپ كېلىپ ئۆزئارا سالاملاشتى :

— كەلدىڭما ؟

— كەلمەمدىكىنا.

— ماۋۇ ئاقسانى، بالدۇرلا پەيدا بولۇپسەنغۇ، پەيدا ؟

— كىم پەيداكەن، ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە، ھۇرۇن موزاي.

— ھەي ئاغىنىلەر، بۇيىققىمۇ قاراپ قويۇڭلار، كىم كەپتۇ ؟ — دېدى دوستۇم ئەنۋەر دوستلارنىڭ سالىمىنى بۇزۇپ.

— ۋاي - ۋۇي سەنمىتىڭ، يوقاپ كەتتىڭغۇ ؟ بارمۇسەن ؟ پېقىرنى تونۇدۇڭمۇ ؟

— تونۇدۇم، بىز دېگەن بىر سىنىپتا ئالتە يىل بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلار تۇرساق قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالاي، خاتالاشمىسام دوستۇم خالمۇراتقۇ سەن، — دېدىم مەن ساۋاقدىشىمنىڭ تەكەببۇرلۇق چېقىپ تۇرغان چىرايىغا تىكىلىپ تۇرۇپ، سالام بىلەن قول ئۇزارتقاچ.

— توغرا بولمىدى، خالمۇرات ئەمەس، خا شاڭجاڭ، — دەپ گەپ قىستۇردى دوستۇم ئەسقەر.

— كەچۈرگىن، ئەسلىڭنى بىلمەپتىمەن. ...

سورۇن قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە ئاخىرلاشتى.

بىرقانچە كۈن جەريانىدا تۇغقانلارنى يوقلاش، ساۋاقداشلار

بىلەن بىللە يۈرت مەنزىرىلىرىنى سەيلە ـ سایاھەت قىلىش ... قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئوڭۇشلۇق تاماملاپ قايتىش سەپىرىگە ئاتلاندىم.

ئاپتوبۇس بىرھازا ماڭغاندىن كېيىن بازار مەركىزىدىن ئانچە يىراق بولمىغان مەھەللە دوقمۇشىغا كەلگەندە قاتتىق تورمۇزلاندى :

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاكا.

20 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئاپتوبۇس ئىشكىدە تۇرۇپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئەدەپ بىلەن سالام بەردى. يىگىتنىڭ بېشىدا شاپتۇل چېچىكى، يېشىل، قىزىل قاتارلىق ئۈچ خىل رەڭلىك يىپتا قوشاق بادام شەكىللىك گۈل ـ غۇنچە نۇسخىسى چۈشۈرۈلگەن، قارا مەخمەل بىلەن چۆرىدەپ جىيەك تۇتۇلغان گۈل ئارىلىقى ئاق يىپەك يىپتا يوپۇرماقنىڭ تارام ـ تارام تومۇرلىرىدەك نازۇك قىلىپ بېزەلگەن ئۇيغۇر يىگىتلىرىگە خاس بادام دوپپا تۇراتتى. يىگىتنىڭ قائىدە ـ يۇسۇنلۇقىدىنمۇ ياكى ئەرلىك سالاپەتنى نامايان قىلىدىغان باش كىيىمنىڭ ھۆرمىتىدىنمۇ ئاپتوبۇستىكى ھەممە كىشىنىڭ دىققىتى بىردەك ئىشىك تەرەپكە بۇرۇلدى.

ـــ شەھەرگە بارماقچى ئىدىم، ـــ دېدى يىگىت چوڭقۇر سالامدىن كېيىن.

ـــ بىز دېگەن كىراكەش، نەگە بېرىش مۇھىم ئەمەس، چۆنتەكتە كىراغا تۇشلۇق پۇل بولسىلا بىز خىزمەتكە تەييار، ـــ دېدى شوپۇر يىگىتنى مەڭىستىمىگەن قىياپەتتە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن.

ئاپتوبۇس ئىچىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

يىگىت يۇزلىرى قىزارغان ھالدا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ يېنىك سالام بەرگەندىن كېيىن بىرقانچە قەدەم يىراقلاپ ئاپتوبۇستىن نەزىرىنى ئۈزدى. ئۇ بىرنەمىلەرنى دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاۋاتقاندەك قىلاتتى.

ـــ تازىمۇ قىزىق مۇللاچاقكىنە ئۇ. قارىمامدىغان «ئەسسالامغا» مۇشۇك ئاپتاپقا چىقىدىغاندەك پۇلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تىكىۋەتكىنىنى ...

بىرھازا كايىشتىن ئۆزىنى ئاران بېسىۋالغان شوپۇر تاماكىسىنى تۈتاشتۇرۇپ بىر ـ ئىككىنى قاتتىق شورىغاندىن كېيىن پەرۋاسىز ھالدا ماشىنىنى قوزغاتتى.

يولۇچىلاردىن بىرقانچىمىز ئاپتوبۇسنىڭ كەينى دېرىزىسىدىن تاكى يىگىتنىڭ قارىسى يىتكۈچە قاراشتۇق.

شۇ تاپتا قەلبىم قانداقتۇر بىر نەرسىدىن ئېغىر زەربە يېگەندەك بىئارام بولماقتا، يۈرىكىم رىتمسىز تىنىقلىرى بىلەن كۆكرەك قەپەسىمگە جانسىز، ئەمما تىنىمسىز ئۇرۇلماقتا، نەپەسىم بوغۇلۇپ كۆڭلۈم زارلىنىش ئىلكىدە بىئارام بولماقتا ئىدى. پۈتكۈل ئەس ـ يادىم چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدا گويا بىرەر قىممەتلىك نەرسىسىنى يىتتۈرۈپ قويۇپ ئاتا ـ ئانىسى ئالدىدا مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيەت يۈزىسىدىن مەڭگۈلۈك گۇناھقا پاتقاندەك، ئاشۇ قىممەتلىك جاۋاھىراتقا خىيانەت قىلغان ناكەسلەردىن قاتتىق نەپرەتلىنىۋاتقاندەك، ئېغىر ئەلەم بىلەن نىدا ئىسكەنجىسىدە جانسىز ئىڭراۋاتقان يۈرىكىنى چاڭگاللاپ، ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاۋاتقان بىگۇناھ يىگىتتە ئىدى.

راستتىنلا ئۇنىڭ پۇلى يوقمىدۇ ؟ ياق، مۇمكىن ئەمەس، پۇلى يوق ئادەم ماشىنا تۇسامدۇ؟ مېنىڭچە شوپۇرنىڭ قوپاللىقىدىن، قائىدىسىزلىكىدىن رەنجىپ ماشىنىغا چىقمىغان بولسا كېرەك دېگەندەك سوئاللار ئىلكىدە چوڭقۇر ئويغا پاتتىم.

كۆز ئالدىمدا ئاشۇ بىرقانچە كۈن ئىلگىرىكى كەسىپدىشىنىڭ مەڭىستەمسلىك نەزىرىدە ئېيتىلغان سۆزىدىن كۆڭلى غەشلىككە تولۇپ كۆز يېشى قىلغان، جەمئىيەتتىكى بۇزۇلۇپ كېتىۋاتقان سالاملىشىش ئۇرۇپ ـ ئادەتلىرىمىزدىن زارلانغان، ھەممە ئادەم ئەزىزلەشكە تېگىشلىك قېرىلىق بوسۇغىسىغا ئاياغ باسقان، كۆڭلى قاردەك ئاپئاق، دىلى نازۇك، روھى سۈنۈق مومايـ؛

يۇرتىمىزغا نىسبەتەن ئەڭ ئوقۇمۇشلۇق ھېسابلىنىدىغان زىيالىي ساۋاقداشلىرىم ۋە دوست ـ يارەنلەرنىڭ «سالام» ئورنىدا قىلىشقان، بىراۋنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەۋاتقاندەك، قانداقتۇر بىرەرى بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقاندەك كىشىنىڭ دىلىنى رەنجىتىدىغان زەھەردەك ئۆتكۈر سۆزلىرى، غەلىتە قىلىقلىرى؛ كوچا ـ كويلاردا، ئىدارىلەردە، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ... قاتارلىق تۇرلۇك ـ تۇمەن سورۇنلاردا ھەر قەدەم، ھەر مىنۇتتا ئۇچرىتىپ تۇرىدىغان سالاملىشىش ئادەتلىرىمىزدىكى غەلىتە سۆز ـ ھەرىكەتلەر نامايان بولماقتا ئىدى، قەلبىمدىكى تىل بىلەن تەسۆرلىگۈسىز بىر خىل كۈچ «سالاملىشىش» ھەققىدە تېخىمۇ كۆپرەك سۆزلەشكە ئۇندىمەكتە ئىدى.

*　　*　　*

ئادەملەر ئۆزئارا سالاملاشقاندا ئىنتايىن نازۇك بىر خىل پسخولوگىيىلىك ھالەت يۈز بېرىدۇ. ئەھۋال سوراشقانلارنىڭ ئۇي ـ خىيالى، تەپەككۇرى، خاراكتېرى، تەربىيىلىنىش دەرىجىسى، ھېسسىياتى ۋە كەيپىياتى ھەمدە ئۆزئارا سالاملاشقان چاغدىكى مۇئامىلىسى، قارشى تەرەپ بىلەن بولغان پەرقى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى «مانا مەن» دەپ ئاشكارىلىنىدۇ. شۇڭا ئۆزئارا سالاملاشقاندا ئۆز كەيپىياتىمىزنى تۇراقلاشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتىپ قويماسلىق ياكى ئۇلاردا باشقىچە قاراشنى شەكىللەندۈرۈپ قويماسلىقا دىققەت قىلىشىمىز زۆرۈر.

كىشىلەر سالام ئارقىلىق ئۆزئارا بېرىش ـ كېلىشىنى، دوستلۇقنى، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىدۇ، بىر ـ بىرى بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىشنىڭ دەسلەپكى ساداسىنى ئاڭلىتىدۇ، زىددىيەتلىشىپ قالغانلار بولسا ئوتتۇرىدىكى ئارازلىقنى كۆڭۈلدىن يىراق قىلىدۇ. ئۇ ئىنسانلاردا دوستلۇق ۋە

مۇھەببەتنى ئۇلغايتىدۇ.

يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان سالاملىشىش، ئەھۋال سورىشىش ۋە ئىلتىپات كۆرسىتىش ئادەتلىرىدە، ئادەمنىڭ ئادەمگە بولغان يۈكسەك ھۆرمىتى، ئىززىتى، ئىللىق تەبەسسۇمى، مېھرىبانلىقى، ئادەمگەرچىلىك ۋە ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ كۈچلۈك ھارارىتى بار. ئۇ كىشى قەلبىگە پۈتمەس - تۈگىمەس ئىللىقلىق ۋە مېھىر - شەپقەت ئاتا قىلىپ، كۆڭۈلگە ئەمىنلىك، ئاسايىشلىق بېغىشلايدۇ. ئىنساندىكى ئەدەپ - ئەخلاق ۋە ئېتىقادنىڭ يۈكسەكلىكىمۇ ئەنە شۇ «سالام» ئارقىلىق نامايان بولىدۇ.

شۇڭا، «سالاملىشىش» تىكى ناتوغرا ئۇسۇل ۋە سۆز - ھەرىكەتلىرىمىزنى ۋاقتىدا تۈزىتىپ، ئېسىل «سالاملىشىش» ئادەتلىرىنى ئۆزىمىزگە ئۆرنەك قىلىپ، باشقىلارنىڭ «سالاملىشىش» ئادەتلىرىدىكى ئىجابىيلىقى كۈچلۈك بولغان، خەلق قوبۇل قىلالايدىغان نەمۇنىلەرنى «ئەنئەنە ئاساسىدا يېڭىلىق يارىتىش» پرىنسىپى بويىچە ئۆزلەشتۈرۈپ ۋە داۋاملاشتۇرۇپ «سالاملىشىش»نىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەتنى تەڭشەشتىكى رولىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ، ئۆزئارا ئىناق، ئېجىل بولغان ياخشى مۇھىت بەرپا قىلىش ئۈچۈن بىرلىكتە كۈچ چىقىرىشىمىز زۆرۈر!

سۆز تەربىيسىدىن ئۆز تەربىيسى ئەلا

بالىلارنىڭ يۈمران قەلبىگە ھېچبىر نەرسە ئۇلگىدەك كۈچلۈك تەسىر قىلمايدۇ ۋە ھەممە ئۇلگىلەر ئىچىدە ئاتا ـ ئانا ئۇلگىسىدىنمۇ ئالاھىدە چوڭقۇرراق ۋە مۇستەھكەمرەك ئورۇن ئالمىدىغان ئۇلگە يوق.

— ن. ئى. نوۋچىكوۋ

مەن بىرقانچە يىل مائارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان ھەمدە بالا ئوقۇتۇش جەريانىدا بىرقانچە قېتىملىق «ئائىلە باشلىقلىرى يىغىنى» نى ئۆيۈشتۈرغان بولساممۇ، ئائىلە باشلىقى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بىرەر قېتىملىق «ئائىلە باشلىقلىرى يىغىنى» غا قاتنىشىپ باقمىغانىكەنمەن. بالىنىڭ يېشىنىڭ چوڭىيىشى ۋە ئوقۇيدىغان سىنىپ دەرىجىسىنىڭمۇ يۇقىرىلىشىغا ئەگىشىپ، بالا غېمى كۈنسېرى كۈچەيىشكە باشلىدى. ئەر ـ ئايال ئىككىلىمىزنىڭ ئەڭ چوڭ غېمى بالىنى قانداق قىلغاندا ياخشى تەربىيىلەپ چىقىش ئىدى. تولۇقسىز 1 ـ يىللىقنىڭ ئالدىنقى يېرىم مەۋسۇملۇق ئىمتىھانى ئاخىرلىشىپ بىر ھەپتە بولغاندا، مەكتەپنىڭ ئائىلە باشلىقلىرى يىغىنى ئاچىدىغانلىقى ھەققىدىكى خەۋىرىدىن ۋاقىپ بولدۇق. بۇ قېتىمقى يىغىنغا ئۆزۈم قاتنىشىشنى لايىق كۆردۈم.

يىغىن ھەرقايسى يىللىقلارنى بىرلىك قىلىپ، مەكتەپ بويىچە ئومۇميۈزلۈك ئېچىلغان بولۇپ، مەكتەپ دەرۋازىسىنىڭ ئالدى ئادەملەر بىلەن تولغانىدى. مەن ئوغلۇمنىڭ يول باشلىشى بىلەن يىغىن مەيدانىغا يېتىپ كەلدىم، يىغىن باشلىنىشتىن

خېلى بالدۇر كەلگەن بولسامۇ، ھەممىنىڭ كەينى بولۇپ قېلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىكەنمەن. ھەممەيلەن ماڭا قاراڭاتقاندەك، بىرئاز ھودۇقۇپ، تارتىنىش ئىچىدە ئوغلۇمنىڭ ئورنىغا بېرىپ ئولتۇردۇم. يىغىن تەرتىپى بويىچە بالىلارنىڭ ماتېرىياللىرىنى كۆرۈپ چىقتۇق، ئاندىن مەكتەپ مەسئۇلى يىغىننى رەسمىي باشلىدى. مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ «بالىلارغا كۆڭۈل بۆلەيلى!» تېمىدىكى دوكلاتىدىن كېيىن، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ مەكتەپ، سىنىپ مەسئۇللىرى ۋە ھەرقايسى پەن، دەرس ئوقۇتقۇچىلىرىغا قارىتا تەكلىپ ـ پىكىرلىرى ئېلىندى، ئاخىرىدا دەرس نەتىجىسى ئىزچىل ياخشى بولۇپ كېلىۋاتقان ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچىنىڭ ئائىلە باشلىقلىرى بالىلىرىنى تەربىيەلەشتىكى تەجرىبىسىنى تونۇشتۇردى. ئۇچ سائەتچە داۋاملاشقان يىغىن شۇنداق غەلىبىلىك ئاخىرلاشتىكى، يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ سىنىپتىن زادىلا ئايرىلغۇسى كەلمەيۋاتقاندەك قىلاتتى، ھەممەيلەن مۇشۇنداق يىغىننى ئايدا بىر قېتىم ئېچىپ تۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىشىپ، كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا مەكتەپتىن ئايرىلدۇق. ئاردىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتكەن بولسىمۇ مېنىڭ خىيالىمدا «بالىلارغا كۆڭۈل بۆلەيلى! » دېگەن بىر جۈملە سۆز تەكرارلىنىپ قەلبىمنى ئىسكەنجىگە ئالماقتا ئىدى.

گەرچە مەن بۇ تېمىدىكى ماقالىلەر ۋە مەخسۇس پروگراممىلارنى تۈرلۈك نەشر ئەپكارلىرىدا، رادىئو ـ تېلېۋىزىيىلەردە كۆپ ئاڭلىغان، كۆپ قېتىم كۆرگەن بولسامۇ، ئەنە شۇ قېتىمقى «ئائىلە باشلىقلىرى يىغىنى» دا مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغاندەك ھاياجانلانمىغان ۋە چوڭقۇر سۈكۈتتە ئويلانمىغانىدىم. مەن شۇ كۈنى «ئائىلە باشلىقلىرى يىغىنى» دىن قايتىپ كېچىچە ئۇخلىيالمىدىم، يېرىم كېچىدە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، كۆڭلۈمدە قاتتىق ئويلىنىش پەيدا قىلغان مەكتەپ مەسئۇلىنىڭ دوكلاتىدا ئاساسلىق شەرھلەنگەن

«بالىلارنى ئادەمدەك ئادەم قىلىپ تەربىيىلەش ئىنتايىن مۇھىم، تەدبىرىڭ قانداق بولسا تەقدىرىڭ شۇنداق بولىدۇ! بالىلارغا ھەقمقي كۆڭۈل بولسەك، بىز بالىلارغا زادى قانچىلىك كۆڭۈل بۆلەلىدۇق، دېگەننى سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلىنىپ كۆرەيلى، بىز ئۇلارغا زادى قانچىلىك ھېسداشلىق قىلالىدۇق؟ ئۇلارنى ئوبدان كۆزىتىپ، چۈشىنىپ باقتۇقمۇ يوق؟ ئۇلارنىڭ روھى ۋە جىسمانىي جەھەتتىكى يېتىلىشىنى زادى قانچىلىك چۈشىنىمىز؟ ... » دېگەندەك، بىرقانچە جۈملە سۆزنى خاتىرە دەپتىرىمگە چىرايلىق قىلىپ خاتىرىلەپ قويدۇم.

ھەش ـ پەش دېگۈچە بىرقانچە ئاي ئۆتۈپ كەتتى، بىراق قەلبىمدە يەنىلا بىر خىل ئىنتىلىش، مەكتەپكە بولغان تەلپۈنۈش تۇيغۇلىرى كۈنسېرى كۈچىيىپ، ئۇستازلارغا بولغان ھۆرمىتىم ئېشىپ بېرىۋاتقاندەك قىلاتتى. قەلبىمدە قانداقتۇر بىر خىل كۈچ مېنى ئوقۇتقۇچىلار بىلەن سىردىشىشقا ئۇندەۋاتقاندەك، قانداقتۇر بىر نەرسە كۆڭۈل ئارامىمنى بۇزۇپ، ئاللىنېمىلەرنىدۇر يېزىشقا زورلاۋاتقاندەك قىلاتتى. نېمىشقىدۇر پۈتكۈل خىيالىمدا بىرلا ئوي، يەنى بالا تەربىيىلەشتە زادى قايسى مەسىلىلەرنى ياخشى ھەل قىلىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلە ئەكس ئېتەتتى. مەن ئاخىر كۆڭۈل ئارامىمنى ئىسكەنجىگە ئېلىۋالغان مەسىلە ئۈستىدە كىتابخانىلار بىلەن ئورتاقلىشىش يۈزىسىدىن بۇ ھەقتىكى ھېس ـ تۇيغۇلىرىمنى ئوقۇرمەنلەر ھۆزۈرىغا سۇنۇشنى مۇۋاپىق كۆردۈم.

ھازىر «توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى» ئومۇميۈزلۈك ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كېلىش، تۇراقلىشىش نىسبىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش كەيپىياتى تۆۋەن بولۇش، ئوقۇشنى خالىماسلىق، ئويۇنغا ھەددىدىن ئارتۇق بېرىلىپ كېتىش، ھە دېگەندە جېدەل چىقىرىپ، مەكتەپنىڭ نورمال ئوقۇتۇش كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزۈش، مەكتەپتىن قېچىش،

ھەتتا قانۇنسىز ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى پەيدا قىلىش خاھىشلىرى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، نۆۋەتتىكى جىددىي ھەل قىلىنسا بولمايدىغان مەسىلىگە ئايلاندى. بۇ مەسىلىلەر يەنىلا يېزا مائارىپىدا بىرقەدەر گەۋدىلىك بولماقتا.

بىرقانچە قېتىملىق يىغىلىشتا، بىرقانچە دوستلىرىمنىڭ «بالا» ھەققىدە ئۆزئارا دەرد تۆكۈپ، مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرۇش تۈزۈمىنىڭ مۇكەممەل ئەمەسلىكىدىن، جەمئىيەتتىكى بالىلارنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىۋاتقان، بالىلار بىلەن كارى بولماي كۈن بويى قارت، قىمار قاتارلىق ئويۇن ـ تاماشا بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان بىرقىسىم ئاتا ـ ئانىلاردىن، جەمئىيەت ئەخلاقىدىن نارازى بولۇشۇپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، غەمكىن ھالدا چوڭقۇر ئويغا پېتىشقانلىقىنى كۆرگەن ھەمدە ئۆزۈمۇ «بالا» تەربىيىلەشتە خېلى كۆپ ھەرەج تارتقان ۋە تارتىپ كېلىۋاتقان بولغاچقا، بالىلارنىڭ ئۆگىنىش كەيپىياتىنىڭ تۇراقسىز بولۇشىنى كۆپ ھاللاردا مەكتەپتىن كۆرگەنىدىم. بىراق ھازىرچۇ ؟ ھازىر تامامەن ئەكسىچە، مەن شۇ قېتىملىق «ئائىلە باشلىقلىرى يىغىنى» دىن كېيىن، بىر قىسىم بالىلار نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىشنى خالىمايدىغان بولۇپ قالدۇ ؟ نېمە ئۈچۈن سەۋەبسىز دەرس قالدۇرۇپ، ھە دېگەندە مەكتەپتىن قاچىدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە كۆپ ئويلاندىم.

دەرۋەقە، بالىلار مەكتەپ يېشىغا توشۇپ مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆپىنچە پائالىيەتلىرى مەكتەپ مۇھىتىنى ئاساس قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. بالىلارنىڭ ئۆگىنىشكە قىزىقماسلىقىمۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرس ئۆتۈش مېتودى، بالىلار ئالدىدىكى ئوبرازى، شۇنداقلا ئوقۇغۇچىنىڭ دەسلەپكى ئاساسى (مەكتەپتىن بۇرۇنقى تەربىيىلىنىشى) قاتارلىق ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. مەكتەپ تەلىم ـ تەربىيە تۈزۈمىنىڭمۇ بالىلار خاراكتېرىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرى خېلىلا چوڭقۇر بولىدۇ. لېكىن بىر مەكتەپ، بىر سىنىپتا، ئوخشاش بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ

قولىدا، ئوخشاش مۇھىتتا تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن ئەخلاق جەھەتتىن ياخشى يېتىلگەن بالىلار بىلەن، ئەخلاق جەھەتتىن يېتىلىشى ياخشى بولمىغان بالىلاردىن ئىبارەت ئىككى خىل خاراكتېرلىكى بالىلار يېتىلىپ چىقىدۇ. ئەجەبا ئوقۇتقۇچى تەلىم ـ تەربىيە ئېلىپ بارغاندا ئۇلارنى ئايرىپ تەربىيىلىگەنمۇ؟! ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار ئىككىلىسى بىر مەكتەپ، بىر سىنىپتا، بىر مۇئەللىمنىڭ قولىدا، ئوخشاش بىر خىل تۇزۇم ئاستىدا تەربىيىلەنگەن. ئوخشاش مۇھىتتا تەربىيىلىنىپ تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن ئۇلاردىكى ئۇنۇمۇبرسال ساپا ئوخشاش يېتىلمەيدۇ ... ؟ ! دېمەك، ئىككىنچى بىر تەربىيىلەش مۇھىتى، يەنى ئائىلە تەربىيىسى ئوخشاش ئەمەس. بىز كاللىمىزنى ئوبدان سىلكىۋېتىپ بالام ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىۋاتامدۇ، يوق ؟ دېگەن مەسىلىدە سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلىنىپ، بالىمىزنى ئوبدان كۆزىتىپ، ئۇلاردىكى ئارتۇقچىلىق ۋە يېتەرسىزلىكلەرنى ياخشى بايقاپ، ئۇ كىم ئۈچۈن، نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىدۇ ؟ دېگەنگە ئوبدان جاۋاب تاپالىساق، ئاندىن ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئىككىنچى بىر مۇھىت ــ ئائىلە مۇھىتىنى ساپلاشتۇرالايمىز.

ئائىلە تەلىم ـ تەربىيىسى ــ تەلىم ـ تەربىيىنىڭ ئاساسى. ئائىلە ــ تەلىم ـ تەربىيىنىڭ بۆشۈكى، ماكانى. ئاتا ـ ئانا ــ تەلىم ـ تەربىيىنىڭ تۈپ مەنبەسى، يىلتىزى. بالا بۇ دۇنياغا كۆز ئېچىپ تۇنجى بولۇپ ئاتا ـ ئانىسى، بوۋا ـ مومىلىرى ۋە ياكى تۇغۇت ئانىسى بىلەن ئۇچرىشىدۇ ھەمدە شۇ دەقىقىدىن باشلاپ ئائىلىدىن ئىبارەت ئالتۇن بۆشۈكتە، ئانىنىڭ ئەللەي ناخشىسىدىن باشلانغان تەلىم ـ تەربىيە سېپىغا قەدەم باسىدۇ. ئۇ ئىنسان ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىپ، ئىنسان ئارقىلىق ئادەمىيلىكنى ئۆگىنىدۇ، ياشايدۇ ۋە يەنە ئىنسان ئارقىلىق ئۇ ئالەمگە ئۇزايدۇ. دەسلەپكى تەلىم ـ تەربىيە جەريانىدا «بالا» بىلەن ئەڭ كۆپ ئۇچرىشىدىغان، «بالا» غا ئەڭ كۆپ تەسىر قىلىدىغان

ئامىل يەنىلا ئاتا ـ ئانا . شۇڭا «بالا» تەربىيىسىدە مەكتەپ تەلىم ـ تەربىيىسىدىن باشقا يەنە ئائىلە ۋە جەمئىيەت تەربىيىسىگىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش ئىنتايىن مۇھىم.

بازار ئىگىلىكىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ ھۆكۈمەتنىڭ كادىر قوبۇل قىلىش مېخانىزمىدا زور ئۆزگىرىش بولدى. ئەسلىدىكى بىرتۇتاش تەقسىم قىلىش ئۇسۇلى ئىمتىھان ئېلىش ئارقىلىق قوبۇل قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەرنىڭ سانى كۆپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش يوللىرى تار بولۇش سەۋەبلىك كۆپ سانىدىكى ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەنلەرنىڭ ئىش تېپىش مەسلىسى قىيىن بولۇش ئەھۋالى كۆرۈلدى. مۇشۇ سەۋەبتىن كۆپلىگەن ئائىلىلەردە «بالا» ئالىي مەكتەپ بوسۇغىسىغا يېقىنلاشماستىن، ھەتتا باشلانغۇچ مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلا ـ ئاتلىماستىن ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرسەك نېمە ئىش قىلارسەن ؟ ئوقۇغانىنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالماپتۇ ؟ بۇنىڭدىن كۆرە بالدۇرراق بىرەر تىجارەت ياكى بىرەر ھۈنەر ـ كەسىپىنىڭ پىشىنى تۇتقان ياخشى، دەيدىغان ئاتا ـ ئانىلار مەيدانغا كەلدى. بالىلارنىڭ ئوقۇش قىزغىنلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان بۇنداق بولمىغۇر گەپلەر بىر قىسىم ئائىلىلەردە ۋە جەمئىيەتتە خېلىلا ئومۇملاشتى. يەنە بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلاردا، بالىلارنىڭ قىزىقىشىغا ھۆرمەت قىلىش كەيپىياتى سۇس بولدى، بالىلارنىڭ بارلىق ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە چەك قويۇلۇپ، ئۇلارنىڭ پائالىيەتلىرىنى كىتاب ئوقۇش، تاپشۇرۇق ئىشلەش، مەكتەپكە بېرىپ ـ كېلىش، ئۆگىنىش قىلىش قاتارلىق تار دائىرىدە چەكلىدى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مەكتەپ بىلەن ئائىلە ئوتتۇرىسىدا نورمال بېرىپ ـ كېلىپ ئۆگىنىش، ئائىلە ئىشلىرىنى قىلىش، مەكتەپ قائىدە ـ تۈزۈملىرىگە ئاڭلىق رىئايە قىلىپ، ئۆزلىرى تاپشۇرغانىنى بەجانىدىل ئورۇندىغان بالا ھەقىقىي ياخشى تەربىيىلىنىۋاتقان بالا بولۇپ ھېسابلاندى. يەنە بەزىلەر، بالىلارنى تەۋەككۈلچىلىك ئىدىيىسى

كۈچلۈك، خېيىمخەتەرگە تەۋەككۈل قىلالايدىغان، يۈرەكلىك ئادەم قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىشىنى مەقسەت قىلدى. شۇ سەۋەب، بالىلارنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ھەرىكەتلىرىنى چەكلىمەي، جېدەل ـ ماجىرا پەيدا قىلىش، تۈرلۈك سورۇنلارغا ئارىلىشىش، دەرس تاشلاش، ھەتتا مەكتەپتە ئوقۇماي سىرتلاردا ئۆزلىرى بىلگەننى قىلىپ يۈرۈش قاتارلىق قىلمىشلىرىنىڭ ھەممىسىگە يول قويۇپ كەلدى. يەنە بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار بالىلارنىڭ نامۇۋاپىق ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان جەمئىيەت ئەزالىرىغا ئارىلىشىپ قېلىشىدىن، ئۇلارنىڭ بالىلارنى ئازدۇرۇپ، تۈيۈق يولغا باشلاپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ھەر دائىم بالىلىرىنىڭ كەينىدىنلا يۈردى. ئۇلارغا كۈن بويى نەسىھەت قىلىپ، كۈندە نەچچە ۋاخ «بالام يامان بالىلار بىلەن ئارىلىشىپ قالما» دەپ قايتا ـ قايتا تاپىلىدى.

دېمەك، ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغان قاراش، ئوخشاش بولمىغان نىشان بويىچە بالا تەربىيىلەش خاھىشى نەتىجىسىدە، بىر سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ھەر خىل ئىدىيىدىكى بالىلار مەۋجۇت بولدى، سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە تەسىر كۆرسىتىش نەتىجىسىدە بىرقانچە خىل ئېقىم شەكىللەندى. مۇشۇ مەندىن ئېيتقاندىمۇ بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش دەرىجىسىنىڭ قانداق بولۇش مەسىلىسى يەنىلا ئاتا ـ ئاندا دېيىشكە بولىدۇ.

قېنى ! قولىمىزنى كۆكسىمىزگە قويۇپ، ئۆزىمىزنى ئوبدان دەڭسەپ جاۋاب بېرىپ باقايلى، بالىلارغا ئۇلگە بولۇپ، ئۆزىمىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى بالىلار سەمىگە سېلىپ، بۇ نەتىجىگە قانداق ئېرىشكەنلىكىمىز ھەققىدە بالىلار بىلەن ئورتاقلىشىپ كېلىۋاتىمىزمۇ؟ بالىلارغا مەكتەپنى، ئوقۇتقۇچى ـ ئوستازلارنى، ساۋاقداشلار ۋە چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ بىرلىكتە ئالغا بېسىش ھەققىدىكى دائىملىق تەربىيىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلدۇقمۇ ؟

قانچىلىك ئەمەلىي ئىشمىز بىلەن بالىلارغا ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيمىز؟ جەمئىيەتتىكى كەسىپتە نەتىجە قازانغان ئىلغار شەخسلەردىن قانچىلىكىنى بالىلارغا تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنى بالىلىرىمىز بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ ئۆزئارا پىكىر، ھېسسىيات ئالماشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلالمىدۇقمۇ؟ ئوقۇتقۇچىلىرىمىزدىن سەھەر تۇرۇپ، بالىلار بىلەن بىللە بەدەن چېنىقتۇرۇش يۈگۈ كىتاب كۆرۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرالمىدۇقمۇ؟ بالىلىرىمىزنىڭ كەلگۈسى غايىسى ئۈستىدە ئۇلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇپ باقتۇقمۇ؟ بالىلارنىڭ ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان ئىش ـ ھەربىرىكەتلەرنى قىلىشىغا ئىلھام، مەدەت بېرىپ ئۇلار بىلەن شۇ پائالىيەتكە بىللە قاتنىشالمىدۇقمۇ ؟

بىز كۆپىنچە ھاللاردا بالىلارنىڭ كىيىنىشى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى، بوي تۇرقىغا قاراپ بالام چوڭ بولدى، دەپ پەخىرلەندۇق، ئۇلارنى ياخشى تەربىيىلەنسەكەن دەپ ئۇلارغا كۈندە نەچچە رەت «ياخشى ئوقۇغىن، بالىلار بىلەن ئۇرۇشما، مەكتەپكە ۋاقتىدا بېرىپ ۋاقتىدا قايتىپ كەل، ئىمتىھاننى ئوبدان بەر، ئەدەپ ـ قائىدىلىك بول» دېگەندەك ئاغزاكى تەربىيىلەرنى تەكرار قىلغان بولساقمۇ، بىراق بالىلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئويغىتالايدىغان، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى غايىسىنى توغرا بېكىتىپ مەلۇم ئارزۇ، ئۇمىد بويىچە ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىشىگە تۇرتكە بولىدىغان ئوبراز تەربىيىسىگە سەل قاراپ كەلدۇق. بالىلارنىڭ كۆز ئالدىدا دائىم نامايان بولۇپ تۇرىدىغان، قىلغان ئىشىنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايدىغان باتۇر، قەيسەر، ئىرادىلىك دادا ئوبرازىنى، توغرا ـ خاتانى، ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق ئايرىپ ھەرقانداق قىيىن شارائىتتىمۇ لىللا گەپ قىلالايدىغان، ئاق كۆڭۈل ئانا ئوبرازىنى، دۇنيادىكى ھەممە تىلسىملارنى يېشىش ئىقتىدارىغا ئىگە، بالىلارنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى بولغان ئۈستاز ئوبرازىنى نامايان قىلىشقا سەل قاراپ كەلدۇق. بەزى ھاللاردا

سۆزىمىز بىلەن ئەمەلىيىتىمىز بىردەك بولماي قالدى، بالىلارغا دېگەنگە ئۆزىمىز ئەمەل قىلالمىدۇق، ھەتتا بەزى قىلمىقلىرىمىز بالىلارنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كەتتى. ھەر دائىم ئاتا ـ ئانىلىق كىبىرىمىزنى كۆرسىتىپ: «سەن بەربىر مېنىڭ بالام، بالا دېگەن بەربىر بالا، مەن ئاتا ـ ئانا بولغان ئىكەنمەن، سېنى باشقۇرۇپ تۇرۇشۇم كېرەك» دېگەن ئىدىيىدە بولۇپ كەلدۇق. ئۇلارنىڭ پىكىر ـ تەلەپ، قىيىنچىلىقلىرى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە ئەستايىدىل مۇئامىلىدە بولۇپ، ئۇلار بىلەن ئوبدان سىردىشىپ ئۆزئارا ھېسسىيات ئالماشتۇرۇشقا سەل قاراپ كەلدۇق. نەتىجىدە بالا تەربىيىسىدە مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ سەۋەنلىكلەرنى ئوقۇتقۇچىلاردىن، مەكتەپ ۋە جەمئىيەتتىن ئىزدەپ ئۇلاردىن ئورۇنسىز رەنجىپ يۈردۇق.

بىزدە ئەجدادلىرىمىز ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش ئەمەلىيىتى داۋامىدا يەكۈنلىگەن «خەمەك پەلەكتىن يىراق چۈشمەس»، «ئاتىسى غورا يېسە بالىسىنىڭ چىشى قاماپتۇ» ، «بالاڭ يامان بولسا ئۆزۈڭدىن كۆر» دېگەن ھېكمەت بار. بۇ مەلۇم جەھەتتىن ئىرسىيەت، ئەنئەنىنىڭ ئاتىدىن بالىغا ئۇدۇم بولۇپ قالمىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. دەرۋەقە، بالا يېتىلىش جەريانىدا ئەتراپىدىكى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، بولۇپمۇ ئاتا ـ ئانىنىڭ بالىلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى ئالاھىدە بولۇپ، كۆپىنچە بالىنىڭ مېڭىش ـ تۇرۇشى، خۇي ـ پەيلى، مىجەزى جەھەتتىن ئاتا ـ ئانىسىغا ئوخشاپ كېتىشى بۇنىڭ دەلىلىدۇر.

بالىلارنىڭ ئائىلىدە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىللە تۇرۇش ۋاقتى ئۇلارنىڭ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بىلەن بىللە تۇرۇش ۋاقتىدىن ئۇزۇن بولغاچقا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنىڭ ئوقۇتقۇچىنىڭ بالىلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىدىن چوڭ بولۇشى ئەقىلگە ئۇيغۇن. شۇڭا بىز بالىلىرىمىزدىكى نۇقسانلارنىڭ مەنبەسىنى ھە دېگەندە مەكتەپ ۋە ئوقۇتقۇچىدىن كۆرۈپ، جەمئىيەتتىن ئاغرىنىپ يۈرمەي، مەسىلىنى ئۆزىمىزدىن

ئىزدەپ، نۇقسانلارنى ئۆزىمىزدىن كۆرۈشمىمىز، ھە دېگەندە قۇرۇق گەپ بىلەن شەھەر ئالىدىغان، بالىنى ئېغىز بىلەنلا «بالا» قىلىپ چىقىشقا ئۇرۇنىدىغان، ھازىرقى جەمئىيەت، دەۋر تەرەققىياتىغا زىت بولغان يۈزەكى تەربىيىلەش ئادىتىمىزنى ئۆزگەرتىپ، «ئاتا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ، بالا ئىتائەت قىلىدۇ» دېگەندەك كونا ئىدىيىنى چۆرۈپ تاشلاپ، بالىلار بىلەن ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇپ، خۇددى دوستلاردەك سىردىشىپ، ماھىيىتىنى بىلىپ تەربىيىلىشىمىز، «ئاۋۇال تومۇرنى تۇتۇپ كېسەلنى بايقاش، ئاندىن دورا بېرىپ داۋالاش»تەك تەربىيە ئۇسۇلىنى قوللىنىشىمىز، «سۆز تەربىيىسىدىن ئۆز تەربىيىسى ئەلا» دېگەنگە ئەمەل قىلىشىمىز لازىم. شۇنداقلا بىز بالىلارنى ھەر تەرەپتىن ئەتراپلىق تەربىيىلەپ كەلگۈسى ئۇچۇن يارامليق ئەۋلادلاردىن قىلىپ چىقىشىڭ داغدام يولىدا بىمالال يۈرەلەيمىز.

ئانىغا قىلغاننى بالىدىن كۆرەر

بالىلارنىڭ ساڭا قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇشىنى خالىسائ، ئاتا ـ ئاناڭغىمۇ شۇنداق مۇناسىۋەتتە بول.

ـــ ئىساكرات

بالا بۇ دۇنياغا ئاپىرىدە بولغان ئاشۇ دەقىقىدىن باشلاپ ئانىنىڭ ئوغۇز سۈتىدىن بەھرە ئېلىپ، ئاتا دەپ يىغلاپ، ئانىغا زارىقىپ چوڭ بولىدۇ. ھاياتلىق مۇساپىسىنىڭ ھەربىر قەدىمىدە ئاتا مېھرىدىن بەھرە ئېلىپ يېتىلىدۇ. ئاخىر بالىنىڭ قانات ـ قۇيرۇقى يېتىلگەندە ئۆزى ئاتا ـ ئاتا بولۇپ ئاتا ـ ئانىنىڭ ئورنىنى باسىدۇ. بىز ئاشۇ ئانىنى ۋەتەننىڭ تىمسالى قىلىدۇق، تەرىپىلىدۇق، ئانىنى قەلبىمىزدىكى ئەڭ مۇقەددەس ئورۇنغا قويىدۇق.

بۇنىڭدىكى سەۋەب: «ئانا» ئۇقۇمىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن يوشۇرۇن مەنىنىڭ ئىنتايىن چوڭقۇرلۇقىدىن بولسا كېرەك. بۇنى بىز، ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ: «بىزگە قانداق ئانىلار كېرەك ؟» دېگەن ماقالىسىدە ئوتتۇرىغا قويغان «ئانا» ئۇقۇمىنىڭ مەنە قاتلىمى ھەققىدىكى بايانلىرىنىڭ بىر قىسمى بولغان «ئانا ـــ ھاياتنىڭ كېيىنكى ھالقىلىرىنى تۇغقۇچى. بۇ جەھەتتە ‹ئانا› ئۇقۇمى بارچە شەيئىگە ئورتاق بولۇپ، بىر تۇپ ياۋا ئوتمۇ ئانا، ئۇمۇ ئۆز ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ كېيىنكى نەسلىنى يېتىلدۇرىدۇ. مېكىيانمۇ ئانا، ئۇمۇ چوڭلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، تاپقان ـ تەرگەنلىرىنى شۇلارغا بېرىدۇ. بىزدىمۇ ‹ئانا› ئۇقۇمىنى پەقەت ‹تۇغۇپ قويغۇچىدىنلا ئىبارەت› دەپ چۈشىنىدىغانلار تالاي. بۇنى

بىز بىئولوگىيىلىك ئانىلىق، دەپ ئاتىساقمۇ بولىدۇ. ۋەھالەنكى، ئىنسان بۇنداق ئانىلىق بىلەن «ئىنسان» بولۇش شەرىپىنى ئۆتىيەلمەيدۇ. «ئانا» يەنە مېھىر - مۇھەببەت تۇيۇقسىز ياكى ئۇن - تىنسىز بەدەل، بۇ يەنىلا ھەممە مىللەتتە ئورتاق. ئەگەر تەڭرى ئىنسانلارغا «مېھىر»دىن ئىبارەت بۇ گۈزەل تەبىئەتنى بەرمىگەن بولسا، ئانىلار ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ تۇغمەس جەبىر - جاپاسى تۇيۇلى ئۇلارنى تۇنجۇقتۇرۇۋەتكەن بولاتتى. ئانىلار ئۆز پەرزەنتلىرى ئالدىدا دەل مۇھەببەت تۇيۇلى ئۆمۈرلۈك مالاي. مۇھەببەت بۇ خىل مالايىلىققا شۇنداق قىممەت ئاتا قىلغانكى، ئانا دەل مۇھەببەت ئارقىلىق تۆلىگەن بەدەللىرىنى ئۇلۇغۋار مەنىگە ئېرىشتۇرەلىگەن. ئەگەر دۇنيادا ئانا مېھرىدىن ئىبارەت ئىپتىدائىي مۇھەببەت بولمىسا، دۇنيا قاباھەت بىلەن تولغان كۇھىقاپقا ئايلانغان بولاتتى، شۇنىڭدەك ئانا مېھرىدىن بەھرىمەن بولمىغان پەرزەنتمۇ باغرى تاش جىنايەت ماشىنىسىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ» دېگەن شەرھلىرىدىن كۆرۈۋالالايمىز، ئەلۋەتتە.

ئانىلار ھەقىقەتەن ئۇلۇغ. بۇ خىل ئۇلۇغلۇقنى بىزنىڭ ئاددىي تىلىمىز بىلەن تەسۋىرلەش ئۇنچە ئوڭاي ئىش ئەمەس. بىراق بىز ئەنە شۇ «ئانا» نىڭ بىر ئۆمۈر بىزنىڭ ئوتىمىزدا كۆيۈپ، سۈيىمىزدە ئېقىپ، بىز ئۈچۈن بارلىقىنى ئاتاپ كەلگەنلىكىنى بىلىمىز. «ئانا»نىڭ بىز ئۈچۈن تۆلىگەن بەدەللىرىنىڭ ھەددى - ھېسابسىزلىقىنى، ئۇنىڭ بىز ئۈچۈن مالاي ئورنىدا تۇرۇپ، تۇغمەس جەبىر - جاپانى تارتقانلىقىنى تەن ئالماي تۇرالمايمىز. شۇڭا «ئانا» نىڭ بىزگە سىڭدۈرگەن بىر تېمىم ئاق سۈتىنىڭ ھەقىقىي ھۆرمىتىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ۋاپادارلىق كۆرسىتىشنىڭ بۇرچىمىز ئىكەنلىكىنى بىلىشىمىز ئاقىلانىلىك ئىدى.

ۋەھالەنكى، دەۋرنىڭ ئۇچقانىدەك تەرەققىي قىلىشى بىلەن ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى دەۋر تەرەققىياتىغا ماس ھالدا يېڭىچە تۇر، يېڭىچە ئېقىمغا دۇچ كەلدى. مەدەنىيەت كۆپ خىللاشتى.

ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، بىر خىللىقتىن كۆپ خىللىققا يۆزلىنىپ كۆپ قۇتۇپلىشىپ، ھەرقايسى ئەل، ھەرقايسى مىللەت مەدەنىيەتلىرى ئۆزئارا بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىش دولقۇنى ئەۋج ئالدى. يەر شارى خاراكتېرلىك كۆپ خىل مەدەنىيەتنىڭ شىددەت بىلەن تەسىر كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە، كىشىلەرنىڭ مەدەنىيەت ئۇقۇمىمۇ كۆپ خىللىققا ئىگە بولدى. ئېڭىمىزغا پاسسىپ مەدەنىيەت ئۇقۇملىرىمۇ، ئىلغار مەدەنىيەت ئامىللىرىمۇ سىڭىپ كىردى. كۆپ ساندىكى كىشىلەر زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ نېمىلىكىنى توغرا ھېس قىلىپ، سىڭىپ كىرىۋاتقان مەدەنىيەت ئامىللىرىنىڭ ياخشىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ناچارلىرىنى شاللاپ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ تېخىمۇ بېيىشىغا زور كۈچ چىقىرىپ كېلىۋاتقان بولساقمۇ، ئاز بىر قىسىم كىشىلەر مەدەنىيەت توقۇنۇشىنىڭ تەتۇر قاينامىلىرىدا ئېزىقىپ، مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىسىدىن ۋاز كەچتى. شۇ سەۋەبتىن ئۆزىمىزگە خاس بولغان مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ساپلىقى، ئىزچىللىقى بەلگىلىك تەسىرگە ئۇچرىدى.

بىر قىسىم ئانىلىرىمىزدا مىللىي ئەنئەنىۋى تەبىئىتىدىن ياتلىشىش خاھىشى كۈچەيدى. ھە دېگەندە باشقىلارنىڭكىگە چوقۇنۇش، باشقىلارنىڭكىنى قارىغۇلارچە دوراپ بېقىش ئەۋج ئالدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ئاتالمىش «مودا» قوغلىشىش ئېڭىنىڭ تەسىرىدىن، ئۆز ھۆسۈن - جامالىنىڭ جۇلاسى، گۈزەللىكنىڭ سىيماسى بولۇپ كەلگەن يارىشىملىق چاچلار كېسىلدى. ھاياتلىق قانۇنىيىتى بويىچە ئاپىرىدە قىلىنغان. ياشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ چاچنىڭ ئاقىرىشىدىن ئىبارەت تەبىئىيلىكنى بۇزۇپ، يېشى، كەسپى بىلەن قىلچىمۇ ھېسابلاشماستىن چاچلارنى ھەر خىل پاسوندا، كۆپ خىل رەڭلەردە بوياشتى؛ يېرىم يالىڭاچ كىيىملەرنى كىيىش، قاش چەكتۇرۇش، ھۆسنىنى تۇزىتىش دېگەندەك گۈزەللىكنىڭ سۈنئىي تەركىبلىرى ئۇلار ئۇچۇن زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ بەلگە

نىشانى بولدى؛ پات ـ پات تۇرلۇك چاي، ئولتۇرۇشلارغا بېرىش مەدەنىيلىكنىڭ ئىپادىلىرى بولدى. شۇ سەۋەبلىك بىر قىسىم ئاياللىرىمىزدا «ئانا»لىق سۈيىتى سۇسلىشىپ، پەرزەنت تەربىيىسىگە ئەھمىيەت بەرمەيدىغان، ئاياللىق مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلمايدىغان بولۇپ كەتتى. ئۇلاردا ئۆز پەرزەنتى ئالدىدا ئەخلاق، ئېتىقاد توغرىسىدا سۆز ئېچىشقا تىلى كۆيمەيدىغان، ئاخىرىدا پەرزەنتىدىن ئاغرىنىپ دىلى كۆيىدىغان ھالەت شەكىللەندى.

مۇشۇنداق ئانىلىرىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن، ھېچنېمىدىن پەرۋاسىز ياشايدىغان، ئۆزلىرىدىكى ئاياللىق تەبىئىتىنىڭ بەلگىلىرى غىزا ئېتىش، كىر يۇيۇش، ئەرلەرنى كۆتۈش، پەرزەنت تەربىيىلەش دېگەندەك ئاددىي تۇرمۇش ساۋاتلىرىنى يېتىلدۇرمەيدىغان بىغەم قىزلىرىمىز مەيدانغا كەلدى. شېكسپىرنىڭ① «بىغەملىك ياشلارنىڭ بىچارىلىكى بولغىنىدەك، ئارتۇقچە كۆيۈمچانلىقمۇ قېرىلارنىڭ بىچارىلىكى» دەپ ئېيتقىنىدەك، بىغەملىك سەۋەبىدىن، تۇرمۇشقا قەدەم بېسىپلا تۇرمۇش سىناقلىرىدىن ئۆتەلمەي، تۇرمۇش بېسىمىغا تىز پۈكۈپ، بەختسىزلىك پاتقىقىدا ئۆمىلەپ يۈرىدىغان بىچارە ياشلىرىمىز؛ بالا ئۈچۈن ھەممە ئىشقا ئۆزىنى ئۇرۇپ، ھەممىدە بالام دەپ مېھىر ـ شەپقەت قىلىشتىن باشقىسىنى بىلمەيدىغان، ھەممە ئىشنى ئۆزى قىلىپ، پەرزەنتىگە ئۆگىنىش پۇرسىتى بەرمەي، ئاقىۋەت كۈچ ـ ماغدۇرىدىن قالغاندا ئۆزىنى كۆتىدىغانغا ئادەم چىقمايدىغان ياكى ئاشۇ كۆيۈنۈشنى نەتىجىسىدە ھېچنېمىگە يارىمايدىغان، ھېچقانداق بىر ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان ئاق نانچىلارنى يېتىشتۇرۇپ، ئۇنىڭ كەلگۈسىدىكى بەختسىزلىكىدىن پۈچىلىنىپ بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالىدىغان ئانىلار ۋۇجۇدقا كەلدى ...

① شېكسپىر (1564 ــ 1616) ــ ئىنگلىز شائىرى ۋە دراماتورگى.

ئانچه يېقىن ئارىلىشىپ كەتمەيدىغان بىر دوستۇم بار ئىدى. بىر كۈنى كەچتە بىر خىزمەتدىشىمنىڭ ئوغلىنىڭ سۈننەت تويىدىن ئۆيىنىڭ بىلەن بىللە قايتىپ قالدىم.

كوچىدا كېتىۋاتاتتۇق. يول بويىغا يېقىن كاۋاپىدان ئالدىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ قايتىشقا تەمشەلگەن بىر قىز دوستۇمنى كۆرۈپلا ئېغىز ئاچتى:

ــ نەگە بېرىپ ئويناپ كەلدىڭىز؟

ــ نېمە ئويۇنكەن ئۇ؟

ــ ۋايىيەي سىزنى بىلمەيمەنما، ــ دېدى قىز نازۇكەرەشمىلىك بىلەن، يېنىدىكى 50 ياشلار چامىسىدىكى ئايالغا قاراپ قويۇپ.

بەلكىم كاۋاپ بولسا كېرەك، ئايالنىڭ قولىدا نەرسە ــ كېرەك قاچىلانغان بىر قارا سۇلياۋ خالتا تۇراتتى. ئايالنىڭ ئۇچىسىدا ئادەتتە قۇرامىغا يەتكەن قىزلار كىيىۋالىدىغان مامۇق چاپان، كىيىم تىكىش ماشىنىسىدا باستۇرۇپ قىر چىقارغان قارا چىبەرقۇت شىم، پۇتىدا ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ بار ئىدى. ئۇنىڭ چېچى قىزغۇچ رەڭدە بويىلىپ بۇدۇر قىلىنغانىدى.

ــ ھە، سىزمۇ بۇنچە كەچتە ئويىنغىلى چىققانسىز شۇ. دوستۇم قىزنىڭ يېنىدىكى بىزگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ئايالغا لاپپىدە بىر قاراپ قويۇپ نەزىرىنى ئۆزدى.

ــ ئاپامنى كاۋاپ يېگۈزۈپ كېلەي دەپ چىققان.

دوستۇم قىزنىڭ يېنىدىكى ئايالنىڭ ئۇنىڭ ئاپىسى ئىكەنلىكىدىن خىجىل بولغان چېغى قايتا ئۇندىمىدى.

بىز بالىلارغا كاۋاپ ئېلىپ كېتىشنى دېيىشىپ، كاۋاپداننىڭ ئالدىغا كېلىپ كاۋاپ بۇيرۇتتۇق.

مېنىڭ نەزىرىم يەنىلا ئانا ــ بالا ئىككىيلەنده ئىدى. ئۇلار يولنىڭ بويىدىكى گۈللۈككە ئۆتتى. ئارىلىقىمىز ئانچە يىراق بولمىغاچقا ئۇلارنىڭ سۆھبىتى خېلى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى :

ــ ئۇ سېنىڭ تونۇشۇڭمۇ ؟

— ۋاي - ۋۇي بۇنى سوراپ نېمە قىلىسەن؟ كاۋىپىڭنى ئېلىپ ئۆيگە قايت.

— نېمە؟ سەن يەنە مەن بىلەن قايتامسەن؟

— قايتساممۇ ساڭا نېمە قىلىپ بېرەتتىم. مەن يا كىچىك بالا بولمىسام يوقاپ كەتكىلى، ساڭا دېسەم ئۇ يىگىت ئۇلۇشكۇنكى بىر سورۇندا تونۇشۇپ قالغان دوستۇم بولىدۇ، — دېدى قىز تاكسى توسقاچ، — شۇنداق بولسۇن. سەن بېرىپ ئۇيقۇڭنى ئۇخلاپ تۇر، مەن ئىشىمنى تۈگىتىپ ئاندىن قايتىمەن.

— بۇگۈنمۇ سىرتتا يېتىپ قالما يەنە، — دېدى ئايال تېلېفونىنى قۇلىقىغا تۇتۇۋېلىپ كىملەردۇر بىرى بىلەن قىزغىن پاراڭلىشۋاتقان قىزغا قاراپ پەس ئاۋازدا.

قىز ئۇندىمىدى. شۇ ئەسنادا بىر تاكسى كېلىپ قالدى. ئايال تاكسىغا چىقتى. قىزى ئىشتىنىڭ يانچۇقىدىكى پۇل قاپچۇقىدىن پۇل چىقىرىپ، بېشىنى ماشىنىڭ ئەينىكىدىن ئىچىگە تىقىپ تۇرۇپ، شوپۇرغا بىرنېمىلەرنى دېدى.

ماشىنا يۇرۇپ كەتتى. قىز يەنە بىر ماشىنىنى توسۇپ ماشىنىغا چىقىپ كۆزدىن غايىب بولدى.

مەن قاراۋاتىمەن. ئاشۇ بىچارە «ئانا» كەتكەن تەرەپكە قاراۋاتىمەن. شۇ تاپتا ئاشۇ ئانىنىڭ يۇرىكىنىڭ قانچىلىك پۇچۇلانغانلىقى ماڭا نامەلۇم بولسىمۇ، بىر دادا بولۇش سالاھىيىتىم بىلەن، ھەرقانداق بىر ئانىنىڭ كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن، قىزى سىرتقا چىقىشنى ئېيتىپ غەلۋە قىلغىنىدا قانچىلىك غەزەپلىنىپ كېتىدىغانلىقى ماڭا ئايان ئىدى.

ئويلاپ قالدىم. «ئانا» نېمە ئۈچۈن شۇنچە كەچتە كاۋاپ يېگىلى كېلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن قىزىنىڭ بىرقانچە زىخ كاۋاپىنىڭ پۇلىنى تۆلىۋېتىپ، ئۆزىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىپ قېلىشىغا يول قويىدۇ؟ ئەلۋەتتە ھەر ئىككىلىسى ئايال زاتى بولغانكىن كەچلىك تاماقنى كوچىدا ئەمەس، ئۆز ئۆيىدە ئېتىپ يېيىشنى كىرەك

ئىدىغۇ ؟

قىزنىڭ ئانىسىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، قىلچە تەپ تارتماستىن قىلغان بىمەنە سۆزلىرىنى قانداق چۈشەنگۈلۈك؟ قاراشتىنلا ئانىنىڭ قىزىنىڭ بۇ خىل قىلمىشلىرىغا خېلىلا كۆنۈپ قالغانلىقى ياكى بولمىسا قىزنى باشقۇرۇشقا ئامالسىز قالغانلىقى ئېنىق تۇرمامدۇ ... شۇ تاپتا قەلبىمده ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ قايسىبىر شېئىرىدىكى:

مەجنۇنتال قەددىنى ئېگمپ مۇلايىم،
سۇ بەرگەن ئۆستەڭگە قىلمدۇ تەزىم.
سۈت بېرىپ ئۆستۈرگەن ئانا ئالدىدا،
بۇرچىمىز قانچىلىك ئويلايلى دائىم.

دېگەن مىسرالار ئەكس ئەتمەكتە ئىدى.

ـــ كاۋاپ پىشتى.

كاۋاپچىنىڭ توۋلىغان ئاۋازىدىن خىيالىمنى يىغدىم. كاۋاپنى ئېلىپ، يولۇمغا راۋان بولدۇمىدۇ، خىيال كەپتەرلىرىم تېپىچەكلەپ يەنە پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى.

بىر تەمەن «ئانا» نېمە ئۈچۈن ئاغزىدىن ئانا سۈتى پۇراپ تۇرغان ناتۇۋان قىزنى ئۆز ئىلكىگە ئالالمايدۇ ؟ ئەجەبا ئۇ، ئاشۇ بىر ۋاخ تاماقنىڭ قۇلى بولۇپ قالغانمىدۇ؟ ئانا كىينىشىدىن، گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتلىرىدىكى نورمالىلىقتىن ئۆزىنى كۈتۈش، ئۆز ھۆددىسىدىن چىقىش ئىقتىدارىدىن قالغاندەك ئەمەس ئىدى. مېنىڭچە ئۇنىڭ بىر توغرام ناننىڭ قۇلى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس، ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدۇ ؟ ...

دەرۋەقە، جەمئىيىتىمىزدە بۇ خىل ئىللەتلەر ئاز ئەمەس.

بىر بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ئېتىبارسىز، قوپال مۇئامىلىدە بولۇشى، مەئىشەتنى بۇزۇقلۇقنىڭ ئاساسى قىلىشى ئۆلۈمدىنمۇ قورقۇنچلۇق ئەھۋال ئىكەنلىكى كۆپچىلىككە مەلۇم. ئۆزى ياخشى خۇلق ـ مىجەز بىلەن ئۆستۈرگەن، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ

شەپقەتلىك سايىسىدە راھەتلىك ھايات كەچۈرۈش ئۈمىدىدە بولغان ئاتا ـ ئانىلار ئۆچۈن، ئۆزلىرىگە قوپال مۇئامىلىدە بولغان بالىلارنىڭ بۇ دۇنيادا ياشىغىنىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ ئۆيلەنمىسەم بوپتىكەن، دۇنياغا كەلمىسەم بوپتىكەن، دەپ ھەسرەت چەككۈچى ئاتا ـ ئانىلار بۇ دۇنيادا ئازمۇ ؟ ھالبۇكى، بۇنداق ھەسرەتلەرگە كۆپ ھاللاردا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۆزلىرى سەۋەب بولىدۇ.①

بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى ئۆزلىرى تەربىيلىمەي، ئانىسىغا ياكى بالا باققۇچىغا تاپشۇرىدۇ. بەزىلەر ھە دېگەندە بالىنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىدۇ، تەربىيە بېرىش كېرەك بولغان چاغدا بالىلارغا لازىملىق تەربىيىنى بەرمەيدۇ. بالىنى ئۆزى باقمىغانلىقى ئاز دەپ بالا باققۇچى بالىنى باشقۇرۇپ، ئەدەپ ـ قائىدە ئۆگەتسە خاپا بولىدۇ. بۇنداق ئىككى ئارىلىقتا چوڭ بولغان بالا شۇنداق مۇتتەھەم بولۇپ كېتىدۇكى، باشقىلارنىڭ قولى ئۇنىڭغا چۈشسە سوقۇلغانچىلىك تېگىپ كەتسىمۇ ئالەمنى بېشىغا كىيىدۇ. كىم تەنقىدلىسە شۇنى ئەسكى دەيدۇ. ئۆزى قىلمىغان دېگەننى قىلىشتا چىڭ تۇرىدۇ. بۇنداق بالىلار مەكتەپ يېشىدىن بۇرۇن ئۆزگەرتىلمەيدىكەن، كېيىنچە ھېچكىمدىن ھېيىقمايدىغان، ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغان بەڭۈاشقا ئايلىنىدۇ. بۇنداق بالىلارنىڭ قولىدىن ۋاپا كېلىشى ناتايىن. شۇنىڭ ئۈچۈن بالا تەربىيىلەش مەسىلىسىدە دەسلەپكى ئازغىنە جاپانى دەپ يەڭگىللىك قىلماسلىق لازىم. بالىنى ئامال بار ئانا بولغۇچى ئۆزى تەربىيىلەش، قەتئىي ئىمكانىيەت بولمىغاندا بالا باققۇچىنىڭ ساپاسىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش، ئىش ھەققى ئەرزان ئىكەن دەپ تەربىيە كۆرمىگەن باقىقۇچىنى تەكلىپ قىلماسلىق لازىم.

«ئانا» بولغۇچى ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىپ بىلىم يېڭىلاپ تۇرۇشى

---

① رىزائىددىن ئىبنى پەخرىددىن قاتارلىقلار: «سۆۋغات»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2004 ـ يىلى 11 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 76 ـ بەت.

كېرەك. چۈنكى بىلىم ئىگىلىرى ئەزىزلىنىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، ئايالارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، ئالتۇن جابدۇقلىرى زىننەت ئەمەس، بەلكى ئالغان تەربىيىسى زىننەتتۇر.

بىر «ئانا» بالىسىغا باشقىلاردىن ئېلىشنىلا ئۆگىتىپ، باشقىلارغا بېرىشنى ئۆگەتمىگەن بولسا، كەلگۈسىدە بالىدىن ئىنساپ تىلىمەسە؛ بالىغا كۆيۈنۈشنىلا بىلىپ، بالىنى ئۆزى ئۈچۈن كۆيۈنۈشكە دەۋەت قىلمىسا، كەلگۈسىدە بالىدىن ۋاپا تىلىمەسە؛ ئۆزى ئاچ بولسىمۇ بالىنى تويغۇزۇپ، ئۆزى ئۇخلىمىسىمۇ بالىسىنى ئۇخلىتىشقا تىرىشىپ، بالىنىڭ شادلىقى بىلەن شادلانىپ، قايغۇسى بىلەن قايغۇرۇپ، پۈتۈن مېھرىنى بالىغا ئاتىغان، بىراق بالىغا ئادەمىيلىكنىڭ توغرا يولىنى ئۆگىتىشكە سەل قارىغان، بالىنىڭ كىچىكىدىكى ناتوغرا سۆز ـ ھەرىكەتلىرىگە دەل ۋاقتىدا رەددىيە بەرمىگەن بولسا، كەلگۈسىدە ئۆزىنىڭ چەكسىز ھەسرەت ـ ئادامەت چېكىدىغانلىقىغا ئىدىيىدە بۇرۇنراق تەييارلىق قىلىپ قويسا بولىدۇ. چۈنكى، باشقىلاردىن ئېلىشنىلا بىلىپ، باشقىلارغا بېرىشنى بىلمىگەن بالا ئۆتۈپ كەتكەن بېخىل بولۇپ چىقىدۇ. بېخىل ئادەمنىڭ ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغىمۇ ماددىي مەنپەئەت يەتكۈزۈشى ناتايىن. باشقىلارنىڭ كۆيۈنۈشىگىلا مۇيەسسەر بولۇپ، باشقىلارغا كۆيۈنۈشنى ئۆگەنمىگەن بالا ھە دېسە باشقىلارنىڭ ئۆزىگە ياردەم قىلىشىنى ئۆتۈنىدىغان، ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈش ئىقتىدارى كەمچىل، ئۆز ھاجىتى راۋا بولغاندىن كېيىن باشقىلار بىلەن كارى بولمايدىغان، ۋەدىگە ئەمەل قىلمايدىغان، شەخسىيەتچى ئادەم بولۇپ چىقىدۇ. شەخسىيەتچى ئادەم ھەممىدە ئۆزۈم بولسام دەيدىغان بولغاچقا، ئۇنداقلارنىڭ ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپا قىلىپ كېتىشى ناتايىن. ئاچلىقنىڭ، جاپانىڭ نېمىلىكىنى بىلمەي، ئۆزى بىلگەننى قىلىپ چوڭ بولغان، تەربىيە كۆرمىگەن بالا جەمئىيەتكە چىقىقاندىن كېيىن جەمئىيەتتىكى نامۇۋاپىق ئىدىيىلەرنىڭ تەسىرىنى تېز قوبۇل قىلىپ، ئەخلاق جەھەتتىن تېز

چۈشكۈنلىشىدۇ. بۇنداق ئادەم كىشىلەرنىڭ غەزەپ - نەپرىتىگە ئۇچرايدىغان ئامۇژاپىق سۆز - ھەرىكەتلىرى بىلەن باشقىلارنىڭ نەزىرىدىن ئۆچۈلا چۈشۈپ قالىدۇ، ھەتتا قانۇنسىز ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ قانۇن تەرىپىدىن جازاغا تارتىلىشىمۇ مۇمكىن. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا - ئانىسى ئۇچۇن چىدىغۇسىز ئازاب - ئوقۇبەتتۇر. شۇڭا ئانا بولغۇچى بالىلارنى كىچىكىدىن باشلاپ قاتتىق تەلەپ بىلەن ئەتراپلىق تەربىيەلىشى، ئۇلارنى مۇشكۈل تۇرمۇش شارائىتىدا چىنىقتۇرۇپ، ھاياتنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشىگە شارائىت يارىتىپ بېرىشى، تۇرلۇك ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۇلارغا تۇرمۇشنىڭ نېمىلىكىنى، ياشاشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھەقىقىي ھېس قىلدۇرۇشى لازىم.

بىزنىڭ ئانىمىزمۇ ئىلگىرى بىزگە ئوخشاش «بالا» ئىدى. ئۇلارمۇ ئاننىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن، ئۇلارنى تەربىيىلىگەن ئانىمۇ ئىلگىرى بالا ئىدى. دېمەك سىزمۇ بىر كۈنى «ئانا» بولىسىز. ھازىر ئانىڭىزغا قانداق مۇئامىلىدە بولغان بولسىڭىز، سىزدىكى بالىلىقتا يېتىلدۇرگەن ئاشۇ خۇي - پەيلىڭىز سىز ئانا بولغان بالىڭىزغىمۇ مىراس قالىدۇ. بالىڭىزدىمۇ سىزنىڭ ھازىرقى خۇي - پەيلىڭىز، مىجەزىڭىز قاندىن قانغا يۇققان كېسەلدەك پەيدا بولۇپ، ئاستا - ئاستا زورىيىدۇ. شۇ چاغدا سىز ئۆزىڭىزنىڭ تولىمۇ كېچىككەنلىكىڭىزنى ھېس قىلىسىز يۇ، ھەرقانچە قىلىپمۇ ئورنىنى تولدۇرۇۋالالمايسىز.

«ئانىغا قىلغاننى بالىدىن كۆرەر» بۇ بىر ھەقىقەت. ئانا رازى خۇدا رازى.

قىسقىسى، خوتۇن - قىزلارنىڭ لاياقەتلىك ئانا بولۇش ھەققىدە ئۆز - ئۆزىنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇشى، ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە گۇزەل ئائىلە ئەخلاقىنى سىڭدۇرۇشى تولىمۇ مۇھىم.

باللىرىمىز گاڭگىرىغان ئەۋلادلاردىن بولۇپ قالمىسۇن

باللىرىمىز ــ بىزنىڭ قەرىلىقىمىز، ياخشى تەربىيە ــ بىزنىڭ بەختلىك قەرىلىقىمىز. يامان تەربىيە ــ بولغۇسى غەم ـ ئەلەملىرىمىز، كۆز ياشلىرىمىز، باشقا ئادەملەر ئالدىدىكى، پۈتۈن مەملىكەت ئالدىدىكى ئەيىبىمىز دېمەكتۇر.

ــ ئا. س. ماكارېنكو

باللار ــ بىزنىڭ ئەتىمىز، كەلگۈسىنىڭ ئۇمىدى، ۋەتەن ۋە يۇرت تارىخىنىڭ ئىگىلىرى. باللارغا كۆيۈنۈش، ئۇلارنى ئاسراش ـ قوغداش، تەربىيىلەش كەلگۈسىمىزگە، تەقدىرىمىزگە مۇناسىۋەتلىك زور ئىش[1].

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ پەرزەنت تەربىيىلەشنى ئەڭ مۇھىم ھېسابلاپ، پەرزەنتلەرنى ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەت، ئىلىم ـ بىلىم، ھۈنەر ـ كەسىپ، ماھارەت بىلەن تەربىيىلەشنى ھەربىر ئاتا ـ ئانىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى قىلىپ كەلگەن مىللەت. ئەجدادلىرىمىز ئۇۋچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن كۆچمەن ھالەتتە ياشىغان قەدىمكى دەۋرلەردىمۇ باللارنى ئوغۇل بولسا ئۇۋچىلىق، ياۋايى ھايۋانلارنى كۆندۈرۈش، ساپالچىلىق، نەققاشلىق، موزدۇزلۇق ... قاتارلىق ھۈنەر ـ كەسىپلەرنى ئۆگىنىشكە، قىز بولسا كەشتىچىلىك، تىككۈچىلىك، يىپ ئېگىرىش، توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك ... قاتارلىق ماھارەتلەرنى ئىگىلەشكە يېتەكلىگەن ھەم ئەۋلادمۇئەۋلاد

① ئەزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن، «سەرخىل ئەسەرلەردىن جەۋھەرلەر (2)»، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 55 ـ بەت.

داۋاملاشتۇرۇپ تاكامۇللاشتۇرۇپ كەلگەن.

ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى نەتىجىسىدە ئەجدادلىرىمىزنىڭ ھۈنەر - كەسىپنى، بىلىمنى ئۇلۇغلاش، قەدىرلەش روھى ۋە بىلىمگە ئىنتىلىش قىزغىنلىقى تەرەققىيات رېتىمىگە ماسلىشىپ كۇندىن - كۇنگە ئېشىپ باردى. نەتىجىدە ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ھۈنەر - كەسىپ ۋە فولكلور پائالىيەتلىرى باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىيات مۇساپىسىگە ئوخشاش يوقلۇقتىن بارلىققا، ئازلىقتىن كۆپلۈككە، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە قاراپ تەرەققىي قىلىپ ھازىرقى سىستېمىلاشقان، نەزەريىلەشكەن، خاسلىقىغا ئىگە بولغان مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئايلاندى. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى دەۋر ئېقىمىنىڭ شىددەتلىك دولقۇنىدا گاھ كۆتۈرۈلۈپ، گاھ پەسىيىپ، دۇنيا مەدەنىيەت ئېقىمىنىڭ كۆپ خىل ۋە رەڭدار دولقۇنلىرى بىلەن قوشۇلۇش، تەسىر كۆرسىتىش جەريانىدا خىلمۇخىل مەدەنىيەت ئېقىمىنى شەكىللەندۇردى.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىكى غەرب مەدەنىيىتىگە چوقۇنۇش دولقۇنىنىڭ تەسىرىدە بىرمەھەل ئەۋج ئالغان ئەدەبىيات - سەنئەت، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، تويى - تۆكۈن ۋە تۇرلۇك خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىدىكى ئۆزلۇكسىز يوقاتقان، ھېچقانداق بىر مىللەت ۋە تەركىبنىڭ مەدەنىيەت ئېقىمىغا مەنسۇپ بولمىغان غەيرىي مەدەنىيەت ئىزنالىرى بارلىققا كەلگەنىدى.

ئەمما، مىللىي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى قوغداشنى ئۆزلىرىنىڭ ۋىجدان بۇرچى قىلغان زىيالىيلار ۋە مەدەنىيەت پېشۋالىرىنىڭ جاپالىق ئىزدىنىشى، تەشۋىق قىلىشى، مەدەنىيەتنى دۇنيا سەھنىسىدە نامايان قىلىشى نەتىجىسىدە ئۆزىمىزگە يات بولغان چاكىنا مەدەنىيەت ۋاريانتلىرى كۇنسېرى خىرەلىشىپ، كىشىلەرنىڭ غەرب مەدەنىيىتىگە قارىغۇلارچە چوقۇنۇش ئىدىيىسىدە بەلگىلىك بۇرۇلۇش ھاسىل بولدى. يېڭىچە مەدەنىيەت ئېقىمى (مىللىي مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا ئۇنى

يۇكسەلدۇرۇش، چەت ئەل مەدەنىيىتىنىڭ ئىلغارلىرىنى قوبۇل قىلىش، ناچارلىرىنى شاللاپ چىقىرىش) غا ئىنتىلىش تۇيغۇسى ئەۋج ئالدى، شۇنداقلا «پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش فاكتورى» نىڭ يېتەكچىلىكى ۋە خەلقنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى ئاستىدا، بۇگۈنكى دەۋر ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ھاياتىي كۈچكە تولۇپ، جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، يېڭىچە ئۇسلۇب ۋە شەكىلگە ئىگە بولغان ئىلغار مەدەنىيەت ئېقىمىنى شەكىللەندۇردى.

«مىللەت ئادەملەرنىڭ تىل، تېررىتورىيە، ئىقتىسادىي تۇرمۇش ئومۇملۇقى ۋە مەدەنىيەت بىرلىكىدە ئىپادىلىنىدىغان روھىي ھالەت تۇزۇلۇشى ئومۇملۇقى ئاساسىدا تارىخىي يوسۇندا شەكىللەنگەن مۇستەھكەم بىرلىكتۇر»①، «ئىنسانلار ئەڭ دەسلەپ پەيدا بولغاندا مىللەت يوق ئىدى، مىللەت جەمئىيەت تەرەققىي قىلىپ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە ئاندىن بارلىققا كەلگەن»②. مانا بۇنىڭدا مىللەتنىڭ تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا شەكىللەنگەنلىكى، ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈلۈك ھادىسە ئەمەسلىكى؛ مىللەت كىشىلەرنىڭ مۇقىم بولغان ئورتاق گەۋدىسى ئىكەنلىكى، قەبىلىلەر مىللەت ۋە دۆلەتكە تەرەققىي قىلغان بىر مۇرەككەپ ۋە ئۇزۇن ئۆزگىرىش جەريانى ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. دېمەك، ئۇيغۇرلاردىكى مىللەت ۋە مەدەنىيەت ئۇقۇمىمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى جەريانىدا شەكىللەنگەن ۋە بېيىغان.

«ھەرقانداق بىر مىللەتكە نىسبەتەن كەم بولسا بولمايدىغان ئەڭ مۇقىم خاراكتېرگە ئىگە خۇسۇسىيىتى (مىللەتنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيەتلىرى ئىچىدە)ئورتاق پسىخىك ساپا

① ② «ماركسىزملىق مىللەت نەزەريىسىدىن كادىرلار ئوقۇشلۇقى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 332 ـ، 27 ـ، 30 ـ بەتلەر.

ئومۇملۇقى بولۇپ، ئادەتتە ئۇ «روھىي ھالەت» ياكى «مىللىي خاراكتېر» دېيىلىدۇ. ئۇنىڭدا كۆپ ھاللاردا بىر مىللەتنىڭ تىل ـ يېزىقى، ئەدەبىيات ـ سەنئىتى، ئۆرپ ـ ئادىتى، دىنىي ئېتىقادى، ئەخلاق ـ پەزىلىتى قاتارلىق مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىق مىللەتنىڭ ھەۋىسى، ئىقتىدارى، مىجەزى، خۇسۇسىيىتى، ئېڭى قاتارلىقلار ئىپادىلىنىپ، مىللەتنىڭ پىسخىك ساپاسى شەكىللىنىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ مەزمۇنى جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە، ماددىي مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ»[1]. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مەدەنىيەتنىڭ ئۆزلىشىشى، قوبۇل قىلىنىشى تېز بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ھەرقانداق بىر مىللەت ئۈچۈن مىللەتنىڭ «پسىخىك ساپا ئومۇملۇقى» خۇسۇسىيىتىنى ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىسى ئاساسىدا زامانغا لايىق تەرەققىي قىلدۇرۇپ، شۇ دەۋرنىڭ ئالدىنقى قاتاردىن ئورۇن ئالدۇرۇش ئىنتايىن مۇھىم ھەم مۇشكۈل ۋەزىپىدۇر، بۇ بىزدىن تارىخىمىزنى ئۇنتۇماسلىقنى؛ مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى يەنمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇشنى؛ ئۆزلۈك ئېڭىمىزنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئۆزىمىزنى توغرا تونۇشنى ۋە دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئۇزلۇكسىز يېڭىلىق يارىتىش روھىنى يېتىلدۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. مىللىتىمىز ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا مەۋجۇت بولۇش، تەرەققىي قىلىش، ئەنئەنە ۋە مىللىي خاسلىقنى ساقلاش جەھەتتە قاتمۇقات قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ نۇرغۇن نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان «پسىخىك ساپا ئومۇملۇقى»نى ھازىرلىغان بولسىمۇ، خەلقىمىز ئارىسىغا خېلى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان غەربلىشىش ئىدىيىسىنىڭ قالدۇقلىرىنىڭ سەلبىي تەسىرىدە غەرب مەدەنىيىتىدىكى ئەخلاق چۈشكۈنلۈكىنىڭ

① «ماركسىزملىق مىللەت نەزەريىسىدىن كادىرلار ئوقۇشلۇقى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 29 ـ بەتلەر.

ئىپادىلىرى بولغان «زەھەر چېكىش، زىناخورلۇق، ئىپپەت ـ نومۇسنى سېتىش، زوراۋانلىق ھەربىكەتلىرىنىڭ يۈز بېرىشى؛ ئائىلىنىڭ زەئىپلىشىشى، ئاجرىشىشنىڭ كۆپىيىشى، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنىڭ ھامىلىدار بولۇپ قېلىشى، بويتاق، تۇل ئائىلىلەرنىڭ كۆپىيىشى؛ شۇنداقلا كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىشەنچىنىڭ تۆۋەنلىشى؛ «كەسپىي ئەخلاق» نىڭ تۆۋەنلىشى ۋە باشباشتاقلىق خاھىشلىرىنىڭ ئەۋج ئېلىشى؛ بىلىم ۋە ئەقلىي ئەمگەككە بېرىلىشنىڭ ئازىيىشى قاتارلىق ئىللەتلەر ھېلىمۇ ساقلىنىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ھەتتا بەزى ئىللەتلەر بىخلىنىپ تەرەققىي قىلىپ مىللىتىمىز مەدەنىيىتى ئارىسىدىكى ساقايتىش تەس بولغان «ئۆسمە»گە ئايلانماقتا.

«گەرچە پۈتكۈل يەر شارى مىقياسىدا تۇرلۇك ساھەلەر بويىچە كۆرۈلۈۋاتقان كەسكىن رىقابەت ۋە خىرىس ھەممە مىللەتكە ئوخشاش بولسىمۇ، ھەربىر مىللەتنىڭ ئەھۋالى مەلۇم جەھەتلەردە يەنىلا پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ھازىر ئەڭ مۇھىمى ۋە خەۋپلىك بولۇۋاتقىنى ئەخلاق ـ پەزىلەت جەھەتتىكى يىمىرىلىشتۇر»[1]. نۆۋەتتە مىللىتىمىز مەدەنىيەت ئىشلىرى «پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش فاكۇجېنى» دىن ئىبارەت سىياسىتىنىڭ تۈرتكىسىدە مىللىي مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئىسلاھ قىلىش جەھەتتە بەلگىلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلۈپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى بىلەن ماس قەدەمدە تەرەققىي قىلىۋاتقان بولسىمۇ، «ئەخلاق بۇزۇلۇش» نىڭ ئىپادىلىرىدىن بولغان ئىنسانىي خىسلەتتىن چەتنىگەن مەدەنىيەت ئەخلەتلىرىنى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھىرى دەپ بىلىدىغان، پۈل ئۈچۈن ئۆزىنى سېتىشتىن باش

① يالقۇن روزى: «بىزگە قانداق دادىلار كېرەك»، جوڭگو مىللەتلىرى ژۇرنىلى، 2004 ـ يىلى 4 ـ سان.

تارتمايدىغان، پۇل ئۇچۇن مىللەتنىڭ خاسلىقىنى دوغا تىكمەيدىغان مەدەنىيەت كۇشەندىلىرىنىڭ «ئۇلگە كۆرسىتىشى»؛ مەدەنىيەتنىڭ، مىللىي خاسلىقنىڭ، ئۆزلۇكنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان، ۋۇجۇدىدا ئۆزنىڭ كىملىكى توغرىسىدا ھېچقانداق ئۇقۇم بولمىغان، تۇرمۇشتىكى لەززەتلىنىش ۋە سەكىنىشنىڭ تەمىنى ئايرىيالمايدىغان «ئادەمىي ھايۋانلار» نىڭ ئەخلاق بۇزۇلۇشىنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى نەتىجىسىدە خەلقىمىز ئارىسىدىكى ئەخلاق جەھەتتىكى بۇزۇلۇش، چۇشكۇنلىشىش، يىمىرىلىش ھادىسىلىرى ھېلىھەم ساقلىنىپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن بىر قېسىم كىشىلەر ئىنسانىي خىسلەتتىن، ئادەمىيلىكتىن، ئەخلاق ـ دىيانەتتىن ئايرىلدى. كىينىش، يۇرۇش ـ تۇرۇش، گەپ ـ سۆزدە مىللىي خاسلىق، شەرم ـ ھايا، ئىلمىيلىك خۇنۇكلەشتى.

يۇقىرىدىكى ئىللەت ـ نۇقسانلارنىڭ بالىلارغا كۆرسەتكەن سەلبىي تەسىرىمۇ زور بولدى. نەتىجىدە بەزى بالىلار ئارىسىدا ئەدەپسىزلىك، ھاياسىزلىق، قانۇنسىزلىق چەكتىن ئاشتى. ئۇلاردا ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، ئادەم ئۆلتۈرۇش، ھەتتا ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنى ئۆلتۈرۇشتەك قەبىھ قىلمىشلار سادىر بولدى. شىنجاڭ قانۇنچىلىق گەزىتىنىڭ مەلۇم سانلىرىدا پەيزاۋات ناھىيىسىدە، xx نىڭ 14 ياشقا تولمىغان ئۆز قىزىنى نىكاھ گۇۋاھنامىسى يوق، بىر ئۆيدە 10ئېل ياشىغان (شۇ قىزنىمۇ بىللە باققان) 47 ياشلىق قانۇنسىز ئېرىنىڭ دەپسەندە قىلمىشىغا يول قويغانلىقى، بۇ ناھىسىدىنىڭ باسقۇنچىلىققا ئۇچرىغاندىن كېيىن قانۇن ئورنىغا دېلو مەلۇم قىلغانلىقىدەك پاجىئە، غۇلجا شەھىرىدە ئەمدىلا باشلانغۇچنى پۈتتۈرگەن 14 ياشلىق بىر قىزنىڭ داۋاملىق ئوقۇشقا ئۇنىمىغانلىقى، شۇنىڭدىن كېيىن قىزنىڭ مىجەزى غەلىتىلىشىپ ئانىسى بىلەن چىقىشالمايدىغان، ھە دېسە جېدەللىشىدىغان بولۇپ قالغانلىقى، دادىسى بۇ ئامىراق قىزىنى دەپ خوتۇنى بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەنلىكى، بىراق

ئاردىن ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ قىزنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىكى 16 ياشلىق بىر ئوغۇل بىلەن تونۇشۇپ مۇھەببەتلەشكەنلىكى، كېيىنچە ئۆيدىن 1000 يۇەن پۇلنى ئوغرىلىقچە ئېلىپ چىقىپ، يىگىتى بىلەن قېچىپ كەتكەنلىكى، دادىسى ئۇ قىزنى يىگىتىنىڭ ئۆيىدىن تاپقاندا قىزنىڭ بۇ يىگىت بىلەن توي قىلمىغانلىقىنى ئېيتقانلىقى، دادىنىڭ تېخى قۇرامىغا يەتمىگەن قىزنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گېپىدىن گاڭگىراپ قالغانلىقى ۋە قىزىغا يەنە بىرقانچە يىلدىن كېيىن توي قىلىشنى نەسىھەت قىلىپ ئۆيىگە ئېلىپ كەتكەنلىكى، بىراق بۇ قىزنىڭ بىرقانچە كۈن ئۆتمەيلا ئۆز ھۇجرىسىدا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغانلىقىدەك پاجىئە، تۇرپان شەھىرىدە 60 ياشقا كىرىپ قالغان ئاننىڭ كېلىنى بىلەن چىقىشالمىغانلىقى، كېيىنچە، ئارزۇلۇق يالغۇز ئوغلىنى ئايالىنىڭ گېپىدىن چىقالمايدۇ، شۇ سەۋەبلىك ماڭا ياخشى قارىمايدۇ دەپ قاراپ ئۆز ئىگىدارچىلىقىدىكى 10 مو تەكنى ئاچىسىنىڭ ئوغلىغا ھۆددىگە بەرگەنلىكى، بۇنى ئاڭلىغان ئوغلىنىڭ ئانىسىنى توختامنى ئۆزگەرتىشكە قىستاپ، ئاخىرىدا 12 ياشلىق قىزنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆز ئانىسىنى پىچاق بىلەن بوغۇزلىۋەتكەنلىكىدەك پاجىئە ئارقا ـ ئارقىدىن خەۋەر قىلىندى. ئەترابىمىزدا ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئوغرىلىق، باسقۇنچىلىق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىققا دائىر جىنايى ھەربىكەتلەرنىڭ مىسالى ئىنتايىن كۆپ، بۇلار ھەممە ئادەم نەپرەتلىنىشكە، چۆچۈشكە، ئىبرەت ئېلىشقا تېگىشلىك ئىشلاردۇر.

ھەرقانداق بىر مىللەت ئۇچۇن ئېيتقاندا، مۇنداق رەزىللىكلەرنىڭ يامراپ كېتىشى خەتەردىن بېشارەت بېرىدۇ، ئۆزىنى شۇ مىللەتنىڭ بىر ئەزاسى دەپ ھېسابلايدىغان ھەرقانداق ئىنسان ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ئىنسانىي ئەخلاق سىغدۇرالمايدىغان، روھىيىتىنى بۇلغاۋاتقان قان زەردابىنى تازىلاپ، ئۆز قەددىنى رۇسلاپ، دىيانەت، پەزىلەت بىلەن ياشاشقا دەۋەت قىلىش كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، بۇ خىل رەزىللىكلەر، چاكىنىلىقلار بىلىم

ئەھلى ئۇچۇن چىدىغۇسىز ئازاب ـ ئوقۇبەت، ئېغىر ھاقارەت بولسىمۇ، نادانلار ئۇچۇن يېڭى ئۇسۇل، يېڭىچە بىر مەدەنىيەت ئېقىمى، يېڭىچە بىر دۇنيا قاراش سۇپىتىدە كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ھەربىر قاتلاملىرىدا ھەر ۋاقىت نامايان بولۇپ كەلدى. ئەنە شۇ ئاتالمىش يېڭى ئېقىم، يېڭى قاراشنى ھازىرقى دۇنيا مەدەنىيىتىگە جەڭ ئېلان قىلىشنىڭ ياخشى باشلامچىسى دەپ قاراپ كەلگەن نادانلار، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ساپلىقى، خاسلىقى، ئەخلاقىمىزنىڭ جۇلاسىغا پالتا ئۇرۇپ، كىشەن سېلىۋاتقانلاردۇر. ئۇلاردا نە غايە، نە ئىرادە يوق.

يېڭى ئەسىرنىڭ دەسلەپكى ئون يىلى ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرىدۇ. دەۋر بىزگە قارىتا يېڭى تەلەپلەرنى، يېڭى نىشانلارنى ئوتتۇرىغا قويماقتا. ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشىغا ئەگىشىپ بىلىمنى ئۇلۇغلاش، بىلىمگە ئىنتىلىش تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە يېتىپ، ئىقتىساد بىلەن مەدەنىيەت، مەدەنىيەت بىلەن سىياسەت بىر گەۋدىلەشكەن، نوقۇل ھالدىكى ئېچىش، قېزىشقا تايىنىپ، بايلىقنى ئاساس قىلىپ يۇكسىلىشتىن، ئادەم بىلەن تەبىئەت، بايلىق بىلەن مۇھىت، ئېچىش بىلەن تېجەش بىر گەۋدىلەشكەن، «ئادەم» نى ئاساس قىلغان يېڭىچە تەرەققىيات يولىغا تايىنىپ يۇكسىلىشتىن ئىبارەت ياخشى تەرەققىيات پۇرسىتى يارىتىلدى. رىقابەت ۋە خىرىسقا تولغان 21 ـ ئەسىردە بىلىمنىڭ كۇچ ـ قۇدرىتى تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز دەرىجىدە نامايان بولدى. بۇ ھەرقايسى ئەل مىللەتلىرى مەدەنىيىتىگە يەنە بىر قېتىم خىرىس ۋە رىقابەت تۇيغۇسىنى ئېلىپ كەلدى، ئۇ بولسىمۇ بۇگۈنكى دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەر ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى «مەدەنىيەت» كۇچ سېلىشتۇرۇلمىسىدۇر. بىزدىكى رىقابەت نەتىجىلىرى قانداقتۇر باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنى ئوغرىلاش ۋە دوراش بەدىلىگە ئەمەس، بەلكى ئۆز مەدەنىيىتىمىزنى يۇكسەلدۇرۇش، مەدەنىيىتىمىزنى دۇنيا مەدەنىيەت سەھنىسىدە نامايان قىلىپ پۈتۈن دۇنيا

جامائەتچىلىكىگە تونۇتۇش بەدىلىگە كېلىدۇ. ۋەھالەنكى، بىزدە مۇشۇ تەرەققىيات پۇرسىتىنى ياخشى تۇتالمىغان، ئۇنى قەدىرلىمىگەن نۇرغۇن كىشىلەر مەۋجۇت. شۇ سەۋەبتىن، يۇقىرىقىدەك مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ساپلىقى ۋە خاسلىقىنى ساقلىمايدىغان، ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن ياتلىشىدىغان، ھەتتا ئادىمىيلىكتىن چىقىپ كېتىدىغان ھادىسىلەر كۆرۈلۈۋاتىدۇ. قېنى، بىر قىسىم ياشلىرىمىزغا نەزەر سېلىپ باقايلى. ئەنە قاراڭ، ئۇلارنىڭ كىيىنىشىگە، يۈرۈش ـ تۇرۇشىغا، تۇرقىغا قاراڭ، قېنى ئۇلاردىكى جاسارەت، قېنى ئۇلاردىكى زىبالىق، قېنى ئۇلاردىكى شەرم ـ ھايا، قېنى ئۇلاردىكى ئىشچانلىق، قېنى ئۇلاردىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك، قېنى ئۇلاردىكى گۈزەللىك. ئۇلاردىن نېمىشقا بۇنداق بوپ كەتتىڭ دەپ سوراشقا جۈرئەت قىلالامسىز ؟ ناۋادا جۈرئەت قىلالمىغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ نېمە دەپ جاۋاب قايتۇرىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالىشىڭىز مۇمكىن.

بىز پەرزەنتلىرىمىزنىڭ يارامليق ئادەم بولۇشىنى ھەر ۋاقىت ئۈمىد قىلىمىز. ئۇلارنىڭ بىلىملىك، ئەخلاقلىق، يارامليق ئادەم بولۇپ، جەمئىيەت ئۈچۈن ئاز ـ تولا تۆھپە قوشۇپ، يۇزىمىزنى يورۇق قىلىشىنى، ئۆزىنى ئۆزى قامداپ، غەم ـ غۇسسىمىزنى يېنىكلىتىشىنى ئارزۇ قىلىمىز، بۇ بىزنىڭ كىچە ـ كۈندۈز ئارزۇ قىلىدىغىنىمىز، پەرزەنتىمىزدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز. پەرزەنتىمىز ياخشى ئادەم بولسىمۇ بىزگە، يامان ئادەم بولسىمۇ بىزگە مەنسۇپ، ئۇ مەڭگۈ بىزنىڭ بالىمىز، ئۇ بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق، قىرانلىق، قېرىلىق دەۋرگە قەدەم قويغاندىمۇ، ھەتتا بۇ ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپ پانىي ئالەمگە كېتىپ قالغاندىمۇ ئوخشاشلا بىزنىڭ بالىمىز، ئۇلارنىڭ نامى ئالدى بىلەن بىزنىڭ نامىمىز بىلەن رەتكە تىزىلىدۇ، بۇ بىز كۆز يۇمالمايدىغان بىر ھەقىقەت.

بىزدە «ئىللەت تۇزەلمەس مىللەت تۇزەلمەس» دەيدىغان ھېكمەت بار. بەزىلىرىمىز بالىلارغا قاتتىق تەلەپ قويىدۇقىدۇ،

ئۆزىمىزنى باشقۇرالمىدۇق. بىز بالىلار ئالدىدا: يالغانچىلىق نومۇس، يالغانچى كىشىگە ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ، ئۇنىڭ كىشىلەر ئالدىدا ئىناۋىتى بولمايدۇ؛ بىراۋنىڭ ھەقىقىي دوست ياكى ئەمەسلىكى خۇشال مىنۇتلاردا ئەمەس، ئېغىر كۈنلەردە ــ باشقا كۈن چۈشكەندە بىلىنىدۇ، دوستقا سادىق بولۇش، دوستنىڭ خۇشاللىقىنى خۇشاللىق، قايغۇسىنى قايغۇ دەپ بىلىش ھەقىقىي دوستلۇق؛ كىشى چوقۇم كەمتەر بولۇش كېرەك. ئۆزىنى ئۆزى ماختاش، ئۆزىنىڭ نەتىجىسى، غەلىبىسى، بايلىقى، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەكلىرىنى باشقىلار ئالدىدا كۆز ـ كۆز قىلىش تولىمۇ ئەخمىقانىلىك، بۇ مەنمەنچى، ئابرۇيپەرەسلەرنىڭ قىلىقى، دانا كىشى ئۇچۇن نومۇس؛ ۋاقىت دېگەن ئاتقان ئوققا ئوخشايدۇ، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتسە كەينىگە يانمايدۇ، شۇڭا ۋاقىتنى قەدىرلەش، ۋاقىتقا ئەمەل قىلىش، ۋاقىتنى زايە قىلماسلىق كېرەك؛ ئاتا ـ ئانىلارنى، چوڭلارنى ھۆرمەتلەش ئېسىل ئەخلاق، چوڭلارنى ھۆرمەتلىمەسلىك ئەخلاقسىزلىق؛ باشقىلارنىڭ رىزقىغا چاڭ سېلىش ئىنساپسىزلىق، ئادەم ئۆزىنىڭ ھالال مېھنىتى ئارقىلىق ياشىشى كېرەك، دېگەندەك تەربىيىلەرنى پات ـ پات تەكرارلىدىقىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزىمىز سۆزىمىزگە يات قىلمىشلارنى قىلچە ئۇيالماستىن داۋاملاشتۇرۇپ كەلدۇق. بالىلارنى مەكتەپكە ۋاقتىدا بار، كېچىكمە، كەچتە بالدۇر كەل، باشقىلارغا يالغان سۆزلىمە دەپ قاتتىق جېكىلەپ يولغا سالدۇقىمۇ، ئۆزىمىز خىزمەتكە ۋاقتىدا بارمىدۇق. تۇرلۇك يىغىلىش، ئولتۇرۇشلارغا كېچىكىپ بېرىپ، باشقىلارنى بولۇشچە ساقلاتتۇق، كىشىلەرنىڭ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلدۇق، ئۆيگە ياكى سورۇنغا كېچىكتۈرمىزدە بىزدە باھانە ـ سەۋەب بىرەر قېتىمىمۇ ئۇزۇلۇپ قالمىدى؛ بالىلارغا دائىم دوستلۇق ھەقىدە تالاي مىسالىلارنى، تالاي ئەھمىيەتلىك سۆزلەرنى سۆزلىدۇقىمۇ، دوستلىرىمىزنىڭ بىرەر قېتىملىق كېچىكتۈرۈپ سەۋەنلىكلىرى ئۈچۇن بالىلار ئالدىدا زارلىنىپ دوستۇمىزنىڭ

غەيۇتىنى قىلدۇق، ئەيىبىنى ئاچتۇق؛ بەزىدە بىرەر دوست ـ ئاغىنىمىز ھازىردار بولۇپ قالسا، «قارىلىقنى ئوشتۇيمىز» دېگەن نامدا «قارلىق» نى ھاراق بىلەن ئوشتۇپ، «ھاراق»تىن ئىبارەت ئەخلاقسىزلىقنىڭ مەنبەسى، جىنايەتنىڭ سايىسى، پەسكەشلىكنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى، رەزىللىكنىڭ دوستى بولغان بۇ نىجىسنى بارلىق قايغۇ ـ ھەسرىتىمىزگە دەرمان بولىدىغان شىپايى زەمزەم ئورنىدا كۆردۇق. بالىلار ئالدىدا دائىم كەمتەرلىكنى، پەزىلەتلىكنى تەكىتلىدۇقيۇ، ئۆزىمىزدە شۇنداق پەزىلەتنى يېتىلدۈرەلمىدۇق، ھە دېسە كىيىگەن، ئىچكەن، ئويىنىغانلىرىمىزدىن ماختىنىپ يۈردۇق، ئاجىزلارنى، يوقسۇللارنى كۆزگە ئىلمىدۇق، بايلارنى ياكى مەنسەپتىكىلەرنى كۆرگەندە قىلغىلى قىلىق تاپالمايلا كۈچۈكتەك ئەركىلەپ، ئىنسانغا يات قىلىقلىرىمىز بىلەن يېقىنچىلىق قىلدۇق. باشقىلارنىڭ غەيۋىتى ـ شىكايىتى بىلەن ئۆزىمىزنى سالقىندىتىپ، پۇل، ھوقۇق، مەرتىۋە ئۈچۈن ھەرقانداق پەسكەشلىكتىن يانمىدۇق، ھەتتا بەزىلىرىمىز ئازراق پۇل، مەرتىۋىگە ئېرىشكەندىن كېيىن ئاتا ـ ئانىمىزدىن نومۇس قىلىدىغان، ئۆزىمىزنى پالانىنىڭ بالىسى دېسە ئۇيۇلىدىغان، ئۆزىمىزدىن كىچىكلەرنى كۆرگەندە قىلچىمۇ كۆزگە ئىلمايدىغان بولۇپ قالدۇق.

بىزدە ئەر ـ ئايال، قىز ـ ئوغۇل، ئاتا ـ بالا، ئانا ـ بالا، ئۇستاز ـ شاگىرت، پېشقەدەملەر، ياشلار ئوتتۇرىسىدىكى گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتلەرگە قارىتىلغان ئەدەپ ـ ئەخلاق تەرغىب قىلىنغان ھېكمەتلىك سۆزلەر، قائىدە ـ مىزانلارمۇ نۇرغۇن. ئەجدادلىرىمىز ئاشۇ ھېكمەت ۋە قائىدە ـ مىزانلار ئارقىلىق كېيىنكى ئەۋلادلارنى تەربىيىلەش بۇرچى ۋە ئۆزىنىڭ باشلامچىلىق رولىنى تولۇق ئادا قىلىپ، بۈگۈنكى مىللىتىمىز مەدەنىيەت سەمەرىسىنى يارىتىقاندى، بىراق دەۋر تەرەققىياتىغا لايىق ساپا ھازىرلانمىغانلىقى ۋە كۆپ خىل مەدەنىيەتنىڭ تەسىرى

ئاستىدا بىزدىكى پەرزەنت تەربىيىلەشتە «ئەڭگۈشتەر» ھېسابلىنىدىغان، پەرزەنتلەرنى روھىدىن ئۇرغۇتۇپ، روھىدىن تونۇپ، ئادەمىيلىك بىلگىسىنى ئەخلاق - پەزىلەت ئارقىلىق ئۆلچەيدىغان ئائىلە ئەخلاق نىزاملىرى كۈنسېرى خىرەلىشىپ، ئائىلىمىزدىن يىراقلاشتى. خېلى كۆپچىلىكلىرىمىزگە نىسبەتەن بىزدىكى بالىلار چوڭلاردىن، ئاتا - ئانىدىن تەپ تارتىش، چوڭلار گەپ قىلغاندا لوقما سالماسلىق، چوڭلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتەمسلىك، چوڭلار ئالدىدا ئەخلاقسىز يات گەپ - سۆز، ھەرىكەتلەرنى قىلماسلىق، تۇرلۇك ئىشلاردا چوڭلارنىڭ تەكلىپ، تەۋسىيىسىگە قۇلاق سېلىش، مەسلىھەتلىشىش دېگەندەك قائىدىلەر خېلى بۇرۇنلا ئىسلاھ قىلىنىپ، بالىلار ئائىلىنىڭ ئەركىسىگە، خوجايىنىغا ئايلاندى، ئۇلارنىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ ئاقىۋەتتە بالا ئەمەس، «بالا - قازا» بولىدىغانلىرى كۆپەيدى.

بالىلارنى كۈندە نەچچە رەت ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك بولۇشقا ئۈندەپ ئۇلارنى يارامليق ئەۋلاد قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش مۇددىئايىمىز ئىنتايىن توغرا ۋە ئاقىلانىلىك، ئاتا - ئانا بولغۇچىنىڭ ھەقىقىي بۇرچى ئىدى. ئەمەلىيەتتە، كۆپىنچىلىرىمىز سۆز - ھەرىكىتىمىزنى بىردەك قىلىپ، بالىلارغا ئۆز ئەمەلىيىتىمىز بىلەن باشلامچى بولۇپ، نۇرغۇنلىغان ئارزۇ - ئىستەكلىرىمىزدىن ۋاز كېچىپ بارلىقىمىزنى بالىلارغا بېغىشلىغان بولساقمۇ، يەنە بىر قىسىملىرىمىز ئۈندىق قىلالمىدۇق، تىلمىز بىلەن دىلىمىز بىردەك بولمىدى. بۇ خىل مۇھىتتا يېتىلۈاتقان پەرزەنتلىرىمىز قايسىسىنىڭ توغرا، قايسىسىنىڭ خاتالىقىنى، كىمگە ئىشىنىپ، كىمگە ئەگىشىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلالماي گاڭگىراپ، تەدرىجىي ھالدا بىزنىڭ دېگىنىمىزدىن بەكرەك قىلغىنىمىزغا ئىنتىلىپ، جەمئىيەتتىكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى، گۈزەل ئەخلاقنى بۇزۇپ يۇرۇۋاتقان ئېزىتقۇلارنىڭ

ئېزىقتۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆزىنى ئاشۇ ئېزىتقۇ شەيتانلار قوينىغا ئاتتى. بۇنىڭدا بىز كىمدىن قاقشايمىز؟! كىمگە دادلىنىمىز؟ بىراق بىز شۇنىمۇ ھېس قىلىشىمىز زۆرۈركى، ئەجدادلىرىمىز ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئاشۇ ھېكمەت ۋە قائىدىلەرنىڭ ئەخلاق كرىزىسى ئەۋج ئېلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندىكى رولىغا سەل قاراشقا بولمايدۇ، دۆلەتتە قانۇن بولغىنىدەك، ئائىلىدە ئەخلاق بولمىسا بولمايدۇ.

ئەخلاق ــ ئىنسانىدىكى ئەڭ گۈزەل ئەڭگۈشتەر. ئۇ كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا توغرا نىيەت، توغرا كۆزقاراش، توغرا دۇنيا قاراش، تۇغرا كىشىلىك قاراش ئېڭىنى يېتىلدۇرۇپ، ئادەمىيلىكنى نامايان قىلىپ، ئادەمنىڭ ھەقىقىي كىشىلىك قەدىر ـ قىممىتىنى سۆز ـ ھەرىكەت ئىپادىلىرى ئارقىلىق ئەھلى جامائەتكە نامايان قىلىپ، باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە مۇيەسسەر قىلىدىغان ئۇلۇغ كۈچ. بۇ خىل كۈچ ـ قۇدرەتكە ئىگە بولغان كىشى ئۆزىنى تولىمۇ ئەركىن ھېس قىلىدۇ، ئۇنىڭ قەلبىدە ھەرقانداق بىر يات قىلىقلارغا نىسبەتەن نەپرەتلىنىش تۇيغۇسى شەكىللەنگەن بولىدۇ. ئەكسىچە ئەخلاق چۈشكۈنلۈكىگە ئۇچراپ روھىيىتى بۇلغانغان كىشى جەمئىيەتتىكى بارلىق رەزىللىكلەرنى ئۆزىنىڭ تاللاش يولى قىلىپ، ھەر قەدەم، ھەر مىنۇتتا ئۆزىنى ئوتقا ئىتتىرىپ ماڭىدۇ، كىشىلەرگە زەررىچىلىك ياخشىلىق قىلىشنى ئويلىمايدۇ. ھەرقانداق چاكىنىلىق ئۇلار ئۈچۈن ئۇلۇغ نەتىجە ھېسابلىنىدۇ. بىزدىكى ئەخلاق بۇزۇلۇشىدىن زەئىپلەشكەن بىچارە بالىلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ توغرا يولدىن تولىمۇ يىراقلاپ كەتكىنىنى سەزگىنىدە، ئۆزىنىڭ بۇ يولدىن قايتىشقا ئامالسىزلىقىنى ئۆكۈنۈش بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. بۇ دەل ئەخلاق مىزانىمىزنىڭ بۇزۇلۇشىدىن، مېھىر ـ مۇھەببەت، دوستلۇق، ئىنسانىي قەدىر ـ قىممەت، پەزىلەت، غۇرۇرنىڭ يوقىلىشىدىن پەيدا بولىدىغان ھادىسىلەردۇر.

خۇلاسە شۇكى، ئەدەپ - ئەخلاق ئىنسانىنىڭ كۆركى، ئىززەت - ھۆرمىتى. ئەدەپ - ئەخلاقلىق كىشى كەمتەر، سىپايە، ئېتىقادلىق، ئاڭلىق بولىدۇ. ئۆز قەدىر - قىممىتىنى ساقلايدۇ. ئەدەپ - ئەخلاق كىشىنى ئادەمىيلىكنىڭ توغرا يولىغا يېتەكلەپ، مىللەت، ۋەتەن ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ.

ئەجدادلىرىمىز: «ئەخلاق ۋە ھۇنەر ــ ئەۋلادلارنىڭ ئەڭ ياخشى مۇلكى»، «ئەقىل - پاراسەت بىلەن ئەخلاق خۇددى ھارۋىنىڭ ئىككى چاقىغا ئوخشايدۇ» دەپ ئېيتقان. مۇكەممەل بىر ئادەم ئۈچۈن بىلىم - ھۇنەر بولۇش بىلەن بىللە يەنە گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتنىڭ بولۇشىمۇ ئىنتايىن زۆرۈر. مۇشۇ نۇقتىدىن بىز پەرزەنتلىرىمىزنى ئىلىم - پەن جەھەتتىن تەربىيىلەش بىلەن بىللە ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيىلەشكىمۇ ئەھمىيەت بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلالايمىز.

ئىللەتلىرىمىزنى ئۆزگەرتەيلى ! گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتنى يېتىلدۈرەيلى ! بالىلارغا باشلامچى بولايلى ! بالىلىرىمىز «گاڭگىرىغان بىر ئەۋلاد» لاردىن بولۇپ قالمىسۇن !

مەنۇيىتىمىزدىكى قاششاقلىق

تاشقى گۈزەللىك ئۆزىنىڭ پىنھانى ئىچكى ئالىمى بىلەن تېخىمۇ قىممەتلىكتۇر. كىتابنىڭ تېشى ئالتۇن ھەللىك بولۇپلا قالماي، ئىچىدىكى مەزمۇنىمۇ ئالتۇنغا تەڭ بولسا، ئۇ تېخىمۇ ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ.

—— شېكسپىر

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، تۈرلۈك سىياسەت ۋە قانۇن ۋاستىلەرنىڭ ياردىمى ۋە مائارىپ ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، كىشىلەرنىڭ گۈزەللىك قارىشىدا زور بۇرۇلۇش ھاسىل بولۇپ، گۈزەللىك ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، مەدەنىيەت ئىشلىرىمىز ساغلاملىشىپ، زور دەرىجىدە يۇكسەلگەن بولسىمۇ، بىراق ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ سىڭىپ كىرگەن چەت ئەل تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرى، كىنولىرى ۋە باشقا كۆڭۈل ئېچىش تېپىدىكى نەشر بۇيۇملىرىدىكى سەلبىي، پاسسىپ تەسىرلەر بىر قىسىم كىشىلەرنى شەرم ـ ھايا، ئىنساپ، قانائەت، مېھرىبانلىق، ئۆزئارا كۆيۈنۈش، ھەققانىيەت، تىنچلىقتىن يىراقلاشتۇرۇپ، شەھۋانىيلىق، قاتىللىق، تېررورلۇق، ئەتكەسچىلىككە دالالەت قىلدى. غەرب سەپسەتىسىنى بازارغا سېلىپ، كىشىلەرنى نادانلىق پاتقىقىغا پاتۇرۇپ، غەپلەتتىن نەپ ئۇندۇرۇپ، بېيىش كويىدا يۇرىيدىغان، ئادىمىيلىكتىن چەتلىگەن بىر قىسىم ناپاك، قارام كىشىلەرنىڭ تەسىرى تۇپەيلىدىن، غەرب مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلغانلىق مەدەنىيەتلەشكەنلىك دەپ

قاراشتەك چۈشكۈن مەدەنىيەت ئېقىمى مەيدانغا كەلدى. بۇنىڭ بىلەن مىللىتىمىز ئارىسىدا شەھۋانىي ھەۋەسكە بېرىلىش، ھاراق ئىچىش، زەھەرلىك چېكىملىككە بېرىلىش، ئوغرىلىق، قىمارۋازلىق، ئادەم ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق قىلمىشلىرى سادىر بولۇشقا باشلىدى. ئۆزىمىزنىڭ يارىشىملىق كىيىملىرىمىزدىن ۋاز كېچىپ، يېرىم يالىڭاچلىنىش، ئەرلەر ئايالچە، ئايالالار ئەرەنچە سۈپەتكە ئىنتىلىشتەك سالاھىيەت ئۆزگەرتىشكە ھەۋەس قىلىش ئۇلغايدى.

كىتاب كۆرۈۋېتىپ «ئۇيغۇرلار، ئېۋېنكىلار، ئىندىئۇدىلار»[1] دېگەن ئەدەبىي خاتىرىدىكى، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرى Q ئەپەندىنىڭ ئۇيغۇرلار توغرىسىدا توختىلىپ ئېيتقان مۇنۇ قۇرلارغا نەزىرىم چۈشۈپ قالدى :

« ... ھاراق ئۇيغۇرلارنىڭ دائىملىق ئۇلپىتى بولۇپ قالغاندەك قىلىدۇ. جەنۇبقا سۈرۈلگەنچە زەن سالدىم، ئەرلەر تۇگۇل ئاياللارمۇ ھاراق ئىچەلەيدىكەن، ئىچكەندىمۇ، مەن ـ مەن دېگەن ئەرلەرنى بېسىپ چۈشكۈدەك ئىچەلەيدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇمۇ بىر مەدەنىيەت. ۋەھالەنكى، مەدەنىيەتمۇ ئۆز لايىقىدا بولۇشى كېرەك ـ دە. بىر مىللەتنى باشقا بىر مىللەتتىن ماھىيەتلىك پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدىغىنى، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان، ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا تاۋلاش، شاللاش ئارقىلىق شەكىللەنگەن ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىدۇر. چۈنكى، كىشىلەر ئەجدادلىرى، دىنى، تىلى، تارىخى، قىممەت سىستېمىسى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى بىلەن ئۆزلىرىنى باشقا مىللەتتىن پەرقلەندۈرىدۇ ئەمەسمۇ ؟ شىنجاڭ تارىختا «يېپەك يولى» نىڭ مۇھىم قاتناش تۇگۇنى، شەرق ۋە غەرب مەدەنىيەت

① ئەخمەت كەبىر : «ساپا مائارىپىمۇ، خاتا مائارىپىمۇ ؟» دا بېرىلگەن ماقالە، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2004 ـ يىلى6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 343 ~ 345 ـ بەتلەر.

چەمبىرىكىنىڭ مەركىزى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزگىچە مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى ياراتقان. قارىسام بۇ خىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ئۆز دۈارىدىن بارغانچە يىراقلىشىپ، مەدەنىيەت مەركىزىگە يېقىنلىشىش ئەمەس، مەركەزدىن قېچىش ھادىسىسى يۈز بېرىۋاتقاندەك قىلىدۇ. بۇ خىل ئەھۋال مەدەنىيەتتە بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈش، ئاخىر بېرىپ مەدەنىيەتتە شالغۇتلىشىشنى، مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شالغۇت مەدەنىيەت ئەقلىي تەپەككۇرنى كاردىن چىقىرىپ، روھىيەت دالاسىنى شورلاشتۇرۇۋېتىدۇ. قىسقىسى، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى قوغداش، گۈللەندۈرۈش، مۇھىمى مۇكەممەل ساقلاپ قېلىش — بىر مىللەتنىڭ مىللەت سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ ئاساسى، ئۆز مەدەنىيىتىنى خارلىغانلىق ماھىيەتتە ئۆزىنى خارلىغانلىق، ئۆز - ئۆزىنى دەپسەندە قىلغانلىق ... ھاراق ئىچىپ ئولتۇرۇپ ھاراق ئىچكەنلەرنى ئەيىبلەپ كېتىشلىرىمنى كەچۈرۈڭلار.

جۇڭگودا ئېۋېنكى دەپ بىر مىللەت بار. ئۇلارنىڭ سانى ئانچە كۆپ بولمىسمۇ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ئەندىزىسىنى ياراتقان. ئۇلارنىڭ ئات ئۈستى مەدەنىيىتى ئىنتايىن راۋاجلانغان بولۇپ، ئوۋچىلىق، مەرگەنلىكتە ھەرقانداق بىر مىللەتنى بېسىپ چۈشىدۇ. ئېۋېنكىلار ئەسىرلەردىن بۇيان مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالى بولغان خېيلۇڭجيانىڭ ئۆلكىسى ۋە ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ چوڭ ھىنگان تاغ تىزمىلىرى بويلىرىدا ياشاپ كەلگەن بولۇپ، بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە ھىنگان تاغ تىزمىسىنىڭ تاغ قاپتاللىرىدا، جىرالىرىدا، تىك قىيالىرىدا، بۇك - باراقسان ئورمانلىقلىرىدا قەھرىتان سوغۇق، يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن ھايات - ماماتلىق جەڭ قىلىپ ياشايدۇ. بۇ خىل ناچار مۇھىت تەھدىت - تەھلىكە ئۇلارنىڭ جىسمانىي ۋە روھىيىتىنى تاۋلاپ، ياشاشقا بولغان ئىشەنچ، ئۈمىدىنى

ئاشۇرىدۇ. قورقۇمسىزلىق، باتۇرلۇق، پىداكارلىق، مەردانىلىك، راستكويلۇق، خېيىمخەتەرگە تەۋەككۇل قىلىش ـــ ئېۋژېنكى مىللىتىنىڭ پىسخىكىلىق ئالاھىدىلىكى، مىللەت روھى دېيىشكە بولىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئەنە شۇنداق جەڭگىۋار بىر مىللەت ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقتىش گىردابىغا بېرىپ قالدى. ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقتىش دېگەنلىك ـــ ئۆلۈپ تۈگىدى دېگەنلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە. دەرۋەقە نوپۇسى كۆپمىيۋاتىدۇ، ئەمما ساپاسى تۆۋەنلەۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەنە شۇنداق جەڭگىۋارلىقىنى سۇسلاشتۇرغان، روھىنى كاردىن چىقارغان نەرسە ـــ ھاراق. ئېۋژېنكىلار ئىسلاھاتنىڭ تۈرتكىسىدە ئاز ـ تولا بېيىپ، چۆنتىكىگە پۇل كىرگەندىن كېيىن، ھاراق تۈڭمۇغا بېشىچىلا كىرىپ كەتتى. ..خوش، مەن بۇنداق دېيىش ئارقىلىق سىلەرنى ھاراقكەشلىكتە ئېۋژېنكىلارغا ئوخشاتقىنىم، ئەيىبلىگىنىم ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە سىلەرنى ھاراق ئىچمەكلار دەيدىغان ھوقۇقۇمۇ يوق. ھاراق ئىچىش ـ ئىچمەسلىك ھەركىمنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش، جۈڭگودا ھاراق ئىچىشنى چەكلەيدىغان قانۇن ـ نىزامۇ يوق. مەن پەقەت بىر گەپنى، ھاراق ئىچىشمۇ لايىقىدا بولۇشى كېرەكقۇ دېگەننى تەۋسىيە قىلماقچىمەن ... »

Q ئەپەندى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتكەن مەسىلىلەر گەرچە مىللىتىمىز ئارىسىدىكى ئىچەرمەنلىك ھادىسىلىرىگە قىلىنغان نەسىھەت ۋە سەمىمىي تەنبىھ بولسىمۇ، بۇ بىز ئۇچۇن ئۇنداق ئاددىي مەسىلە ئەمەس. چۈنكى بىزدىكى جىنايەت قىلمىشلىرىنىڭ كۆپ ساندىكىلىرى ئەنە شۇ نىجىس ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن بولۇۋاتىدۇ. ئەنە شۇ ھاراقنىڭ كاساپىتىدىن ئەقىل ـ ھوشىمىزنى يوقتىپ تۇرلۇك خاتالىقلارنى سادىر قىلۋاتىمىز. ھاراق بىلەن مەنۋىيىتىمىز زەھەرلىنىپ، روھىيىتىمىز نابۇت بولۇۋاتىدۇ. ھاراق بىلەن ھەپىلىشىپ دىتسىزلىشىپ جاھانىڭ كەينىدە قېلىۋاتىمىز.

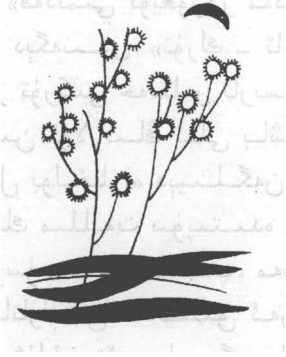
Q ئەپەندى يەنە يارىشملىق دوپپىمىز توغرىسىدا گەپ بولغاندا مۇنداق دېگەن: «ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن بىر قېتىملىق پائالىيەتتە ماڭا دوپپا تەقدىم قىلىندى. دوپپىنى شۇ ھامان كىيىۋالدىم، قارىسام چىرايىمغا تولىمۇ خوپ كەپتۇ، شۇنىڭدىن بېرى بېشىمدىن چۈشۈرمەي كىيىپ كېلىۋاتىمەن. كوچىدا ماڭسام ئۇيغۇر قېرىنداشلار كۆلۈمسىرەپ سالام بېرىدۇ، بۇ مۇشۇ دوپپىنىڭ خاسىيىتىدىنمىكىن دەيمەن. لېكىن مېنى ھەيران قالدۇرغان بىر ئىش، دوپپا كىيىپ يۈرگەن ئۇيغۇرلارنى يېزىلاردا ئاندا ـ ساندا ئۇچراتقىلى بولسىمۇ، شەھەرلەردە كۆزگە چېلىقمايدىكەن، دوپپاڭلاردىن نومۇس قىلامسىلەر يا دوپپا سىلەردىن چاندىمۇ ؟ ياكى سىلەر دوپپىدىن چاندىڭلارمۇ ؟ ھا... ھا ... »

ناھايىتى روشەنكى، كۆرگەنلا بىر مودىغا قىزىقىش تۇراقلىق مەدەنىيىتى بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئىشى. بىز قەدىمىي مەدەنىيەتلىك مىللەت. «قامۇسۇل ئەلەم» نىڭ ئاپتورى شەمسىدىن سامى ئۆز ئەسىرىدە : «قەدىمىي ئۇيغۇرلار مەدەنىي تەرەققىياتتا ئالغا كەتكەن خەلق» دېگەنىدى. «تۈرك ـ تاتار تارىخى» دېگەن كىتابچىدا : «ئۇيغۇرلار تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا مەدەنىيىتى ئەڭ يۇكسەك بولغانلىقتىن ئۇلارنىڭ تىلى باشقا تۈركىي تىللار ئۈچۈنمۇ ئەدەبىي تىل بولغان» دېيىلگەن. ئەجدادلىرىمىز قەدىمىي مەدەنىيەتلىك مىللەت سۈپىتىدە دۇنياغا مەدەنىيەت تارقاتقان. فارابى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەشقىرى ۋە ئەلىشىر نەۋائىي قاتارلىق ئاتاقلىق ئەربابلارنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتىگە قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىلىرىگە جاھان ئىلىم ئەھلى قايىلدۇر.

ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ھازىر جەمئىيىتىمىزدە، مىللىي ئەنئەنە جۇلالىنىپ تۇرغان، لاتاپەت، گۈزەللىك سىيماسىنى روشەن ئەكس ئەتتۇرۇپ، مىللىتىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس ئەنئەنىسىنى زامانغا لايىق گەۋدىلەندۇرەلەيدىغان شۇنچە

يارىشىملىق كىيىملىرىمىز سەھنە كىيىمىگىلا ئايلىنىپ قالدى. بۇنىسىنىمۇ تىلغا ئالماي تۇرايلى، باشقىچە بىر خىل ئۇسلۇبتا كىيىنىدۇق دېگەندەكلا، كىيگەنلىرىمىز ئۆز لايىقىدا بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ ؟ بىراق، كوچا ـ كويلاردا قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان ئاز بىر قىسىم، « ئۇيغۇر» نامى بىلەن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان ئازغۇنلىرىمىزنىڭ ئەنە شۇ غەلىتە كىيىنىشلىرى بىزنىڭ ناممىزنى بۇلغاپ كەلمەكتە.

ئۇلارغا شۇنداق دېگۈم كېلىدۇ : كىيىم سىلەردىن چاندىمۇ ياكى سىلەر كىيىمدىن چاندىڭلارمۇ ؟!

ئۇلار كىمنىڭ بالىسى

«مەدەنىيەتلىك، شۇنىڭدەك كەلگۈسى پارلاق مىللەتنىڭ ئالامەتلىرى ھەممىدىن ئىلگىرى شۇ مىللەتتىكى قىز - ئاياللارنىڭ مەنىۋى قىياپىتى، ئائىلە ئېڭى ۋە ئىش - ھەرىكىتىگە مەركەزلەشكەن، گۈللەنگەندەك كۆرۈنسىمۇ، پەقەت كىيىنىش - تارىنىش ۋە ئويۇن - كۈلكىنى ھايات مېلودىيىسى قىلىۋالغان مىليونلىغان قىزلارنى قويىنىدا تۇتۇپ تۇرغان مىللەت مامكاپىتەك ئايىغى گۈلسىز، مېۋىسىز قىسمەتكە يۈزلەنگەن مىللەتتۇر.»

—— ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن

ئىنسانىيەتنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى، يەنى قەبىلە، مىللەتنىڭ شەكىللىنىشىگە ئەگىشىپ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى شەكىللەنگەن ھەمدە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى ئۆزىگە خاس مىللىي ئۇسلۇب، مىللىي ئۇرپ ئادەت تۇسىنى ئېلىپ مىللىيلىشىپ، شەكىل جەھەتتىن مىللەتلەرنى بىر - بىرىدىن پەرقلەندۇرۇشنىڭ روشەن بەلگىسىگە ئايلانغانىدى. جۇملىدىن ئۇيغۇر مىللىتىمۇ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا كىشىنى مەپتۇن قىلغۇدەك ئاجايىپ نەپىس، ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغان مىللىي كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

بازار كۈنلىرىدىكى كوچا ئارىلاش ئادىتىم بويىچە ئوغلۇمنى ئەگەشتۈرۈپ رەستە، تېرەك تۈۋى، چوڭ بازار، ئۇچا بازىرى، خەلق مەيدانى قاتارلىق كىشىلەر ئەڭ كۆپ توپلىشىدىغان،

سودا ـ سېتىق ئىشلىرىمۇ ئۆزگىچە قىزىيدىغان، دېھقان ـ چارۋىچىلىرىمىز ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقارغان ھەر خىل يەرلىك مەھسۇلاتلار تۆكمە قىلىنىپ سېتىلىدىغان، ئىشقىلىپ، توخۇ سۈتىدىن باشقا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنىڭ ھەممە خىللىرىنى تاپقىلى بولىدىغان قاينام بازارلارنى ئارىلاپ يۈرگىنىمىدە، كوچىلاردا ئاز ساندىكى يېرىم ئوچۇق كىيىنگەن، تىرىنقىنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇن سۈنئىي تىرناق سالدۇرۇۋالغان، قوللىرىنىڭ دۈمبىلىرى ياكى بىلەكلىرىگە گۈل چىقىرىپ بويىۋالغان، بۇرنىغا ھالقا سېلىۋالغان، چاچلىرىنى ئاجايىپ ـ غارايىپ ياسون چىقىرىپ ياستىۋالغان ياكى ھەر خىلدىكى رەڭلەردە ئالا بالداق بويىۋالغان، تۇمشۇقى زىيادە ئۇزۇن ياكى پاشنىسى ھەددىدىن زىيادە ئېگىز ئاياغلارنى كىيىپ غەلىتە دەسسەپ كېتىۋاتقان، بىرقانچە تىلدا بىر قېتىمدىلا ئارىلاشتۇرۇپ كىشىنى چۆچۈتكۈدەك ئۇنلۇك ئاۋازدا سۆزلىشىۋاتقان قىزلارنى كۆرگىنىمىدە تېرەم قورۇلۇپ، ھېچنېمىنى كۆرمىگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، نومۇستىن يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كېتەتتىم، يەنە بەزىدە ئوغلۇمغا يەر تېگىدىن پات ـ پات قاراپ قويىاتتىم. چۈنكى ئەمدىلا 10 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان بۇ سەبىي قەلبىنىڭ شۇ تاپتا نېمىنى ئويلاۋاتقىنى ماڭا قاراڭغۇ ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئاشۇ قىزلارغا ئەجەبلىنىش تۇيغۇسىدا تاكى ئۇلارنىڭ قارىسى يېتكۈچە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاققىچە قايرىلىپ قاراپ كەتكىنىنى كۆرگىنىمىدە نېمە دېيىشنى ياكى نېمە قىلارىمنى بىلمەي گاڭگىراپ قالاتتىم. بەزىدە ئوغلۇم ئىختىيارسىز ھالدا: «دادا ئاۋۇ ئاچاش ئۇيغۇر ئەمەسمۇ ؟ » دەپ سوراپ سالاتتى، بۇنداق سوئال مېنى تېخىمۇ تەئەججۇپلەندۇرۇپ ئۇلارغا بولغان نەپرىتىمنى ئۆرلىتەتتى.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىشتىن چۈشۈپ ئائىلىگە قايتقاچ خىزمەتدىشىم زۇنۇن ئاكا بىلەن بىللە «نۆۋەتتىكى ئەخلاقتا چۈشكۈنلىشىشنىڭ كۈنسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى ھەمدە بۇ خىل ئىللەتلەرنىڭ تېلېۋىزىيە، VCD،

پلاستىنكىلىرى، ھەر خىل مەزمۇندىكى بالىلار ئويۇنچۇقلىرى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا شەھۋانىي نەشر بۇيۇملىرى ئارقىلىق پەرزەنتلەر ئىدىيىسىگە سىڭىپ كىرىپ، بالىلارنىڭ ئەخلاق بېغىنى چەيلەۋاتقانلىقىنى، شۇ تەرىقىدە بالىلاردىكى شەرم - ھايا، ئەدەپ - ئەخلاق، ئەقىدە - ئېتىقاد كۆندىن - كۆنگە خىرەلىشىپ، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك جەھەتتە بارا - بارا غەربلىشىپ مىللىي ئەنئەنىمىزنىڭ سۈسلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى، غەرب مەدەنىيىتىگە قارىغۇلارچە چوقۇنۇش نەتىجىسىدە ئۆز دەۋرىدە كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق مۇڭەپپەقىيىتى، نەپىس ۋە ئۆزگىچىلىكى، خاسلىقى بىلەن ئالەمگە مەشھۇر بولغان ئۇيغۇر بىناكارلىق، مېمارچىلىق سەنئىتىمىزنىڭمۇ كىشىلەرنىڭ ئىستېمالىدىن يىراقلىشىپ شاللىنىش گىردابىغا بېرىپ قالغانلىقى .... » توغرىسىدا بەس - مۇنازىرە قىلىپ كېتىپ باراتتۇق. توساتتىن زۇنۇن ئاكىنىڭ: «توۋا ! ماۋۇ نېمە ئىش ئەمدى ؟ قاراڭ، ئاۋۇ كىمنىڭ قىزىدۇ؟» دېگەن نەپرەتلىك، تىترەك ئاۋازى قەدىمىنى توختىتىپ نەزىرىمنى يولنىڭ قارىشىسىدىكى پىيادىلەر يولىغا ئاغدۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. پىيادىلەر يولىدا بوي ئېگىزلىكى 165 سانتىمېتىر ئەتراپىدىكى، 18 — 20 ياشلار چامىسىدىكى زىلۋا بىر قىز مەغرۇر قەدەم بىلەن قەددىنى تىك تۇتۇپ كېتىپ باراتتى. مەن بىر قاراپلا زۇنۇن ئاكىنىڭ نېمىگە شۇنچىۋالا ھەيران قالغانلىقىنى جەزملەشتۇردۇم. ئۇ مۇشۇ قىزنىڭ تۇرقىغا، كىيىنىشىگە ھەيران قالغانىدى. چۈنكى، قىزنىڭ ئۇچىسىغا كىيىۋالغىنى كىندىكىنى ئاندا - ساندا يېپىپ تۇرىدىغان كالتە يەڭ كوپتا، ئاللىقانداق بەزمىخانا خېنىملىرىنىڭ كېچىلىك بەزمە كىيىملىرىدەك ئالدى - كەينى پېشى ئۇزۇن، ئىككى يېنى قىسقا «قىيپاش» يوپكا، داتوشي دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان قېلىن چەم، يوغان تۇمشۇقلۇق ئاياغ ئىدى. ئۇنىڭ چېچى خۇددى پۈرژىنىدەك يۆگىمە ھالەتتە بۇدۇر قىلىنغان

ھەمدە چۈۋۈلغان ئەسكى سېۋەتتەك رەتسىز بولۇپ، بۇ خىل ھالەت ئۇنىڭ ئۈيغۇر قىزلىرىغا خاس بەدەن قۇرۇلۇشى ۋە گۈزەل رۇخسارىغا، كېلىشكەن خۇش پېچىم قەددى ـ قامىتىگە پەقەتلا ماس كەلمىگەنىدى. ئەكسىچە ئۇنىڭ ھەربىر چامداشلىرىدىن چوڭ يوتىسىنىڭ قىسىلچىقىغىچە ئېچىلىپ تۇرىدىغان «قىيپاش» يوپكىسى، چاچ پاسونى ۋە كىيىۋالغان غەلىتە ئايىغى بىلەن قوشۇلۇپ، بۇ قىزنىڭ ئوبرازىنى كوچىغا چىقىپ قالغان، ئىپپىتىنى سېتىپ كۈن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن قىزلاردىنمۇ نەچچە ھەسسە خۇنۇك ۋە چاكىنا ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانىدى. «توۋا ! يېشى كىچىكتەك قىلىدۇ، كىمنىڭ قىزىدۇ ھە ؟» زۇنۇنكامنىڭ ئۇھسىنىش، ئۆكۈنۈش، نەپرەتلىنىش ۋە چوڭقۇر ئويلىنىش ئىچىدە ئېيتقان سۆزلىرى مېنى قاتتىق ئويغا سالدى.

«توغرا، بۇ كىمنىڭ قىزىدۇ؟!» شۇ تاپتا كوچىدا ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ قىزغا سەپسېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. مېنىڭچە شۇنچىۋالا كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلغىنى، بۇ قىزنىڭ ئۈيغۇر قىزلىرىغا خاس لاتاپەت، نازاكەت، زىلۋالىق جۇلالىنىپ تۇرىدىغان گۈزەل رۇخسارى بولماستىن، كالتە كوپتىسىدىن يېتىم قالغان تولغان بەللىرى، قىيپاش يوپكىسى سىقىپ چىقارغان ئاپئاق يوتىسى، غەلىتە ئاياغلىرى ۋە رەتسىز قوڭۇر چاچلىرى ئىدى. زۇنۇنكام بىلەن ئۆيگە قايرىلىدىغان دوقمۇشقا كەلگەندە خېير ـ ئامانلىق تىلىشىپ ئايرىلدۇق. ھەرقانچە قىلسامۇ بىرقانچە مىنۇت ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن ئاشۇ ئىشلار كۆز ئالدىمدىن نېرى كەتمىدى. زۇنۇنكامنىڭ: «ئۇ كىمنىڭ قىزىدۇ ؟!» دېگەن سۆزلىرى قۇلاق تۈۋىمدە ئەكس سادا پەيدا قىلىپ، قەلبىمنى تىنىمسىز ئازابلاپ قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا دەۋەت قىلدى.

گەرچە مەن مىللەتنىڭ ساپاسى، پەرزەنت تەربىيىسى، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت، ئەخلاق ـ مىزانلار توغرىسىدا نادىر ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئۆز قوۋم ـ قېرىنداشلىرىنىڭ مەنىۋىيىتىنى ئەخلاق

شەربىتى بىلەن قاندۇرۇپ، گۈزەل كىشىلىك ئەخلاقىنىڭ پارلاق شەجەرىسىنى، ئىنسانىي ئەخلاق - پەزىلەتنىڭ نەمۇنىسىنى يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۇن - تىنسىز تۆھپە قوشۇۋاتقان قەلەمكەشلىرىمىز، يازمىلارنى ئۆزىنىڭ يېقىملىق ئاۋازى، ھەربىكتى ئارقىلىق نامايان قىلىۋاتقان ئەل سۆيەر ئارتىسلىرىمىزدەك چوڭ ئىشلارنى قىلالمىساممۇ كۆز ئالدىمدىكى مىللىي مەدەنىيىتىمىزگە يات قىلمىشلار ئۈستىدە ئاز - تولا قەلەم تەۋرىتىشنى توغرا تاپتىم.

راست ! ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسى، تاغا - ھەدىسى، ھېچبولمىغاندا ئۇرۇق - تۇغقانلىرى يوقمىدۇ؟ ئەجەبا ئۇلارمۇ بۇ قىزنىڭ شۇنداق كىيىنىشىنى قوبۇل قىلىپ كېتەلىگەنمىدۇ؟ بۇ قىزغا بىر ئېغىز لىللا گەپ قىلىدىغانغا بىرەر ئادەم چىقمىغانمىدۇ ؟! ياكى بولمىسا بىزنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىمىزنىڭ پاسونى قىز - ئاياللىرىمىزنىڭ ئىستېمالىنى چىقىش قىلالماي قېلىۋاتامدىغاندۇ؟ دېگەندەك چىگىش خىيالىلار قەلبىمنى ئىسكەنجىگە ئالدى. بۇ ھەممىمىزنى ئويغا سالىدىغان مەسىلە بولسا كېرەك. بىراق ئەتراپىمىزغا نەزەر سالغىنىمىزدا، ھەرقايسى مىللەتتىن بولغان خىزمەتداشلىرىمىز، تونۇش - بىلىش، قولۇم - قوشنا ياكى كۆرگەن - بىلگەنلىرىمىز ئېچىدە ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك پاسونىدىكى كۆركەم، يارىشىملىق كىيىملەرنى كىيىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغانلارنىڭمۇ بەلگىلىك سالماقنى ئىگىلىگەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. مانا بۇ ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىنىڭ دەۋر تەرەققىياتىغا ماس قەدەمدە زامانغا لايىق بولغان يېڭى تەرەققىيات ئەندىزىسىنى يارىتىپ، ئۆزىنىڭ نەپىس، رەڭدار، يارىشىملىقى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ياقتۇرۇپ كىيىشىگە سازاۋەر بولغانلىقىنىڭ دەلىلى ئەمەسمۇ ؟!

بىزدە «ئادەم ئەسكىسى ئەمەس، كىيىم ئەسكىسى» دەيدىغان ھېكمەت بار. بۇ بىر تەرەپتىن كىيىم - كېچەكنىڭ ئادەمنىڭ

ئەڭ ئاساسلىق زىننىتى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن كىيىم - كېچەكنىڭ بىر كىشىنىڭ گۈزەللىك قارىشىنىڭ تېپىك ئىپادىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن بىز كىيىم - كېچەكنىڭ مىللىي خاسلىقنىڭ يارقىن نامايەندىسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتى ئۇيغۇر قول - ھۈنەرۋەنچىلىك مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، تەدرىجىي مۇكەممەللىشىپ ئۆزىنىڭ يارىشىملىقى، مىللىي خاسلىقى بىلەن ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىپ ۋە تاكامۇللىشىپ ھەرقايسى ئەل، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ قىزىقىشى، ئىستېمال قىلىشىغا مۇيەسسەر بولۇپ، ئۆز نۆۋىتىدە باشقا مىللەت كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىگە بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەنىدى. ھالبۇكى، بۈگۈنكى كۈندىكى بىر قىسىم پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئۆزىمىزنىڭ شۇنچە نەپىس، يارىشىملىق، مىللىي خاسلىققا ئىگە كىيىملىرىمىزدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشى، ئۇيغۇر كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ مىللىتىمىزنىڭ ئىستېمال تەلىپىدىن يىراقلاپ كەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسىمىدۇ ؟ بۇنىمۇ قىسمەنلىك دەپ تۇرايلى، مىللىي خاسلىقىمىزنىڭ روشەن ئىپادىسى بولغان توي - تۆكۈن ۋە باشقا مۇراسىملاردا كىيىدىغان كىيىملىرىمىزچۇ ؟! سەھنىلەردىكى كىندىكىنىمۇ ياپالمايدىغان لاتا - پۈتىلارنى كىيىم ئورنىدا ئۇستىگە ئارتىۋېلىپ، مىللىتىمىزنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك ئۇسۇللىرىنى ئويناپ، ناخشىلىرىنى توۋلاپ كېلىۋاتقان ئارتىسلىرىمىزچۇ ؟ قىزلىرىمىزنىڭ توي - تۆكۈنلەردە كىيىۋالغان غەلىتە كىيىملىرىچۇ ؟ ئەجەبا بىزدە سەھنىلەردە، توي - تۆكۈنلەر، مۇراسىملاردا كىيگۈدەك كىيىم قالمىدىمۇ ؟! ۋە ياكى خانىم - قىزلىرىمىز يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى گۈزەللىك ئىلاھى ۋېناسنىڭ يېرىم يالىڭاچ كىيىم فورمىسىنى ئۆرنەك قىلىپ كىيىم كىيىپ، چاچلىرىنى «ھوللىۋود چولپانلىرى»دەك ھەر خىل

پاسوندا ياستىمپ، غەلىتە كىينىمپ، دۇنيا كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىگە رىقابەت ئېلان قىلماقچىمىدۇ ؟

بىرقانچە كۈن ئىلگىرى ئاممىۋى تېلېفونخانىدا مۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەردى : بىز بىرقانچىمىز مەكتەپنىڭ ئىجارىگە بېرىلگەن تىجارەت ئۆيلىرىنىڭ تازىلىق، بىخەتەرلىك ئەھۋالىنى تەكشۈرۈۋاتاتتۇق، بىز تېلېفونخانىنىڭ ئالدىغا ئەدىلا ئۆتۈشىمىزگە، خوجايىننىڭ «ئۆزىنى بىلمەيدىغان رەسۋا، تۆت موچەنگە چىقىنالماي قېچىپ ماڭدىڭما؟ قارا تۇرقۇڭغا، ياتقان گۆرۈڭدىن چاچلىرىڭنى تاراشقىمۇ ئۆلگۈرمەي قېچىپ چىقىپسەن ... » دېگەن جاندىن ئۆتكۈدەك ھاقارەتلىرى ئاڭلاندى. بىز ھەيرانلىق بىلەن بىر - بىرىمىزگە قارىغىنىمىزچە تېلېفونخانىغا كىردۇق. 17 ياشلار چامىسىدىكى بىر قىز خوجايىنغا ھۆرپىيىپ تۇرۇپ تىل يانداۋۇرۇۋاتاتتى. قىزنىڭ بوي بەستى ئانچە ئېگىز بولمىسىمۇ، خېلىلا تەمبەل بولۇپ چىرايى تولىمۇ سولغۇن كۆرۈنەتتى، ئۇ شۇنچىلىك قىسقا ھەم تار پادىچىلار كىيىمى كىيىۋالغان، چېچىنى غەلىتە پاسوندا ياستىۋالغان بولۇپ، بىر قاراشتا ھەرقانداق بىر كىشىگە خوجايىننىڭ ھاقارەتلىرىدىكى يىرگىنچلىك كىشىلەردەك تۇيغۇ بېرەتتى، شۇ دەقىقىدە غۇرۇرىمىز تېشىپ تۇرسىمۇ، ئايال خوجايىننىڭ ھاقارەت سۆزىنىڭ توغرا ئېيتىلغانلىقىنى تەھقىقلىگەندەك سۈكۈتتە تۇردۇق.

ـــ ئاكىلار، سىلەر مېنى ھەرگىز خاتا چۈشىنىپ قالماڭلار، مەن تولۇق ئۇچىنچى يىللىقنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئۆيىمىز بۇ يەردە ئەمەس، چۈشتىن بۇرۇن ئىككى سائەت تەكرارلىدىن كېيىن بىزنى ئىمتىھاننىڭ تەييارلىقىنى قىلىڭلار دەپ قويۇپ بەرگەنىدى. مەن ئەتراپتىكى ماگىزىنلاردىن ئىمتىھان لازىمەتلىكلىرىنى ئېلىۋېتىپ، بۇ تېلېفونخانىنى كۆرۈپ، ئانامغا تېلېفون قىلىپ تىنچ - ئامانلىق سورىشاي دېگەن نىيەتتە ئۆيگە تېلېفون قىلغانىدىم، ئېھتىياتسىزلىقتىن تېلېفوننىڭ قارشى تەرەپنى

كۆتۈش ۋاقتى بىر مىنۇتتىن ئېشىپ كېتىپتۇ، مەنمۇ بۇ ئەھۋالنى سەزمەي تېلېفون تۈرۈپكىسىنى قويۇپ مېڭىپتىمەن، شۇ ئارىلىقتا ئۇ مېنى ھاقارەتلىدى... بۇ ئادەممۇ نېمە؟» بىز پەقەت قىزىنىڭ ئەتراپىلىق چۈشەندۈرۈشىدىن كېيىنلا ئاندىن ئۇنىڭ ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى، ھەقىقەتەن قەستەن سەۋەنلىك سادىر قىلمىغانلىقىنى، خوجايىننىڭ يولسىزلىق قىلغانلىقىنى جەزملەشتۈردۇق. بىز قىزغا ئۆزىڭىزنى ئېيىتىپ يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن، تېلېفونخانا خوجايىنىغا نەسىھەت قىلىپ، ئىشلىرىمىزنى توغىتىپ ئىشخانىمىزغا قايتىشتۇق.

ناۋادا شۇ قىز بىزگە چۈشەندۈرۈش بەرمىگەن بولسا بىز ئۇ قىزنى يەنە بىر قېتىم قايتا ئۇچراتقىنىمىزدا، ئۇ قىزغا نېمىدەپ باھا بەرگەن بولاتتۇق ھە؟! ناۋادا شۇ قىز يارىشىملىق، ئۈيغۇر قىزلىرىغا خاس كىيىنگەن بولسا، قىزنى تۇنجى كۆرگەن ۋاقتىمىزدا خاتا چۈشىنىپ، ئاللىكىملەرگە ئوخشىتىپ قالماستىن، خوجايىننىڭ بىمەنە بىلجىرلاشلىرىغا كېلىشتۇرۇپ رەددىيە بەرمەسمىدۇق؟! ئەجەبا مەكتەپلەردە مۇشۇنداق غەلىتە كىيىنىشكە يول قويۇلمىغانمىدۇ؟ دېگەندەك باش ـ ئايىغى يوق چىگىش خىيالىلىرىم كىمدۇر بىرىنىڭ سىزنى مۇدىر چاقىرىۋاتىدۇ دېگەن ئۇنلۇك ئاۋازىدىن ئاللىقاياقلارغىدۇر غايىب بولدى.

تۇرمۇشمىزدا بۇنداق دەل كېلىپ قالمىغان ھادىسىلەر خېلىلا كۆپ، مانا بۇ جەمئىيىتىمىزدىكى ئەڭ كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ غەرب مەدەنىيىتىگە تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ روشەن ئىپادىلىنىشى، ئۆزىمىزگە يات كىيىنىشنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن ئەيىبلىنىشى جەمئىيەتنىڭ بىزگە بەرگەن سىگنالى، جەمئىيەت ئەخلاقى تەرىپىدىن ئېغىر ئەيىبلەنگەنلىكىمىزنىڭ تىپىك مىسالى.

ئالىم ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر: «ئەنئەنىگە قارىغۇلارچە چوقۇنۇش ئۆزىمىزنىڭ پۈت ـ قولىنى ئۆتمۈشنىڭ قامچىسى بىلەن چۈشەپ

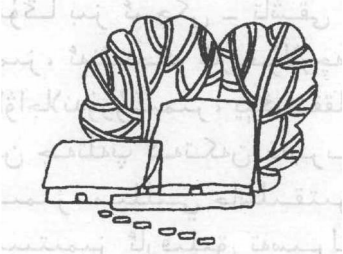
قويغانلىق بولىدۇ؛ ئەنئەنىدىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىش ئۆزىمىزنى ئىنكار قىلغانلىققا تەڭ. جاھاندا بۇنىڭدىنمۇ چوڭ ھاماقەتلىك بولامدۇ» دەپ توغرا ئېيتقان.

ئەجدادلىرىمىزنىڭ ھەربىر سۆز ـ ھەرىكىتى، ھېكمەت دۇردانىلىرى، ئۆرپ ـ ئادەت، كىيىنىش جەھەتتىكى دەستۇرلىرى قانداقتۇر قارىغۇلارچە ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغان ئەمەس، ئۇ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا توپلىغان قىممەتلىك تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنىڭ مۇجەسسىمى، شۇنداقلا بىز مەڭگۈ ۋارىسلىق قىلىدىغان ئېسىل ئەنئەنە. ئەجدادلار ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش ھەرقانداق بىر مىللەت ئۈچۈن باش تارتىپ بولمايدىغان مۇتلەق ھەقىقەت.

بىز ھەممىمىز مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ بالىلىرى، پۇقرالىرى. بىزنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىمىز، سۆزىمىز، كىيىنىشىمىز، يۈرۈش ـ تۇرۇشىمىز مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ ئوبرازىغا مۇناسىۋەتلىك، شۇڭا بىز ئىچكى ـ تاشقى گۈزەللىككە تەڭ ئەھمىيەت بېرىشىمىز، ئەنئەنىگە قارىغۇلارچە چوقۇنماستىن، ئىلمىي ئاساستا راۋاجلاندۇرۇشىمىز، يېڭىلىققا ئىنتىلدۇق دەپ، ئۆز ئەنئەنىمىزدىن چەتلەپ كەتكەن غەيرىي ئەنئەنىگىمۇ ئېسىلۋالماسلىقىمىز، مىللىي خاسلىقتىن زىيادە چەتنەپ كەتكەنلەرنى ئەمەلىيىتىمىز ئارقىلىق تەسىرلەندۇرۇپ، ئۇلارغا ئەدەپ ـ ئەخلاق، بىلىم ـ ھۈنەر ئۆگىتىپ، ئەمەلىي مىسالىلار ئارقىلىق قايىل قىلىپ، ياخشى يولغا يېتەكلىشىمىز، تىۋى ـ تۆكۈن ۋە تۇرلۇك تەبرىكلەش پائالىيەتلىرىدىكى ئەخلاقىمىزغا يات قىلمىشلارغا ئۆز دائىرىمىز بويىچە ئىلمىي ئاساستا رەددىيە بېرىشىمىز، ھەربىرىمىز ئۆزىمىزگە، ئۆز پەرزەنتلىرىمىز ۋە ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىمىزغا مەسئۇل بولغاندىن سىرت، يېتىم ـ يېسىر، ئاجىزلەرنىڭ بىلىپ ـ بىلمەي ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكلىرى، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىنىش قاتارلىق ئۆرپ ـ

ئادەت جەھەتتىكى كەمتۇكلىرىنى تۇزىتىشىگە چىن كۆڭلىمىزدىن ياردەم بېرىشىمىز زۆرۈردۇر.

قېنى، ئىنسانىي غۇرۇرىمىز بىلەن ئېيتىپ باقايلى ! ئۇلار كىمنىڭ بالىسى ؟! بىزنىڭ ئۇلارنى يېتەكلەش، ئۇلارغا مەسئۇل بولۇش بۇرچىمىز بارمۇ - يوق ؟!

كىتابقا خيانەت ئىلمگە ھاقارەتتۇر

ئادەمزات ياراتقان مۆجىزىلەرنىڭ مۆجىزىسى كىتاب ـــ دۇنيا ھاياتىغا ئائىت ھەممە بىلىملەرنى، جاھان ئەقلىي كامالىتىنىڭ پۈتۈن تارىخىنى، يەر شارى خەلقلىرىنىڭ تارىخىي ئەمگىكى ۋە تەجرىبىسىنى ئۆزىدە جەم قىلىدۇ. كىتاب ئىنسانىيەت مەنىۋى كۈچلىرىنى يەنمۇ ئۆستۈرۈشنىڭ ئەڭ قۇدرەتلىك قورالىدۇر.

ـــــ م. گوركىي

كىتاب ـــ بىلىم خەزىنىسى، ئىنسانىيەت ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، كىتابتىن ھاياتىيلىق، جانلىقلىق ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. رۇس سوۋېت يازغۇچىسى پېشكوف كىتاب ھەققىدە توختىلىپ «كىتابمۇ خۇددى ئادەمگە ئوخشاش ھايات ھادىسىدۇر. ئۇمۇ جانلىق پىكىردۇر، ئۇمۇ سۆزلەيدۇ ۋە ئىنسان تەرىپىدىن بەرپا قىلىنغان ۋە قىلىنۇاتقان باشقا ھەممە بۇيۇملارغا قارىغاندا ئۆزگىچىرەك بۇيۇم» دۇر دەپ يازغان. بۇ بىزگە، ئادەم ئۆلسىمۇ ئۇنىڭ ئىجادىي ئەمگىكىنىڭ مېۋىسى بولغان كىتابنىڭ مەڭگۈ ئۆلمەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭدا ئىنسانىڭ ھاياتلىق مۇساپىسىدىكى ئۇزاق مۇددەتلىك ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلانغان، تەربىيىۋى ئەھمىيىتى مول بولغان قىممەتلىك بىلىملەرنىڭ ساقلانغانلىقىنى، ئۇنىڭ كىشىلەرنى تەربىيىلەشتىكى رولىنىڭ چوڭلۇقى، قەدىر ـ قىممىتىنىڭ باشقا ھەرقانداق نەرسىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

دەرۋەقە كىتاب رىۋايەتلەردىكى جاھانىمما ئەينىكىگە ئوخشاش

ئۇ بىزگە ھاياتلىق ھادىسىلىرىنى، دۇنيا ئاجايىباتلىرىنى، تۇرلۇك كارتىنىلارنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، يەنى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ياشاش شارائىتى، ئۆرپ ـ ئادەت، پسىخىك ئالاھىدىلىكى، مەدەنىيەت قاتلاملىرى تۇزۇلمىسى قاتارلىق تۇرلۇك بىلىملەر ۋە ئىنسانىيەتنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق ئىزدىنىشى ئارقىسىدا مۇجەسسەملىگەن پۈتكۈل مەۋجۇداتلارنىڭ خۇسۇسىيىتى، ئالاھىدىلىكى، سىرلىرىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ رايون، مىللەت، دىن، ئىرقىي ئايرىمچىلىقتىن خالىي بولۇشتەك سېھرىي كارامىتى بىلەن ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. بىر ياخشى كىتاب ئۆزىنىڭ ئەنە شۇنداق كارامىتى بىلەن نەچچە ئەسىرلەپ جۇلالىنىپ، كىشىلەر تەرىپىدىن ئەڭ قىممەتلىك جاۋاھىراتلار قاتارىدا ئۇلۇغلىنىپ ساقلىنىدۇ.

دۇنيادىكى دەۋرى ئۆتمەيدىغان بىردىنبىر قىممەتلىك نەرسىمۇ يەنىلا كىتابتۇر. قەدىمدىن ھازىرغىچە نۇرغۇنلىغان قەبىلىلەر، جاھانىنى زىلزىلىگە سالغان شەخسىلەر، دۆلەتلەر يوقلىپ كەتتى، بىراق كىتابلار يەنىلا ساقلىنىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ مەڭگۈ يوقالماس سېھرىي كۈچى بىلەن ئۇلۇغلىنىپ كەلدى. ئۇ بىزگە ئۆتمۈش ئەسىرلەرنىڭ مەنىۋى ھاياتىنى يەتكۈزۈپ بەردى، مەدەنىيىتىمىزنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ بېيىتىپ مېڭىشىمىزغا تۈرتكە بولدى، ئادەمىيلىكنىڭ نېمىلىكىنى، ياشاش ئۇسۇلىنى، ئادالەت ۋە گۈزەللىكنى بىلدۈردى. جاھالەتتىن، قاراڭغۇ ـ زۇلمەتتىن، مەنىۋى زەئىپلىكتىن قۇتۇلدۇرۇپ، زامانىۋى مەدەنىيەت مەنزىلىگە يۈزلىنىش ئىرادىمىز ۋە جاسارىتىمىزنى تاۋلىدى. دىلىمىزنى يورۇتۇپ، ئۆزئارا ئىناق ـ ئېجىل ئۆتۈشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى، ئۇزلۇكسىز ئىزدىنىپ ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇتتى؛ جىنايەت ۋە خىيانەتتىن يىراق تۇرۇشقا ئۈندىدى؛ مېھرىبانلىق، سەمىمىيلىك، كەمتەرلىكنىڭ نەقەدەر

مۇھىملىقىنى بىلدۇردى. باشقىلارنى بىزگە، بىزنى باشقىلارغا تونۇتتى؛ شان ـ شۆھرىتىمىزنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى.

كىتاب ـــ ئىنسانىيەت ئۆتمۈشىنى يورۇتقۇچى مەشئەل. ئۇ بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزنى كېيىنكىلەرگە يەتكۈزىدۇ. ئۇ بىزنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىمىزنى؛ تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىمىزنى، ئارزۇ ـ تىلەكلىرىمىز ۋە ئىجادىي تەپەككۇرىمىزنى كېيىنكىلەرگە يەتكۈزۈپ، ئۇلارنىڭ ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى بويلاپ تەرەققىي قىلىشىغا مەنىۋى كۈچ ۋە يورۇقلۇق ئاتا قىلىدۇ.

كىتاب دۇنيانى، تەرەققىياتنى يارىتىشنىڭ ۋاستىسى.

«كىتاب ـــ سېھىرگەر. كىتاب دۇنيانى يېڭىۋاشتىن قۇرىدۇ. ئۇنىڭدا ئادەمزاتنىڭ ئەقلى مۇجەسسەم، ئۇ كىشىلىك تەپەككۇرنىڭ تۈۋرۈكى. كىتابسىز ئالەم ياۋايىلار ئالىمىدۇر» دەپ ئېيتقان ئاقىللار.

كىتاب ـــ يالغۇزغا دوست، دىتسىزغا دىت، كۈچسىزگە كۈچ، نادانغا ئەقىل ـ پاراسەت ئاتا قىلغۇچى بۇيۇك كۈچتۇر.

كىتاب بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ھەمراھىمىز، دوستىمىز. ئۇنى قەدىرلەش، سۆيۈش بىزنىڭ پەزىلىتىمىز.

كىتاب ئۆزىنىڭ تەڭداشسىز سېھرى بىلەن قەدىمدىن ھازىرغىچە ھەممە ئىقلىمدا ئۇلۇغلىنىپ كەلگەن. ئۇنىڭ قەدىر ـ قىممىتى جاھاننىڭ ھەممىلا يېرىدە ئوخشاش. ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ روھىيىتىگە تەسىر قىلغۇچى ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ. پۈتكۈل ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ۋە تارىخنىڭ خەزىنىسى. ئۇنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى تەڭداشسىزدۇر. ئەگەر كىتاب بولمىغان بولسا دۇنيانى سانسىزلىغان قۇياشمۇ جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدىن قۇتۇلدۇرالمىغان بولاتتى.

كىتاب ـ ئىنسانلارنىڭ بىر ـ بىرىگە قالدۇرغان ئەڭ قىممەتلىك سوۋغىسى. ئۇنى قەدىرلەش، ئۇلۇغلاش زۆرۈر. ئۇ خالىس تۆھپىكار. ئىنسانلارنىڭ كىتابنىڭ خالىس تۆھپىكارلىقىغا قايتۇرىدىغان ئەڭ ياخشى سوۋغىسى ـــ ئۇنى

سۆيۈپ ئوقۇشتا.

بىر ياخشى كىتاب بىر پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ جانلىق كارتىنىسى. مۇئەللىپنىڭ قان ـ تەرىنىڭ مەھسۇلى، ئادەمزات ئۈچۈن ئاتىغان سوۋغىسى.

ئىنسانىنىڭ كىتابنى قەدىرلىشى، ئۇنىڭغا ئىشتىياق باغلاپ، ئۇنى ئوقۇشى ئۆزى ئۈچۈن نىجاتلىق ئىزدىگەنلىك جۈملىسىدىندۇر. بۇ خۇددى ھالال مېھنەتكە تايىنىپ بېيىغانغا ئوخشاش. كىتابنى سۆيمىگەنلەر، كىتاب ئوقۇمايدىغانلار جاھالەتكە قاراپ يول ئالغانلاردۇر. ئۇلار ئىلىم ـ مەرىپەتنى سۆيمىگەنلىكى بىلەن جەمئىيەت تەرىپىدىن سۆپۈرۈپ تاشلىنىدۇ. دەۋر روھىغا ماس ھالدا ئالغا ئىلگىرىلەش پۇرستىدىن مەھرۇم قېلىپ، بىر ئۆمۈر نادانلىق ئىچىدە گاراڭ ياشايدۇ. «ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان يوق» بولۇپ ئىشلىرى ئىلگىرى باسمايدۇ. ئىلگىرى دېگەندىمۇ ئۇزاق مۇددەتلىك رىقابەت ۋە خىرىسقا بەرداشلىق بېرەلمەي ۋەيران بولىدۇ، خالاس.

* * *

بىزدە «مال ـ دۇنياغا، دوستقا خىيانەت» دېگەن سۆز كۆپ ئۇچرىسىمۇ، كىتابقا خىيانەت دېگەن سۆز ئانچە كۆپ ئۇچرىمايدۇ. بىراق مەن بۇ يازمامدا «كىتابقا خىيانەت» ئۇستىدە ئازراق توختالماقچىمەن. چۈنكى جەمئىيىتىمىزدە ئۆزى ئۈچۈن بارلىقىنى تەقدىم قىلىشقا تەييار تۇرىدىغان، ئۆز نەپسىدىن كېچىپ ھەرقانداق ئىشتا دوستۇم دەيدىغان سانسىزلىغان ئاق كۆڭۈل، دىيانەتلىك كىشىلەرگە ئۇۋال قىلىدىغان، ئۇز ئارزۇ ـ ھەۋىسى ئۈچۈن ئۇلارنى مەڭگۈلۈك ئازاب ۋە ھەسرەت دېڭىزىغا ئىتتىرىدىغان قەسەمخورلار، مال ـ دۇنيا ئالدىدا ئادەمىيلىكىنى ئۇنتۇپ، نەپسىنىڭ قۇلى بولۇپ، ھەمسۆھبەت، ئەل ـ ئاغىنە، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئاتا ـ ئانىلارغا قارا قولىنى سۇندىغان

غۇرۇرسىز نادانلارنىڭ بولغىنىدەك ئەل ئۈچۈن شەخسىيەتسىز تۆھپە قوشۇپ، باشقىلارنى بىلىم بوستانىنىڭ شەربەتلىرى بىلەن تويۇندۇرۇپ، زەمزەمدە سۇغىرىدىغان، چەكسىز كۈچ ـ قۇدرەتنىڭ ئەلچىسى، ئىنسانىي كامالەتنىڭ ھەمدەمچىسى بولغان كىتابتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئەڭگۈشتەرگە خىيانەت قىلغان مەسئۇلىيەتسىزلەرمۇ مەۋجۇت. كىتابقا خىيانەت قىلغانلارمۇ ئوخشاشلا خىيانەتكارلاردۇر.

بىر دوستۇمنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ ئىشلەيدىغان يېزىدا مۇنداق بىر ئىش يۈز بېرىپتۇ: «يېزا مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ كۈتۈپخانا ۋە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرى خېلىلا يۇرۇشلەشكەن، كۈتۈپخانىغا سەپلەنگەن كىتابلارمۇ خېلىلا سەرخىل بولسىمۇ، كىتاب ئوقۇيدىغانلار بۇ كۈتۈپخانىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنالماپتۇ. سەۋەبى، يېزا مەدەنىيەت پونكىتى خىزمەتچىسى مەدەنىيەت پونكىتى خىزمىتىنى ئۆتىگەن بىرقانچە يىلدىن بېرى، كۈتۈپخانىنى ياخشى باشقۇرمىغان. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار ۋە دېھقان ـ چارۋىچىلار كۈتۈپخانىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ، بوش ۋاقىتلىرىنى كىتاب ئوقۇش بىلەن مەنىلىك ئۆتكۈزۈشنى ئويلىغان بولسىمۇ، كۈتۈپخانا ئالدىغا كېلىپ، كۈتۈپخانىنىڭ يىل بويى تازىلانمىغان، ۋەيرانە ھالىتىدىن ئەپسۇسلىنىپ قايتىپ كېتىشىدىكەن. نېمە سەۋەبتىندۇر ئۇلار كۆپ قېتىم ۋايساپ، دەرد تۆككەن بولسىمۇ مەسىلە يەنىلا ئۈزۈل ـ كېسىل ھەل بولماپتۇ. بىر چىڭقىچۇش مەزگىلىدە، كۈتۈپخانا خىزمەتچىسى ئادىتى بويىچە كۈتۈپخانىنى بىرقۇر يوقلاپ قويۇش مەقسىتىدە، كۈتۈپخانا دېرىزىسىدىن قارىسا، شەرق تەرەپتىكى كىتاب جازىلىرى ئىنتايىن قالايمىقانلىشىپ كەتكەنكەن، خىزمەتچى بۇنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. كۆڭلى بىرەر كېلىشمەسلىكنى سەزگەندەك ئەنسىزلىككە چۈشۈپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۇ كۈتۈپخانا ئاچقۇچىنى مىڭ بىر جاپادا تېپىپ چىقىپ، ئىشىكنى ئېچىپ

كۆتۈپخانىغا كىرىپتۇ. ئۇ بىر قاراپلا كۆتۈپخانىغا ئوغرى كىرگەنلىكىنى جەزملەشتۈرۈپتۇ. ئەسلىدە ئۇ تېخى بىرقانچە كۈن ئىلگىرى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خىزمىتىلەرنى تەكشۈرۈپ كېلىدىغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئىلگىرىكى ئادىتى بويىچە مەكتەپ مۇدىرىنىڭ غەمخورلۇقىدا ئۇدا بىرقانچە كۈن ئوقۇغۇچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، كۆتۈپخانا ئىچى - سىرتىنى پاك - پاكىز تازىلاپ، رەتلەپ، ئوقۇغۇچىلارنى كىتاب كۆرۈشكە تەشكىللەپ، كىتاب ئارىيەت بېرىش ۋە تاپشۇرۇپ ئېلىش خاتىرىسىنى رەتلىك يېزىپ ئارخىپلاشتۇرۇپ چىققان ھەمدە تەكشۈرۈشتە ياخشى باھاغا ئېرىشكەنىكەن.

ئۇ جىددىيلەشكەن ھالدا يېزىلىق ساقچىخانىغا دېلو مەلۇم قىپتۇ. خەلق ساقچىلىرىنىڭ ئىنچىكە رازۋېدكا قىلىشى، ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشى نەتىجىسىدە بۇ دېلو ناھايىتى تېزلا پاش قىلىنىپتۇ. ئەسلىدە كىتابخۇمار ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچى كۆتۈپخانىنى تازىلاش جەريانىدا، ئۆزىگە لازىملىق بولغان «خەنزۇ تىلىدىن 500 جۈملە»، «سەككىز شەرەپ، نومۇس قارىشى»، «خەنزۇ تىلى ئۆگىنىش قوللانمىسى ...» قاتارلىق نۇرغۇن كىتابنى كۆرۈپ ئۆزلىرىنى بېسىۋالالمای مۇڭاپىق پەيتىنى تاللاپ، كۆتۈپخانىغا ئوغرىلىقچا چۈشۈپ يۇقىرىقى كىتابلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سەككىز پارچە كىتابنى ئوغرىلىغانىكەن. خەلق ساقچىلىرى ئۇلاردىن كىتابنى كىتابخانىدىن سېتىۋالماي نېمە ئۈچۈن كۆتۈپخانىدىن ئوغرىلىغانلىقىنى سورىغاندا، ئۇلار قىلچە ئىككىلەنمەستىن: «بۇ كۆتۈپخانا يىل بويى ئېچىلمايدۇ، كىتابلارنىڭ ئۇ يەردە توپا بېسىپ تۇرغىنىدىن، ئوغرىلاپ ئوقۇغىنىمىز ياخشى ئەمەسمۇ؟» دەپ جاۋاب بەرگەن. بۇ دېلو ئاخىرىدا مەكتەپ رەھبەرلىرىنىڭ «ئوقۇغۇچىلارنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىش» ئىلتىماسىغا ئاساسەن، ئوقۇغۇچىلارنى مەكتەپنىڭ تەربىيىلەپ

يېتىشتۇرۇشكە تاپشۇرۇشى بىلەن ئاياغلاشقانىكەن.

بىز دوستۇمنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ھەيران قالدۇق. ئاندىن ئۆزئارا بەس - مۇنازىرىگە چۈشتۇق :

بەزىلىرىمىز : «كۆتۈپخانا خىزمەتچىسىنى قاتتىق جازالاش كېرەك » دېسەك، بەزىلىرىمىز: «كىتاب ئوغرىسىنى جازالاش كېرەك» دېدۇق، يەنە بەزىلىرىمىز: « ھەرئىككىلىسىنى جازالاش كېرەك» دېگەندەك خىلمۇخىل قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشتۇق. تالاش - تارتىش بىرمەھەل ئەۋج ئالدى. بۇ جەريانداا، خىزمەتچىگە غەزەپلىنىپ: « ھۆكۈمەت شۇنچە كۆپ پۇل ئاجرىتىپ سەپلىگەن كىتابلارنى توپا باستۇرۇپ، ھۆكۈمەت بەرگەن ئىش ھەققىنى ھارامدىن ئالغان بۇنداق مەسئۇلىيەتسىز كىشىنى بوش قويۇۋېتىشكە بولمايدۇ» دېگەنلەرمۇ؛ ئوقۇغۇچىلارغا غەزەپلىنىپ: « بىرقانچە يىل ماڭارىپ تەربىيىسى كۆرگەن تۇرۇقلۇق يەنە ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىگە خىيانەت قىلغان بەڭگۈاشلارنى بوش قويۇەتمەسلىك كېرەك» دېگەنلەرمۇ؛ يەنە باشقىچە پىكىردە بولغانلارمۇ بولدى.

مېنىڭچە، جەمئىيىتىمىزدە مەزمۇنى تامامەن ئوخشاش بولمىسىمۇ، خاراكتېرى ئوخشاپ كېتىدىغان بۇنداق ئىشلار مەۋجۇت.

ئىنسانلار قەدىمدىن تارتىپ كىتابنى ئۇلۇغلاپ، ئۇنى مال - دۇنيادىن ئۈستۈن كۆرۈپ كەلگەن، ئەۋلادمۇئەۋلاد يەتكۈزگەن، ئەڭ قىممەتلىك بايلىقى، تەۋەررۈكى ئورنىدا ساقلىغان. لېكىن يەنە « كىتاب ئوغرىسى ئوغرى ئەمەس» دېگەن ئىبارىلەرمۇ ئوتتۇرىغا چىققان. بىراق، « كىتاب ئوغرىسى ئوغرى ئەمەس» دېگەن بۇ سۆز توغرا ئەمەس. بۇ ئوغرىلىقنى ياپىدىغان بىر پەتىۋا، كىتابمۇ مال - مۈلۈك، ئۇنى ئوغرىلاش ئوخشاشلا جىنايەت. ئۇنى يوللۇق ھالدا سېتىۋېلىپ ئۇلۇغلايلى.

كىتاب ئىنسانىيەت مەنىۋىيىتىنى بېيىتقۇچى، ئەقىل ئىدراكىنى ئاچقۇچى، بىلىم تەشنالىرىنىڭ ئۈسۈزلۇقىنى

قاندۇرغۇچى مەنىۋى بۇلاق. كۈتۈپخانا ئەنە شۇ مەنىۋى بۇلاقنىڭ مۇجەسسىمى، ئىنسانىيەت روھىي بايلىقلىرىنىڭ جەۋھەرلىرىدۇر. « كىتاب ــ كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخى ۋە ئىنسانىيەتنىڭ تەسەۋۋۇر بوشلۇقىنىڭ سەھىپىلەشكەن شەكلىدىن ئىبارەت. كىتاب ئالدى بىلەن ئىنسان قەلبىدىكى كائىنات. ياخشى كۈتۈپخانا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن كائىناتنىڭ جاھانىنەما ئەينىكى بولۇپ، بۇ ئەينەكتە ئۆز سەزگۈزەشتلىرىمىزدىن ھالقىغان دۇنياۋى ماھىيەتلەر جىلۋىلىنىدۇ. ئىنسان كىتاب ئارقىلىقلا پۈتكۈل تارىخنى قىياسەن ھالەتتە باشتىن كەچۈردۇ» دەپ كۆرسەتكەنىدى پروفېسسور ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەدئىمىن.

كۈتۈپخانا كىتابلار دۇنياسى، ئۇنىڭدىن مۇڭاپىق پايدىلىنىش ياش ئەۋلادلار تەربىيىسىدىكى بىر تۈرلۈك مۇھىم ۋاستە. يەنە بىر جەھەتتىن، پۈتكۈل جەمئىيەت ئەزالىرى ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىپ، ئىناق جەمئىيەت قۇرۇش چاقىرىقىنىڭ تۈرتكىسىدە ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىپ، يېڭىلىق يارىتىش ئۇستىدە ئىزدىنىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، كۈتۈپخانىلارنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ ئىدى. بىراق، بىر قىسىم جايلارنىڭ كۈتۈپخانا ئەسلىھەلىرى ئىشتىن چىقتى، بۇزۇلدى، زامان، ماكاننىڭ تەلىپىدىن خېلىلا يىراقتا قالدى. بۇ كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

*　　*　　*

شۇ كۈندىكى بەس ـ مۇنازىرىدە بىر دوستۇمنىڭ « يېزا كۈتۈپخانىلىرىنىڭ كىرىم مەنبەسى يوق. يېزىلاردا كۈتۈپخانىلار كونا ياكى ئۇنىڭدىكى كىتابلار كونا. شۇنداق بولغاچقا، كۈتۈپخانا خىزمەتچىسىنىڭ كۈتۈپخانىنى ئاچقۇسى كەلمەيدۇ» دېگىنى ھېلىمۇ ئېسىمدە ئېنىق تۇرۇپتۇ.

مەن شۇنى ئويلاپ قالدىم. كىرىم مەنبەسى يوق دېيىلسە،

مەكتەپلەرنىڭمۇ ئوخشاشلا كىرىم مەنبەسى يوق. لېكىن ھازىر نەگىلا بارسىڭىز ئەڭ كۆركەم ئىمارەتلەر، يۇرۇشلەشكەن چېنىقىش ئەسلىھەلىرى مەكتەپلەردە بارلىققا كېلىۋاتىدۇ. كۇتۇپخانا بىلەن مەكتەپ ئىككىلىسى خەلقنى ئىلىم ـ پەن بىلەن قوراللاندۇرۇپ، قۇدرەت تاپقۇزۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى ئوقۇتقۇچىدىن ئىبارەت تېپىك ئادەم ۋە كىتابنىڭ ياردىمىدە ئادەم تەربىيىلىسە، يەنە بىرى كىتابتىن ئىبارەت مەڭگۈلۈك ئەڭگۈشتەر ئارقىلىق ئادەم تەربىيىلەيدۇ. ھەر ئىككىلىسىدە پۈل تېپىش مەقسەت قىلىنمايدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق بەزى جايلاردا، نېمە ئۈچۈن بىرى شاد ـ خۇراملىققا تولغان مەرىپەت گۈلزارىغا ئايلانسا، يەنە بىرى خارابلىككە ئايلىنىدۇ ؟ !

ئاز سانداكى بىر قىسىم جايلاردكى كۇتۇپخانىلارنىڭ ۋەيران بولۇپ كېتىشى ياكى ئوقۇرمەنلەر ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلماي كىتاب ئامبىرىغا ئايلىنىپ قېلىشى مېنىڭچە، كۇتۇپخانىنىڭ ئاممىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىدا.

خەلق ئاممىسى ھەممىگە قادىر قۇدرەتلىك كۇچ، ئۇنىڭدىن ئايرىلغان ھەرقانداق تەشكىلات، گۇرۇھ، ئېقىمنىڭ ھالاكەتكە، زاۋاللىققا يۈزلىنىشى مۇقەررەر. مەكتەپلەرنىڭ بىرقانچە يىل ئىچىدە يېڭىلىنىپ، يۇرۇشلەشتۇرۇلۇشىدكى سەۋەبمۇ دەل كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ كەلگۈسى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنىڭ، ئۇلارنى تەربىيىلەشتەك شەرەپلىك ۋەزىپىنى ياخشى ئادا قىلىۋاتقانلىقىدىنىدۇر. ناۋادا مەكتەپلەرمۇ بىر قىسىم كۇتۇپخانىلاردەك يىل بويى ئېچىلمايدىكەن، ئۇ ھالدا بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلماق تەس.

دېمەكچىمەنكى، ناۋادا بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن ئاشۇ كۇتۇپخانىلارمۇ ئۆزىنىڭ نورمال خىزمەت تەرتىپى بويىچە كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە ئېچىۋېتىلگەن، ئەسلىھەلىرى تولۇقلانغان بولسا، كىتاب تەشنالىقىدا قالغان ھېلىقى ئىككى ئوقۇغۇچىدەك، ئۆز

ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا، كۈتۈپخانىغا «ئوغرى» لىققا چۈشىدىغان ئىشلار بولمىغان بولاتتى.

دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ھەممىسىلا ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا تەربىيىلىنىپ نەتىجە قازانغانمۇ ئەمەس، ئۇلار مەخسۇس تەربىيىلىنىش بىلەن بىللە، كىتاب ئارقىلىق ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرگەن، ھەتتا بەزىلىرى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلىق بولغان.

ماتېرىياللاردا يېزىلىشىچە، سىما چېين ئۆلمەس ئەسىرى «تارىخىي خاتىرىلەر»نى يېزىش ئۈچۈن جۇڭگونىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئايلىنىپ تەكشۈرگەندىن سىرت، سالنامىچى بولۇپ ئوردا كىتابخانىسىنى باشقۇرغاندا، ئۇ يەردىكى بارلىق كىتابلارنى دېگۈدەك ئوقۇپ چىققان؛ خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى پەيلاسوپ ۋاڭ چۇڭ ھەر كۈنى شېنىياڭ كوچىلىرىدىكى كىتابپۇرۇشلارنىڭ يايمىسىدا كىتاب ئوقۇش ئارقىلىق مول بىلىم توپلىغان؛ پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازى، سوتسىيالىزم ئاساسچىسى، كارل ماركس دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەر «كاپىتال» نى يېزىش ئۈچۈن لوندون بۇيۇك بىرىتانىيە مۇزېيى كۈتۈپخانىسىدىكى نۇرغۇن ماتېرىياللاردىن پايدىلانغان بولۇپ، بۇ جەريانىدا 2000 خىلدىن كۆپ كىتاب ۋە 4000 خىلدىن ئارتۇق ژۇرنالنى كۆرۈپ تەتقىق قىلغان ۋە خاتىرە قالدۇرغان. يازغان خاتىرىسى 100 تومدىن ئاشقان. ئېنگېلس ئۇنىڭ قوليازمىلىرىنى رەتلەش ئۈچۈن 10 يىل سەرپ قىلغان؛ لېنىن ياش ۋاقتىدا مەكتەپتىن ھەيدەلگەندىن كېيىن، قازان ۋە سامارادىكى كۈتۈپخانىلاردا ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگەن، كېيىن پېتربۇرگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىمتىھانىدا ئەلا نەتىجە بىلەن قانۇن فاكۇلتېتىنىڭ A دەرىجىلىك دىپلومىغا ئېرىشكەن؛ بۇيۇك ئالىم نيۇتون، «كەشپىيات شاھى» ئېدىسون، « ئىلىم ساھەسىدىكى ئاتاقلىق ئەرباب » سەي يۈەنفېي، رەئىس ماۋ زېدۇڭ قاتارلىقلارنىڭ ھاياتلىق مۇساپىسىگە قارىغىنىمىزدا، ئۇلارنىڭ ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى قازىنالىشىدىكى تۈپ

سەۋەبىنىڭمۇ يەنىلا ئۇلارنىڭ كىچىكىدىن باشلاپ ئىنسانىيەتنىڭ بىلىم خەزىنىسى بولغان كۈتۈپخانىغا زور ئىشتىياق باغلاپ، قېتىرقىنىپ كىتاب ئوقۇغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدىغانلىقىنى مۇئەيەنلەشتۈرەلەيمىز. ئەينى يىللاردا جۇ ئېنلەي: «كىتاب ئوقۇپ جۇڭگونى قۇتقۇزايلى !» دەپ، خەلقنى كىتابتىن ئىبارەت ئىلىم ـ پەن مەشئىلى بىلەن قوراللىنىشقا چاقىرغان.

خەلقىمىز ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان يېقىنقى زامانىدىكى مۇتەپەككۇر، ئالىم، ئەدىبلىرىمىزدىن ئابدۇقادىر داموللا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەد ئىمىن، زوردۇن سابىر قاتارلىقلارمۇ كىتابنى بىر ئۆمۈر ئۆزنىگە دوست تۇتۇپ، كىتابقا چەكسىز ئىشتىياق باغلىغان، شۇنداقلا مەخسۇس ئائىلە كۈتۈپخانىسى قۇرۇپ، نەچچە مىڭدىن كىتاب ساقلىغان. كىتاب بىلەن مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىپ، ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ خەلق ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى ياراتقان. ئۇلار ئەنە شۇ كىتابتىن ئىبارەت ئەڭ سادىق ھەمراھى بولغانلىقى ۋە ئۇنى چىن دىلىدىن قەدىرلىگەنلىكى بىلەن ئالەمشۇمۇل تۆھپىلەرنى يارىتىشقا نائىل بولالىغان.

كىتاب ئىنسانلارنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى. ئۇ ھەر ۋاقىت بىزگە ھەمراھ بولىدۇ. كىتابنى دوست تۇتقۇچى زېرىكمەيدۇ، تېرىكمەيدۇ، تەمتىرىمەيدۇ. ئۆز ئەقىل ـ ئىدراكى بىلەن كىشىلەر ئالدىدا ئەزىزلىنىدۇ، ھۆرمەتلىنىدۇ.

ھەممىمىز كىتابنى دوست تۇتايلى، ئۇنى ئاسرايلى. كۈتۈپخانىلىرىمىز يېتىمسىراپ قالمىسۇن ! كىتابقا، ئۇنى يازغۇچى مۇئەللىپكە ھۆرمەت قىلايلى ! كىتابقا خىيانەت قىلمايلى.

هالال تەر بەختنىڭ ئەلچىسىدۇر

هالاللىق ــ ئىنسان پەزىلىتىنىڭ نامايەندىسى. ئۇ ئىنسانىنى ئۆز قان ـ تەرى بەدىلىگە تايىنىپ مەئىشەت يارىتىپ بەھرىلىنىشكە دەۋەت قىلىدۇ. چەكسىز بەخت ـ سائادەتكە، ھۆرمەتكە نائىل قىلىدۇ. باشقىلار ئالدىدىكى مەرتىۋىسىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئىنسان ھالال ـ قان تەرى بەدىلىگە ئۆزى ئارزۇ قىلغان بارلىق نېمەتلەرگە ئېرىشىپ، بەخت ـ سائادەت دېڭىزىدا ئەركىن ئۈزىدۇ. هالاللىقنى ئۆزىگە دوست تۇتقانلىقى بىلەن مەڭگۈ ئەزىزلىنىدۇ.

ــــ خاتىرەمدىن

كوچا ـ كويلاردىكى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ غەلىتە قىلىقلىرى ئادەمنىڭ كۆزىگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ.

كوچا دوقمۇشلىرىدا قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان سەدىقە تىلىگۈچىلەر؛ پىيادىلەر يولىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا باداشقان قۇرۇپ، مەيدىسىنى دولىسىغچە ئېچىۋېتىپ كىشىنى سەسكەندۈرگۈدەك بەتبەشىرە قىلىقلىرى بىلەن ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەپ، بىردە كۈلۈپ، بىردە جارقىراۋاتقانلار، بىردە ئاللىنېمىلەرنى دەپ غۇدۇرلىسا، بىردە يەردە ئېغىناپ ئىڭراۋاتقانلار؛ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دەلدەڭلىگىنىچە ئۇياقتىن ـ بۇياقتا ئىرغاڭلاپ كېتىپ بارغانلار؛ بىراۋنىڭ قولىدىكى سومكىسى ياكى يايمىسىدىكى نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىۋاتقانلار؛ قاق سەھەردىلا كونا كىيىملەر بىلەن ئۆزىنى چۈمپەردىلەپ، ناله ـ پەريات كۆتۈرۈپ باشقىلارنىڭ

قولىغا تەلمۇرۈپ ئولتۇرۇۋاتقانلار.

ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ غەلىتە قىلىقلىرىنى كۆرگىنىمىزدە ئىختىيارسىز «توۋا» دەپ ياقا تۇتماي تۇرالمايسىز.

بۇنىسى ئازدەك، كۇن بويى لاغايلاپ بىر دوقمۇشقا بەش قېتىم چۆرگىلەپ، بىكارچىلىقتا سوكۇلداپ يۇرۇۋاتقانلارچۇ؟ ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىچە: «ھازىر ئۇلار مائاشلىق بولۇپتىمىش.»

مەھەللىدە ئىشلەيدىغان بىر دوستۇمنىڭ ئېيتقىنىچە، ئىلگىرى ئاز - تولا ئىش ئىزدەپ، سەھەردىلا مەدىكارلار كوچىسىغا چىقىدىغان بىر قىسىم كىشىلەرمۇ، تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت پۇلىنى قولىغا ئالغاندىن باشلاپ ھېچ ئىشقا قولى بارمايدىغان بولۇپ قاپتۇ.

مەن بىرقانچە كۇن ئىلگىرى ئەمدىلا بەش ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان قىزىمنى يەسلىدىن ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كېتىپ باراتتىم، قىزىمنىڭ «دادا، ئاۋۇ ئادەم يىقىلىپ قاپتۇ» دېگەن سۆزىدىن نەزىرىمنى قىزىمغا ئاغدۇرۇپ، ئۇ ئىشارەت قىلغان تەرەپكە نەزەر سالدىم. ئەخلەت ساندۇقىنىڭ يېنىدا قامەتلىك بىر كىشى ئېرىپ كەتكەن تاشلاندۇق ماروزىنىنى دۇم يېتىپ ئالىقانلىرى بىلەن ئوچۇمداپ ئىچىۋاتاتتى، يۇرىكىم جۇغۇلداپ، تەنلىرىم يېنىك سىلكىندى.

بىز بىردەم قاراپ تۇردۇق. يەر پاكىزلاندى. 35 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئەرنىڭ قامەتلىك گەۋدىسى يەردىن دەس تۇرغىنىدا ۋۇجۇدۇمنى ھەيرانلىق ھېسلىرى چىرماشقا باشلىدى. تەقى - تۇرقى جايىدا، رەڭگىروھىمۇ دۇرۇس، كىيىنىشلىرىمۇ يامان ئەمەس، بېجىرىم بىر ئەر ئىكەن، توۋا، دېدىممەن ئۆز - ئۆزۇمگە ئىختىيارسىز ھالدا.

ئۇ ئالىقىنى بىلەن ئېغىز - بۇرنىنى سۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن، ئەتراپىدىكى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلارغا قاراپ، تاتلىققىنا بىرنى كۆلۈپ قويدى - دە، ئۇدۇللا ئەخلەت ساندۇقىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ كۇچلۇك بىلەكلىرىنى ئەخلەت ساندۇقىغا

جەينىكىگىچە تىقىپ بىرنەچچىلەرنى ئاختۇرۇپ كۆرۈپ، ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىگەندىن كېيىن، مەيۈسلىنىش ئىچىدە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، يول ياقىسىنى بويلاپ ئىلگىرى - سىلگىرى يۈرۈپ كەتتى. قەلبىمدە ئەكس ئەتكەن قانداقتۇر بىر خىل سېزىم تۈپەيلى قىزمىنى يېتىلىگىنىمچە، ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، خېلى يىراققىچە ئۇنى كۆزىتىپ ماڭدىم. ئۇ يول بويىدىكى ئەخلەت ساندۇقلىرى ۋە تاشلاندۇقلارنى بىرمۇبىر ئاختۇرۇپ چىقىپمۇ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدى.

ئەمما ئۇ ئىرادىسىدىن يانمىغانىدەك ئەمەس ئىدى. ئاخىرى يېمەكلىك سېلىنغان بىر سۈلياۋ خالتىغا ئېرىشكىنىدە، چىرايىدا كۈلكە جىلۋە قىلدى، ئەتراپقا تەكشى قاراپ كۈلدى :

— ھى... ھى

ئۇ سۈلياۋ خالتىغا قول تىقىپ، نەرسىلەرنى ئاۋايلاپ ئالدىيۇ، زەردە بىلەن ئەخلەت ساندۇقىغا قارىتىپ ئاتتى. غودۇڭشىغىنىچە جايىدىلا بىرقانچىنى پىرقىرىۋەتكەندىن كېيىن، ئاۋۇال ئەخلەت تۆڭىغا ئاندىن يول بويىدىكى مەنزىرە دەرىخىگە كەينى - كەينىدىن بىرقانچىنى تەپتى.

مەن ئۇنىڭ بۇنداق يىرگىنچلىك ھالىدىن : «ئۇ بەلكىم نېرۋىسىدىن ئادىشىپ قالغان بولسا كېرەك » دېگەنلەرنىمۇ ئويلىدىم، بىراق ئۇنىڭغا ئەگىشىپ خېلى ئۇزۇن يول يۈرگەن بولساممۇ، ئۇنىڭدىكى بىنورمالىلىق ئالامەتلىرىنى بايقىمىدىم. نەزىرىمدە ئۇ خۇددى ھازىرلا ئاشخانىدىن بىرىگە كىرىپ، قايسىبىر خېرىدار بۇيرۇتۇپ ئەمدىلا چوزىغا كەلتۈرۈلگەن تاماققا قولىنى تىقىپ قويىدىغانىدەك ياكى تېلېفون بوتكىلىرى ئالدىدىكى تەنزىگە تىزىپ قويۇلغان ئىچىملىكلەردىن بىرنەچچە قۇتىنى ئېلىپ يۈگۈرگىنىچە كۆزدىن غايىب بولىدىغانىدەك ئىدى. بىراق ئۇ ئاشپۇزۇللارغا كىرمىدى، باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئېلىپمۇ قاچمىدى، بىرەركىمنىمۇ سوقۇۋەتمىدى، ئالاھىدە غەيرىي ھەرىكەتلەرنىمۇ قىلىپ ئولتۇرمىدى، ئەكسىچە يول

ئۆتۈشمىلىرىدە، دوقمۇشلاردا سەدىقە تىلەپ ئولتۇرغانلارنى كۆرگىنىدە ئۇلارغا قاراپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويدى. ئۇ يول بويىدىكى ئەخلەتلەر ئارىسىدىن بىرنېمىلەرنى ئىزدەيتتى ...

* * *

قىزىمغا قارىدىم. ئۇنىڭ چىرايىدا سولغۇنلۇق ئەكس - ئەتكەن بولۇپ، پېشانىسىدىن چىقىقان مونچاق - مونچاق تەر تامچىلىرى مەڭزىنى بويلاپ سىرغىماقتا ئىدى. ھارغانلىقتىن بولسا كېرەك، ھەربىر قەدىمىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن يۆتكەيتتى، ئۇ بىر ماڭا، بىر ئۇ ئادەمگە قاراپ، ئۇنى - بۇنى سوراپ كېتىۋاتاتتى. گەرچە مەن قىزىمنىڭ « دادا، بۇ ئاكاش نېمىشقا يەردىكى پاسكىنا نەرسىنى يەيدۇ؟ ئۇنىڭ ئۆيى يوقمۇ؟ » دېگەندەك سوئاللىرىغا ئۈندىمىگەن بولساممۇ، قەلبىمدە قىزىمنىڭ سوئالىغا ۋە كاللامدا پەيدا بولغان : «ئۇ نېمىشقا مۇشۇ كۈنگە قالدى ؟ » دېگەن سوئالغا جاۋابەن: «ئادەم ياخشى ئوقۇمىسا، كېيىن ئوبدان خىزمەتكە ئورۇنلىشالمايدۇ. خىزمەتكە ئورۇنلاشتى دېگەندىمۇ، خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي، تېزلا شاللىنىپ كېتىدۇ. باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللانسىمۇ، ئىشنى ياخشى قىلىپ كېتەلمەيدۇ. قىلغان ئىشى ياخشى بولمىسا پۇلنىمۇ كۆپ تاپالمايدۇ. پۇل بولمىسا ھېچ نەرسىگە ئېرىشكىلى، قورساق ئاچسىمۇ ئاش - نانىنى ئېلىپ يېگىلى، ھەتتا بىر يۇتۇم ئۇسسۇزلۇقمۇ ئېلىپ ئىچكىلى بولمايدۇ. ئاۋۇ، ئاكاشمۇ پۇلى بولمىغاچقا يەردىكى تاشلاندۇق نەرسىلەرنى يېگەن گەپ، سىزمۇ ياخشى ئوقۇمىسىڭىز كېيىن مۇشۇنداق تەس كۈنگە قالىسىز، بۇنى چۈشەندىڭىزمۇ؟ ئەگەر چۈشەنگەن بولسىڭىز ھازىردىن باشلاپ ياخشى ئوقۇڭ» دېگەنلەر ئەكس ئەتمەكتە ئىدى. قىزىمنىڭ ھارغىنلىقتىن تاتارغان چىرايى قەدىمىنى توختىتىشقا مەجبۇر قىلدى. كۆزۈم قىيمىغان ھالدا، بۇ قامەتلىك گەۋدىدىن ئايرىلىش

قارارىغا كەلدىم. كەينىمگە بۇرۇلۇپ ئۆيگە قايتىش مەقسىتىدە قىزىمنى خېلى كۈچەپ تارتقان بولسامۇ، ئۇ كەينىگە بۇرۇلمىدى، ئاشۇ گەۋدىنىڭ ئارقىسىدىن خېلى بىرھازاغىچە قاراپ، پەقەت ئۇنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىنلا، ئاندىن مەن بىلەن ماڭدى. نېمىشقىدۇر ئەتراپىتىكى ھەرقانداق بىر ئىشقا سەپسالغۇم كېلەتتى. ئەنە شۇنداق تۇيغۇ بىلەن كېتىۋېتىپ، يول ياقىسىدىكى بىر - بىرىدىن ئىككى - ئۈچ مېتىرچە ئارىلىق قالدۇرۇپ ئولتۇرغان بىر ئەر، ئىككى ئايال سائىلغا نەزىرىم چۈشتى. قارىماقتا بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغانەك قىلمايتتى. مەن ئۇلارغا يېقىنلاشقاندىن كېيىن، ئىككى مېتىرچە يىراقلىقتىكى ئىستولبا يېنىدا ئۇلارنى كۆزىتىپ قاراپ تۇردۇم. ئارىلىق ئانچە يىراق بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ گەپلىرىمۇ خېلى ئېنىق ئاڭلىناتتى.

— دادا، بۇگۈن ئانچە كۆپ سەدىقە چۈشمىدى، — دېدى چەتتە ئولتۇرغان 16 — 18 ياشلار چامىسىدىكى قىز، ئالدىغا يېيىپ قويغان مۇراجىئەتنامىنى قېقىشتۇرۇپ، قايتا سىلىۋېتىپ.

— قىزىم، سەن بۇ يەردە ئولتۇرىۋەرمەي، ئورنۇڭنى يۆتكىسەڭ بولاتتى، — دېدى ئوتتۇرىدىكى 40 ياشلاردىكى ئايال يۇزىدىكى چۈمپەردىنى قايرىۋېتىپ.

ئەر ئۇندىمىدى. ئۇ ئارىلاپ - ئارىلاپ قاتتىق يۆتىلىپ، قەي قىلىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن بولۇپ تولىمۇ نۇرسىز كۆرۈنەتتى. ئۇ نېمىشقىدۇر، بەزى كىشىلەرنى كۆرگىنىدە يەرگە قارىغىنىچە بىرھازا بېشىنى يەردىن ئۈستۈن كۆتۈرمەي سۆكۈتتە ئولتۇردى.

ئايال يەنە ئېغىز ئاچتى :

— ھەي سىلىچۇ، بۇ يەردە قاراپ ئولتۇرماي، ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە كۆپرەك ۋەز ئېيتىپ سەدىقە تىلىسىلە، يە بولمىسا ئاۋۇ بىناغا چىقىپ تىلەپ كەلسىلە...

ئەر يەنە ئۇندىمىدى. ئۇنىڭ كىرپىكلىرى توختىماي چىمچىقلايتتى. يۆتەلدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ، كىرپىكلىرى دەقىقىلىق نەمدىلىشتىن كېيىن، ياش تامچىلىرى سىرغىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ مەڭزىدىكى ياشنى سۈرتۈشكىمۇ ماجالى يوقتەك قىلاتتى.

*　　*　　*

مەن كېتىۋاتىمەن. قەدەملىرىم شۇنداق ئېغىر، ۋۇجۇدۇمدا تەسۋىرلىگۈسىز خىرە بىر كۆرۈنۈش، كۆزىتىۋاتىمەن، مەنزىل گەرچە گۇگۈمدا خىرە بولسىمۇ، ئۆتكۈر كۆزلىرىم پەرق ئېتىشكە تامامەن قادىر ئىدى.

مەن كۆردۈم، ئەنە ئاۋۇ خالتا كوچىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان ياش يىگىت ئاتا ـ ئانىسىنىڭ نەسىھىتى، زارلىنىشى، نالە ـ پەريادىغا پىسەنت قىلماستىن، ئۆيدىكى ئەڭ ئاخىرقى بىر پارچە كونا گىلەمنى يۇدۇگىنىچە خالتا كوچىغا كىرىپ كەتتى، بىر هازادىن كېيىن چىرايى سولغۇن يېنىپ چىقىپ، خالتا كوچىدىن ئانچە يىراق بولمىغان بىر كونا ئۆينىڭ ئەسكى تېمىغا يۆلەنگەندىن كېيىن، كونتروللۇقنى يوقىتىپ، يەرگە سىيرىلدى. ئۇنىڭ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان بولۇپ، تولىمۇ روهسىز كۆرۈنەتتى، مىنۇتتا بىر ئەسنەيتتى، شۇ تاپتا ئۇ بىر شېرىن چۈشتىن مەستخۇش بولغاندەك، كۆزلىرى بارا ـ بارا خىرەلىشىپ، تەدرىجىي يۇمۇلۇشقا باشلىدى. ئەمدىلا كۆزىنى يۇمغان يىگىت كىمدۇر بىرىنىڭ كۇچلۇك ئاۋازىدا ۋاقىراشلىرىدىن چۆچۈگەندەك، ئەندىكىش ئىچىدە ئاخىرقى قېتىم كۆزىنى ئاچتى. رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن كونا شىمىنىڭ ئارقا يانچۇقىدىن بىر دانە ئوكۇل يىڭنىسىنى ئالدى ـ دە، ئالدىن تەييارلاپ قويغان سۇيۇقلۇقنى قىلچە ئىككىلەنمەستىن تومۇرىغا ئوكۇل قىلىپ سالدى. ئۇنىڭ جىسمى تەسۋىرلىگۈسىز شېرىن تۇيغۇغا چۆمۈلدى. پۈتكۈل بەدەنلىرى قايتا روهلانغاندەك، ئۆزىنى

تولىمۇ ئەركىن ھېس قىلدى ـ يۇ، دەقىقىلىق لەززەتتىن كېيىن مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كۆز يۇمدى. يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار ئۇنىڭ ئۈچۈن ئانچە ئېچىنمىدى، كۆز يېشىمۇ قىلمىدى. بەزىلەر ئۆيلىرىگە بېرىپ بالىلىرىنى يېتىلەپ كېلىشتى ـ دە، يىگىتنىڭ جەسىتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ بالىلىرىغا تەربىيە قىلىشتى. يىگىتنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەنلەر ئۇنىڭ بىلىكىدىكى ئوكۇل يىڭنىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، دەرھال كەينىگە يېنىپ كېتىپ قېلىشتى. ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقۇسى كەلمىدى. چۈنكى ئۇ ھالال تەرى بىلەن ياشاشنى مۇڭاپىق كۆرمەي، يۈرتىدىن ئايرىلىپ، سىرتقا چىقىپ كۆپ پۇل تاپمەن دەپ، تۈرلۈك يامان ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان، ھارامدىن كەلگەن مال ـ دۇنيانى بولۇشىغا خەجلەپ يۈرگەن. ئاق ئالۇاستىغا خۇمار بولۇپ بار بىساتى ۋە ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىنى سورۇپ تۇگەتكەن بولۇپ، بۇ مەھەللىدىكىلەردىن ئۇنى تونۇمايدىغانلىرى، ئۆزىنى تونۇمايدۇ دېگەندىمۇ، ئىسمىنى تىلغا ئالسا بىلمەيدىغانلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى.

كۆرۈۋاتىمەن. ئەتىگەندىن بېرى كوچا دوقمۇشىدا ئەسكى چاپانىنى يېيىپ، يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارغا تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان سائىل كەچ كىرىشى بىلەن قەبرىستانلىققا قاراپ يول ئالدى. ئۇ قەبرىستانلىقنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى يوغان گۈمبەزنىڭ ئېچىگە كىرىپ كەلگىنىدە، ئۇنى يەنە ئۇچ ھەمراھى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە قىمار ئوينىغاندىن كېيىن، سەھەردە ئۆيلىرىگە قايتىشىپ، كونا كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ئۆزئارا كېلىشىۋالغان دوقمۇشلىرىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. گەرچە ئۇلاردا ساخاۋەت ئارقىلىق ئېرىشكەن مال ـ دۇنيا بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئوبدانراق كىيىنىپ، تويغۇچە يەپ، بىرەرنى تولۇق كېكىرىپ چىققۇدەك جۇرئەت يوق ئىدى. چۈنكى ئۇلار ھەرقانچە باي بولۇپ كەتسىمۇ، كىشىلەرنى ئالداپ

هارام بىلەن كۇن ئۆتكۈزگەچكە روھىيىتى مەڭگۈ گاداي ئىدى.

مەن كۆردۈم، كۆرۈڭاتسەن. ئەنە ئاۋۇ بۇرادەر دوختۇرخانىغا كىسەل كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۆيدىكى بىساتىنى سېتىپ غەملىگەن پۇلنى ئېلىپ ئەمدىلا ئاپتوبۇستىن چۈشكەن مويسىپىت كىشىنىڭ يانچۇقىنى بىرىتىۋا بىلەن كېسىپ پۇلنى ئېلىپ قېچىپ كېتىۋاتىدۇ. كوچىنىڭ ئاۋۇ دوقمۇشىدا بىر ئالدامچى نەلەردىندۇر تېرىۋالغان ئالا بالداق تاشلارنى يەرگە چېچىپ كىشىلەرگە ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈۋاتىدۇ. ئۇنىڭ كاساپىتى بىلەن ئىناق ئائىلىسىنى خانىۋەيران قىلغانلارمۇ، باشقىلاردىن گۇمان قىلىپ ئازارلىشىپ يۈرۈۋاتقانلارمۇ ئاز ئەمەس.

مەن يەنە كۆردۈم. ئەتىدىن كەچكىچە بىكارچىلىقتا ئىچىۋاتقانلارنى، چېكىۋاتقانلارنى، ھەر خىل ناشايان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارنى كۆردۈم. بەزىلىرى پۇل ئۈچۈن ئۆزىنىڭ يۈرەك پارىلىرىنى ئىچكىرىگە ئوغرىلىق قىلىشقا ئەۋەتتى. يەنە بەزىلىرى نارەسىدە قىزلارنى ئالداپ يولدىن چىقىرىپ، باشقىلارغا ئۈچتە ھەمراھ بولغۇچىلاردىن قىلىپ تەرىبىيىلەپ چىقتى. تېخى ھېلىتىن سارىڭنى دوراپ ئەخلەت دۆۋىسىدىن يېمەكلىك ئىزدەپ يۈرگەن ئاۋۇ زامان سارىڭىچۇ؟ ئۇ كەچ كىرىشى بىلەن كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ، بىرقانچە بولاق خروئىننى ئېلىپ ئاۋات رەستىگە قاراپ يول ئالدى.

كۆز ئالدىمدا تالاي كۆرۈنۈشلەر. ئويلىغانسېرى ئىچىم سىقىلىپ، تىلىم گەپكە كەلمەي، تېرىلىرىم قورۇلۇپ، مۇسكۇللىرىم كىرىشىپ كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇ تاپتا ئۆزۈمنى ئەركىنرەك تۇتۇپ مېڭىشقىمۇ جۈرئىتىم يوق ئىدى.

بىردىنلا قاتتىق ئاۋازدا : «ئەي ئىنسانلار، سىلەر مۇشۇنداق كۇن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن دۇنياغا كەلگەنمۇ ؟! ياشاشتىكى مەقسىتىڭلار نېمە؟! » دەپ توۋلىغۇم كەلدى. بىراق، ھەرقانچە قىلسامۇ ئاۋازىم چىقمىدىغاندەك ئەمەس.

قەلبىمدە ئاچچىق بىر تۇيغۇ. يۇرىكىم گويا بىر كۈچ تەرىپىدىن مۇجۇلۇۋاتقاندەك جانسىز تېپىرلىماقتا، غەزەپ ئوتلىرى كۆز چاناقلىرىمدا ئۇچقۇن بولۇپ ئۇچماقتا. ئەنە شۇ ئۇچقۇنلار ئارىسىدىن يېزا ـ قىشلاقلاردا، زاۋۇت، كان ـ كارخانىلاردا جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەۋاتقانلارنىڭ، بازار ـ رەستىلەردە سودا ـ سېتىق قىلىۋاتقانلارنىڭ، قۇرۇلۇشلاردا، ئىشخانا ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرىدا ئۇن ـ تىنسىز هالدا بارلىقىنى ۋەتەننىڭ تەرەققىيات ئىشلىرى ئۈچۈن ئاتاپ، زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقانلارنىڭ جاسارەتلىك سىيماسى چاقنىماقتا. قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن كېلىۋاتقان جانسىز بىر تۇيغۇ، ۋۇجۇدۇمدىكى ئاچچىق ئىگىراشلارغا تەسەللى بېرىۋاتقاندەك، ئۇسسۇزلۇققا نائىل بولغان چاڭقاق كۆڭۈل ئۆز كەچمىشلىرى ئۈستىدە خىتاب قىلىپ ئاستا شۇڭىرلاۋاتقاندەك قىلاتتى.

كىشىلىك تۇرمۇش ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ. ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدا ئاددىي هېس ـ تۇيغۇمىز بىلەن توغرا پەرق ئېتىش تولىمۇ مۇشكۈل بولغان تۇرمۇش تەپسىلاتلىرى ئىنتايىن كۆپ. بۇنىڭدا تۇرمۇشنىڭ هەر خىل قىسمەتلىرى تۇپەيلىدىن مال ـ بىساتلىرىدىن ئايرىلىپ، تۇرمۇشتا چىقىش يولى تاپالماي گاڭگىراپ يۇرگۈچىلەرمۇ؛ پەرزەنت هەلەكچىلىكىدە قاق سەنەم بولغۇچىلارمۇ؛ نىكاھ ـ ئائىلە ئىشلىرىدا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراپ هاياتقا قەيىداپ ئۆزىنى تاشلىۋەتكۈچىلەرمۇ؛ بازار ئىگىلىكىنىڭ رەهىمسىز رىقابىتىدە بار بىساتىدىن ئايرىلىپ، قايتا باش كۆتۈرۈشكە ئىشەنچ قىلالماي، كۈن ئۆتكۈزۈش يولىغا كىرىپ قالغۇچىلارمۇ؛ كېچىكىدىن هاياتنىڭ هەقىقىي ماهىيىتىنى چۈشەنمەي، هەممىدە ئاتا ـ ئانىغا تايىنىپ ياشاپ ئاقىۋەت مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش مۇساپىسىگە قەدەم قويغىنىدا نېمە قىلارنى بىلەلمەي، قورساق تويغۇزۇش هەلەكچىلىكىدە باشقىلاردىن تىلەپ كۈن ئۆتكۈزۈش يولىغا كىرىپ قالغۇچىلارمۇ؛

ئۆزىنى ئىقتىدارلىق چاغلاپ، ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىشكە سەل قاراپ، ئاقىۋەت رىقابەتكە، كرىزىسقا تەسلىم بولۇپ ئازغىنە ئوكۇشسىزلىققا بەل قويۇۋېتىپ، « ئاتتىن چۈشسەمۇ، ئېگەردىن چۈشمەي» مەمەدانلىق ئىچىدە ياشاپ كېلىۋاتقانلارمۇ؛ ھالال ئەجىر ـ مېھنىتى بىلەن ياشاشنى راۋا كۆرمەي، ساختىلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقانلارمۇ؛ بىچارىلىكى بىلەن باشقىلارنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغاپ، مېھنەتسىز كۈن ئۆتكۈزۈش يولىغا كىرىۋالغانلارمۇ؛ يالغاندىن مېيىپ، يوقسۇل، كېسەل ـ ئاغرىق بولۇۋېلىپ باشقىلارنىڭ كۆزىنى بويياپ ياشاۋاتقانلارمۇ كۆزىمىزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ.

ئىنسان قىيىنچىلىق، تۇسالغۇ ئىچىدە چېنىقىدۇ، ئەقىل تاپىدۇ، مۇكەممەللىشىدۇ. ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ قىسمەتلىرى بىلەن ئۆز ئىرادىسىنى تاۋلاپ، يۈكسەك غەيرەت ـ شىجائەتكە تولىدۇ. قىيىنچىلىق ئىچىدىن يول تېپىپ، تىنىمسىز ئالغا ئىلگىرىلەپ تەدرىجىي كۇچلىنىپ يېڭىلمەس روھ، تەۋرەنمەس ئىرادە، مۇستەھكەم غايىگە ئىگە بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ھەقىقىي قەدىر ـ قىممىتىنى نامايان قىلالايدىغان چىن ئىنسانلار قاتارىدىن ئورۇن ئالالايدۇ. ئۆزىنىڭ ھالال تەرى بەدىلىگە ياشاپ، ئىگىلىك يارىتىپ، باشقىلار ئۈچۈن مەنپەئەت يەتكۈزەلەيدىغان، ھەممىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان بۇيۇك ئىنسانلىق خۇسۇسىيەتنى ئۆزىدە مۇجەسسەملىيەلەيدۇ.

دۇنيا پەقەت ئۆزى ئۈچۈنلا ئەمەس، باشقىلار ئۈچۈن ياشاشنى ئەلا بىلىدىغان؛ ئۆز نەپسىدىن كېچىپ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلالايدىغان؛ ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىپ بىلىم يېڭىلاپ ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىيات ئىشلىرى ئۈچۈن تۆھپە قوشالايدىغان، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي، ئەخلاقلىق كىشىلەرنىڭ بولغانلىقى بىلەن گۈزەلدۇر. ھايات ئەنە شۇنداق شەخسىيەتسىز ياشاش روھىغا ئىگە كىشىلەرنىڭ بولغانلىقى بىلەن گۈزەل ۋە مەنىلىكتۇر.

ئائىلە كىشىگە چەكسىز خۇشاللىق ئاتا قىلغۇچى بەخت ـ سائادەت بۆشۈكى، ئۇنىڭ بەخت ـ سائادەت بۆشۈكى ياكى ھالاكەت بۆشۈكى بولۇشى شۇ ئائىلىنى تەشكىل قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ ياشاش مەنتىقىسىگە باغلىقتۇر. ناۋادا ئائىلىنى تەشكىل قىلغۇچى ئاشۇ بىرلىك ئۆز ئارا ئىناق، ئېجىل بولۇپ، بىر نىيەت ـ بىر مەقسەتتە كۆرەش قىلىش روھىغا باي بولىدىكەن، ئۇ ئائىلە روناق تاپىدۇ، گۈللىنىدۇ. كۆيۈنۈش، ياردەم بېرىش، ئىزدىنىش، كۆرەش قىلىش، دىيانەت ۋە مېھىر ـ مۇھەببەتتىن چەتلەيدىكەن، ناھايىتى تېزلا خانۇەيران بولىدۇ، نامراتلىق، يوقسۇللۇق ئىچىدە تۇرمۇش كەچۈرۈپ، چەكسىز ئىزتىراپ چېكىدۇ. ئىنسان ئائىلىنى تەشكىل قىلغۇچى، قۇرغۇچى بىرلىك.

كىشىلىك تۇرمۇش گوياكى بىر ئاي، ئاينىڭ يۈزى داغ بولسىمۇ، يەنىلا گۈزەل. چۈنكى، ئاي يۈزىدىكى داغ سەۋەبلىك، ئۆزىنى چەتكە ئالمايدۇ، بەلكى، مەۋجۇداتلار ئۈچۈن شەخسىيەتسىز، مىننەتسىز ھالدا نۇرىنى سېپىپ ئىنسانلار قەلبىدە گۈزەللىك تۇرىدىن ئورۇن ئالالايدۇ. تومۇزدىن، بوران ـ چاپقۇندىن، قەھرىتان سوغۇقتىن، قار ـ يامغۇردىن، شۇنىڭدىن قورقمايدۇ، ھەر ۋاقىت ئۆز خاسىيىتىنى نامايان قىلىدۇ. بۇنىڭدىكى بەجانىدىللىق ھالاللىقتۇر. ئۇ ئۆزىدىكى باشقا مەۋجۇداتلار ئۈچۈن ئۆن ـ تىنسىز بەدەل تۆلەشتەك پەزىلىتى، چەكسىز مېھىر ـ مۇھەببىتى بەدىلىگە پۈتكۈل مەۋجۇداتلارنىڭ تەلپۈنۈشىگە مۇيەسسەر بولالىغان ھەمدە بىزگە گۈزەللىككە ئىنتىلىپ، گۈزەللىكنى سۆيۈپ، گۈزەللىك ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاشنىڭ ئۈلگىسىنى تىكلەپ بەرگەن.

ھايات گۈزەللىك بىلەن مەنىلىك. ئۇ كىشىلەردىن ھالاللىقنى، ئۆز مېھنىتى بەدىلىگە مەردانە ياشاشنى تەلەپ قىلىدۇ.

تۇرمۇشىمىزدا ئاز بىر قىسىم ھالاللىقتىن چەتنىگەن،

پىتىنە ـ پاسات، پاسىقلىق، غەيۋەت ـ شىكايەت، قۇۋلۇق، ھۇرۇنلۇق، مەمەدانلىق، تەكەببۇرلۇق ئىدىيىسى كۆچلۈك، ھەر دىسە باشقىلارنى قاقتى ـ سوقتى قىلىشنى، ئالداشنى ئويلايدىغان؛ «تۇخۇمدىن تۇك ئۈندۈرۈپ»، «قۇم چىچەكلىتىپ» ئارىلىقتىن نەپ ئۈندۈرىدىغان؛ باشقىلارنىڭ ھالال مېھنىتىگە تەلمۇرۈپ، ئۆشرە ـ زاكات تىلەيدىغان؛ بۈگۈنىنى ئويلاپ ئەتىسىنى خىيال قىلمايدىغان؛ ئۆزىنىلا ئويلاپ، پەرزەنتى، ئاياللىنى نەزىرىدىن ساقىت قىلىدىغان، مەجبۇرىيەت ۋە مەسئۇلىيەت تۈيغۇسى كەمچىل، ھۇرۇن كىشىلەر مەۋجۇت. بۇلار گۈزەللىك بوستانىدىن چەتنىگەنلەردۇر. ئۇلار ياشاشنىڭ نېمىلىكىنى، ھاياتنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇلاردا نە غايە، نە ئىرادە بولمايدۇ. ئۇلار ئۈچۈن ھاياتلىق كۈن ئۆتكۈزۈش، ياشاش بولسا يېيىش ـ ئىچىشتۇر. ئۇلار ھاياتنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنىڭ قانداق ياشىغانلىق، كىم، نېمە ئۈچۈن ياشىغانلىق بىلەن تەقدىرداشلىقىنى ئەسلا ئويلاپ يېتەلمەيدۇ.

ھاياتلىق چەكلىك. ئىنسان ئەنە شۇ چەكلىك ھايات مۇساپىسىدە ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، باشقىلار ئۈچۈن تۆلىگەن بەدەللىرى بىلەن ئۇلۇغدۇر.

ئىنسان ئۆزىدە ھاياتقا بولغان توغرا قاراشنى يېتىلدۈرۈپ، ھەقىقىي بەختنىڭ ھۇرۇنلۇق، ھىيلە ـ مىكىر، رەزىللىك بەدىلىگە ئەمەس، ئەكسىچە ھالال مېھنەت، جاپالىق ئىزدىنىش بەدىلىگە كېلىدىغانلىقىنى چىن مەنىسىدىن تونۇپ يېتەلىگەندە ھەمدە ھاياتقا بولغان چەكسىز ئۈمىدۋارلىقى بىلەن ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىپ ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىگەندىلا بەخت قەسرىگە ئاياغ باسالايدۇ. ھالال تەر بەدىلىگە بەخت تۈلپارىغا يۈگەن سېلىپ، بەخت تىزگىنىنى ئۆز قولىغا ئالالايدۇ.

مۇھەببەتتىن مۇھەببەت تۇغۇلىدۇ

دانالار شۇنداق ئېيتىدۇ : ئەر ۋە ئاياللىقنىڭ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى پۈتكۈل ئائىلە ئەزالىرىغا بەخت ـ سائادەت كەلتۈرىدۇ، ئەگەر ئاتا ـ ئانا مېھرىبان، ئەدەپلىك، بىر ـ بىرىگە كۆيۈملۈك بولسا، پەرزەنتلىرىمۇ ئۇلاردىن ئۈلگە ئېلىپ، شۇنداق تەربىيىدە چوڭ بولىدۇ. ساپاسىز، ئورۇشقاق ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتلىرى ئۆزىگە ئوخشاش ساپاسىز چوڭ بولىدۇ. ئەر ـ ئايال بولغۇچىلار مۇشۇ ئىشقا ئېتىبار بېرىشى لازىم.

بەزى ئائىلىلەردە ئەھمىيەتسىز ئىش توغرۇلۇق كۆڭۈلسىزلىكلەر يۈز بېرىدۇ. ئاتا ـ بوۋىلار «جېدەلنىڭ ئۆيىدە بەرىكەت بولمايدۇ، ئەر ـ ئايالنىڭ جېدىلى داكا رومال قۇرۇغۇچە بولسۇن» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان. ئىستىقبالىنى ياخشى چۈشەنگەن ئەر ـ ئايال ئۇششاق، ئەھمىيەتسىز ئىشلاردىن پەيدا بولغان جېدەللەرگە يول قويماسلىقى لازىم.

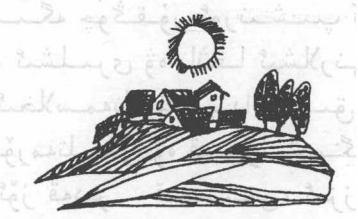
ئايال ـــ ئىززەت ـ ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىنسان بولۇشى كېرەك. تەربىيە كۆرگەن، ئەدەپلىك ئەر ئۆز ئايالىنى دائىم ھۆرمەتلەيدۇ، كۆڭلىنى رەنجىتمەيدۇ. ئۇنىڭ بىلەن بار مەسلىھەت ئىش قىلىدۇ، ئايالى ۋە پەرزەنتلىرىگە ئىللىق چىراي، چىرايلىق سۆز بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ، يېمەك ـ ئىچمەكتىن قىسىپ قويمايدۇ، ئۇلارنىڭ راھەت تۇرمۇشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ.

جەننەت ئانىنىڭ ئايىغى ئاستىدا. ئەقىللىق ئايال دائىم ئېرى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ راھەت ياشاش يولىنى ئىزدەپ، ئائىلىسىنى ئىقتىسادقا تەڭلىكتە قالدۇرماسلىق ئۈچۈن ھېرىپ ـ چارچاپ ئىشلەيدۇ، شۇ يولدا تۇرلۇك جاپا ـ مۇشەققەتنى ئۇستىگە ئالىدۇ. ئېرىنىڭ خىزمىتىنى قەدىرلەپ، ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى بەجا

كەلتۇرگەن ئايال ھەممىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. ئەقىللىق ۋە نومۇسلۇق ئايال ئېرىنىڭ خۇشاللىقى بىلەن غەم - قايغۇسىغا تەڭ شېرىك بولىدۇ، ئېرىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئېتىبار بىلەن قارايدۇ؛ ئېرىنىڭ ئەجرىنى قەدىرلەيدۇ، قانائەتچان كېلىدۇ، ئېرىنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى مۇلايىملىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ئۇنى شۇ ئىشتىن ياندۇرىدۇ. ئېرىگە ھەر دائىم مۇلايىم، مۇھەببەتلىك ۋە ساداقەتلىك بولىدۇ. ئېرىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - يارەنلىرىنى ھۆرمەتلەيدۇ، ئوچۇق چىراي، شېرىن سۆز بىلەن قارشى ئالىدۇ.

ئەقىللىق ئەر -ئايالىلار بىر - بىرىگە يول قويىدۇ، بىر - بىرىنى قەدىرلەيدۇ، ئۆزئارا كۆيۈنىدۇ، ھاياتلىق مۇساپىسىدىكى ھەربىر قەدىمىنى بىر مەقسەتتە باسىدۇ. ئۆزئارا بىر - بىرىنى تولۇقلاپ گۈزەل ھاياتىنىڭ شانلىق سەھىپىسىنى يارىتالايدۇ. ئۇلاردىكى مېھىر - مۇھەببەت مەڭگۈلۈك بولۇپ، ئۆزىنى بىر ئۆمۈر بەختلىك ھېس قىلىشىدۇ.

قىسقىسى، ئىنسانلاردا ئۆزگىگە بولغان كۈچلۈك مۇھەببەت بولغاندىلا، ئاندىن ئۆزى ئۈچۈن تېگىشلىك مۇھەببەتكە ئېرىشەلەيدۇ.

هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئاياللىرىدىكى ئەركىنلىك قارىشى ھەققىدە قايتا ئويلىنىش

ئاياللار ــ ئۆز مىللىتىگە، ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىگە، ئىنتىگرافىيىسىگە خاس ئەنئەنىۋى ئىزچىللىق رېلىسىدىن چەتنىمەسلىكى لازىم. شۇ چاغدا ئانا ئۆز پەرزەنتلىرى نەزىرىدىكى، دىلىدىكى ئۇلۇغۋار سىيماغا، مىللەتنىڭ كەلگۈسىگە، ئۆز پەرزەنتلىرى ئارقىلىق ئۇل تىزغۇچى بىناكارغا، تۇرمۇش گۈلشىنىنىڭ ھەقىقىي باغۋىنىگە ئايلىنالايدۇ.

ــ ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەدئىمىن

ئۇيغۇر ئاياللىرى قەدىمدىن بۇگۈنگىچە ئۆزىنىڭ گۈزەل لاتاپىتى، مېھرىبانلىقى، راستچىل ـ سەمىمىلىكى، نازاكەتلىكى، ئائىلە، پەرزەنتكە بولغان كۆيۈنۈشى، غەمخورلۇقى، ئەرلەرگە بولغان سادىقلىقى بىلەن جەمئىيەتتە كىشىلەرئارىسىدا ئەزىزلىنىپ، ئۇلۇغلىنىپ كەلدى.

ئانىلارنىڭ ئۇلۇغلىنىپ «ئانىلار ئۇلۇغ» سۆزىنىڭ ھەربىر ئىنسانىنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورنىشىپ كېتىشىمۇ دەل ئاياللارنىڭ ئائىلە ئىشلىرى ۋە باشقا ئىشلارنى سەمىمىلىك، بەجانىدىللىق، ئىخلاسمەنلىك، پىداكارلىق بىلەن قىلىپ جەمئىيەتنىڭ ھۆرمەتلىشى ۋە قەدىرلىشىگە سازاۋەر بولۇپ كەلگەنلىكىدە، ئۆز قەدىر ـ قىممىتى، ئىززەت ـ ئابرۇيىنى ساقلاپ ئۆزىنىڭ ساپ، ھەقىقىي مېھىر ـ مۇھەببىتى بىلەن يولدىشىنى، پەرزەنتىنى، ئائىلىنى، تۇرمۇشنى قىزغىن سۆيۈپ،

تۇرمۇش بىلەن خىزمەتنى ماس قەدەمدە ئىشلەپ، ئائىلىدە ۋاپادار ئايال، كۆيۈمچان ئانا، خىزمەت ۋە جەمئىيەتتە تىرىشچان، ئەخلاقلىق، كەسپىتە پىشقان ھەقىقىي بىر ئايال بولۇپ، دەۋرگە خاس ئانىلىق سالاپىتىنى نامايان قىلالىغانلىقىدا. شۇڭا كىشىلەر ئانىلارنى قەدىمدىن ھازىرغىچە، ئائىلىنى يورۇتقۇچى شامغا، كۆيۈمچان، تەلەپچان، مېھنەتكەش باغۋەنگە، ۋەتەنگە ئوخشىتىپ كەلدى.

ئۇيغۇر ئاياللىرى ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدە، ئائىلە مەدەنىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈش، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ھاياتلىق مۇساپىسىدىكى خىلمۇخىل ئۆزگىرىشلەرگە ئۆزىنىڭ باتۇرلۇقى، چىداملىقلىقى، چېۋەرلىكى، پۈتمەس ـ تۈگىمەس ئەقىل ـ پاراسىتى بىلەن تاقابىل تۇرۇپ كەلدى، بۈگۈنكىدەك شانلىق مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنى يارىتىشقا ئۆز تۆھپىسىنى قوشۇپ كەلدى.

كۆپ ساندىكى ئاياللار ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ كەلگەن بولسىمۇ يەنە ئاز ساندىكى بىر قىسىم ئاياللار ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالمىدى. ئەكسىچە ئۇلار بازار ئىگىلىكىنىڭ تەتۈر قانىنىملىرىدا چۆرگىلەپ يۈرۈپ ئۆز يولىدىن ئاداشتى، ئاياللار ئەركىنلىكىنىڭ ماھىيىتىدىن چەتنەپ، ئەركىنلىكىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەي، ئەركىنلىكنى «ئائىلە خوجايىنىلىق» نىڭ ئورنىغا دەسسىتىشكە ئۇرۇندى. نەتىجىدە، نۇرغۇنلىغان ئائىلىلەرنىڭ خانىۋەيران بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، ئۆزىنىڭ ئىنسانىيەت، مىللەت ئالدىدىكى بۇرچىنى ياخشى ئادا قىلالماي، كۆپلىگەن غۇبارسىز قەلبلەرگە يېتەرلىك مەنىۋى ئوزۇق بېرەلمىدى.

بىر قىسىم ئانىلار، بالا تۇغۇشنى بىلىپ، تەربىيىلەشنى بىلمىدى. بالا تۇغۇشنى دەستەك قىلىپ ئۆزىنى ئائىلىدىكى بىردىنبىر ئورۇنغا قويدى، پەرزەنتلەرنى بوۋا، مومىلارغا ۋە ياكى بالا باققۇچىغا تاشلاپ قويدى. بۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ ئانىسى تەل

تۇرۇپمۇ ئاتا ـ ئانا تەربىيىسى كۆرەلمەيدىغان سەبىلەر كۆپەيدى. بۇنداق ئاتا ـ ئانا تەربىيىسىدىن بەھرىلىنەلمەي چوڭ بولغان سەبىلەر گۇزەل ئەنئەنىلىرىمىزگە خاس ئەدەپ ـ ئەخلاق، شەرم ـ ھايا، سەمىمىيەت تۇيغۇسىدىن تولۇق بەھرە ئالالمىدى ياكى مەھرۇم قالدى، بىر قىسىملىرى جاسارەت بىلەن شجائەت، ئەقىل بىلەن پاراسەت، سەمىمىيەت بىلەن دوستلۇق، خۇش چاقچاق، مېھماندوستلۇق قاتارلىقلارنى سىڭىپ كەتكەن، ئائىلە ۋە جەمئىيەتتە مۇشكۇل ۋەزىپىنى زىممىسىگە ئالغان ئۇيغۇر يىگىتلىرىنىڭ خاسلىقىنى يوقاتتى.

جەمئىيەتتە بىر قىسىم ئانىلار ئۆزگىچە خاسلىققا ئىگە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمىزنى غەلىتە بىر ئۇسلۇبقا سۆرەپ كىرىپ، مىللىتىمىزنىڭ كىيىم ـ كېچەك مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادەت، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئەنئەنىسىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا راۋاجلاندۇرۇشقا ئېغىر توسقۇنلۇق قىلدى. توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرى بىر قىسىم ئاياللارنىڭ ئۆزىنى كۆز ـ كۆز قىلىدىغان تاۋار يەرمەنكىسىگە ئايلاندى. قەدىمدىنلا ئۇلۇغ ئىش ھىسابلىنىدىغان، بىر ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ زور بەختنىڭ ئاچقۇچى بولغان توي بەزى ئانىلارنىڭ رەھىمسىز چاڭگىلىدا زۇلمەتلىك كۆلپەتنى ئەسلىتىدىغان، تۇگەتمىگۇچە باش كۆتۇرگىلى بولمايدىغان قەرز مەنبەسىگە ئايلاندى. تۇرمۇشىمىزدىكى ئەنە شۇنداق بولمىغۇر قائىدە ـ يوسۇنلارنىڭ تەسىرىدىن نۇرغۇنلىغان قىز ـ يىگىتلەر ئۇسالغا يېتەلمىدى، ئۇسالغا يەتسىمۇ، بىر قىسىملىرى پۇل ئارقىلىق ئادەم قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان بىلىمسىز ئانىلارنىڭ رەھىمسىزلىكىدىن قۇتۇلالماي، تۇرمۇش سىناقلىرىدىن ئۆتەلمىدى. نەتىجىدە ئائىلىلەردە بەختسىزلىك يۈز بەردى. يەنە بەزى ئاياللىرىمىز ئائىلىسىدە ئۆز ئورنىنى تاپالمىدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسىملىرى توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ، قاتار چاي دېگەندەك، تۇرلۇك ـ تۇمەن سورۇنلاردا گۇزەللىكىنى پەش

قىلىش، غەيۋەت ـ شىكايەت، پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش، ھەشەمەتچىلىك قىلىشتەك ئەخلاقسىزغا يات قىلمىشلار بىلەن كۆن ئۆتكۈزۈشمەكتە.

11 ـ ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا :

تۇغۇلسا ساڭا ئاي كەبى قىز ـ ئوغۇل،
ئاڭا تەربىيىچى سەن ئۆزۈڭلا بول.
ئوغۇل ـ قىزغا ئۆگەت بىلىم ھەم ئەدەپ،
بېرۈر بۇ ساڭا ئىككى دۇنيادا نەپ.

دېگەن دانا پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئاتا ـ ئانا بولغۇچىنى پەرزەنتلىك بولغاندىن كېيىن، بالىلارنى تەربىيىلەش مەجبۇرىيىتىنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىپ، ئۇلارنى بىلىم ئىگىلەشكە يېتەكلەشكە دەۋەت قىلغان، ئەدەپ ـ ئەخلاق، ھۇنەر، بىلىم ئۆگىتىشنىڭ نەقەدەر زۆرۈرلۈكىنى، ئاتا ـ ئانا بولغۇچى پەرزەنتىنى ياخشى تەربىيىلەپ يارامليق قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىققاندىلا ئىككى ئالەمنىڭ پەرھىزىنى ئادا قىلىپ، پەرزەنتلىرىنىڭ ھۆرمەتلىشى ۋە كۆتۈشىگە مۇيەسسەر بولالايدىغانلىقىنى بايان قىلغان. بۇ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش ئەمەلىيىتى داۋامىدا يەكۈنلىگەن تەجرىبە ـ ساۋاقلىرىنىڭ مۇجەسسىمى. بۇنىڭدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەقىقەت بۇگۈنكى كۈندىمۇ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. جەمئىيەتتە ياش تۇرۇپ يولدىن ئازغان، ئوغرىلىق، قىمارۋازلىق، باسقۇنچىلىق، قاتىللىق، بۇلاڭچىلىق قاتارلىق قانۇنسىز ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ياكى جەمئىيەتتە نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، كۆن بويى لاغايلاپ يۈرۈپ كۆن ئۆتكۈزۈۋاتقان، جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزۇۋاتقان، زەھەرلىك چېكىملىككە بېرىلىپ ئائىلىلەرنى خانۇەيران قىلىۋاتقان ياشلارنىڭ ھەرىكىتى ئاتا ـ ئانىنىڭ

تەربىيىسىنىڭ يېتەرلىك بولماسلىقى، تەربىيىلەش ئۇسۇلىنىڭ تۇغرا بولماسلىقى، بولۇپمۇ ئەدەپ - ئەخلاق، ئۆرپ - ئادەت تەربىيىسىنىڭ كەمچىللىكى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك.

پەرزەنتلەر بىزنىڭ سۈمبىتىمىز، قېنىمىز، مىجەز - خۇلقىمىز، ئوبرازىمىزنىڭ مۇجەسسىمى، ھاياتىمىزنىڭ داۋامى، مىللەتنىڭ ئۈمىدى، كېلەچەكنىڭ ئىگىسى، ئۇلارنىڭ غۇبارسىز قەلبى بىزنىڭ ئىللىتىشىمىزغا، تامچە - تامچە سۈلار ئارقىلىق سۇغىرىلىشقا، پەرۋىش قىلىشقا موھتاج. ئۇلار بىزدىن ئادىمىيلىكنىڭ يولىنى بىلىۋېلىشقا، ئىنسانىي پەزىلەتنى ئىگىلىۋېلىشقا، توغرا يولدا مېڭىشنى ئۆگىنىۋېلىشقا ھەقلىق.

ئانا دېمەك باغۋەن دېمەك. ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتى، رولى، ئورنى پەرزەنتتىن ئىبارەت كۆچەتنىڭ مېۋىسى بىلەن ئۆلچىنىدۇ، بۇ ھەممىگە ئايان ئاددىي بىر بايان. بۇنىڭدىن ھەر بىر ئانا بولغۇچىنىڭ يەلكىسىدىكى يۈكنىڭ نەقەدەر ئېغىرلىقىنى ھېس قىلىمىز ھەمدە ئىختىيارسىز ھالدا ئۇلارغا شۇنداق نەسىھەت قىلغۇمىز كېلىدۇ: «ئانىلار، سىلەر گۈلەچەكنىڭ ئىگىسى بولغان ئاشۇ پەرزەنتلىرىمىزنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى، تەقدىرىنى بېكىتكۈچىلەر، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ ئەڭگۈشتەرنىڭ بولغانلىقى سىلەرنىڭ ئۇلۇغ ئىنسان قاتاردىن ئورۇن ئېلىشىڭلارنىڭ ئاساسى بولسا، سىلەرنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشتەك ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيىتىڭلار ئانىلارنىڭ ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىدۇر.

تۇرمۇشىمىزدا يەنە شۇنداق ئانىلارمۇ مەۋجۇت، ئۇلار ھە دېگەندە پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋالىدۇ، پەرزەنتنىڭ بالا چاغلىرىدىن تارتىپ تاكى بۇ ئالەم بىلەن ۋىدالاشقۇچە ھەممە ئىشىنى قىلىپ بەرگۈسى، ئۇلارنى بىر ئۆمۈر باشقۇرغۇسى كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئوي - پىكرى بويىچە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. بۇ قارىماققا ناھايىتى ياخشى

ئىشتەك تۇرسىمۇ، بۇ ئۆز پەرزەنتىنى چۇشىگەنلىك، ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئىنسانىي پەزىلىتىنى نامايان قىلىپ، دۇنيانى، جەمئىيەتنى، تۇرمۇشنى ھەقىقىي چۇشىنىپ، خەلق ئۈچۈن ئاز - تولا تۆھپە قوشۇش ئىرادىسىنى تاۋلىشىغا، ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇروپ يېڭىلىق يارىتىشقا توسقۇنلۇق قىلغانلىق.

ھەربىر كىشىنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ئارزۇ - ھەۋىسى، قىزىقىشى بولىدۇ. بىز ھەمىشە بالا چاغلاپ كەلگەن ئەنە شۇ پەرزەنتلىرىمىزنىڭمۇ خۇددى بىز ئويلىغاندەك، بىز ئىنتىلگەندەك، بىز تەسەۋۋۇر قىلغاندەك ئاشۇ گۈزەل تەبىئەتتىن، كائىناتنىڭ مېۋىلىرىدىن بەھرە ئالغۇسى؛ كەڭ تەبىئەت ئۇستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزۈپ كۆزقاراشلىرى بويىچە ئاز - تولا ئىشلارنى قىلىپ باققۇسى، ئۆزى مۇستەقىل قىلغان ئىشلىرىنىڭ تۇغرا ياكى خاتالىقىنى جامائەتنىڭ پىكىر - تەلەپلىرى ئارقىلىق ھېس قىلىپ باققۇسى كېلىدۇ، ئەلۋەتتە ! بىز ئۆزىمىزنىڭ بالا چاغلىرىمىزنى ئەسلىگىنىمىزدە ئىختىيارسىز ھالدا تىنماي سۆزلەپ، ئاشۇ گۈزەل دەقىقىلەردىن ئاجايىپ پەخىرلىنىش ئىچىدە سۆيۈنۈپ كېتىمىز. بىز ئۆز ئەھۋالىمىزنى سەگەكلىك بىلەن تەكشۈرۈپ كۆرگىنىمىزدە نەچچە ئون ئەۋلاد داۋاملىشىپ كەلگەن «بالا، مەكتەپ بالا»نىڭ ۋە « يامان بولىدۇ»نىڭ تەسىرىدىن بىزدە قاشاڭلىق، ھۇرۇنلۇقنىڭ خېلىلا ئاۋۇپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. شۇڭا بىر ناتوغرا تۇرمۇش ئادەتلىرىمىزنى، پەرزەنت تەربىيىلەشتىكى چۇشەپ قويۇپ تاماق بېرىش ئۇسۇلىمىزنى ئۆزۈل - كېسىل ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ پەرزەنتلىرىمىزمۇ بىرەر قېتىم بىزگە ئوخشاش ئانا بولۇپ باقسۇن، ئۇلارمۇ ئۆز ئىشىنى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى قىلىپ باقسۇن، ئۇلاردىمۇ مۇستەقىل پىكىر قىلىش، ئىش قىلىش ئەركىنلىكى بولسۇن، ئۇلارمۇ بېجىرىم ئادەمدەك ياشاپ باقسۇن، چۇنكى بىز ئۇلارغا مەكتەپ

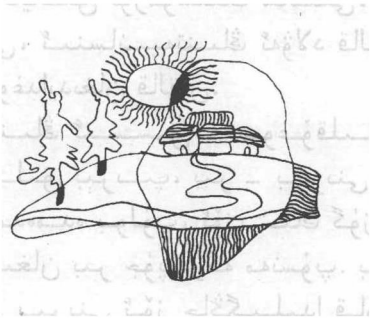
بەخشەندە ئەمەس.

مەن بۇ يەردە «ئاياللارنىڭ ئائىلىگە قايتىشى» نى تەشەببۇس قىلماقچى ئەمەسمەن، شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلغان ئەرلىرىمىزنى كۆككە كۆتۈرمەكچىمۇ ئەمەسمەن. توغرا، جەمئىيەتتە ئاياللارنى خورلاۋاتقان، ئۆزىنىڭ ئەرلىك، ئاتىلىق مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلماي، ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ ناشايان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشىغا سەۋەبچى بولۇۋاتقان، ئورۇنسىز ئىشلار بىلەن ئائىلىنى خانىۋەيران قىلىپ بالىلارنىڭ نورمال ئۆسۈپ يېتىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلىۋاتقان، تۇرلۇك قانۇنسىز ئىشلارنى سادىر قىلىپ مىللىتىمىزنىڭ شەنىگە داغ تەگكۈزۈۋاتقان، ئەرلىك غۇرۇرىنى، ئىنسانىي پەزىلىتىنى يوقاتقان ئەرلىرىمىزمۇ ئاز ئەمەس. ئۇلارنىڭمۇ پەرزەنت، ئائىلە، مىللەت ئالدىدا ئۆز مەسئۇلىيىتى، باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتى بار، ئەلۋەتتە.

جەمئىيىتىمىزدە ئۆزىنىڭ هوقۇق ـ مەجبۇرىيىتىنى ياخشى تونۇپ، ئائىلىدە ئۆزىنىڭ ئائىلىق مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلغان، ئۇزلۇكسىز ئالغا ئىلگىرىلەپ يېڭىلىق يارىتىپ، كىلەچەكنىڭ ئىگىسى بولغان پەرزەنتلەرنىڭ ياخشى تەربىيىلىنىشى ئۈچۈن جان كۆيدۇرۇۋاتقان، ئەرلىرىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى بېغىشلاۋاتقان جاپاكەش ئانىلارمۇ ئاز ئەمەس. هەقىقىي ئائىلىق، هەقىقىي ئاياللىق بۇرچىنى ئادا قىلالمايۋاتقان ئاياللار ئۇلارنى ئۆرنەك قىلىشى زۆرۈر.

كونىلاردا «ئايال بۇزۇلسا ئۆي بۇزۇلۇر، ئەر بۇزۇلسا مىللەت بۇزۇلۇر» دېگەن هېكمەتلىك سۆز بار. بىزنىڭ هەربىر ئائىلىمىز، هەر بىر ئائىلىنىڭ هەربىر ئىشلىرى مىللىتىمىزگە، ۋەتىنىمىزگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. 21 ـ ئەسىر خىرىس ۋە رىقابەتكە تولغان، جەمئىيەت ئۇچقانداەك تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۇچۇر دەۋرى. مۇشۇ خىرىس ۋە رىقابەت دەۋرىدە

ئانىلارنىڭ رولى تولىمۇ مۇھىم. ئانىلارنىڭ مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆز ئائىلىمىزنىڭ ئانىسى، مىللەتنىڭ ئانىسى، ۋەتەننىڭ ئانىسى بولۇش سالاھىيىتىنى نامايان قىلىپ ئۆزىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى، ھالال قان ـ تەرى بىلەن پۈتكۈل جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپ، مىللەت، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشى تولىمۇ زۆرۈر.

ئەرلەرنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنۇش نىكاھقا چاك كەلتۈرۈشتۈر

ئەقىللىق ئايال مەڭگۈ ئېرىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالمايدۇ ياكى ئارقىدا قېلىپ قالمايدۇ. ئۇ ئېرى بىلەن تەڭ قەدەم ئېلىشقا ئىنتايىن ماھىر بولۇپ نىكاھلىق تۇرمۇشىنى ئىناقلىققا ئېرىشتۈرىدۇ.

—— باۋ لۇرېن

*　　*　　*

نىكاھ —— ئەر ـ ئايالنىڭ تۇرمۇشنىڭ شاھىتى، مۇھەببەتنىڭ تۇرمۇشنىڭ ئاساسى، ئىنسانىيەتنىڭ ئەۋلاد قالدۇرۇشنىڭ ئاساسى، ئائىلىنى قوغدايدىغان قالقان.

نىكاھ تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقلىرى، بوران ـ چاپقۇنلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، بىر ـ بىرىنى چۈشىنىپ، بىر ـ بىرىگە ھەمدەمدە بولۇپ، ئۆزىنىڭ گۈزەل تۇرمۇش كارتىنىسىنى يارىتالىغان بىر جۈپلەرگە مەنسۇپ. بىر ـ بىرىنى قۇل قىلىش، بىر ـ بىرىنى ئۆز چاڭگىلىدا قامال قىلىش بەدىلىگە قۇرۇلغان نىكاھ ئەسلىدىنلا تېگى ـ تەكتىدىن چاك كەتكەن كوزىغا ئوخشايدۇ. «كوزا كۈندە ئەمەس، كۈندە سۇنىدۇ» دېيىلگىنىدەك، بۇنداق ئاجىز، ناتۇۋانلارنى ئۆزىگە جور قىلىپ، تەبىئىتىنى ئۆزگەرتىشنى ياكى ئاجىز ھالقىلاردىن پايدىلىنىپ ئۆز مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان نىكاھ ئۆز نۆۋىتىدە پارچىلىنىپ، گۇمران بولىدۇ، خالاس.

ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش رىتىمى كۈنسايىن تېزلەشتى، ئۇچۇرلىشىش تۇرمۇشنىڭ ھەربىر قاتلاملىرىغا چوڭقۇر سىڭىپ ئائىلىلەرگە، ھەتتا كۈندىلىك ئالاقە ئىشلىرىغا بىۋاستە تەسىر قىلدى. تۇرمۇشنىڭ كۆپ خىللىشىشى، ئىنسانىيەت مەدەنىيەت ئامىللىرىدا غەربلىشىش ئىپادىلىرىنىڭ قويۇقلىشىشى تەسىردە نىكاھتىن ئىبارەت قۇدرەتلىك كۈچمۇ دەۋر ئېقىمىغا لايىقلىشىپ ئۆزگىچە رەڭ ۋە يېڭى ئۇسۇلغا قاراپ يول ئالدى. ئەدەپ ـ ئەخلاق، ئۆرپ ـ ئادەت، شەرم ـ ھايادىن ئىبارەت ئىنسانىيەتنىڭ ئىچكى پەزىلىتىنى ئۆلچەم قىلىدىغان ئەجدادلارنىڭ ئەنئەنىۋى نىكاھ، ئادىتىنىڭ ئورنىنى بايلىق، مۇناسىۋەت، چىراي، ئەمەل ـ مەنسەپ، ئوقۇش تارىخىدىن ئىبارەت ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ تاشقى پوستى بىلەن ئۆلچەيدىغان نادانلارچە نىكاھ خاھىشلىرى مەلۇم نىسبەتتە ئىگىلىدى. جەمئىيىتىمىزدە ئاجرىشىدىغانلار نىسبىتىنىڭ كۈنسېرى ئېشىپ بېرىۋاتقانلىقى بۇنىڭ تىپىك دەلىلى.

بىزدە نىكاھ بىلەن ئويىنىشىپ، سىناپ بېقىشنىڭ دەردىنى تارتىۋاتقانلار ئاز ئەمەس. ئىنسانىنىڭ تۇرمۇشى ئېگىپ باقىدىغان تال چىۋىق ئەمەس. تال چىۋىقنى چىڭ ئەگسىگىز سۇنىدۇ. نىكاھمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ھېسداشلىق قىلىشقا، كۆيۈنۈشكە، پەرۋىش قىلىشقا موھتاجكى، بويسۇندۇرۇلۇشنى خالىمايدۇ.

جەمئىيەتتىكى نىكاھتا مەغلۇپ بولغۇچىلارنىڭ ساداسىغا قۇلاق سالغىنىمىزدا، ئۇلاردىكى ئۆزئارا يول قويۇش، كۆيۈنۈش، بىر ـ بىرىنى قەدىرلەشكە ئېتىبارسىز قارىغانلىقى ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىنىڭ سەۋەبچىسى بولغانلىقىنى بىلەلەيمىز.

ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، تۇرمۇشىمىزدىكى نۇرغۇنلىغان ئائىلىلەر كۆپ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلى، مۇكەممەل بولمىغان مۇھەببەت ئۇستىگە قۇرۇلۇپ، بىخ ھالىتىدە نابۇت بولۇۋاتىدۇ ياكى پىغانلىق نالىلىرى بىلەن جەمئىيەتتىن كۆيۈنۈش،

قۇتقۇزۇشنى ئىلتىجا قىلىپ روھىيىتىمىزگە، ئەخلاقىمىزغا يات ھالدا ناپاك قوللارنىڭ بۇلغىشىنى كۈتۈۋاتىدۇ.

يېقىندا بىر ساۋاقدىشىم تۇرمۇش ئەھۋالىدىن ناھايىتى زارلىنىپ ئۆزىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئىرسىيەت خاراكتېرلىك يىراقنى كۆرەلمەسلىك كېسىلى تۈپەيلىدىن 30 ياشلاردىن ھالقىغاندا، ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك، بىر كەسىپتىكى ئوقۇتقۇچى قىز بىلەن تۇرمۇشلۇق بولغانلىقىنى، تۇرمۇشنىڭ دەسلەپتە ئىنتايىن ياخشى ئۆتكەنلىكىنى، ئائىلىدە ئەر ـ ئايالىلىق مەسئۇلىيەتنىڭ تولمۇ ئېنىق، ئىشلارنىڭ تولمۇ رىتىملىق بولغانلىقىنى، ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتكەندە ھېيىت پەتىسى بىلەن ئايالىنىڭ نەۋرە ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە بارغاندا، ئايالىنىڭ نەۋرە ئاچىسىنىڭ ئايالىغا : «ئەرلەر دېگەن نېمىلەر، بوش تۇرساڭ سېنى قېرىتمۇتىدۇ. جېنىڭ كۈندە كۆكلەمتى، ئۆز ئىشىنى ئۆزىگە قىلغۇز، باشقۇرۇپ تۇر، ئىدىيىسىنى ئۆزگەرت. ھازىر دېگەن قانداق چاغ، جاھان ئۆزگەرگىلى نەۋاخ، گېپىڭگە ئۇنمىسا خېتىمنى ئالمەن دەپ قورقاتقىن ... » دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانلىقىنى، كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەسلىدىكى ئائىلىگە سادىق، ۋاپادار، كۆيۈمچان، ئىشچان بىر ئايالنىڭ كۈن بويى كوتۇلدايدىغان، ھە دېسە ئېرىنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان غەلىتە بىر مىجەزنى يېتىلدۇرۇۋالغانلىقىنى، ھازىر نىكاھ ئىشىنىڭ ئېغىر كىرىزىسكە ئۇچراپ، نېمە قىلارىنى بىلمەيۋاتقانلىقىنى، ئائىلىسىدىن رايى سوۋۇپ كەتكەنلىكىنى، بالىنى ئۆزى ئېلىپ ئايالىنىڭ خېتىنى بېرىۋەتمىسە، كۆڭلىنىڭ ئارام تاپمايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ خورسىنغان ھالدا كۆزىگە ياش ئالدى. تۇرمۇشمىزدا مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تۇرمۇش قىسمەتلىرىنى باشتىن ئۆتكۈزگەنلەر ئاز ئەمەس.

يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكىنىمدەك، تۇرمۇشتا « ئەرلەرنى ئۆزگەرتىش» يولىدا تىنىم تاپماي كۈرەش قىلىۋاتقان ئايالىلارمۇ

ئۆزىنىڭ بارلىقىنى ۋەتەنگە، خەلققە، ئائىلىگە بېغىشلاپ، ئاجايىپ تۆھپىلىرى نەتىجىسىدە، جەمئىيەتتە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە بولغان ھەمدە مەرتىۋە بىلەن ئائىلە مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئائىلىق بۇرچىنى ياخشى ئادا قىلىش بەدىلىگە پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرگەن، ئۆزىنىڭ كۆيۈمچانلىقى، ۋاپادارلىقى، ئىشچانلىقى، تىرىشچانلىقى ئارقىلىق، يولدىشىنى پەرزەنتلىرىنى ۋە باشقىلارنى تەسىرلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ كۆيۈنۈشىگە، ئاسرىشىغا، باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇۋاتقان ئانىلارمۇ ئاز ئەمەس. ئۇلار ئاياللىق بۇرچىنى ھەقىقىي ھېس قىلغانلاردۇر. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش پەلسەپىسى تولىمۇ ئاددىي، ئۇ بولسىمۇ ئائىلە ئەر ـ ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈشى نەتىجىسىدە روناق تاپىدۇ. ئائىلىگە كۆڭۈل بۆلۈشتە ئەرلەر ئاياللار بىلەن ئوخشاش ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەمما ھەرقانداق بىر ئەردە « مەن ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى » دەيدىغان ئەرلىك تۇيغۇسى بولىدۇ. شۇڭا ئاياللار ئەرلەرنىڭ بۇنداق پىسخىكىسىنى تولۇق چۈشىنىشى ھەمدە «ئەرلەرنى ئۆزگەرتىش» ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى، ئەمەلىي ھەرىكىتى، يېقىملىق سۆزى، خۇش چىرايى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ روھىيىتىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا چوڭقۇر سىڭىپ كىرىشى كېرەك.

سىز بىر ئەركىشىنى تۈپتىن ئۆزگەرتمۇېتەلمەيسىز، شۇڭا كۆڭۈللۈك نىكاھتىن ھۇزۇر ئېلىشنى ئارزۇ قىلسىڭىز، ئۇنىڭ خىزمەت ۋە تۇرمۇش ئادىتىگە يېقىندىن ماسلىشىڭ، ئۆز ئەمەلىيىتىڭىز ئارقىلىق تۇرمۇشىغا چوڭقۇر سىڭىپ كىرىڭ، شۇندىلا ئېغىر سىناقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، سىزگە مەڭگۈ ھەمراھ بولالايدىغان جورىڭىزنى تاپالايسىز.

ئېرىكىزنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرماڭ

كۆپىنچە ئاياللار تۇرمۇشىدا ئاز ـ تولا تالاش ـ تارتىش ياكى كۆڭۈلسىزلىكلەر يۈز بەرگەندە، دەردىنى باشقىلارغا تۆكىدۇ، يولدىشىنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ زارلىنىدۇ. ئېرىنى باشقا ئەرلەر بىلەن سېلىشتۇرۇشقا كۆپىنچە، پۈلدار كىشىلەرنىڭ ئاياللىرىغا ھەۋەس قىلىش سەۋەب بولىدۇ. سىز تۇرمۇشىڭىزدا ئۇچراتقان ۋە ھەۋەس قىلغان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئاياللىرىنىڭ سىزنىڭ ھەۋىسىڭىزنى كەلتۈرەلىشىدىكى سەۋەبنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟ ئاشۇ ئاياللارنىڭ سىز ھەۋەس قىلغان بۇگۈنى ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلىگىنىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقتىڭىزمۇ؟ ئېرىڭىزنى باشقا ئەرلەر بىلەن سېلىشتۇرماڭ، بۇ ئەرلەر ئۈچۈن ئەڭ چوڭ خورلۇق.

ئائىلە ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئەر ـ خوتۇن بىر ـ بىرىنىڭ تايانچىسى. ئېرىڭىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى ياكى مەغلۇبىيىتى تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا سىزنىڭ ئېرىڭىزنىڭ تايانچى، ئۈمىدى، ئىزدىگىنى، ئارزۇ قىلغىنى ۋە ئېرىشكىنى بولالىغان ياكى بولالمىغانلىقىڭىزدا.

سېلىشتۇرۇشنىڭ ئۆزى قۇسۇر ئىزدىگەنلىك، قۇسۇر ئىزدىگەنسېرى ھەر تەرەپتىن سەۋەنلىك چىقىپ تۇرىدۇ، توختىماي سۆزلىگۈڭىز، كوتۇلدىغىڭىز كېلىدۇ. كوتۇلداشنىڭ ئائىلىگە ئېلىپ كېلىدىغان زىيىنى ئەيش ـ ئىشرەت، ئىسراپچىلىقتىنمۇ نەچچە ھەسسە چوڭ. بىلىشىڭىز كېرەككى، كوتۇلداشنىڭ ئاقىۋىتى ئۇنىڭ سىزنى رەت قىلىشى بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

كوتۇلداش دۇنيادىكى ئەڭ پاجىئەلىك قىيناش ئۇسۇلىنىڭ بىر خىلى بولۇپ، سىز ھەرقانچە چىرايلىق ھۆسن ـ جامالغا ئىگە بولغىنىڭىز بىلەنمۇ كوتۇلداش كىشىلىنى يۇقتۇرۇۋالسىڭىز، گەرچە قارشى تەرەپ گاس بولغان تەقدىردىمۇ، ھەرقانداق كىشى سىزدىن بىزار بولماي قالمايدۇ. ئويلاپ بېقىڭ، سىزنى بىرى باشقا ئاياللار بىلەن سېلىشتۇرسا، ئاچچىقىڭىز كېلەمدۇ ـ يوق؟ نۆۋەتتىدە باشقا ئاياللاردىن تۇرمۇشتا، خىزمەتتە، ئالاقە ۋە تۇرلۇك ئىشلاردا كېيىن تۇرغىنىڭىزنى ئويلىغىنىڭىزدا ئۆزىڭىزگە نىسبەتەن قانداق ئويلاردا بولىسىز؟ كېيىن تۇرۇشنىڭ مەنبەسىنى ئېرىڭىزدىكى بەزى ئىللەتلەردىن ئايرىپ قارىيالامسىز ـ يوق؟ كۇننىڭ تۇنى، گۈلنىڭ تىكىنى بولغىنىدەك، مۇۋاپىقىيەتنىڭ مەغلۇبىيىتى بولىدۇ. مەيلى مۇۋاپىقىيەت قازانغۇچى بولۇڭ، مەيلى مەغلۇپ بولغۇچى بولۇڭ، ھامان سىزنىڭ كەينىڭىزدە يەنە بىرىنىڭ بولۇشى تۇرغانلا گەپ. بىر ئەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق.

نۇرغۇن ئاياللار كوتۇلداش ئارقىلىق ئېرىنى ئۆزگەرتمەكچى بولىدۇ، ئەمما بۇ خىل ئۇسۇل ئەلمىساقتىن تارتىپ ھازىرغىچە قەتئىي ئۇنۇم بەرگەن ئەمەس. ئادەمگەرچىلىك نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ، بىر ئادەمدىن قۇسۇر ئىزدەپ ئۇنى كەمسىتىش ئىنسان ئەخلاقىغا زىت.

«كۇنگە تۇن ھەمراھ» بولغىنىدەك، كىشىلىك ھاياتتىمۇ «يۇرۇقلۇقتا قاراڭغۇلۇق» ھەمراھتۇر. سىزنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭىزنىڭ كۆڭلىڭىزدىكىدەك ئوڭۇشلۇق بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس، سىز ئاشۇ پەيتلەردە ئۆزىڭىزگە تەسەللى بېرىپ، ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىشنى ئۆگىنىۋېلىڭ، ئېرىڭىزنى ۋە ئۆزىڭىزنى دائىم ئىلھاملاندۇرۇپ، مەلۇم نىشان بويىچە ئېرىڭىزگە يېتەكچىلىك قىلىڭ، ئېرىڭىزنىڭ ھەربىر ئىشىدا مېنىڭمۇ مەسئۇلىيىتىم بار، دەپ قارايدىغان مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى يېتىلدۇرۇڭ. ياخشى كىشىلەر بىلەن دوستلىشىپ

ئۆزىگىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈڭ، ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىپ ئۆز قابىلىيىتىڭىزنى جارى قىلدۇرۇڭ، ھەرقانداق ئىشتا ئېرىشىڭىز بىلەن ئوبدان مەسلىھەتلىشىڭ. ئېرىشكىزنى مۇنەۋۋەر ئەرلەر بىلەن كۆپرەك ئۇچراشتۇرۇڭ، ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى بايقاشقا ماھىر بولۇڭ. ئېرىشكىزنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ئۆزىگە سۆزلەپ، كۆپرەك مەدەت بېرىڭ. ئېرىشكىزنى قەلبىڭىزدىكى ئەڭ بۇيۇك ئىنسان دەپ بىلىڭ، ھۆرمەتلەڭ. شۇنداق قىلغاندىلا ئېرىشكىزنىڭ سىزگە كۆيۈنۈشىنى، سىز ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ ئىشلارنى قىلىپ بېرىشىنى، سىزگە كۆڭۈل بۆلۈشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىگىز كۆزلىگەن مەقسەتكە يېتەلەيسىز.

ئېرىكىزگە ئازادە مۇھىت يارىتىپ بېرىپ، ئائىلە ئىللىقلىقىنى ھېس قىلدۇرۇڭ

ئائىلىدىكى ئازادىچىلىك تۇرمۇشتا بەختلىك بولۇشنىڭ ئاچقۇچىدۇر. چۈنكى ئىنسان تۇرمۇشنىڭ نۇرغۇن قىسمەتلىرى ئائىلىگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ئائىلە ــ نىكاھنى مۇستەھكەملەشنىڭ بۆشۈكى. تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھەرقانداق بىر مەۋجۇداتنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق ماكانى، ئۆزىگە ئارامبەخش ھېس قىلدۇرىدىغان تۇرالغۇسى، ئورنى بولىدۇ، بۇمۇ بىر ئائىلىدۇر.

ئامېرىكىلىق يازغۇچى جونسۇن. براندنىڭ «ئوغلۇمغا قالدۇرۇلغان 66 نەسىھەت» دېگەن كىتابىدا مۇنۇلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان: «مۇھەببەتكە ئېرىشىشنىڭ ئەڭ تېز ئۇسۇلى بەخش ئېتىش، مۇھەببەتنى يوقىتىشنىڭ ئەڭ تېز ئۇسۇلى تەڭگە پۇلغا مۇئامىلە قىلغاندەك يانچۇق ئىچىدە چىڭ ساقلاش، مۇھەببەتنى داۋاملاشتۇرۇشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى ئۇنىڭغا ئەركىنلىك بېرىش.»

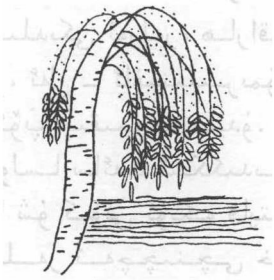
ئۆي ئىسلاشسا ئاقارتىشقا، رەتسىز بولسا رەتلەشكە بولىدۇ، كىيىم كىرلەشسە يۇساق بولىدۇ، ئۆي جاھازلىرى كونىرسا، بۇزۇلسا، يېڭىسىغا ئالماشتۇرساق بولىدۇ. بىراق « چىنە سۇنسا قاداق تۇتمىغان»دەك، ئەر كىشى بۇزۇلسا ئوڭشىماق تەس. ئەر ئائىلىدە ئۆزىنى ئازادە ھېس قىلالمىسا، ئائىلە ئىللىقلىقىدىن يېرەرلىك بەھرىمەن بولالمىسا، ئاسانلا تۇيۇق يولغا كىرىپ قالىدۇ

كونىلاردا: «ئۆينى پاكىز تۇتۇش كېرەك، ئۆي پاكىز بولسا،

پەرىشتە كىرىدۇ، ئۆيگە بەرىكەت ياغىدۇ» دەيدىغان گەپ بار. ھەقىقەتەن پاكىزلىق ئائىلىنىڭ ئازادىچىلىكى. ئۇ ئادەمگە ھۇزۇر، ئارامبەخش ئېتىدۇ. ئەرلەرمۇ ئايالىرىنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. بىراق تۇرمۇشمىزدىكى ھەددىدىن زىيادە پاكىزلىقنى قوغلىشىپ ئائىلىدە ئەرلەرگە زىيادە تەلەپلەرنى قويۇپ، ئۇلارنىڭ تاماكا چېكىش، كىتاب ـ ماتېرىياللارنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن خالىغان جايغا قويۇپ قويۇش، ئائىلىدە خالىغان ئورۇندا سۇنايلىنىپ يېتىشتەك ئىختىيارىي پائالىيەتلىرىگە قويۇلمىغان چەكنىڭ يۇقىرى بولۇپ كېتىشىمۇ ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەس. ئۆز ئائىلىسىدە ئۆزىنىڭ خاھىشى بويىچە ھەرىكەت قىلالمىغان ئەر ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكىنى نەدىن، كىمدىن ئىزدەيدۇ؟ بىر قىسىم ئايالار ئەرلىرىنىڭ پائالىيىتىنى خىزمەت، ئائىلە بىلەنلا چەكلەشنى ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى، دەپ قارىسا كېرەك، ئەرلەرنىڭ سىرتلاردا دوستلىرى بىلەن ئازدۇر ـ كۆپتۇر مۇڭدىشىشنى چەكلەيدۇ، ئويلاپ بېقىڭ، ئۇنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرى سىز بىلەنلا، سىز ۋە ئائىلىڭىز بىلەنلا چەكلىنىشى كېرەكمۇ؟ بەلكىم سىزنىڭ ئېرىڭىزگە بۇنداق قاتتىق تەلەپنى قويۇشىڭىز، تۇرمۇشىڭىزنىڭ تېخىمۇ رىتىملىق ئۆتۈشى، مۇھەببەت گۈللىرىڭىزنىڭ ۋاقىتسىز توزۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك. بىراق شۇنىمۇ ئويلاپ يېتىڭكى، گۈلگە يازدىمۇ ئۇششۇك چۈشىدۇ، ئۇششۇكتىن مۇداپىئەلىنىش شۇ گۈلنىڭ سوغۇقتا بەرداشلىق بېرىش قۇۋۋىتىگە باغلىق. گەپنىڭ ھەممىسى ئېرىڭىزدە، شۇنداقلا ئۆزىڭىزدە. شۇڭا ئېرىڭىزگە ھەر ۋاقىت ئىللىق ئائىلە مۇھىتى يارىتىپ، ئېرىڭىزنى ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆيگە قايتىپ كېلىدىغان، ھەرقانداق دەردى ۋە خۇشاللىقى بولسا سىزگە ئەركىن ـ ئازادە ئېيتالايدىغان، ئائىلە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئازادە، ئەڭ كۆڭۈللۈك، مۇقەددەس ھېسابلىنىدىغان ياخشى مۇھىت ۋە

ياخشى كەيپىياتنى ھازىرلاپ بېرىڭ. شۇنداق قىلالىسىڭىزلا ئېرىڭىزدىن ئەنسىرەپ، ئارتۇقچە ئىشلار بىلەن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشىڭىزنىڭ، ئېرىڭىزنى ئۆزگەرتىش ئۈستىدە باش قاتۇرۇشىڭىزنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى قالمايدۇ.

شۇنىمۇ ئەسكەرتىش زۆرۈركى، «ئىنسانىنىڭ تۇرمۇشىدا يول بېرىش بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىشنىڭ ئارىلىقىدا بىر بوشلۇق بار» بۇنى سىناپ كۆرگىنىڭىزنىڭ زىيىنى يوق.

ئېرىكلىرىگە ماسلىشىڭ، ئىشەنچىگە ئېرىشىشكە تىرىشىڭ

خىزمەتداشلار يېغىلىشىدا بىر ئايال خىزمەتدىشىمىڭ دېگەن مۇنداق بىر سۆزى ھازىرمۇ ئېسىمدە: «جاھاندىكى ئەرلەرنى ئۇچ خىلغا ئايرىشقا بولىدىكەن. بىرىنچى خىلدىكى ئەرلەر، ھاراق ئىچمەيدۇ، سىرتلارغىمۇ چىقمايدۇ، باشقىلار بىلەنمۇ ئارىلاشمايدۇ، ھە دېسە ئائىلىدە ئۆزى بىلەنلا بولىدۇ؛ ئىككىنچى خىلدىكى ئەرلەر سىرتلارغا چىقىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇنىڭ دوستلىرىمۇ كۆپ بولۇپ، دائىم سىرتلاردا دوستلىرى بىلەن يا ھاراق ئىچىدۇ، يا قارت، شاھمات ئويناىدۇ. سىرتلارغا چىققان تەقدىردە، ئۆيگە سائەت 10 ~ 12 لەر ئارىلىقىدا قايتىپ كېلىدۇ؛ ئۈچىنچى خىلدىكى ئەرلەر، ھاراقمۇ ئىچمەيدۇ، قارت، شاھماتمۇ ئوينىمايدۇ، ئەل ـ ئاغىنىلىرىمۇ ئانچە كۆپ ئەمەس، سىرتلارغىمۇ ئانچە كۆپ چىقىپ كەتمەيدۇ. ناۋادا سىرتقا چىقىپ قالسا، ئۆيگە بىر بولسا سائەت ئىككىدىن ئاشقاندا قايتىپ كېلىدۇ، بىر بولسا شۇ كۈنى ئۆيگە قايتىپ كەلمەيدۇ. دەپ بېقىڭلارچۇ، سىلەر نەچچىنچى خىلدىكى ئەرلەرنى ياقتۇرىسىلەر؟» شۇ چاغدا، ئۆي ئىچى تىمتاسلىقتا چۆمۈلۈپ، ھەممەيلەن بىر ـ بىرىگە قاراپ قېلىشقاندى.

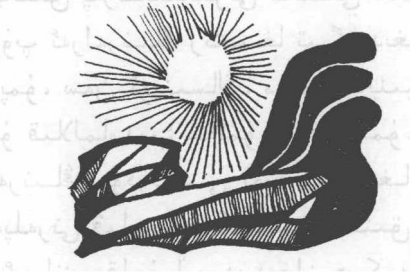
بۇ سوئالنى ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭمۇ ئويلىنىپ كۆرۈشىگە ئەرزىيدۇ، ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل ئادەمنى تاپقىلى بولمايدىغانلىقىدەك ھەقىقەت ئالدىدا، سىز يۇقىرىقى ئۈچ خىل ئەردىن قانچىنچى خىلدىكى ئەرلەرنى ياقتۇرۇشىڭىز مۇمكىن؟ ھېچقايسىسىنى ياقتۇرماسلىقىڭىز ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. مەيلى

قانداق ئەھۋال بولسۇن، بۇنىڭدا ئېرىڭىزنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماسلىقىڭىز لازىم. بىرلا يول: ئېرىڭىزگە ماسلىشىڭ، ئىشەنچسىگە ئېرىشىڭ.

ئېرىڭىزنىڭ دىتىڭىزغا سىغمىغان سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى مۇلايىملىق بىلەن سىلىق رەت قىلىڭ ھەمدە ئۇنىڭغا ياخشى تەكلىپىڭىزنى بېرىڭ؛ ئۇ ئىشنى ياخشى قىلالمىسا سىز ئۇنىڭغا ئۇلگە بولۇپ، ئۆزىڭىز ياخشى قىلىپ كۆرسىتىڭ ياكى بىرلىكتە قىلىشقا دەۋەت قىلىڭ؛ ئېرىڭىزگە يۇمۇرىستىك تۇيغۇ بېرىشكە سەل قارىماڭ؛ ئېرىڭىزنىڭ قىزىقىشىغا ھەمدەم بولۇپ قىزىقىشىدىن تەڭ بەھرىمەن بولۇڭ؛ ئېرىڭىز ئۆزىنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا تۆتۈش قىلغاندا سىزمۇ بىرەر ئىشقا تۆتۈش قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەڭ؛ ئېرىڭىزنىڭ بەك ئالدىغىمۇ ئۆتۈۋالماڭ، بەك ئارقىسىدىمۇ قالماڭ؛ پەرۋاسىز ۋە بىغەم بولماڭ؛ ئېرىڭىزنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىڭ؛ ئېرىڭىزگە ئورۇنسىز، ئارتۇق تېلېفون قىلماڭ؛ ئۆزىڭىزنىڭ ئاياللىق پەزىلىتىڭىزنى قەتئىي ساقلاڭ؛ ئېرىڭىز بىلەن تەڭ تۇرۇپ ئەرلەرنىڭ زىتىغا تېگىدىغان بولمىغۇر گەپلەرنى، بولۇپمۇ، سەن ئويىنىساڭ، مەنمۇ ئويىنىيالمامدىم، سەن قىلغاننى، مەنمۇ قىلالمامدىم؛ سەنمۇ ئەركىشىمۇ، خېتىمنى بەر، دېگەندەك ئەرلەرنىڭ جۇدۇنىنى ئۆرلىتىدىغان، گۇمانىنى قوزغايدىغان گەپلەرنى قىلىپ سېلىشتىن قاتتىق پەخەس بولۇڭ. بىزدە «گۇمان ئىمانىنى قاچۇرار» دەيدىغان ھېكمەتلىك گەپ بار، ئائىلە ئۇچۇن بىر ـ بىرىگە بولغان ئىشەنچ ئەڭ مۇھىم، شۇڭا سىز ئۆزىڭىزنىڭ ئەمەلىي سۆز ـ ھەرىكىتى ئارقىلىق ئېرىڭىزنىڭ سىزگە بولغان يۈكسەك ئىشەنچىنى مەڭگۇ ساقلاپ قېلىڭ. شۇنداق قىلغاندىلا ھەرقانداق خاتالىقلار ئالدىدا بېشىڭىزنى ئېگىز كۆتۈرەلەيسىز ھەمدە ئېرىڭىز ۋە باشقىلارنىڭ ئەپۇ قىلىشىغا ئېرىشەلەيسىز.

تۇرمۇشىمىزدا ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋەتكە دائىر ماقال - تەمسىللەر، ئېتىوت، ھېكايە، مەسەل، چۆچەك، داستان، رومانلارمۇ كۆپ. ئەر - ئاياللارنىڭ بۇلاردىن تەربىيە، ئىبرەت ئېلىپ، ئۆزىنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇشى، ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىشى تولىمۇ زۆرۈر.

«توي قىلغۇچە ئىككى كۆزۈڭنى يوغان ئاچ، تويدىن كېيىن بىر كۆزۈڭنى قىسىۋال» دېگەن سۆزنى ھەمىشە ئەستىن چىقىرىپ قويمايلى.

ئاياللار نىداسى، ئەرلەر جۇلاسى

ئەر ۋە ئايال ـــ خۇددى ئىككى مۇلايىم ئاۋازكى، ئىنسان قەلبىدىكى تارلار ئۇلارسىز ھەقىقىي ۋە تولۇق ئاھاڭ چىقىرالمايدۇ.

ـــ ژ. مادزىنى

ئائىلە ئايال ئۇچۇن ئۇنىڭ ئىلكىدىكى باغۇ بوستاندۇر. ئايال ئۆز ئائىلىسىدە ئۆز ئېرىنىڭ يېڭى ھەيكىلىنى تاراشلايدۇ ۋە ئىزگۇ ئارزۇلىرى ئارقىلىق تەڭرىدىن ئۇنىڭغا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيدۇ، ئەينەكىكە قارايدۇ، تاكى ئۇ قېرىپ موماي بولۇپ كەتكەندىمۇ ئۇنىڭ ئېرى ئۇنىڭ گۈزەللىكىكە تەلپۈنۇشىگە ئىلھامچى سېيما بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. ئەركەك ـــ ئايال جىسمىدىكى ئىككىنچى جان، ھەتتا ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىشقا ئېلىپ بېرىش دەرىجىسىدىكى جاندۇر. ئۇ قان ۋە تومۇردىلا ئەمەس، بەلكى پىكىر ـ خىيال، تەلپۈنۈش ۋە تەلمۇرۈش، ئاڭلاش ۋە نەزەر سېلىش، خۇشاللىق ياكى شادلىقتا ھەربىرىكەتلىنىپ تۇرىدىغان جاندۇر، دېگەنىدى پروفېسسور ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەدئىمىن.

ئايال ـــ بۇيۇك سۆز، ئۇنىڭغا قىزلىق پاكلىقى، دوستقا خاس پىدائىيلىق، ئانا جاسارىتى مۇجەسسەملەنگەن.

ئاياللار ئازادلىق ھەربىكىتىنىڭ تۇرتكىسىدە، ئاياللار جەمئىيەتنىڭ قانۇن ـ تۈزۈم ۋە تۈزۈلمە جەھەتتىكى قوللىشىغا ئېرىشىپ، نىكاھ، ئائىلە، خىزمەت، دىپلوماتىيە ۋە باشقا ھەر تۈرلۈك كەسىپ، ساھەلەردىكى ئورنى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ،

جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا تېگىشلىك ئورۇنغا ئىگە بولىدى. ئەر - ئايال باراۋەرلىكى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

ئىلگىرى پەقەت، ئائىلە ئىشلىرىنى قىلىش، بالىلارنى بېقىش، تەربىيىلەش قاتارلىق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ئاياللار ئەمدىلىكتە ئائىلە ئىشلىرىدىن باشقا ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللاندى.

ئاياللارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىش نىسبىتىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ كۈن ئۆتكۈزۈش كويىدا، كۈن بويى ئۆيەر - بۈيەرلەرنى تىمىسقىلاپ يۈرىدىغان، مەيخورلۇق، چېكەرمەنلىكنى ئۆزىگە دوست قىلغان، ئائىلە خوجايىنلىقى مەسئۇلىيىتىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان لايغەزەل ئەرلەرنىڭ نىسبىتىمۇ مۇناسىپ ھالدا ئۆرلەشكە باشلىدى. بۇ ھال ئاياللارنىڭ يۈكىنى يەنە بىر ھەسسە ئېغىرلىتىپ، ئۇلارنى تۈگىمەس ئائىلە ئىشلىرىغا بەند قىلىپ قويدى.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خىزمەت ۋە ئائىلە مۇناسىۋىتىنى ياخشى ماسلاشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ سەمىمىيلىكى، ئىشچانلىقى، مېھرىبانلىقى، زېرەكلىكىدىن ئەپچىل پايدىلىنىپ ئەر - ئايالنىڭ باراۋەرلىك مەسلىسىنى ياخشى ھەل قىلغان بولسىمۇ، يەنە بىر قىسىملىرى ئۇنداق قىلالمىدى. بولۇپمۇ جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم كونا ئەقىدىنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلالمىغان، ئەرلىك غۇرۇرىدىن سۆز ئاچسا ئالەمنى مالەم قىلمۇېتىدىغان، تالادا قىزلارنى، ئايال زاتىنى كۆرسە ئەس - ھوشىنى يوقىتىدىغان، ئۆيىدە پادىشاھلاردەك سۇر - ھەيۋە بىلەن ئايالىنى خورلايدىغان، ئاغزىدا ۋاپادارلىق، ۋىجدان - غۇرۇرنى، كۆيۈمچانلىقنى چۈشۈرمەيدىغان، ئەمەلىيەتتە ئايالىنىڭ، بالىلىرىنىڭ نېمە بولۇپ كېتىشى بىلەن كارى بولمايدىغان، قۇرۇق سۆلەت، لايغەزەل ئەرلەرنىڭ كاساپىتىدىن بىر قىسىم ئاياللار ئائىلىسىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ بالىلىرىنى يېتىم قالدۇرۇشقا، ھەتتا ئۆز

هاياتىدىن مەھرۇم بولۇشقا دۇچار بولدى.

ئاياللار يۇكىنىڭ ئارتىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئەر - ئاياللار باراۋەرلىكىدىن، جەمئىيەتتىن ياكى ئاياللارنىڭ ئۆزىدىن ئىزدەش كېرەكمۇ؟

ئەر - ئاياللار باراۋەرلىكى ئېكسپىلاتاتسىيىدىن، زۇلۇمدىن، ئېزىلىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئاياللارغا يورۇقلۇق ئاتا قىلدى. ئاياللىرىمىز يېڭى مۇھىتقا، تۇزۇلمىگە، قانۇنىي ئاساسقا ئىگە بولدى. ئۇلارنىڭ تەربىيىلىنىش، خىزمەت، ئائىلە ۋە جەمئىيەتتىكى ئورنى قانۇنىي كاپالەت بىلەن تەمىن ئېتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىش نىسبىتى ئاشۇرۇلدى. ئۇلار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە ئۆز رولىنى ياخشى جارى قىلدۇرۇپ ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئۈچۈن تېگىشلىك تۆھپىلەرنى ياراتتى.

ئاياللار ئورنىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن يېرىم دۇنيالىقنى ھەقىقىي نامايان قىلدى. بىراق شۇنى تەكىتلەش زۆرۈركى، بىر قىسىم كىشىلەر ئەر - ئاياللار باراۋەرلىكىنى جىسمانىي ۋە ئەقلىي ئەمگەكتىكى باراۋەرلىكتىن ئىزدىدىمۇ ياكى قايسىبىر يازغۇچىنىڭ : «ئەر بولماق ئايال بولماقتىن تەس. ئەرلەر نۇرغۇن ئىشلار ئۈچۈن چوقۇم تەۋەككۈلچىلىك قىلىشى، ئىزدىنىشى، رىقابەتلىشىشى، مۇۋەپپەقىيەت يوللىرىنى ئىزدىشى كېرەك» دەپ ئېيتقىنىنى ئەكسىچە چۈشىنىپ ئەر بولۇشنى خوتۇنىنى باشقۇرۇپ، ئۇلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتىن، ئۇلارنى ئېزىپ، قۇل ئورنىدا كۆرۈشتىن ئىزدىدىمۇ، ئاياللارغا توغرا مۇئامىلە قىلمىدى. ئىشقىلىپ، بەزىلەر يەنىلا ئاياللارنىڭ قانۇن دائىرىسى ئىچىدىكى پائالىيەتلىرىگە تولا چەك قويۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن قۇسۇر ئىزدەپلا كەلدى. ئۇلارنى كەمسىتىش خاھىشى بىر دەقىقىمۇ توختاپ قالمىدى. جىسمانىي ۋە ئەقلىي ئەمگەكتە ئۇلار بىلەن بەسلىشىپلا كەلدىيۇ، ئۇلارنىڭ ۋاقتى بىلەن ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرمىدى. ئۇنىڭ

ئۆگىنىشكە سەرپ قىلغان بوش ۋاقتى قانچىلىك ؟ مېنىڭ قانچىلىك ؟ بىر كۈندە سىرتتا ۋە ئائىلىدە بولۇپ جەمئىي ئىشلىگەن ۋاقتى قانچىلىك؟ مېنىڭ قانچىلىك؟ دېگەندەك ۋاقىت جەھەتتىكى ئىشلار بىلەن ھېسابلىشىپ، بىر ئېغىز لىللا گەپ بىلەن توغرا يەكۈن چىقىرىپ باقمىدى. ئائىلە ئىشلىرىغا يارەملەشمىدى ئەمەس، يارەملەشتى. ئەمما، يارەملەشكەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ قولىغا سۇ قۇيغانچىلىك ھاردۇقىغا دال بولالمىدى.

بالا يىغلىسىمۇ «ئانا» دەپ يىغلىدى، ئىش بۇزۇلسىمۇ «ئانا»غا دوق قىلىندى، ئائىلە رەتسىز، پاسكىنا بولسىمۇ، بالا ياخشى تەربىيىلەنمىسىمۇ، ئاتا بولغۇچى يولدىن ئازسىمۇ يەنىلا شۇ «ئانا»غا ئاھانەت ئوقۇلدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇلارنىڭ جاپاسىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمىدىمۇ ياكى ئېتىراپ قىلسىمۇ، چىن قەلبىدىن قايىل بولمىدىمۇ ۋە ياكى ئۇلارنىڭ ئاشۇ ئاجىز جىسمىدىن قانچىلىك يامانلىق كېلەتتى، دەپ سەل قاراپ قالدىمۇ، يەنىلا ئۆز سەنمىگە دەسسەپ يۈرۈۋەردى. ئاخىر مۇنداق ئەرلەر نېمىلەرگە ئېرىشىپ، نېمىلەرنى يوقاتتى؟

ئاياللىرىمىز كۈندۈزى بىز بىلەن تەڭ تۇرلۇك ـ تۇمەن ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللانغاندىن باشقا، كەچتە ئائىلىدىكى ئايىغى ئۇزۇلمەس ئىشلار بىلەن بەند بولۇپ، ھېرىپ ـ چارچىغان مىنۇتلاردا بىز نەلەردە بولدۇق ؟ ئەھمىيىتىنى ئۆزىمىزمۇ، ئۆزگىمۇ ئانچە بىلىپ كەتمەيدىغان ئاشۇ تۇرلۇك توي ـ تۆكۈن، قاتار چاي، كۇتۇۋېلىش، ئۇزىتىش دېگەندەك تۇگىمەس ئولتۇرۇشلارنىڭ شاھىتى بولۇپ كۈنمىزنى سىرتلارغا ئاتاپ نېمىلەرگە ئېرىشتۇق ؟

ئەمەلىيەتتە، ئېرىشكىنىمىزدىن يوقاتقىنىمىز كۆپرەك بولدى. بىز سىرتلاردا يۈرۈپ، ئۆزىمىزدىكى ئىرادە، ئېتىقادنى يوقاتتۇق، بىزنىڭ ئىزدىنىش، ئۆگىنىش، ئالغا ئىنتىلىش روھىمىز سۇسلاشتى، يېڭىلىق يارىتىشقا ئىنتىلىشتەك

جاسارەتتىن مەھرۇم قالدۇق. ئالغا ئىنتىلمەيدىغان، ياخشى ئىشلارغا قولىمىز بارمايدىغان، نەدە يامانلىق، نەدە پاسىقلىق بولسا شۇ يەرلەردە سۆرىلىپ يۈرىدىغانلىرىمىز كۆپىيىپ كەتتى.

كۆپىنچىلىرىمىز «ئەر دېگەن ئۆيىنىڭ تۈۋرۈكى» دېگەننى ئۆز - ئۆزىمىزگە دېيىلىگەن بىلەن، ئائىلىمىزدە بالىلارنىڭ ئالدىدا مەزمۇت هالدا، يۇقىرى ئاۋازدا دېيەلمەيدىغان بىچارە هالغا چۈشۈپ قالدۇق. نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟ ئەمەلىيەتتە، تۈۋرۈك ئەمەس، يان ياغاچقا تۈشلۈق رولىمىزنى جارى قىلدۇرالماي ئاياللىرىمىزنىڭ قولىغا قاراپ كۈن ئۆتكۈزگەچكە شۇنداق بولدى.

ئاياللار هەقىقەتەن هالسىرىدى. تېببىي ئىلىمدا ئەسلىدىنلا ئېممۇنىتېت كۈچى ۋە جىسمانىي قۇۋۋىتى ئەرلەردىن ئاجىز دەپ قارىلىۋاتقان ئاياللار هازىرقى دەۋردىكى تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئىنتايىن تېز رىتىمى بىلەن ماس قەدەمدە مېڭىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىدى. ئۇلار ئاشۇ ئېغىر جىسمانىي ۋە ئەقلىي ئەمگەك تۈپەيلى، ئېنېرگىيە كەمچىل بولۇش كېسىلىگە گىرىپتار بولدى. ئۇلارنى ساغلام بولسۇن، كېسەلدىن يىراق تۇرسۇن دېسەك، بىز ئەرلەر «مەن ئائىلىنىڭ خوجايىنى» دېگەن مەسئۇلىيىتىنى تولۇق تونۇپ، ئائىلە مەسئۇلىيىتىنى تولۇق زىممىمىزگە ئېلىپ، زېھنىمىزنى سىرتلاردىكى تۈرلۈك ئولتۇرۇشلارغا ئەمەس، ئائىلىگە مەركەزلەشتۈرۈپ، ئائىلىگە مەسئۇل بولۇپ، پەرزەنتلەر ئالدىدا ئۆز بۇرچىمىزنى تولۇق ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

بەزى ئەرلىرىمىز «ئانىلار ئۇلۇغ» سۆزىگە هەسەت قىلىدىمۇ، سىلەر ئۇلۇغ بولغاندىكىن هەممىنى ئۆزۈڭلار قىلىۋېرىڭلار دېگەندەك ياكى ئۆزلىرىنىڭ ئەرلىك سالاپىتىنى ساقلاشنىڭ چارىسىنى ئىزدەۋاتقاندەك، هېلى ئۇيان، هېلى بۇيان قاتراپ، هە دېسە سىرتقا چىقىۋېلىپ كۈننى بىكارچىلىق، قارت، شاهمات، ماجاڭ ئويناش، ئىچىش، چېكىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن

ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلىنىپ قالدى. تۇرمۇشىمىزدىكى بەزى ئىللەتلەرگە سەپسالساق تېخىمۇ يىرگىنىمىز. جەمئىيىتىمىزدىكى كۇنىدىن - كۇنگە ئەۋج ئېلىۋاتقان، ئەر - ئاياللارنىڭ بىر - بىرىدىن مەخپىي سورۇن قوغلىشىشى، قىز - ئوغۇللىرىمىزنىڭ تېخى تولۇقسىزنى تاماملىماي تۇرۇپ ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىشى، دوست تارتىشىپ بەزمىخانا ۋە تۇرلۇك ئەيش - ئىشرەت سورۇنلىرىدا قاتراپ يۇرۇشلىرى، ئىچىملىك، چېكىملىككە، زەھەرگە، قىمارغا بېرىلىشى كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ، ئەلۋەتتە.

كۆپىنچىلىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ تەقدىرى، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ كېلەچىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئۇشبۇ ئىللەتلەرنى تۇزىتىش ئۈستىدە كۆپ باش قاتۇرۇپ، كۆپ ئويلىنىپ، ھەر تەرەپلىمە ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، سەۋەنلىكلەرنى ئۆزىمىزدىن ئىزدەپ، ئىللەتلىرىمىزنى ئۆزگەرتىپ، پەرزەنت ئۈچۈن ئولگە بولۇشقا تىرىشقان ۋە تىرىشىۋاتقان بولساقمۇ، بىر قىسىملىرىمىز ئۇنداق قىلالمىدۇق. ئەكسىچە، سەۋەنلىك، خاتالىقنى ئاشۇ بىچارە ئاياللاردىن كۆردۇق. ئۇلارنىڭ ئائىلىگە، ئائىلە ئىشلىرىغا ئاجراتقان ۋاقتى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈنلا، بارچە سەۋەنلىكلەرنىڭ مەنبەسىنىمۇ شۇلاردىن ئىزدەشكە ئۇرۇندۇق. ھەممىنى بىراقلا شۇلارغا ئىتتىرىپ، بىر چەتتە قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇردۇق. يەنە بەزىلىرىمىز ئۈچۈن، خۇپيانە ئولتۇرۇش دەۋر ئېقىمىنىڭ ماھىيىتى بولۇپ قالغانىدەك؛ پەرزەنتلەردىكى ئەخلاقسىزلىق، قانۇنسىزلىق قىلمىشلىرى بالىلارنى تەربىيىلەشنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرى بولۇپ قالغانىدەك؛ ئاشنىدارچىلىق تۇرمۇشتىكى پەخىرلىنىدىغان تەبىئىي ئىشلاردەك؛ ئىپپەت - نومۇسنى سېتىش بىر تۇرلۇك كەسىپ، تىجارەتتەك؛ زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش بىزدىكى ئۆزىمىز بىلەن بىللە ئاپىرىدە بولغان ئادەتتەك تۇيۇلىدىغان بولۇپ قالدى.

تۇرمۇشىمىزدا، قىزى دېمەتلىك قىزلارنىڭ ئېپېتى - نومۇسىغا چېقىلغان دادىلارنىڭ مىسالىمۇ؛ ئانا ئارقىلىق دۇنياغا ئاپىرىدە بولغان تۇرۇقلۇق، ئانىلارنى ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈۋاتقان قاتىللارنىڭ مىسالىمۇ؛ سەۋەبسىزلا ئانىلارنى ۋە بالىلارنى تاشلىۋېتىپ، گۆدەك سەبىيلەرنى يار لېۋىدىن ھاياتلىق يولى ئىزدەشكە قىستاۋاتقان رەھىمسىز قەلبلەرنىڭ مىسالىمۇ؛ زەھەر چېكىش بىلەن ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكىنى يوقىتىپ، ئائىلىنى ۋە جەمئىيەتتىكى نۇرغۇنلىغان غۇبارسىز قەلبلەرنى داغلاۋاتقان ناكەسلەرنىڭ مىسالىمۇ بار.

نۆۋەتتە مەدەنىيەتنىڭ يەر شارى خاراكتېرلىك تەسىر كۈرسىتىشى نەتىجىسىدە، دۇنيادىكى ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتى ئۆزئارا سىڭىشۋاتىدۇ، غەيرىي مەدەنىيەت ئاممىلىرى پەيدا بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مىللىي مەدەنىيەتنىڭ خاسلىقى يوقىلىشتەك پاجىئە يۈز بېرىۋاتىدۇ. بۇ خىل مىللىي خاسلىققا تەھدىت بولۇۋاتقان خىرىس ۋە رىقابەت مىللىتىمىز مەدەنىيەت جەۋھەرلىرى ئىچىدىمۇ خېلى زور تەسىر پەيدا قىلغان بولۇپ، ئەخلاق - پەزىلەت جەھەتتىكى يىمىرىلىش دەرىجىسىنىڭ بىرقەدەر ئېغىرلىقى ئۆزىنى مۇشۇ مىللەت، مۇشۇ قوۋمنىڭ بىر ئەزاسى ھېسابلىنىغان ھەرقانداق بىر كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالماي قالمايدۇ.

«جاپانىڭ تېگى راھەت» بولغىنىدەك « سەۋەنلىكىنىڭ مەنزىلى نەتىجە» بولۇش ئىنسان ئەقلى سىغدۇرالايدىغان بىر ھەقىقەت ئىدى. بىراق شۇنى ئەسكەرتىش زۆرۈركى، بىزدە كۆپىنچە كىشىلەردە بۇ خىل ئاڭ سۇسلىشىپ، مەنسۇبىيىتىمىز زەئىپلىشىپ، جىسمى بار، روھى يوقلۇق گىردابىغا يېقىنلاشتى. ئارىمىزدا كۆزى ئوچۇق كورلار، پۈت - قولى ساق چولاق توكۇرلار، تىلى ساق، سۆزى راۋان گاچىلار، قۇلىقى، ئاڭلاش سېزىمى ساق گاسلار كۆندىن - كۈنگە كۆپىيىشكە باشلىدى. بىر - بىرىمىزدىكى سەۋەنلىكلەرنى ئۆزئارا كۆرسىتىپ

بىرىدىغان ئىشلار بىزدىن ئاللىبۇرۇن ياتلىشىپ، ئۆزىمىزدىن سەۋەنلىكلەرنى ئىزدەشكە جۇرئەت قىلالمايدىغان ياكى ئىزدەشنى خالىمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدۇق.

كوچا ـ كويلاردا تاپتىن چىققان ھەربكەت ـ قىلىقلارنى قىلغانلارنى ئوتتۇرىغا چىقىپ توسۇمايدىغان، كىچىكلەر چوڭلاردىن ھېيىقمايدىغان، قىزلار ئوغۇللاردىن تەپ تارتمايدىغان، ئەيمەنمەيدىغان بولۇپ كەتتى. بۇنىڭدا، ئاتا ـ ئانا تەربىيىسىنىڭ قانچىلىك بولغانلىقى بىلىنىپلا تۇرىدۇ.

بىز ھە دېسە ئاياللاردىن ئاغرىنىپلا يۈردۇق، ئۇلاردىن قۇسۇر ئىزدىمىگىمىز شۇنداق ئاسان بولۇپ كەتتىكى، ھەتتا ئۇخلاپ چۈشمىزدىن چۆچۈپ كەتسەكمۇ، ئورۇن راسلاپ بەرگەن ئاياللىرىمىزنىڭ ياستۇقنى ئېگىز ياكى پەس قويۇپ بەرگەنلىكىنى سەۋەب قىلىپ ئەيىبلىدۇق. سىرتلارغا چىقىپ ئۆيگە قايتماي، چاتاق تېرىپ قويساقمۇ ئاياللارنىڭ كۆيۈنۈشى يېتەرلىك بولمىغاچقا، ئائىلىدىن كۆڭلىمىز سوۋۇپ شۇنداق بولغان، دەپ ئەيىبلىدۇق. بالىلار ئاغرىپ قالسىمۇ، مەكتەپتە ياخشى ئوقۇمىسىمۇ، بىرەر ئىشىمىز كۆڭلىمىزدىكىدەك بولمىسىمۇ ئاغرىنىپ، ئاياللار بۇ دونياغا جاپا، ئازاب تارتىشقا تۆرەلگەندەك، خۇددى ئەرلەر ئۇچۇنلا يارىلىپ قالغاندەك، بىزدىن ئايرىلىپ قالسا ھايات كەچۈرەلمەيدىغاندەك مۇئامىلە قىلىپ كەلدۇق. بەزىبىر ئەرلەرنىڭ مۇشۇنداق تەكەببۇرلۇق، مەنمەنچىلىك خاھىشىنىڭ كۇچلۇكلۇكىدىن، بىر قىسىم ئاياللىرىمىز بىزدىن يىراقلاپ، « يېتىمسىراپ قالغان قوزىدەك» ھەر تەرەپكە چېچىلىپ، پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە ئۆزىنى ئېچىرقاپ يۈرۈۋاتقان ناكەسلەرنىڭ قوينىغا ئېتىشقا مەجبۇر بولدى. بۇ يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە بولغان تەربىيىسىدىكى يېتەرسىزلىكلەرنىڭ بىر تۈرلۈك سەۋەبىدۇر.

*　　*　　*

قايسىبىر كىتابتىن «ئايالىلار ئەرلەرگە قېيىداپ، سەن قىلساڭ مەنمۇ قىلالمامدىم، سەن ئويىنىغانىنى مەن ئويىنسام بولمامدۇ دېيىشىنىڭ ئۆزى ئىماندىن ئاجرىغانلىقتۇر. ھەقىقىي ۋىجدان ئىگىسى بولغان پاك ئايال ھەرگىزمۇ بۇنداق سۆزلىمەيدۇ، ئاشۇ پەسكەشلىكنى ئېغىزغا ئالغان كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئاشۇ پەسكەشلىك ئۇچۇن مەلۇم بوشلۇق قالدۇرۇلغان بولىدۇ، ئەگەر ئېپى كەلسە بۇ بوشلۇق تولدۇرۇلۇپ كېتىشى ئېھتىمالغا يېقىن » دېگەندەك مەزمۇنلارنى كۆرگەنىدىم.

ئايالىلاردىكى روھىي بۇزۇلۇشىنى ئالدى بىلەن ئەرلەردىن ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ. چۇنكى، ئەر دېمەكلىك بىر ئائىلىنىڭ تۇۋرۇكى، ئائىلە ئەزالىرىنىڭ يۆلەنچۇكى، ھىمايىچىسى، شەپقەتچىسى دېگەنلىكتۇر. ئەر بولغۇچى ئۆز ئائىلىسىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇپ، ئايالى ۋە بالىلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، پەرزەنتلەرنى يارامليق تەربىيىلەش جەھەتتە ئايالى بىلەن بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئورتاق كۈچ چىقارمىسا، بالىلار نېمە بولماقچى ئىدى؟! ئايالىچۇ؟ قىران بىر ئەرنىڭ مېھىر - مۇھەببىتىدىن، كۆيۈنۈشىدىن، ئاسرىشىدىن، بېقىشىدىن مەھرۇم قالغان ئايال روھىي جەھەتتە ئاجىزلىشىپ باشقىلاردىن مېھىر - شەپقەت تىلەپ، ئۆزىنى باشقىلارنىڭ قوينىغا ئاتىدۇ.

بىراق، ئايالىلارغا رەزىللىكتىن باشقا تاللاش يولىمۇ كۆپقۇ ؟ بەلكىم ئۇلار ئەركەكلەردىن نەپرەتلىنىپ، ئۇلاردىن ھېساب ئېلىشىنى ئويلاپ شۇ يولغا كىرىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بۇ يول توغرا تاللاش ئەمەس. ھەرقانداق بىر كىشى ئۆز رەقىبىگە تاقابىل تۇرىمەن دەيدىكەن، ئۆزىنى نابۇت قىلىش، چۈشكۈنلىشىش بىلەن ئەمەس، قەددىنى رۇسلاپ، ئالغا قاراپ يۈكسىلىشى، ھەر جەھەتتىن رەقىبىدىن ئۈستۇن تۇرىدىغان روھ

بىلەن كۆرەش قىلىشى، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن كۆچلىنىشى كېرەك.

بىزدە «ئاياللار ئەرلەرنىڭ بىر تال قوۋۇرغىسى» دەيدىغان گەپ بار. دېمەك، ئەر بىلەن ئايال يارىلىشتىنلا بىر تەن، بىر گەۋدە. ئۇلار ھەرگىزمۇ باشقا - باشقا نەرسە ئەمەس. رەقىبمۇ ئەمەس. بىر تال قوۋۇرغىسىنى ياخشى ئاسرىيالمىغان بىر تەننى قانداقمۇ ساغلام، ياخشى تەن دېگىلى بولسۇن!

بىز ئەرلەر ئۆز ۋۇجۇدىمىزنى، تېنىمىزنى پاكلىشىمىز، مۇھىمى روھىمىزنى پاكلاپ، ئۆزىمىزنى ئوبدان تونۇپ، ئۆزىمىزنىڭ نېمە ئۈچۈن «ئەر» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىمىزنى ئەتراپلىق ئويلىنىپ كۆرۈشىمىز زۆرۈر.

* * *

دۇنيا مېھىر - مۇھەببەت بىلەن گۈزەل، مېھىر - مۇھەببەت بۇ دۇنيانىڭ گۈزەللىكىنى نامايان قىلىدىغان سېھرىي كۈچ. تەبىئەت دونياسىدىكى ھەرقانداق بىر مەۋجۇدات ئۆزىگە تەئەللۇق بولغان مېھىر - مۇھەببەتكە ئېرىشىپ، ئۇنىڭ باغرىغا قېنىپ، مېھىر - مۇھەببەتنىڭ لەززىتىدىن تولۇق بەھرە ئېلىپ تويۇنالىغاندىلا، ئاندىن تەبىئەتنىن رازى بولۇپ، تەبىئەت ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىيالايدۇ. ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەتمۇ دەل شۇنداق. بىزنىڭ تۇرمۇش قىسمەتلىرىمىزنىڭ ھەمىشىرىسى بولغان ئاياللارمۇ دەل ئاشۇنداق مېھىر - مۇھەببەتكە موھتاج. ئۇلار مېھىر - مۇھەببىتىمىزنىڭ ھارارىتىدىن بەھرە ئالالىسا ئۆز سېھرىي كۈچىنى نامايان قىلىدۇ. بىزدىكى ئىللىق چىراي، خۇشخۇي مۇئامىلە، كۆيۈنۈش، بارلىقىنى بېغىشلاش قىزغىنلىقىنىڭ تەپتىدە ئۆزىدىكى ئىللەتلەرنى تۈگىتىپ، ئۆزىنىڭ مېھرىبان، خۇش پېئىل، كۆيۈمچان، ساپدىل، ۋاپادار، ساداقەتمەنلىكىنىڭ سېھرىي كارامىتىنى نامايان قىلىپ، مىللەت، ۋەتەن ئالدىدىكى «ئانىلىق»

بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلالايدۇ، بىز ئۇچۇن ئەڭ قىممەتلىك بولغان ئاياللىق خىسلىتىنى ساقلاپ، ئۆزىنىڭ ساپ ۋىجدانى بىلەن بىزگە جاۋاب قايتۇرىدۇ.

ئاياللار كۆيۈنۈشكە موھتاج. بىزنىڭ ئاياللارغا كۆيۈنۈشمىز ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزىمىزگە، پەرزەنتىمىزگە، ئائىلىمىزگە كۆيۈنگەنلىكىمىزدۇر. ئاياللار بىزنىڭ كۆيۈنۈشمىزنى چىن قەلبىدىن ئېتىراپ قىلالىغاندىلا، ئاندىن بىزگە بىر ئۆمۈر سادىق بولۇپ، بىز ئۇچۇن بارلىقىنى ئاتاشقا بەل باغلايدۇ، ئائىلىنى ھەممىدىن مۇقەددەس بىلىپ، ئائىلە بىلەن بىر گەۋدە بولۇپ، بىز بىلەن جاپا ـ مۇشەققەتتە بىللە بولالايدۇ.

بىز يېڭى، مۇرەككەپ تارىخىي تەرەققىيات مۇھىتىدا تۇرۇۋاتقىنىمىزدا ئۆزىمىزدىكى سەۋەنلىكلەرنى سوغۇق قانلىق بىلەن تەپپەپ چىقىپ، ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، ئۆزىمىزنىڭ ئائىلە، مىللەت، ۋەتەن ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمىزنى ئوبدان تونۇپ، ئۆزىمىزدە يۇكسەك بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت ئېڭى تۇرغۇزۇپ، جاپاغا چىداپ ئىگىلىك تىكلىشىمىز، دىيانەت، سەمىمىيەت، پەزىلەت، بىلىمنى دوست تۇتۇپ، ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئىزدىنىپ يېڭىلىق يارىتىپ، ۋەتەن، خەلقنىڭ بىزدىن كۈتكەن ئۈمىدىنى ئاقلىشىمىز، ئۆز سەمىمىيىتىمىز، ۋاپادارلىقىمىز، مېھرىبانلىقىمىز بىلەن ئاياللار ۋە بالىلارغا مېھىر ـ مۇھەببەت ئاتا قىلىپ، ئۇلارغا چىن قەلبىمىزدىن ياردەم قىلىپ، ئۇلارنى تەسىرلەندۇرۇشىمىز، ئۇلارنىڭ ساغلام ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى قاندۇرۇپ، تۇرمۇشتا دادىل ياشىشىغا مەدەت بېرىشىمىز، ئۇلار بىلەن ھەمنەپەس، تەقدىرداش، قەلبداش بولۇپ، بىرلىكتە قول تۇتۇشۇپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىيات ئىشلىرى ئۇچۇن ئورتاق كۈچ چىقىرىشىمىز زۆرۈر.

نىكاھ مۇھەببەتنىڭ قەبرىسىمۇ

نىكاھ ــ بىر جۈپ ئاشقىنىڭ ۋىسالغا يېتىش ئالدىدا بىر ـ بىرىگە قىلغان ۋەدە ــ قەسىمى بولۇپ، ئۇ توي مۇراسىمى كۈنى جامائەت ئالدىدا ۋەدىلىشىش، بىلەن باشلىنىدۇ. مۇھەببەت كىشى قەلبىنى تۇتاشتۇرىدۇ. ئۇ بىر جۈپ قەلبنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ، نىكاھتىن ئىبارەت مۇھەببەت قەسرىگە سۆرەپ كىرگۈچى غايىۋى كۈچ.

ــ خاتىرەمدىن

*　　*　　*

مۇھەببەت ئىنسانغا غەيرەت ـ شىجائەت، بەخت ـ سائادەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلىدۇ. مۇھەببەتنىڭ ھارارىتى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇنىڭغا تېگىپ كەتكەن كىشى شۇ ھارارەتتە بىر قېتىم تاۋلىنىپ چىقمىغۇچە بولدى قىلمايدۇ. ئەنە شۇ ھارارەتنىڭ تەپتى ئىككى جىنسنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ، مۇھەببەت قەسرىگە سۆرەپ كىرىپ، جەمئىيەتنىڭ ھۈجەيرىسى بولغان ئائىلىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ.

ئائىلە ــ مۇھەببەتنى سىنايدىغان جەڭ مەيدانى. ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ جەڭ مەيدانىغا كىرگەن ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ چېچەنلىكى، سەممىي، باتۇر، راستچىللىقى بىلەن ھاياتلىقنىڭ ئېغىر قىينىچىلىقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، ھاياتىدا گۈزەل ئەسلىمىلەرنى قالدۇرالايدۇ، مۇڭەپپەقىيەت دەرۋازىسى ئۇلار ئۈچۈن ھەر ۋاقىت ئوچۇق

تۇرىدۇ. بەختلىك ئائىلە مۇھەببەت ئاساسى پۇختا، ئۆزئارا پىكىردە، ھېسسىياتتا، قىزىقىشتا مەلۇم دەرىجىدە بىردەكلىككە ئىگە، دۇنيا قارىشى، تۇرمۇش قارىشى ئوخشاقلىققا ئىگە بولغان ئەخلاقلىق بىر جۇپ ئەر ـ ئايالغا مەنسۇپ.

مۇھەببەتنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى تەڭداشسىز، ئۇ ئىنسان ئېڭىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى بىلەن تۇرمۇشنىڭ ھەربىر قاتلاملىرىغا چوڭقۇر سىڭىپ كىرىپ، كىشىدە ئاجايىپ جاسارەت ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت پەيدا قىلالايدۇ. ئۇنىڭ ئىنسان ئېڭىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپتىن مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە بولىدۇ. ئىجابىي تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئۇ كىشىنىڭ ھەرقانداق بىر ئىشتا نەتىجە قازىنىشىدا مەنىۋى ئۇزۇق بولىدۇ. سەلبىي تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ كەلتۈرىدىغان زىيىنى ھەرقانداق بىر كۈچىنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە چوڭ بولىدۇ. ئىنساندىكى مۇھەببەت ئاتا ـ ئانا، بىلەن پەرزەنت ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت، ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت، يۇرت، ۋەتەن مۇھەببىتى قاتارلىق بىرقانچە تۇرلۈك بولىدۇ. مەيلى قايسى تۇردىكى مۇھەببەت نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتايلى، ھەممىسلا، مۇھەببەتكە بولغان تونۇشمىزنىڭ ئىلغار ياكى پاسسىپلىق دەرىجىسى بىلەن ئىجابىي ۋە سەلبىي نۇقتىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ناۋادا، بىر كىشىدە ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت كۈچلۈك بولسا ئۇ كىشى بىر ئۆمۇر ۋەتەن ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدۇ. بارلىقىنى ۋەتەنگە ئاتايدۇ، ئۇ دۆلەت ئىچىدە بولسىمۇ ياكى دۆلەت سىرتىدا بولسىمۇ ئوخشاشلا ۋەتەن ئۈچۈن ئۆگىنىدۇ، ۋەتەن ئۈچۈن ئىشلەيدۇ، ئەكسىچە بولغاندا ۋەتەن ساتقۇچلۇق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ۋەتىنىدىن تانىدۇ.

دېمەك، تۇرمۇشتىكى ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتمۇ، دەل ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتكە ئوخشاش، مۇھەببەتنىڭ مەڭگۈلۈك جۇلالىنىشى ياكى ۋاقىتسىز خازان

بولۇشى ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدىكى ھەقىقىي مۇھەببەت تۇيۇقسىز يوقىلىپ كېتىشى ياكى ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ۋەسىلىسىدىن پەيدا بولىدىغان تەۋرىنىشكە بەرداشلىق بېرىش - بېرەلمەسلىكىگە باغلىق.

نىكاھ دەل ۋاسال ئىزدەپ چاقماققان بىر جۈپ ئوتلۇق يۈرەكنى بىر - بىرىگە يۇغۇرۇپ ھاياتلىق سەپىرىنىڭ بەيگىسىگە سالىدىغان ئۇلۇغ كۈچ. نىكاھتىن ئىبارەت ئائىلىنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى ئىجتىمائىي بىرلىك بولغاچقىلا، ئاشىق - مەشۇقلار ئۆز قەلبىنى ئىزھار قىلالايدۇ. ھاياتلىق سەپىرىدىكى مۇشكۈلاتلارنى بىرلىكتە يېڭىپ، گۈزەل كەلگۈسى ئۈچۈن ئورتاق كۈچ چىقىرىدۇ.

نىكاھ مۇھەببەتنى پەرۋىش قىلىدىغان قەسىر. بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز ئەنە شۇ قەسىردە تېخىمۇ مۇكەممەللىشىپ، تېخىمۇ تاۋلىنىپ پىشىپ يېتىلىدۇ. ئىنسانىيەت ئۇزاق زامانلار مابەينىدە، نىكاھتىن ئىبارەت قائىدە ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئائىلە ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرەلىگەن، نىكاھ بولغانلىقى ئۈچۈنلا، ئۇلار خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىپ، خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈپ، تارىخ سەھىپىسىدە ئىز قالدۇرالىغان. ناۋادا، بىراۋنى يەنە بىرىدىن چەتنىتىش رولىغا ئىگە بولغان نىكاھتىن ئىبارەت ئۇشبۇ ئەڭگۈشتەر مەۋجۇتلۇقىنى يوقاتسا، نىكاھ ئەقىدىلىرىدىكى ئەر - ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقىيات قىلمىشلارنى چەكلەش كۈچىگە ئىگە بەزى مىزانلار كىشىلەرنىڭ ئاڭ فورماتسىيە چەمبىرىكىدىن ھالقىپ، ھېچقانداق كۈچ توسۇپ قالالمايدىغان كرىزىس، يەنى نىكاھسىز بىر ئۆيگە كىرىۋېلىش، كىمنى خالىسا شۇنىڭ بىلەن كېتىپ قېلىشتەك ئىنسانغا يات قىلمىشلار ئەۋج ئېلىپ، جەمئىيەتتە ئەخلاق كرىزىسى ئەۋج ئالغان، ئىنسانلار ئۆزىنىڭ ئىپتىدائىي ھالىتىدىنمۇ نەچچە ھەسسە بەتتەر ھالىتىگە قايتقان بولاتتى. ئەنە شۇ سەۋەبتىن ئەجدادلىرىمىز ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ مەلۇم باسقۇچىغا يەتكەندە، ئادىمىيلىكنىڭ قۇت بەلگىسى، ئىنساندىكى ۋىجدان -

غۇرۇرنىڭ تۆگۈنى ۋە بەلگىسى بولغان نىكاھتىن ئىبارەت تەرتىپنى بېكىتىپ چىققان. شۇ دەۋرلەردىن تارتىپ ھازىرغىچە نىكاھ ئىنسان تۇرمۇشىدا ئۆزىنىڭ ئاجايىپ رولىنى، كۈچ - قۇدرىتىنى نامايان قىلدۇرۇپ، ئىنسانىيەت تەرەققىياتىغا بەلگىلىك تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلدى. نىكاھ بولغاچقىلا، ئىنسانلار ئائىلىسىنى بەرپا قىلالىدى.

ئەپسۇسكى، ئىنسانىيەت تەرەققىياتى ئۇچقاندەك تېزلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، نىكاھتىن ئىبارەت مۇھىم ئەڭگۈشتەردىن ۋاز كېچىۋاتقان، ئۇنىڭ بىلەن ئويىنىشىۋاتقان، نىكاھ ئىشىنى ئويۇنچۇق ئورنىدا كۆرۈپ، ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنى پەسلەشتۈرۈۋاتقانلارنىڭ ھەسسىلەپ كۆپىيىشى كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ، ئەلۋەتتە.

مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللاردىكى نىكاھ پاجىئەلىرى ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدىكى رېئال ھادىسىلەرگە ئاساسلانغاندا، «نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتىنىڭ يۇقىرى بولۇشى» نى تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە نۇقتىدىن شەرھلەشكە بولىدۇ.

1) مۇھەببەت ئاساسىنىڭ ئاجىز بولۇشى. تۇرمۇشمىزدا، بەزىلەر نىكاھتىن بۇرۇنقى ئۆزئارا چۈشىنىشكە سەل قارايدۇ. ئۇلار مۇھەببەتنى چىراي، مەرتىۋە، ئىقتىساد بىلەنلا چەكلەپ، قارشى تەرەپنىڭ پەزىلىتى، مىجەزى دېگەندەك ئىچكى ئامىللار بىلەن قىلچە ھېسابلاشمايدۇ. نەتىجىدە، تويدىن كېيىن تۇرمۇشتا ئورتاقلىق ھاسىل قىلالماي ئاجرىشىش يولىنى تاللايدۇ. شۇڭا، نىكاھتىن بۇرۇن، چوقۇم بىر مەزگىللىك مۇھەببەتلىشىش جەريانىنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈش ھەم بۇ جەريانىدا قىزىقىشى، تەپەككۇر يۆنىلىشى، جەمئىيەت قارىشى، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى دېگەندەك ئىنسانىنىڭ روھىي ماھىيىتىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان بەزى قانۇنىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىپ، ئۆزئارا ئورتاقلىقنىڭ دەرىجىسىنى ئۆلچەپ كۆرۈش، ئۆزىنى ئوبدان دەڭسەپ كۆرۈش، ئاندىن، نىكاھتىن ئىبارەت

ئۆمۈرلۈك ئىشنى بېكىتىش كېرەك.

2) ئىقتىسادىي مەسىلىنىڭ ياخشى بىر تەرەپ قىلىنماسلىقى. بازار ئىگىلىكى يولغا قويۇلغان بۈگۈنكى كۈندە، ھەممە ئادەمنىڭ ئېڭىدا، ئىقتىساد بىرىنچى ئامىل بولدى، تۇرمۇشتا ئىقتىساد بولمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتتى. تۇرمۇشتا ھەقىقەتەن ئىقتىساد بولمىسا بولمايدۇ. بىراق، ھازىرقى ئائىلە ئىقتىسادىنى باشقۇرۇشتىكى تالاش - تارتىشلارنىڭ كۆنسايىن كەسكىنلىشىشى كىشىنى چۆچۈتىدۇ. تۇرمۇش رېتىمىنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ، ئائىلىلەردە، ئايال ئېرىدىن خاتىرجەمسىزلىنىدىغان، ئېرىنى ئىقتىساد ئارقىلىق كونترول قىلىشنى ئائىلە ئىناقلىقىنىڭ ئاساسى دەپ چۈشىنىدىغان ئامۇژاپىق كەيپىياتلار ئەۋج ئالدى. قەدىمدىن ئۆزىنى ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى دەپ ھېسابلايدىغان، ئاياللارنىڭ قولىغا قاراشنى ئېغىر خورلۇق ھېس قىلىدىغان ئەرلەر ئۇچۇن، ئىقتىسادىي مەسىلىدە ئايالىنىڭ كۆرسەتمىسى ياكى نازارىتى بويىچە ياشاش تولىمۇ ھار كەلدى. مانا مۇشۇ سەۋەبلىك، ئائىلىدە خوجايىنلىق تالىشىش كۈرىشى ئەۋج ئېلىپ، ئاقىۋەتتە، ئائىلىنىڭ بۈزۇلۇشىغا سەۋەبچى بولدى. شۇڭا، ئائىلىدە ئىقتىسادىي بىرلىكنى ساقلاش، ئىقتىسادىي مەسىلىدە ئورتاقلىقنى قولغا كەلتۈرۈش، ئائىلە ئىقتىسادىنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەر ئىككىلا تەرەپ ئۇچۇق - ئاشكارا بولۇش، مەسلىھەتلىشىپ ئىش قىلىش كېرەك.

3) ھوقۇق - مەرتىۋىنىڭ ئۆزگۈشى. خىزمەت جەريانىدا، ئۇتۇق - نەتىجىسى ۋە باشقا سەۋەبلەر بىلەن ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارنىڭ ھوقۇق - مەرتىۋىگە ئېرىشىشى بولۇپ تۇرىدىغان ئىش. ئادەم بولغاتسىكەن مەيلى خىزمەت ياكى باشقا ئىشلاردا بولسۇن، ياشاش جەريانىدا مەلۇم قانۇنىيەت بويىچە تەدرىجىي مۇكەممەللىشىپ، تاكامۇللىشىپ ماڭىدۇ. بۇ تۇرمۇشمىزدىكى ئەڭ ئاددىي ئەقەللىي ساۋات. بىراق، بىر

قىسىم كىشىلەر كىچىككىنە ھوقۇق ئالدىدا خۇدىنى يوقىتىپ، خىزمەت مۇھىتىنىڭ ئالمىشىشىغا ماس ھالدا، ئائىلىسىنىمۇ يەڭگۈشلەشنى ئويلايدۇ، تۇرمۇشتىن قۇسۇر ئىزدەپ، ئائىلىسىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەبچى بولىدۇ.

بىزدە «كېيىنكى پۇشايمان ئۆزىگە دۇشمەن» دەيدىغان ھېكمەت بار. تۇرمۇشىمىزدا ھېسسىياتقا بېرىلىپ، ۋاقىتسىز كەلگەن ئازغىنە ئامەتتىن كۆرەڭلەپ، خۇدىنى يوقىتىپ قويۇۋاتقانلار، كېيىن قىلمىشىغا قاتتىق ئۆكۈنۈپ، بىر ئۆمۈر پۇشايمانىدا ياشاپ، ھەسرەت بىلەن ئالەمدىن ئۆتۈپ كەتكەنلەر ئاز ئەمەس.

«ھوقۇق دېگەن باشتىكى دوپپىغا ئوخشايدۇ» دېگەن سۆز ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش تەجرىبىلىرىمىزدىن يەكۈنلەنگەن. بۇ، ھوقۇقنىڭ باشقىلاردىن سېتىۋالىدىغان ياكى سېتىۋەتكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەسلىكى، ئۇ خۇددى باشتىكى دوپپىغا ئوخشاش، سىزگە مەنسۇپ بولسا، سىزنىڭ نامىڭىز بىلەن چاقىرىلىدىغان، سىزگە مەنسۇپ بولمىسا، باشقىلارنىڭ نامىغا قوشۇلىدىغان، ھۆكۈمەت، خەلق رايى ئارقىلىق بەلگىلىنىدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇڭا سىز ئازغىنە ئەمەل - مەنسەپنى كۆرگەندە ئىللىق ئائىلىڭىزنى ئۇنتۇپ، چېكىدىن ئېشىپ، ئائىلىڭىزنى نابۇت قىلىپ، ئاخىرىدا ئۆزىڭىزنى ئۆمۈرلۈك ئازابقا مۇپتىلا قىلىشتىن ساقلىنىڭ. ھەر ۋاقىت سالماق بولۇڭ. ئۆزىڭىزنىڭ خەلقىنىڭ ئاددىي بىر چاكىرى ئىكەنلىكىڭىزنى ھەر ۋاقىت ئۇنتۇپ قالماڭ. شۇنداق قىلغاندىلا ئۆز تەڭپۇڭلۇقىڭىزنى ساقلاپ، نىكاھ ئىشلىرىڭىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىيەلەيسىز.

4) ئۇچىنچى شەخس. ئۇچىنچى شەخسنىڭ پەيدا بولۇشى نىكاھنىڭ بۇزۇلۇشىدىكى ئەڭ ئاساسلىق ئامىللارنىڭ بىرى. ئۇچىنچى شەخسنىڭ پەيدا بولۇشى كۆپىنچە تۆۋەندىكى ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بىرىنچىدىن، باشقىلارنىڭ قەستەنلىكى تۇپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ. تۇرمۇشتا ھەممە ئادەم بىلەن ئەپ

ئۆتۈش مۇمكىن ئەمەس، يەنە بىر تەرەپتىن، سىزنى كۆرەلمەيدىغانلاردىن خالىي بولۇشمۇ تەس. شۇنداق ئىكەن، سىزگە دىققەت قىلىدىغان، سىزنى دائىم كۆزىتىپ تۇرىدىغان بىرىنىڭ سىزگە ھەسەت ئوتىنى چېچىشى تۇرغانلا گەپ. ئەنە شۇ ھەسەت پەرۋانىسى سىزنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىڭىزگە تۇزاق قۇرۇپ، ھەربىر قەدىمىڭىزدە پىتنە ـ پاسات تېرىپ، ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت بولمىغان سۆز ـ چۆچەكلەرنى، ھەتتا ئۇچسىچى بىر شەخسنى مەيدانغا چىقىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، جورىڭىز ئوتتۇرىسىدا مەلۇم سوغۇقچىلىقنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى ھازىرلىنىدۇ. سوغۇقچىلىقنىڭ تەكرارلىنىشىغا ئەگىشىپ، قارشى تەرەپتە (جورىڭىزدا) سىزدىن بىزار بولۇش، راستتىنلا ئۇچىنچى شەخسنى ئىزدەپ بېقىش تۇيغۇسى شەكىللىنىدۇ. بۇ خىل تۇيغۇنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە كۈچىيىشى جەريانىدا، راستتىنلا ئۆزىگە مۇۋاپىق دەپ قارىغان بىرى پەيدا بولۇپلا قالسا، ئۇ ئالدى ـ كەينىگە قارىماستىن ئۇنى قوغلىشىدۇ. ئىككىنچىدىن، خاتا چۈشىنىشتىن پەيدا بولىدۇ. ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا يات جىنسلىقلار ئارىسىدا، نىكاھ مۇناسىۋىتىدىن باشقا يەنە خىزمەت، تۇرمۇش تۇپەيلى ئۆزئارا بېرىش ـ كېلىش، يارەدەم بېرىشتەك دوستانە ئالاقىمۇ مەۋجۇت. بۇ خىل ئالاقە، ئادەتتە نورمال ئالاقە، ناۋادا سىز بۇ خىل ئالاقىگە تۇغرا مۇئامىلە قىلالمىسىڭىز، قارشى تەرەپتە (جورىڭىز) سىزگە نىسبەتەن ئىچى تارىكەن ياكى يوق ئىشقا تولا كۆتۈلداۋۇرىدىكەن، دېگەندەك كۆزقاراشنى شەكىللەندۈرۈپ قويىسىز ھەمدە ۋاقىتنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ، جورىڭىزدا، قېنى كۆرۈپ قوي، ئۇنداق بولسا قانداق قىلالايتىڭ ؟ ! دېگەندەك ئىدىيە شەكىللىنىدۇ. مۇئامىلىڭىزدە يەنىلا ئۆزگىرىش بولمىسا، جورىڭىز پۇرسەت ئىزدەپ سىز بىلەن زورىغا قېرىشىپ، ئاشۇ سىز ئىچى تارلىق قىلغانلار بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇشىدۇ. ئۇچىنچىدىن، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق،

شاللاقلىق. مەيلى ئەر مەيلى ئايال بولسۇن، ھەر ئىككىلىسى قارشى تەرەپنىڭ كۆيۈنۈشى، ئاسرىشى، ئىشەنچسىگە موھتاج بولىدۇ. بۇ خىل ئىشەنچ يوقىلىدىكەن، مېھىر ـ مۇھەببەت سۇسلىشىپ، تۇرمۇشتا گۇمانلىق قاراشلار كۆچىيىدۇ. جەڭگە ـ جېدەل كۆپىيىپ، ئەر ـ ئايال ئارىسىدا سوغۇقچىلىق پەيدا بولىدۇ. ناۋادا ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ئۇقۇشماسلىقلار ۋاقتىدا ھەل قىلىنىپ، مۇناسىۋەت ياخشىلانمىسا، ئارىدىكى سوغۇقچىلىقنىڭ كۆچىيىشىگە ئەگىشىپ، بىر ـ بىرىگە بولغان مېھىر ـ مۇھەببەت سۇسلىشىپ، بىزار بولۇش تۇيغۇسى شەكىللىنىدۇ. بۇ خىل تۇيغۇ مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە، ئادەم ۋۇجۇدىدا باشقا بىرىگە ئىنتىلىش ئىستىكىنى پەيدا قىلىپ، ئۇچىنچى بىر شەخسكە ئىنتىلدۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، جەمئىيەتنىمىزدىكى ئاز ساندىكى كىشىلەردە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئەخلاق كۆزقارىشىنىڭ كەمچىللىكى، ۋىجدان غۇرۇرىنىڭ سۇسلۇقى تۈپەيلى، بىر قىسىملاردا، جورىسىنىڭ سالامەتلىكىدىن مەسىلە چىقىپ، ئائىلە ئىقتىسادى ئېغىر قىينىچىلىقتا دۇچ كەلگەندە ياكى چىراي، مال ـ مۈلۈك جەھەتتە، جورىسىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىرەرى بىلەن ئاندا ـ ساندا ئارىلىشىپ، ئۇنىڭ شېرىن ـ شېكەر سۆزلىرىنى چىن ھەقىقەت، دەپ ھېسابلىغان مىنۇتلاردا، سىرتقى ئامىلغا ئىنتىلىش ئىستىكى ھەسسىلەپ ئېشىپ بارىدۇ ـ دە، قىلچە ئىككىلەنمەستىن ئۆزىنى ئۇچىنچى شەخسنىڭ قوينىغا ئاتىدۇ.

دېمەك، ئۇچىنچى شەخس بىزدىكى سەۋەنلىكىلەردىن يوچۇق پەيدا بولۇشى نەتىجىسىدە، كۆپ خىل رەزىل ۋاستىلەرنىڭ ياردىمىدە پەيدا بولىدۇ. شۇڭا بىز جورىمىزغا مېھرىبان بولۇشىمىز، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ كۇلۇپ، تەڭ يىغلايدىغان ئېسىل پەزىلەتنى يېتىلدۇرۇشىمىز، ئازغىنە سەۋەنلىكىنى دەپ سوقۇشۇپ، دىلىغا ئازار بەرمەسلىكىمىز، ھەرقانداق ئىشقا كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، سەممىي، سادىقلىقىمىز،

مېھرىبانلىقىمىز، ئەمەلىي سۆز ـ ھەرىكىتىمىز بىلەن قارشى تەرەپنى تەسىرلەندۈرۈپ، ئۆزىمىزگە مايىل قىلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا ھەرقانداق بىر ئائىلە ئەزاسى ئۇچۇن، ئۇچىنچى بىر شەخسكە ئىنتىلىشىنىڭ ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ. نەتىجىدە، ئۇچىنچى شەخسنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئۇنۇملۇك توسۇپ، ئىناق ئائىلە مۇھىتىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

5) قىمار، زەھەرگە بېرىلىش. قىمار ۋە زەھەرلىك چېكىملىك كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادىنى قۇرۇتۇپ، ئائىلە ئىقتىسادىنى كۆككە سورۇيدۇ، تۇرمۇشىمىزدا قىمار، زەھەرگە بېرىلىش تۇپەيلى، ئائىلە ئىقتىسادىنى سورۇپ، قارشى تەرەپنىڭ نىكاھىتىن ئاجرىشىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىغا سەۋەبچى بولۇۋاتقانلار ئاز ئەمەس.

بىزدە «قىمارۋازنىڭ تالىشىدىغىنى بىر تىيىن» دەيدىغان گەپ بار. بۇ بىر ئۆمۈر قىمار ئويناپ، بايىاشات تۇرمۇشقا ئېرىشكەنلەرنىڭ تارىختىن بۇيان مەۋجۇت بولمىغانلىقىنىڭ يەكۈنى بولسا كېرەك. زەھەرلىك چېكىملىككە كەلسەك، زەھەرنىڭ ئىنسانغا كەلتۈرىدىغان زىيىنىنى ھەممىمىز بىلىمىز، ئۇ ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدىنى قۇرۇتۇپ، روھىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ، قۇرۇق قاقشالغا ئايلاندۇرىدۇ. شۇڭا قىماردىن قول ئۈزۈشىمىز، زەھەردىن يىراق تۇرۇشىمىز، جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز ئىنتايىن مۇھىم.

6) بىر ـ بىرىنى پەس كۆرۈش. تۇرمۇشىمىزدا ئىقتىسادىي ئاساسى ئوخشاش بىر جۇپلەرنىڭ نىكاھلىنىش نىسبىتى ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، كۆپىنچە، ئەر ـ ئايال ئىككى تەرەپتىن بىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى يۇقىرى، بىر تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى سەل تۆۋەن بولىدۇ. بۇ خىل ئىقتىسادىي پەرق تۇرمۇش مۇساپىسىنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ تۇرمۇشقا بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتىدۇ. تۇرمۇشتىكى بەزىبىر سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن ئائىلىدە

ماجىرا يۈز بەرگەندە، ئىقتىسادىي ئاساسى كۆچلۈك بولغان تەرەپنىڭ قارشى تەرەپكە نىسبەتەن دوق قىلىشى، كەمىستىش خاھىشى ھەر ۋاقىت مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، ئەرلەردىكى ئائىلە خوجايىنلىق خاھىشىنىڭ يۇقىرى بولۇشى سەۋەبلىك، ئاياللارنى پەس كۆرۈش مەسىلىسى دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. بىر قىسىم ئەرلەردە ئاياللارنى كەم ئەقىل، ئىقتىسادىي قىممەت يارىتالمايدۇ، تۇرمۇشتا پەمسىز دەپ قارايدىغان نامۇۋاپىق خاھىش خېلىلا ئېغىر ئاياللارنى ياكى ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىزلارنى پەس كۆرۈش ئىدىيىسىنىڭ كۈچىيىشى كۆپ ساندىكى ئائىلىلەرنىڭ نىكاھ ئىشلىرىغا سوغۇقچىلىق سېلىپ، نىكاھنىڭ بۇزۇلۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا تۇرمۇش مۇساپىسىگە قەدەم قويغان ھەرقانداق بىر ئادەم ئقتىسادىي مەسىلىنى ئائىلە ئاساسىغا قويماسلىقى، ئىقتىسادنى نىكاھنىڭ ئاساسى دەپ قارىماستىن، تۇرمۇشنىڭ مەلۇم بىر تەرىپى دەپ قارىشى، چوڭقۇر مېھىر ـ مۇھەببەت بولغاندىلا، ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەتنى ھەل قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، ئىقتىسادنى تۇرمۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، نىكاھ ئىشلىرىنى كۈنسېرى مۇستەھكەملىگىلى بولىدۇ.

7) بىر ـ بىرىگە يول قويماسلىق. نىكاھ ئىككى تەرەپنىڭ ئورتاقلىقى، بىر ـ بىرىنى چۈشىنىشىنى، يول قويۇشى ئاساسىدا مۇستەھكەملىنىدۇ. تۇرمۇشتىكى ئۆزئارا يول قويماسلىق ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كەسكىنلەشتۈرۈپ، نىكاھ ئىشلىرىنىڭ بۇزۇلۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسلىق ئامىللارنىڭ بىرى.

ئىككى تەرەپنىڭ بىر ـ بىرىنىڭ غېمىنى يېيىشى، بىر ـ بىرىنى چۈشىنىشى، بىر ـ بىرىگە ھەمدەمدە بولۇشى، بىر ـ بىرى ئۈچۈن قۇربان بېرىشى، ئۆز نەپسىدىن ۋاز كېچىشى

قاتارلىقلار كۆڭۈللۈك نىكاھنىڭ مۇھىم شەرتلىرى بولۇپ، مۇشۇ شەرتلەر تولۇق ھازىرلانغاندىلا، ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەت ھەقىقىي كۆچىيىپ، نىكاھ ئىشلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك بولۇشىغا ئاساس يارىتىلىدۇ.

نۆۋەتتىكى بازار ئىگىلىكىنىڭ تېز سۈرئەتتە راۋاجلىنىشى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش قەدىمىزنىڭ تېزلىشىشى نەتىجىسىدە، ئىقتىساد كۆرۈنەرلىك ئېشىپ، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش، ئىستېمال سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ماددىي، مەنىۋى مەدەنىيىلىك كەيپىياتىنى بەرپا قىلىش ئىشلىرىدا زور بۆسۈش ھاسىل قىلىنىپ، كىشىلەرنىڭ ئۇنىۋېرسال بىلىم قۇرۇلمىسى بىر قەدەر يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. بىراق، كىشىلەرنىڭ راھەت - پاراغەتكە بېرىلىش ئىستىكىنىڭ ئېشىپ كەتكەنلىكىدىنمۇ ياكى غەرب مەدەنىيىتى تەسىرىنىڭ كۈچىيىشى سەۋەبىدىنمۇ، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەت سۇسلىشىپ، ئۆزئارا ياردەم بېرىش، كۆيۈنۈش دېگەندەك كىشىلىك قەدىر - قىممەت، ئەخلاق - پەزىلەت ئىنسان ۋۇجۇدىدىن كۈنسېرى كۆتۈرۈلۈپ، جەمئىيەتتە شەخسىيەتچىلىك، نەپسانىيەتچىلىك قۇتراپ كەتتى. جۇملىدىن، ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس تۈپراق شورتاڭلىشىپ، بۇ تۈپراقتا يېتىلىۋاتقان پەرزەنتلەردىكى مېھرىبانلىق، ۋاپادارلىق، باتۇرلۇق، سەممىيەت قاتارلىق ئەجدادلار ئەنئەنىسى بىخ ھالىتىدىلا سېسىشقا باشلىدى. جەمئىيەتتە ھۇرۇن بالىلار كۆپىيىپ، ساختىپەزلىك ئەۋج ئېلىپ كەتتى، بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىشەنچ، ئۈمىد، ئارزۇ - ئىستەك ئەسلىدىكى مۇقەددەسلىكتىن يۇزەكىلىككە ئايلاندى. ئېھتىياتچانلىق تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىغا سىڭىپ كىردى. ئىنسانلار ئەر - ئاياللىق تۇرمۇش مۇساپىسىدە ئۆز مۇھەببىتىدىن گۇمانلىنىدىغان، ئەنسىرەيدىغان، نىكاھنى مۇھەببەت گۈللىرىنى توزۇتىدىغان، مۇھەببەتنى نابۇت قىلىدىغان كىشەن دەپ قارايدىغان ئىدىيىۋى

ئېقىم شەكىللەندى. مۇشۇ سەۋەبتىن بىر قىسىم ياشلار تۇيۇقسىزلا ئۆزىنى قاچۇرىدىغان ياكى تۇيۇقسىزلا قىلغاندىن كېيىنمۇ خېلى بىر مەزگىلگىچە تۇرمۇشىغا گۇمانلىق قاراپ، ئەر - خوتۇنلۇق مېھىر - مۇھەببەتنى سۇسلاشتۇرۇۋېتىدىغان ھالەتلەر پەيدا بولدى. بىر - بىرىنى ئۆمۈرلۈك ھەمراھىم دەپ قارايدىغانلارنىڭ سانى كۈنسايىن ئازلىدى. «گۇمان ئىمانىنى قاچۇرار» دېگەندەك، تۇرمۇشتىكى ئۆزئارا يول قويۇش، چۈشىنىش، ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت ئىنسانىي قائىدە - مىزانلار بۇزۇپ تاشلاندى. بۇنىڭ بىلەن ئورۇنسىز سەۋەبلەر تۈپەيلى، نىكاھتىن ئاجرىشىدىغانلارنىڭ سانى يىلدىن - يىلغا كۆپەيىپ، ئەزەلدىن ئەخلاق ئېتىقادىمىزدا نومۇس ھېسابلىنىدىغان نىكاھتىن تولا ئاجرىشىپ، نىكاھ سودىسى بىلەن ھەپىلىشىش، ھەتتا نىكاھسىزلىقنى تەرغىب قىلىش كىشىلەرگە ئانچە ھەيران قالارلىق بىلىنمەيدىغان بولۇپ قالدى. «نىكاھنى مۇھەببەتنىڭ قەبرىسى» ئورنىدا كۆرۈپ، نىكاھلىق تۇرمۇشتىن بىزار بولۇپ، نىكاھ سىرتىدىن ئۆزىگە بەخت - سائادەت ئىزدەيدىغان، نىكاھتىكى جورىسى، ئاشنىسى ۋە ساھىبجامالدىن ئىبارەت ئۈچ بۇرجەكلىك تۇرمۇش ئادىتىنى قوغلىشىدىغانلار پەيدا بولدى.

دېمەك، ئىنسانىنىڭ ھاۋايى - ھەۋىسى تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان، ئۆز جورىسىدىن ھالقىپ باشقىلاردىن ھۇزۇر ئىزدەيدىغان پەسكەشلىك نىكاھنىڭ كۈشەندىسىدۇر. بۇ خىل پەسكەشلىكلەر نۇرغۇنلىغان ئائىلىلەرنى خانۇەيران قىلىپ، سانسىزلىغان پەرزەنتلەرنى كۆلپەتكە دۇچار قىلماقتا.

پەرزەنتىنى يارامليق قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش ھەربىر ئىنسانىنىڭ باش تارتىپ بولالمايدىغان بۇرچى. ھەربىر ئىنسان ئۆز بۇرچىنى ياخشى ئادا قىلىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ نىكاھ ئاساسىنى مۇستەھكەملەپ، تۇرمۇشقا ئۇمىدۋار قاراپ، ئائىلىنى مۇقەددەس بىلىپ، بارلىقىنى ئائىلە ئۈچۈن ئاتا قىلىشى، ئائىلە

ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا كۆيۈنۈش، ياردەم بېرىش قاتارلىق ياخشى بولغان ئائىلە ئەخلاقىنى بەرپا قىلىپ، ئائىلە ئەزالىرى ئارىسىدا بىر - بىرىگە يول قويىدىغان، كېڭىشىپ ئىش قىلىدىغان ئىناق مۇھىت يارىتىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، پەرزەنتلەر ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ جەننەت ماكاندا ئۆز ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كۈچلەندۈرۈپ خەلققە يارامليق ئەۋلادلاردىن بولۇپ چىقالايدۇ. شۇندىلا، بىز ئۆز بۇرچىمىزنى ئادا قىلالىغان بولىمىز.

ئەجدادلىرىمىز قەدىمدىن مۇھەببەتنى ئۇلۇغلاش، قەدىرلەش، مۇھەببەتكە سادىق بولۇشنى ئادەمىيلىكنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى سۈپىتىدە كۆرۈپ، ئۇنى ئىنسانىي ئەخلاققا باھا بېرىشنىڭ مۇھىم شەرتى قىلىپ كەلگەن. بىزدە يەنە «ھايالىق ئادەم ـــ باھالىق ئادەم»، «كىشىلەردىن ھايا كەتسە ئورنىغا بالا كېلەر»، «ۋىجدان ئەخلاقنىڭ قاراۋۇلى»، «ئەخلاق ئادەم زىننىتى»دېگەندەك ھېكمەتلەر بار. بۇلار ئائىلە، نىكاھ ئەخلاقىدا تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر.

شۇڭا ئۆزىمىزدىكى شەرم - ھايا، ئەدەپ - ئەخلاق، ۋىجدان - غۇرۇر بىلەن ياشاشتەك ئىنسانىي خىسلىتىمىزنى ئەبەدىل ساقلىشىمىز، نىيەت - ئىقبالىمىزنى دۇرۇس، كۆڭۈل - قارنىمىزنى كەڭ تۇتۇپ، توغرا ھايات يولىدا مېڭىپ ئەۋلادلارنى ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق يېتەكلىشىمىز، تۇرمۇش مۇساپىمىزدىكى ھەرقانداق قىيىنچىلىقلارغا باش ئەگمەي، ئەر - ئايال ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ، زىچ ئۇيۇشۇپ، ئائىلىدىن ئىبارەت كىچىك ۋەتەننى ياخشى قوغداپ، ئەنە شۇ ۋەتەن ئۈچۈن بارلىقىمىزنى ئاتىشىمىز، چىن مۇھەببەتنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى نامايان قىلىپ، ئېجىل، ئىناق بولغان بەختىيار ئائىلە بەرپا قىلىشىمىز، ئائىلىدىن ئىبارەت مۇشۇ ماكاندا بەخت كۈيىنى ياڭرىتىپ ئۆزلۈكسىز نۇسرەت قازىنىشىمىز زۆرۈر.

نىكاھ ــ ئەر - ئايال ئىككىلىسى بىر ئۆمۈر كۆتۈرۈۋالىدىغان يۈك ئەمەس، نىكاھ ــ بەختنى ۋەيران قىلىۋېتىدىغان قەرەللىك پارتلايدىغان بومبىمۇ ئەمەس، نىكاھ - مۇھەببەتنىڭ قەبرىسىمۇ ئەمەس. ئۇ ۋەدە - قەسەم، تەلىپۈنگەن قەلبلەرنى ۋىسالىغا يەتكۈزۈپ، كىشىلىك ھاياتنىڭ تەمىنى تېتىتىدىغان، ھەرقانداق بىر كۈچتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان قۇدرەتلىك كۈچتۇر.

ئىنسانىي پەزىلەت توغرىسىدا

دانالار شۇنداق ھېكمەت قىلىدۇ :

ــ ئۇچ خىل خىسلەت، يەنى غەزەپلەنگەن ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش، باشقا كۇلپەت چۈشكەندە تاقەتسىزلىك قىلماي، سەۋر قىلىش، ياخشى ئىشلارغا ئىنتىلىش ــ ئىنسانغا ئىنتايىن زۆرۈر.

ھەركىمگە بەختۇ ئىقبال بولسا يار،
خەير ـ ئېھسان بىلەن بولغاي نامدار.

*　　*　　*

بىر دانىشمەن دوستلىرىغا مۇنداق نەسىھەت قىلغان :

ــ نادانلىق ئوتىنى چىدام، سەۋر سۇيى بىلەن ئۆچۈرۈڭ. قەھر ـ غەزەپ تىكەنلىرىنى ئەخلاق ئوتى بىلەن كۆيدۈرۈڭ. يۇرىكىڭىز ھەسەت تۇتۇنى بىلەن خىرەلەشمىسۇن. كۆڭلىڭىز بېتىدە ئاداۋەت نەقىشلىرى ئورۇن ئالمىسۇن. جان ئاغرىتىدىغان ۋەقەلەر يۈز بەرگەندە سارالاردەك ھەركەت قىلىشتىن، بېشىڭىزغا قاتتىق مۇسىبەت چۈشكەندە ئۇمىدسىزلىك قاينىمىدىن ساقلىنىڭ. ھەر ئىشىڭىز ئۆز دائىرىسىدىن تاشقىرى چىقمىسۇن، ھېسابلىق ئىش تۇتۇڭ، خىراجىتىڭىز كىرىمىڭىز چېگراسىدىن چىقمىسۇن. چىقىمىڭىز كىرىمىڭىزگە قاراپ بولسۇن.

ئادەمگە سەۋر گەر كۆرۈنگەي زەھەر،
چىدام ئاقىۋەت جانغا بولغاي شېكەر.

*　　*　　*

لوقمان هېكىم ئېيتىدۇ :

ــ نەپسىڭگە يول بەرمە، قانائەتلىك بول. ئۆزۈڭدە بولمىغان سۈپەتلەر بىلەن سېنى ماختىغان كىشىنىڭ سۆزىگە ئالدانما، يارۇ بۇرادەرلىرىڭ بىلەن نىزالاشما. ھېچكىمنى ئۆزۈڭدىن پەس كۆرمە، سىرىڭنى ئاشكارا قىلما، مال ـ مۈلكۈڭگە مەغرۇرلانما. ھەركىمگە ئوچۇق يۈز، شېرىن سۆز مۇئامىلە قىل.

سەۋر شادىمانلىق ئاچقۇچىدۇر

سەۋرلىك ئادەم ئۇزاق ياشايدۇ. سەۋرى كۆپنىڭ دوستى كۆپ، يامان كۈندە سەۋر قىلغان كىشى ياخشى كۈنگە تېز يېتىدۇ.

ـــ «ئاتىلار سۆزلىرى » دىن

ئىنسان بۇ دۇنيادا ياشايدىكەن، ھاياتلىق قانۇنىيىتى بويىچە، مەلۇم مەقسەت، مۇددىئانى چىقىش قىلىپ، ئۆز ئارزۇ ـ ئارمىنى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ئۇزاق مەنزىللىك كۈرەش مۇساپىسىنى بېسىش ھەربىر ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق مەنزىلىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەشنىڭ ئاساسىغا ئايلانغان. ئەنە شۇ مەنزىلنى كۆزلەپ كۈرەشكە ئاتلانغان ھەربىر كىشى ئۆزىنىڭ ھاياتلىق ئالبومىغا ھاياتلىق مەنزىلدىكى نەتىجە ۋە سەۋەنلىكلەرنىڭ يالدامىسىنى قالدۇرۇپ، چەك ـ چېگرانى جەھەتتىن ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ياخشى ـ ياماندىن ئىبارەت ئىككى خىل نامدىن بىرنى ئېلىپ، ھاياتلىق سەپىرىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئىنسانىنىڭ «يامان » دېگەن نامنى قالدۇرۇپ كېتىپ قېلىشى ئۆزى ۋە ئۆز قەۋملىرى ئۈچۈن چوڭ نومۇستۇر.

ھاياتلىق سەپىرىدە سەۋەنلىكتىن خالىي بولۇش مۇمكىن ئەمەس، بىراق سەۋەنلىكنى تۈزىتىش تامامەن مۇمكىن.

كىشىلىك تۇرمۇشىمىزدىكى سەۋەنلىكلەرنىڭ ئاساسىي مەنبەسى بىزدىكى سەۋر ـ تاقەتنىڭ كەملىكىدىندۇر، ئادەتتە تۇرمۇشتىكى ئىنتايىن ئاددىي مەسىلىلەرگىمۇ ئومۇملۇق نۇقتىسىدا تۇرۇپ، سوغۇق قانلىق بىلەن مۇئامىلە

قىلالمايدىغانلار خېلى كۆپ. ھە دېگەندە ئۆز مەنپەئىتىمنى چىقىش قىلىپ، ئالدىراقسانلىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىپ، تۇرمۇش قاينامليرىنىڭ تەتۇر ئېقىنىدا تىنىمسىز چۆرگىلەپ، ھاياتلىق مەنزىلىدىن ئادىشىدۇ ـ دە، ئۆزى سەزمىگەن ھالدا ئېغىر سەۋەنلىكلەرنى سادىر قىلىپ، كەچۈرگۈسىز گۇناھلىرى بىلەن ئىنسانىيلىقنىڭ قۇت بەلگىسىدىن تەدرىجىي يىراقلىشىپ، قانچە يىراقلاشقانسېرى شۇنچە يېتىمسىرايدۇ. ئەس ـ ھوشىنى يىغىپ ئۆز مەنزىلىنى قايتا ئىزدىگەندە بولسا، تولىمۇ كېچىككەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، ھېس قىلسىمۇ، ئارقىسىغا بىر قەدەم يېنىپ، توغرا يولغا قايتالمايدۇ. ئاقىۋەت قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئادىشىپ، ھالاكەت يولىدا نابۇت بولىدۇ.

تۇرمۇشىمىزدا ئۆز سەۋەنلىكلىرىنى تونۇپ يېتىپ، دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويالايدىغان، باشقىلارنىڭ ھەمدە ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكىنى سەمىمىيلىك بىلەن كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغانلار كۆپ ئەمەس. مانا بۇ بىز ئويلىنىدىغان، بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان مۇھىم بىر مەسىلە.

ئۆز سەۋەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماسلىق كەمچىلىك ئۇچۇن داغدام يول ئاچقانلىقتۇر. كەمچىلىكنىڭ مەنبەسى سەۋەنلىك بولۇپ، ئىنسانىنىڭ ھاياتىدا، سەۋەنلىكنى تونۇشقا جۇرئەت قىلالماسلىقتىنمۇ ئېغىر خاتالىق بولمايدۇ. چۇنكى ئۆز سەۋەنلىكىنى تونۇشقا جۇرئەت قىلالمىغان ئادەم ئۆزىنى تونۇمىغان، ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۇرۇشنى خالىمىغان، سەۋەنلىكلىرىنى تۇزىتىشنى دۇرۇس كۆرمىگەن ئادەمدۇر. بۇ خىل ئادەم ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچى بولۇپ، بۇ خىل شەخسىيەتچىل ئىدىيە ئۇنى تۇيۇق يولغا باشلايدۇ.

سەۋرسىزلىك ئىنسانىنى ئۆز سەۋەنلىكلىرىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا دەۋەت قىلىدۇ. سەۋر دېمەك، بارچە مېھنەت ۋە ئېغىرچىلىقلارنى يېڭىش ۋە شۇنىڭغا چىداشتۇر. بىچارە ۋە

كەمبەغەل بولسىمۇ، ئۆزىنى دۆلەتمەن كىشىدەك تۇتۇش، ئۇچرىغانلا كىشىگە ئۆز ئەھۋالىدىن شىكايەت قىلماسلىق، غەمكىن كۆنلەردىمۇ ئۆزىنى خۇشال ۋە ئوچۇق چىراي قىلىپ كۆرسىتىشتۇر①. بىلىشىمىز كېرەككى، سەۋرده خاسىيەت ۋە مەنپەئەت كۆپ.

ئىنسان هايات مۇساپىسىدىكى تۇرلۇك ئوڭۇشسىزلىقلارغا سەۋرچان بولۇشى، ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلىپ، بەختىنى هالال مېهنىتى بەدىلىگە ئاپىرىده قىلىشى، هەرقانداق ئىشقا ئەتراپلىق مۇئامىله قىلىپ، پايدىنى كۆرگەنده خۇشاللىقىدىن گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كېتىدىغان، ئەكسىچە بولغاندا تاقەتسىزلىكتىن خۇدىنى يوقتىپ قويىدىغان نامەردلىكتىن خالىي ياشىشى كېرەك.

ئىنسان ئۆزىدىكى تاقەتسىزلىك تۇپەيلى، تۇرمۇشتىكى بەزى مەسىلىلەر ئۈستىدىن خاتا هۆكۈم چىقىرىپ، تۇرمۇش مۇساپىسىدىكى سەۋەنلىكلەرگە يول هازىرلاپ بېرىدۇ. ئەنه شۇ سەۋەنلىكلەر ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ هەربىر باسقۇچلىرىدا تەكرارلىنىش نەتىجىسىده ئىنساندىكى ئىنسانىي ئەخلاق - پەزىلەتنى، غۇرۇر چەيلەيدىغان قارا كۈچكە ئايلىنىدۇ. ئەنه شۇ سەۋەنلىكلەر ئىنسانىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى، ئابرۇيىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ، كىشىلەر قەلبىدىكى ئوبرازىنى خىرەلەشتۈرىدۇ. ئەنه شۇ سەۋەنلىكلەر تۇپەيلى، ئائىلە تۇرمۇشىمىز نۇقسانلارغا ئۇچراپ، بەختلىك ئائىلىمىزنىڭ ئۇلىغا دەز كېتىپ، ئائىلىمىز گۈمران بولۇپ، پەرزەنتلىرىمىز كوچىدا تېنەپ هاياتلىق مۇساپىسىدىن ئادىشىدۇ. ئەنه شۇ سەۋەنلىكلەر تۇپەيلى، بىز توغرا يولدىن ئادىشىپ، گاڭگىراپ،

① مەهمۇد هەسەنىي (ئۆزبېكىستان)، «ئەدەپ بوستانى ۋە ئەخلاق گۈلىستانى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 ـ يىلى 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى 188 ـ بەت. (ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى : يۇنۇس ئىلياس ئىدىقۇتلۇق)

هايات مۇساپىمىزدىكى ئېغىر خاتالىقلارنى سادىر قىلىپ، بىر ئۆمۈر پۇشايمان ۋە هەسرەتتە قالىمىز. شۇڭا بىز ئۆزىمىزدىكى سەۋەنلىكلەرنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەپپىپ چىقىپ، ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، ئۆزىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈشىمىز، هايات مۇساپىمىزدىكى هەربىر قەدەمنى پۇختا بېسىپ، ئەملىي ئىش - پائالىيەتلىرىمىز بىلەن كېيىنكى ئەۋلادلار ئۈچۈن، داغدام يول ئېچىپ بېرىشىمىز زۆرۈر.

نەقىل كەلتۈرۈلۈشچە، بىر ئۇلۇغ كىشى تۆھمەت بىلەن زىندانغا تاشلىنىپتۇ. ئۇ كىشى بۇ هالغا تاقەت قىلالمايى، سەۋرسىزلىك يولىنى تۇتۇپ، ئارامسىزلىنىپتۇ. ئۇنىڭ بىر يېقىن دوستى بار ئىكەن، ئۇنىڭغا دوستىنىڭ ئەهۋالى هەققىدە خەۋەر بېرىپتۇ. بۇ دوستى ئۇنىڭغا مۇنۇ مەزمۇندا خەت يېزىپتۇ: «ئەي بۇرادەر، تەقدىرگە تەن بېرىپ، سەۋر ۋە چىدام يولىنى تۇتساڭ، ئۇلاردىن تۆۋەندىكىدەك خىسلەتلەر تۇغۇلىدۇ: بىرىنچى، گۇناھ قىلىشتىن قورقىسەن؛ ئىككىنچى، ئىرادىلىك بولۇشنى ئۆگىنىسەن؛ ئۈچىنچى، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىسەن؛ تۆتىنچى، ئازادلىق ۋە تازا نېمەتلەر قەدرىنى بىلىسەن؛ بەشىنچى، يامان ئىشلاردىن يۈز ئۆرۈش، تووا قىلىش بەختىگە ئېرىشىسەن؛ ئالتىنچى، پەقەت ياخشىلىق قىلىش، يامانلىقتىن يىراق بولۇش لازىملىقى هەققىدە پىكىرگە كېلىسەن». دوستىنىڭ خېتىنى ئوقۇغان زىنداندىكى كىشى سەۋر ئېتىغا مىندى ۋە ئۆزىنى ئۆزى ئارتۇقچە قىينىاش، ئارامسىزلىق يولىدىن يېنىپ، مېهنىتى يەڭگىللەشتى[1].

سەۋر هەممە ئىشلارنىڭ ئاچقۇچى بولۇپ، ئۇنىڭ خاسىيىتى ۋە مەنپەئىتى هېسابسىزدۇر. سەۋر ئاچچىق، مېۋىسى تاتلىق؛

① مەھمۇد هەسەنىي(ئۆزبېكستان) : «ئەدەپنامە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 12 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى، 114 ـ بەت، (ئۇيغۇرلاشتۇرغۇچى يۇنۇس ئىلياس ئىدىقۇتلۇق.

سەۋرىنىڭ تېگى ئالتۇن.

ئەمدى بۇ خۇسۇستا تۆۋەندىكى ھېكايەتنى مىسال كەلتۈرىمىز:

نەقىل قىلىنىشىچە، قەدىمدە بىر باي ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ تېخىمۇ باي بولۇشنىڭ غېمىدە كۈن بويى ئالدىراشلا ئۆتىدىكەن. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي بىرقانچە دوستلىرىدىن قاشتېشىنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان باي قاشتېشى سۈزۈپ بايلىقىنى ھەسسىلەپ كۆپەيتىشنى ئويلاپتۇ - دە، بىرقانچە ئون كىشىلەرنى باشلاپ، يۈرۈڭقاش دەرياسى بويىغا بېرىپ قاشتېشى سۈزۈش بىلەن مەشغۇل بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇ شۇنداق سۈزۈك ھەم پارقىراق بىر پارچە قاشتېشىغا ئىگە بوپتۇ. ئەمدى، تېخىمۇ باي بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرگەن باي چەكسىز خۇشال بوپتۇ ھەمدە قاشتېشىنى ساتماقچى بولۇپ، يۈرتىغا قاراپ سەپەرگە يول ئاپتۇ. باي قاشتېشىنىڭ تەننەرخىنى بېكىتىپ، كۆڭلىگە سان پۈكۈپ قويۇش نىيىتىدە، قاشتېشىنى يول بويى بازارلىتىپ مېڭىپتۇ.

باي يۈرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كاتتا سورۇن راسلاپ، قاشتېشىنى بازارغا ساپتۇ. بىرقانچە كۈنلۈك تالاش - تارتىش جەريانىدا قاشتېشىنىڭ باھاسى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى چەككە يېتىپتۇ. قاشتېشىنىڭ داڭقى يىراق - يېقىنغا تارقىلىپ، قوشنا مەملىكەتتىكى قاشتېشى سودىگىرىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. بۇ ئادەم ئەسلىدە ئۆز يۈرتىدىكى كاتتا باي سودىگەر ئىكەن.

سودىگەر قاشتېشى بازىرىغا يېتىپ كېلىپ، قاشتېشىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتكەندىن كېيىن، ھەقىقەتەن دۇنيادا كەم تېپىلىدىغان قاشتېشى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرۈپتۇ - دە، بايىغا قاشتېشىنى بازار باھاسىدىن 10 ھەسسىدىن يۇقىرى باھا بىلەن ئۆزىگە سېتىپ بېرىشنى قايتا - قايتا ئىلتىجا قىپتۇ. باي ساتمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. سودىگەر ئۆزىنىڭ بارلىق مال -

مۇلكىنىڭ يېرىمىنى بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ، باي يەنىلا ساتمايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. بايىنىڭ تولىمۇ ئاچ كۆزلۈكىنى ھېس قىلغان سودىگەر تاقەتسىزلىك ئىچىدە جاماڭەتكە:

ــ خالايىق، قاراپ بېقىڭلار، بۇ قاشتېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا خال بار ئىكەن، بۇ خال بەلكىم لاتقا بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئۇنلۇك ئاۋازدا توۋلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان قاشتېشى سودىگەرلىرى ئالدى ـ كەينىگە قارىماي كېتىپ قاپتۇ. ئەمدى بايىنىڭ قولىدىكى قىممەت باھالىق قاشتېشىنى ھېچكىم بىر تىيىنمۇ قىلماپتۇ. بۇنىڭدىن ئېغىر خورلۇق ھېس قىلغان باي ئەلەم بىلەن ئۆيگە قايتىپتۇ. ئۇ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن مەسلىھەت ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆرۈپ، يۇرت دانىشمەنلىرىدىن بىرنىگە بولغان ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ، دانىشمەن قاشتېشىنى بىرقۇر كۆزەتكەندىن كېيىن بايغا: «جانابلىرى، بۇ قاشتېشىنىڭ ئۆز قىممىتىدىن بىراقلا نەچچە ھەسسە ئۆرلىشىدە شۇنداق بىر سىر بارکى، بۇ سىر دەل قاشتېشىنىڭ ئوتتۇرىدىكى خالدا، سىلى ھازىرچە ئالدىراپ كەتمەي، بىر مەزگىل سەۋر قىلىپ، كۈتۈپ تۇرسىلا، ئۇنىڭ قەدىرىگە يېتىدىغان ئادەم چوقۇم چىقىدۇ» دەپ، قايتا ـ قايتا جېكىلەپ قايتىپتۇ.

باي بىرقانچە كۈن ئۆتە ـ ئۆتمەستىن، قاشتېشىغا خېرىدار چىقمىغانلىقىدىن تىت ـ تىت بوپتۇ. باي تاقەتسىزلىكتىن قاشتېشىنىڭ بازىرىنى قانداق چىقىرىش ھەققىدە كۆپ باش قاتۇرۇپتۇ. ئۇ ئاخىر «قاشتېشىدىكى خالنى چىقىرىۋېتەلمىسەم، ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئېسىل گۆھەرگە ئايلىنىدۇ!» دېگەن قاراشقا كەپتۇ ۋە قاشتېشىنى پارچىلاپ، خالنى قىرىشقا باشلاپتۇ. قىرا ـ قىرا ئاخىرى خال يوقاپتۇ، لېكىن قاشتېشى كىچىكلەپ، ئەسلىدىكى كۆركەملىكىنى ھەمدە قىممىتىنى تامامەن يوقىتىپ، ھېچنېمىگە ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قاپتۇ. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ھېلىقى سودىگەر باينى قايتا ئىزدەپ كەپتۇ ھەمدە بايغا

قاشتېشىنى ئەسلىدە قويغان باھادىن يەنە بىر ھەسسە ئاشۇرۇپ سېتىۋالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. باي سودىگەرگە بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ ئېغىر ھەسرەت چېكىپتۇ ھەمدە قاشتېشىنى سودىگەرگە كۆرسىتىپ، ئەلەم بىلەن كۆزىگە ياش ئاپتۇ. ئەسلىدە، قاشتېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى خال نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرى يەر شارىدىن يوقالغان، كەسلەنچۇكلەر ئائىلىسىدىكى مەلۇم بىر تۇردىكى جانلىقنىڭ تاشقا ئايلانغان تاش قاتلىمى ئىكەن. ئەسلىي ئەھۋالنى بىلگەن باي بۇنىڭدىن قاتتىق ئۆكۈنۈپ كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ ۋە شۇ ياتقىنىچە ئورنىدىن تۇرالماپتۇ، ئۇ جان ئۈزۈش ئالدىدا بالىۋاقىسىغا «كۆڭۈل - كۆكسۈمنى كەڭ تۇتۇپ، باشقىلارغىمۇ يول قويغان، سەۋر قىلىپ پۈرسەت كۈتكەن بولسام، نۇرغۇن مال دۇنياغا ئىگە بولغان ھەمدە بۇ قىممەتلىك گۆھەرنى نابۇت قىلمىغان بولاتتىم! سىلەر بۇنىڭدىن قاتتىق ئىبرەت ئېلىڭلار، ھەرقانداق ئىشتا سەۋرچان بولۇڭلار» دەپ، بۇ ئالەمدىن مەڭگۈلۈك ۋىدالىشىپتۇ. سودىگەرمۇ ئۆزىنىڭ سەۋرسىزلىكى تۈپەيلى قىممەتلىك بىر مىراسنى نابۇت قىلىشقا سەۋەبچى بولغانلىقىدىن قاتتىق ئەلەم يۇتۇپتۇ.

دەرۋەقە، تۇرمۇشمىزدا ئۆزىنىڭكىنىلا توغرا دەپ قاراپ باشقىلارنىڭ سۆزىگە ھۆرمەت قىلماي، سەۋرسىزلىكى سەۋەبلىك مەڭگۈلۈك پۇشايمانغا قالىدىغانلارمۇ، شۇنداقلا ئۆزىدىكى سەۋرچانلىق بەدىلىگە چەكسىز بەخت - سائادەتكە ئېرىشكەنلەرمۇ ئاز ئەمەس.

شۇنىمۇ تىلغا ئېلىش زۆرۈركى، جەمئىيىتىمىزدە تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكمەي، تۇرمۇشنى كۆزەتمەي، تۇرمۇشنىڭ ئازغىنە ئوڭۇشسىزلىقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئائىلىنى بۇزۇۋاتقانلارنى؛ تويدىن بۇرۇنقى تالاي ۋەدە - قەسەملەرنىڭ تويدىن كېيىنكى تۇرمۇش ئەملىيىتىدە مەۋجۇت ئەمەسلىكىدىن، ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىدىن زارلىنىپ، ھاياتتىن ئۈمىد

ئۇزۇۋاتقانلارنى؛ ئۆز قەدىر - قىممىتىنى بىلمەي، ئۆزىگە ئىشەنمەي، باشقىلارنىڭ كىنايە گەپلىرى، پىتنە - پاساتلىرىدا پۈچىلىنىپ، ئۆز ئىرادىسىنى يوقىتىۋاتقان ياكى پىتنە - پاساتلار بىلەن ھەقىقەتنى پەرقلەندۈرمەي، ھە دېگەندە گۇمانىي قاراشتا بولۇپ، جورىسىغا ئازار بېرىپ، ئاقىۋەتتە تۇرمۇش ئورتاقلىقىنى يوقىتىپ، ئائىلىسىنى ۋەيران قىلىپ، بالىلىرىنى يېتىم قالدۇرۇۋاتقانلارنى؛ بىر - بىرىگە ماسلاشماي، بىر - بىرىنى ئەپۇ قىلماي، كۇن بويى جېدەل قىلىپ، تۇرمۇش بۇرۇقىتۇرمىچىلىقى ئىچىدە ئۆتۈۋاتقانلارنى؛ تۇرمۇشتىكى ۋاقىتلىق قىينىچىلىق ۋە ئوڭۇشسىزلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئۆز ئاشىقىدىن ۋاز كېچىپ، ئاقىۋەت ئۆزى ۋە ئۆزگىنى ئۆمۇرلۇك ئازاب ۋە ھەسرەت قەسرىگە سۆرەپ كىرىۋاتقانلارنى سەۋر - تاقەتسىزلىك تۇپەيلى، ئۆز بېشىغا قونغان قۇشنى ئۇچۇرۇپ قويۇۋاتقانلارنى دائىم ئۇچرىتىمىز.

ئىنسان ھايات مۇساپىسىدىكى ھەربىر قەدىمنى سەۋر - تاقەت ئىچىدە، شەخسىيەتسىز باسقاندىلا، ئاندىن ئۆز ۋۇجۇدىدا ئەكس ئېتىۋاتقان مېھىر - شەپقەت، ئىنسانىي خىسلەت ۋە ئادەمىيلىكنىڭ ئىللىق ھارارىتىنى ھېس قىلالايدۇ. ئىنسانىي پەزىلەت، غۇرۇر بىلەن ياشاپ ھاياتلىقنىڭ گۈزەل كارتىنىلىرىنى جۇلالىتىپ، ئۆز بەختىنىڭ زەپەر دەرۋازىسىنى ئاچالايدۇ.

ھاياتلىق تەزكىرىسىنى ۋاراقلىغىنىمىزدا، ھاياتلىق قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، ئادەمىيلىكنىڭ ھەقىقىي مەنىسىگە چوڭقۇر يېتىپ، ھاياتلىق مەنزىلىدىكى ھەربىر قەدىمنى شەخسىيەتسىز ھالدا، ۋىجدان - غۇرۇر، پەزىلەت زەمزىمى بىلەن سۇغىرىپ، ئىنسانىيلىق بەلگىسىنى ئۆزىنىڭ ئالىيجانابخىسلىتى بەدىلىگە ئاپىرىدە قىلغان ۋە قىلۋاتقان، بارلىقنى ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن تەقدىم قىلىپ، بىر ئۆمۇر خەلقنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىپ، ھالال مېھنىتى بىلەن خەلقنىڭ

ئالقىشىغا، ھۆرمەت، ئېھتىرامىغا ئېرىشىپ كەلگەن ۋە كېلىۋاتقان ئوغلانلىرىمىزنىڭ شانلىق ئىزلىرىنى كۆرەلەيمىز. شۇلار بەختىنىڭ نېمىلىكىنى ھەقىقىي ھېس قىلغانلاردۇر. شۇلار ئادەمىيلىكىنىڭ نېمىلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگەنلەردۇر.

سەۋر ـ تاقەت ـــ دانالىقنىڭ بېشارىتى. سەۋر ـ تاقەت ـــ بىلىم ـ كامالەتنىڭ شاھىتى. سەۋر ـ تاقەت ـــ مۇكەممەللىكنىڭ، ئادەمىيلىكنىڭ بەلگىسى. ئىنسان، سەۋر ـ تاقەتنى ئۆزىگە بىر ئۆمۈر ھەمراھ قىلالىغاندىلا، ئاندىن باشقىلارنىڭ ئىشەنچ ۋە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇپ، ئۆز مەقسىتىگە ئوڭۇشلۇق يېتىپ، ھايات مۇساپىسىدە شانلىق سەھىپە يارىتالايدۇ.

ھەقىقىي ئىنسانىي خىسلىتىڭىز بىلەن ياشاشنى دۇرۇس كۆرسىڭىز، سەۋر ـ تاقەت سىزگە مەڭگۈ يار بولسۇن !

سەۋر قىلغان كىشى يېتەر مەقسەتكە،
سەۋرسىز قىز يالچىماس ھەرگىزمۇ ئەرگە.
ئالدىرىماي قىلىنغان ئىش بولۇر پۇختا،
ئالدىراپ ئىچكەن كىشى مەست بولۇر تېزلا.
مۇردىنىڭ بېشىدا سالمىغىن كۆپ داد،
مۇردا سەۋر تىلەر، تىلەرمۇ پەرياد ؟!
ئاتنى كۆندۈرمەك بولساڭ سەن ئەگەر،
رام قىلساڭ ئاستا، شۇندا مىنەرسەن ئېگەر.

ـــ نىزامى گەنجەۋى

شۇكۇر ـ قانائەت ـــ بەخت

قانائەت بىر ئۇرۇقكى، نەتىجىسى بايلىق، دەرىخى، مېۋىسى بەھاجەتلىك؛ ئۇ بىر مەيدۇركى، ئاچچىق، ئەممما، نەتىجىسى تاماشاغا ئوخشاش؛ ئۇ بىر يولدۇركى قاتتىق، ئەممما، مەنزىلى شادلىق.

ـــــ ئەلىشىر نەۋائىي

تارىختىن بۇيان ئەجدادلىرىمىز تۇرمۇش ئەمەلىيىتى داۋامىدا، قانائەتچانلىقنى ئۆزىگە دوست تۇتۇپ، شۇكۇر ـ قانائەتلىك پەزىلىتىنى ساقلاپ، ئۆز تىرىشچانلىقى ئارقىلىق زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىگەن.

ئىنسان ئۆزىدە يۈكسەك قانائەتچانلىق تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈرگەنلىكى بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ، ئۆزىنىڭ قانائەتچانلىقتىن ئىبارەت ئالىيجاناب روھى ۋە پەزىلىتى ئارقىلىق باشقىلارنىڭ ھۆرمەتلىشىگە سازاۋەر بولالايدۇ. قانائەتچانلىق تۇيغۇسى ئىنسانىنى بەخت يولىغا باشلاپ، بەختنىڭ سىيماسىنى ئىنسان روھىيىتىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئىنسان قەلبىنى پاكلىق ۋە دىيانەت خېمىرتۇرۇچلىرى بىلەن تەمىنلەپ، قەلب شەجەرىسىگە ئۆزگىچە تەم كىرگۈزىدۇ.

قانائەت ـــ پاكلىقنىڭ ئەينىكى، غۇرۇرنىڭ يول باشچىسى، بەختنىڭ ئاچقۇچى. قانائەت ئادەمنىڭ مەنىۋىيىتىنى، روھىيىتىنى بېيىتىدۇ. ئۇنى خورلۇققا مەھكۇم قىلىدىغان ئېھتىياجلاردىن قۇتۇلدۇرىدۇ. چۈنكى، قانائەت بىر بۇلاق، ئۇنىڭ سۈيى ئۆكسۈمەيدۇ. ئۇ بىر خەزىنە، ئۇنىڭدىكى بايلىق چېچىلىپ

تۇگـمەيدۇ. قانـائەت كىشـى كۆڭلىـگە يورۇقلـۇق ۋە ئازادلـىـك يەتكۈزىدۇ①.

ئىنسانىيەت تارىخىدا، شۇكۇر - قانائەت بابىدا ئۆز كامالىتىنى نامايان قىلىش بىلەن بىللە، ئۆز تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا ئۇزلۇكسىز ئالغا ئىلگىرىلەپ خۇشاللىق ۋە بەختنى ئۆز تەقدىرىگە ئاتا قىلالىغانلارمۇ ۋە ياكى قانائەت بابىدىن يىراقلىشىپ ئۆز نەپسانىيەتچىلىكىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ خانۇۋەيران بولۇپ ئۆز بەختىگە ئۆزى كىشەن سالغانلارمۇ بولغان.

ئەمدى بۇ خۇسۇستا تۆۋەندىكى ھېكايەتنى مىسال كەلتۈرىمىز :

رىۋايەت قىلىنىشىچە، قەدىمكى زاماندا «قوقان» دەپ ئاتالغان بىر مەملىكەت بولۇپ، بۇ مەملىكەتنىڭ نوپۇسى كۆپ، زېمىنى كەڭ، بايلىقى مول، خەلق تۇرمۇشى تولىمۇ بايىاشات ئىكەن. پادىشاھ سەدرىدىن ئىبنى مۇسا ئەقىل - ئىستېداتتا تەڭداشسىز، تولىمۇ مېھرىبان، ئاق كۆڭۈل، پۇقرالىرىغا بەكمۇ كۆيۈنىدىغان كىشى بولۇپ، ھەرقانداق بىر ئىشتا ۋەزىر - ۋۇزرالار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، كېڭىشىپ ئاندىن ھۆكۈم چىقىرىدىكەن. شۇڭا بۇ ئىقلىمدىكى بارلىق پۇقرا ئۇنى چەكسىز ھۆرمەتلەيدىكەن ھەمدە ئۇنىڭغا چوقۇنىدىكەن، ھەرقانداق پەرمان - ياساقلىرىنى ئاۋام بىردەك ئېتىراپ قىلىپ، جان - دىل بىلەن بەجا كەلتۈرىدىكەن. كىشىلەر ئۇنى «ئادىل خان » دەپ ئاتىشىدىكەن.

سەدرىدىن خان ھەقىقەتەن ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئىستېداتلىق بولۇپ يۇرتنى ئادىل سوراپ، خەلقىنىڭ غېمىنى يەپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشنى ئويلايدىكەن. باشقا يۇرتتىن كەلگەن ئاجىز، غېرىبلارنىڭ بېشىنى

① ئىبراھىم ھەققۇلۇفىنىڭ «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى، 2001 - يىلى 3 - سانى» دا ئېلان قىلغان «ھايات ساۋاقلىرى» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىندى.

سىلاپ ئۇلارغا تېگىشلىك مال ـ مۇلۈك، تىرىكچىلىككە لازىمەتلىكلەرنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆز تەۋەلىكىدە كۈن ئۆتكۈزۈشكە شارائىت ھازىرلاپ بېرىدىكەن.

يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، سەدىردىن خاننىڭ نام ـ شۆھرىتى يىراق ـ يېقىندىكى قوشنا ئەللەرگە كەڭ تارقالمىتۇ. بۇ مەملىكەتكە كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان پۇقرالارنىڭ سانىمۇ يىلدىن ـ يىلغا ئېشىپتۇ.

يىللار شۇ تەرىقىدە ئۆتۈۋېرىپتۇ. يۇرت باياشاتلىق، مەمۇرچىلىق، ئاۋام خۇشاللىق، شادلىق ئىچىدە خاتىرجەم ئۆتۈۋاتقان بولسىمۇ، سەدىردىن خان ئۆزىنىڭ تەخت ۋارىسىنى بېكىتىش ئىشى بىلەن بېشى قېتىپتۇ. خاننىڭ قوشكېزەك ئىككى ئوغۇل پەرزەنتى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى ئىبراھىم، كىچىكىنىڭ ئىسمى ھۈسەيىن ئىكەن. ئىبراھىم مۇلايىم، ئاق كۆڭۈل، ئاددىي ـ سادىدا، پاك ـ دىيانەتلىك، تەقۋادار، راستچىل ئىكەن. دائىم يۇرت ئارىلاپ پۇقرالارنىڭ دەرد ـ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ شاھ ئاتىسىغا مەلۇم قىلىپ تۇرىدىكەن. ھۈسەيىن قارىماققا ئىبراھىمدىن بەستىلىك، ياش جەھەتتىن خېلىلا چوڭدەك كۆرۈنسىمۇ، بىر ئىشتا ئاسانلىقچە بولدى قىلمايدىغان، ئالدىراڭغۇ، پۇرسەت تۇتۇشقا ماھىر، چېچەن، ئۆزىگە تەن بەرمەيدىغان، ھەمىشە باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرۇشنى ئويلايدىغان جەسۇر مىجەزدىكىلەردىن بولۇپ، كۆنلىرىنى قەلەم ۋە ئەلەم ماھارىتىنى مەشق قىلىش، باشقىلار بىلەن ماھارەت سىنىشىش بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن.

پادىشاھ ۋەلىئەھدىنى بېكىتىش ئىشىدا كۆپ ئويلانغان بولسىمۇ قايسىسىنى بېكىتىشنى جەزملەشتۇرەلمەپتۇ. ئۇلار ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپتۇ: «ئىبراھىم سەممەي، دىيانەتلىك، راستچىل، قانائەتچان، ئەقىللىق بولسىمۇ، جەزبىدارلىق ۋە كەسكىنلىكتە ئىنىسى ھۈسەينگە يېتەلمەيدۇ. ھۈسەين قەلەمدىمۇ، ئەلەمدىمۇ تەڭ يېتىلگەن، كەسكىن،

مۇناسىۋەتكە ماھىر، چېچەن بولسىمۇ، كەمتەرلىك، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشتا ئاكىسى ئىبراھىمغا يەتمەيدۇ. زادى قايسىسىنى تاللاش كېرەك ؟» خانىمنىڭ ۋەلىئەھدىنى بېكىتىش ئىشىدا بېشى قېتىپ يۇرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە خانىمنىڭ بانۇسى خاندىن كەيپىياتىنىڭ تازا ياخشى ئەمەسلىكىنى، سەۋەبىنى ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. خان ئامالسىزلىقتىن كۆڭلىدىكىنى بانۇسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. شاھبانۇ ھۇسەيىن خانىمنىڭ قەلبىدىكى ئازابىنىڭ سەۋەبىنى بىلگەندىن كېيىن خانغا ئەقىل كۆرسىتىپتۇ، خانمۇ بانۇسىنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلىگە ئاپىرىن ئېيتىپتۇ. بىرقانچە كۇندىن كېيىن مەخسۇس سورۇن ھازىرلاپ ۋەلىئەھدىنى بېكىتىش مۇراسىمى ئۆتكۇزۇپتۇ.

شاھزادىلەر ئوپئوخشاش كىيىندۇرۇلۇپ ئوردىغا ھازىر قىلىنىپتۇ، بۇلارنىڭ چىرايىمۇ، كىيىنىشىمۇ ئاساسەن ئوخشاش بولغاچقا ئەتراپتىكىلەر، ھەتتا پادىشاھىمۇ قايسىسىنىڭ ئىبراھىم، قايسىسىنىڭ ھۇسەيىن ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ. ھەر بىرىنىڭ ئالدىغا نومۇر سېلىنغان ئۇستەل قويۇپ، سىياھ، قەلەم، قەغەز كەلتۇرۇپ، ھەربىرىگە بىر تالدىن باغاقچە تارقىتىپ بېرىپ، مۇشۇ باغاقچىدىكى سوئالغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرىش تەلەپ قىلىنىپتۇ. جاۋاب قەغىزى ئۇستىگە نومۇر سېلىنغان بولۇپ، قەغەزگە ئىسمىنى يېزىش چەكلىنىپتۇ. ھەر ئىككىلا باغاقچىگە ئوخشاش قىلىپ: «ياخشى خۇلق، ئېسىل خىسلەت، ۋەلىئەھدى» دېگەن سۆز يېزىلغانكەن.

شاھزادىلەر جاۋاب بېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئوردىدىن ئايرىلىپتۇ.

جاۋاب خەتلەر ئوقۇلۇپ، ۋەزىر - ۋۇزرالار ۋە دانىشمەن، ئاقساقاللارنىڭ تاللاپ كۆرسىتىلىشىگە قويۇلۇپتۇ.

بىرىنچى نومۇرلۇق شاھزادىنىڭ بايانى: «قانائەتچانلىق — ئەڭ ياخشى خۇلق، سەممىيلىك — ئەڭ ئېسىل خىسلەت، لەۋزىدە تۇرۇش — ئەڭ چوڭ غۇرۇر، خاتىرجەملىك — ئەڭ چوڭ

بەختتۇر. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا مەرتىۋىگە ئىگە بولسۇن - بولمىسۇن، بىر ئۆمۈر تىرىشىپ ئۆگىنىدىغان، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى ئۆزىنىڭ بەختى دەپ بىلىدىغان، ئىشەنچ ۋە ئۈمىدكە تولغان، مەلۇم نىشان بويىچە ئۇزلۇكسىز ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىيەلەيدىغان، ھەق - ناھەق قارىشى ئېنىق، لەۋزىدە تۇرىدىغان، ھالال تەرى ئارقىلىق ياشاشنى راۋا كۆرىدىغان؛ تىنچلىقنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ، ئىتتىپاقلىق ئاساسىدا زور غەلىبە مېۋىسىنى ئۇزەلەيدىغان كىشى خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە ۋە قوللىشىغا سازاۋەر بولۇپ، باشقىلار چوقۇنىدىغان يۇرت مۆتىۋىرىگە ئايلىنالايدۇ، بۇنداق كىشىنىڭ ئۆز قوۋمىنى ياخشى يېتەكلەپ، ئادىل يۇرت سورىيالىشىغا گەپ كەتمەيدۇ.»

ئىككىنچى نومۇرلۇق شاھزادىنىڭ بايانى: «ئۇزلۇكسىز ئالغا ئىلگىرىلەش — ئەڭ ياخشى خۇلق، سەممىيلىك — ئەڭ ئېسىل خىسلەت، دوستىغا سادىق بولۇش — ئەڭ چوڭ غۇرۇر، ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرۇش — ئەڭ چوڭ بەختتۇر. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، بىر ئۆمۈر تىرىشىپ ئۆگىنىدىغان، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەش ئىستىكىگە باي، ئەلەمدە كامالەتكە يەتكەن، ھەرقانداق ئىشتا باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرالايدىغان؛ دوستىغا سادىق بولۇپ، ئۆزى ۋە دوستىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بارلىقىنى ئاتىيالايدىغان سەممىي كىشىلا ۋەلىئەھدىلىككە مۇناسىپتۇر، مۇشۇنداق خىسلەتكە ئىگە كىشىلا، باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرۇپ، باشقىلارنى ئۆزىگە چوقۇندۇرالايدۇ ھەمدە يۇرتنى ياتلارنىڭ يامان كۆزىدىن ساقلاپ قالالايدۇ.»

بىرھازا بەس - مۇنازىرە، تالاش - تارتىشتىن كېيىن يەكۈن چىقىرىلىپتۇ.

باھالاش نەتىجىسى «شاھزادىلەرنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئەلەم ۋە قەلەمدە كامالەتكە يەتكەن، چېچەن، ئەقىللىق، خانىنىڭ ئۆز پۇشتىدىن بولغان، ۋەلىئەھدى بولۇش شەرتىگە تامامەن ئۇيغۇن. بىراق، ياخشىنىڭمۇ ياخشىسىنى تاللاش ئالىيلىرىنىڭ ئارزۇسى،

شۇنداقلا ئاۋامنىڭ كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ئىشتۇر. بىزدە «كۆڭۈل خەزىنىسىدە گۆھەر بارلىقى ياكى ئۇششاق سەدەپ بارلىقى سۆزدىن بىلىنىدۇ» دەيدىغان گەپ بار. جاۋاب خەتكە ئاساسلانغاندا، بىرىنچى نومۇرلۇق شاھزادىنىڭ ۋۇجۇدىدا، خەلقىپەرۋەرلىك، قانائەتچانلىق، ئادالەت قارىشى كۈچلۈك، ئىككىنچى نومۇرلۇق شاھزادىنىڭ ۋۇجۇدىدا، باشقىلارغا ئۆزىنى كۆرسىتىش، سەمىمىيلىك، باتۇرلۇقنى ئۇلۇغلاش قارىشى كۈچلۈك بولۇپ، ئىككى خىل قاراشنىڭ ۋەزنىنى دەڭسىگەندە، ھەرقانداق بىر يۇرت ئاقساقىلى ئۈچۈن باتۇرلۇق، سەمىمىيلىك بولمىسا بولمايدۇ، بىراق بۇنىڭدىن مۇھىم بولغىنى قانائەتچانلىق قارىشىنىڭ يېتىلگەن - يېتىلمىگەنلىكىدىدۇر. چۈنكى، قانائەتچانلىق بولغاندىلا، كىشى ئۆز نەپسىگە ھاي بېرىپ، ئۆزىنىڭ پاكلىقى بىلەن كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولالايدۇ، قانائەتچان بولغاندا ئاچ كۆزلۈكتىن خالىي بولىدۇ. كىشىدە قانائەت تۇيغۇسى كەمچىل بولىدىكەن شۇبھىسزكى، ئۇ ئادەم ئۆز ئىمتىيازىدىن پايدىلىنىپ ئاچ كۆزلۈك يولىغا ماڭىدۇ. ئاچ كۆزلۈك خىيانەتنىڭ خەزىنىسى بولۇپ، خىيانەتچىلىك قۇترىغان ئەل گۇمران بولماي قالمايدۇ. بىزدە يەنە «ئاچ كۆزلۈك نومۇسنىڭ ئۆيىنى كۆيدۈرىدىغان ئوت، ئىززەتنىڭ خامىنىنى ئۇچۇرۇپ كېتىدىغان، تەمكىنلىكنىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرۈۋېتىدىغان شامالدۇر»، «ئاچ كۆز كىشىلەرگە ئەلدە ھوقوق بەرمە، شۇبھىلەنمىگىنكى، ئۇلار رونىاق تاپقان ئەلنى بۇزىدۇ» دېگەن ھېكمەت بار. شۇڭا ۋەلىئەھدىلىكنى تاللاشتا باتۇرلۇقنىڭ سالمىقى ئەمەس، ئۇنىڭدىكى قانائەت تۇيغۇسىنىڭ سالمىقىغا قاراپ ھۆكۈم قىلىش دانالىقتۇر، خان ئالىيلىرى، نەزەردىن ئۆتكۈزگەيلا» دەپ يېزىلىپتۇ.

سەدرىدىن خان ئايالى خەلىچە بىلەن شاھزادىلەرنىڭ جاۋابى ۋە باھالاش ھەيئەتلىرىنىڭ يەكۈنىنى بىر - بىرلەپ، تەپسىلىي كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن مەمنۇن بولۇشۇپتۇ. ھەمدە: «بەگ

هوشيار بولسا، ئەلگە ھېچكىم قول تەگكۈزەلمەيدۇ، قول تەگكۈزسە، ئەقىل - پاراسەت، بىلىم بىلەن تەدبىر كۆرىدۇ. بىر ئەل ئۇچۇن قارامىلىق، باتۇرلۇقتا ئەمەس، مۇھىمى خەلقىپەرۋەرلىك، دىيانەتلىك، قانائەتچانلىقتا كامالەتكە يەتكەن ئىستېدات ئىگىسىنىڭ بولۇشى زۆرۈردۇر. بىرىنچى نومۇرلۇق شاھزادە ۋەلىئەھدىلىككە تاللانسۇن» دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ.

شاھزادىلەر ئەسلىدىكى ئورنىغا يەنە بىر نۆۋەت تەكلىپ قىلىنىپتۇ ۋە يارلىق يەتكۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، كىيىملىرى ئالماشتۇرۇلۇپ، ئەسلىي قىياپىتى ئوردا ئەھلىگە ئايان قىلىنىپتۇ. ئەسلىدە بىرىنچى نومۇرلۇق شاھزادە ئىبراھىم، ئىككىنچى نومۇرلۇق شاھزادە ھۈسەين ئىكەن.

* * *

ھەممىزگە مەلۇم، ئۇچۇر دەۋرى كىرىشى بىلەن تەڭ يەر شارىنىڭ پۈل - مۇئامىلە مەركەزلىرى ئىنتېرنېت تورىغا كۆچتى. ئىقتىساد تور ئارقىلىق ئايلاندۇرۇلدى. ئىنتېرنېت بىلەن ئالاقىسى بولمىغان ئادەم ئۆزىنىڭ نامراتلىق سىزىقىنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى. بۈنىڭدىكى تۈپكى سەۋەب شۇكى، بارغانسېرى كەسكىنلىشىۋاتقان رىقابەت دەۋرى ئىنسان ئېڭىدىكى كونىلىق بىلەن يېڭىلىق ئوتتۇرىسىدىكى چەك - چېگرىنى روشەن ئايرىدى. بۇ بىزگە ئىلىم جەھەتتە ئۆز - ئۆزىدىن قانائەتلىنىپ، ئىقتىسادنى «ساۋاب» لىق يولىغلا سەرپ قىلىپ، ئاز بولسىمۇ، كۆپ بولسىمۇ شۈكۈر - قانائەت قىلىش بىلەن بەند بولۇپ، ئۆزىنىڭ بىلىمىنى زورايتىشقا سەل قارىماسلىق لازىملىقىنى، تىرىشىپ ئىگىلىك يارىتىش يولىدا ئىزدىنىپ، ئىقتىساد ئارقىلىق ئىلىم - مەرىپەتنى تەرغىب قىلىپ، ئاۋامنى بىلىم ئىگىلەشكە رىغبەتلەندۈرۈپ، سانسىزلىغان بىلىم تەلەپكارلىرىنى يېتىشتۈرۈشتە بەلگىلىك كۈچ

چىقىرىشنىڭ دەۋر تەققەززاسى، جەمئىيەت ئېھتىياجى ئىكەنلىكىنى روشەن يورۇتۇپ بەردى.

ئىنسانىنىڭ روھىي جەھەتتىكى يېتىلىشى ئۇنىڭ تەپەككۇر قابىلىيىتىنىڭ دەرىجىسىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. ھەرقانداق بىر ئىنسان ساغلام دۇنيا قاراش، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، قىممەت قارىشى، ئەخلاق قارىشىنى يېتىلدۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت جەريانىدا ئۆزىدىكى قابىلىيەتنى كىشىلىك ئەخلاقتىن چەتنىمىگەن ئاساستا نامايان قىلىشقا ئىنتىلىدۇ. بىراق، ئىنسانىنىڭ تەربىيىلىنىش دەرىجىسى ۋە دۇنيا قارىشىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبلىك، ھەربىر ئىنسان ئۆزى سېزىپ ـ سەزمىگەن ھالدا كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئوخشاش بولمىغان قىسمەتلىرى بىلەن تەقدىرلىنىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئوخشاش مۇھىت، ئوخشاش ئورۇندا ياشاپ كېلىۋاتقان ئىنسانلارنىڭ تەقدىرى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇ خىل پەرق ئىنسان ۋۇجۇدىغا بىۋاستە تەسىر قىلىش نەتىجىسىدە ئىنسانىنىڭ ئۆز تەقدىرىنى بەلگىلىگۈچى كۈچكە ئايلىنىدۇ.

ئېڭىمىزدىكى ئەخلاق، ئېتىقاد، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى جەھەتتىكى قانائەتچانلىق بىزنى باشقىلارنىڭ تۇرمۇش مۇڭۇپىپەقىيەتلىرى، راھەت ـ پاراغىتى، نەتىجىلىرى، ئېرىشكەن بايلىقى بىلەن ئۆز مەغلۇبىيىتىمىز، تارتقان جاپا ـ مۇشەققىتىمىز، كۆرگەن كۈنىمىزنى سېلىشتۇرۇشقا، قەلبىمىزدىكى ئازابنى، ھەسرەتنى يېڭىپ باشقىلار بىلەن ئەپ، ئېجىل، دوستانە ئۆتۈشكە يېتەكلەيدۇ، ئۆزىمىزگە ئىشەنچ، ئۈمىد ئاتا قىلىپ، سەۋر ـ تاقەت ئىچىدە ئالغا ئىلگىرىلەشكە دەۋەت قىلىدۇ. بىزنى گۇناھتىن، خىيانەت ۋە جىنايەتتىن يىراق تۇرۇشقا دالالەت قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، مۇنداق سېلىشتۇرۇش بەزىدە ئەكسىچە ئۇنۇم پەيدا قىلىپمۇ قويىدۇ. شۇڭا سېلىشتۇرۇشتا توغرا ئۇسۇلنى تاللاش ئىنتايىن مۇھىم، يەنى ماددىي مەنىشەتنى ئەمەس، ئەخلاق، بىلىم ـ قابىلىيەتنى

سىلىشتۇرۇش زۆرۈر. بىز «قانائەت» نىڭ بىر تەرىپىنى ئەمەس، ئىككى تەرىپىنى كۆرۈشىمىز، ماددىي جەھەتتىكى قانائەت بىلەن ئىلىم ـ پەن، ئىقتىساد جەھەتتىكى قانائەتنىڭ چەك ـ چېگرا سىنى ئايرىپ مۇئامىلە قىلىشىمىز كېرەك.

ھازىرقى دەۋر نورمال بىر ئادەمنىڭ نورمال كۈن ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، ئولتۇراق جاي، قاتناش ـ ئالاقە، كۆڭۈل ئېچىش، سايا ھەت قىلىش، پەرزەنت تەربىيىلەش، داۋالىنىش، تەربىيىلىنىش، كۈتۈنۈش، بىخەتەرلىك قاتارلىق تۇرمۇشنىڭ ھەربىر ھالقىلىرىدىكى جەمئىيەتنىڭ ھەر ساھەلىرىگە چېتىلىدىغان تۈرلۈك ـ تۈمەن ئىشلىرىغا بەدەل تۆلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىقتىساد ئارقىلىق ھەل بولىدۇ. ئىقتىسادىي ئامىل ياخشى بىر تەرەپ قىلىنغاندىلا ئىشلىرىمىز نورمال قانات يايدۇرۇلۇپ، خاتىرجەم ياشاش پۇرسىتىگە ئىگە بولالايمىز. بۇنىڭدىن ئىقتىسادنىڭ ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بەلگىلەيدىغان يەنە بىر مۇھىم ئامىل ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەك تەس ئەمەس. شۇڭا بىز كىشىلىك تۇرمۇشتا باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە، بايلىقىغا، بەختىگە، ھەرقانداق بىر خۇشاللىقلىرىغا ھەسەت قىلماي، ئۆزىمىزنىڭ يارا تقان ھەممىتىمىزگە، تەقدىرىمىزگە «قانائەت» بىلەن تەسەللى بېرىشنى ئۆگىنىۋېلىشىمىز ھەمدە بىلىم ۋە ئىقتىساد جەھەتتىكى «قانائەت» نى نىسپىي يا كى ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا «ئىنتىلىش»، «ئالغا قاراپ ئۆزلۈكسىز ئىلگىرىلەش» روھىغا ئايلاندۇرۇشىمىز، نۆۋەتتىكى ئۈچۈر دەۋرى ئېلىپ كەلگەن ئىنسانلارنىڭ خىزمەت ۋە تۇرمۇش فۇنكسىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشالايدىغان «كۇچ»كە ئايلاندۇرۇش يولىدا تىنىمسىز ئىزدىنىشىمىز، «قانائەت»نىڭ روھىي جەھەتتىكى ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى چەك ـ چېگرا سىنى ئوبدان ئايرىپ، تۇرمۇش ئەھلىيىتىمىزدە «قانائەت»نىڭ رولىنى ياخشى جارى

قىلدۇرۇشمىز لازىم. شۇندىلا «بەخت» ھەققىدە باش قاتۇرۇشمىزنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ. «قۇتادغۇبلىك» تە شۇكۇر (قانائەت) ھەققىدە مۇنداق بايانلار بېرىلگەن :

756. ئەي نېمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۇكۇر،
شۇكۇر قىلسا نېمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر.
757. بۇ نېمەت ئىگىسى ئۇنتۇر ئۆزىن،
شۇكۇر قىلسا نېمەت ئۆرىمەس يۈزىن.
758. كىمچىك ياخشىلىققا تولا شۇكۇر قىل،
تولا بولسا نېمەت، ئۇنىڭ قەدرىن بىل.
759. شۇكۇر قىلسا، نېمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئۆي مالغا تولۇر.

بۇ قىممەتلىك سۆزلەر بىزنىڭ شۇكۇر ـ قانائەتچانلىق روھىنى يېتىلدۇرۇشمىزدە ئىنتايىن ئەھمىيەتلىكتۇر. ئەجدادلىرىمىز يەنە، گۇناھىغا تۆۋە قىلىشقا، قەرزنى تۆگىتىشكە، مېھماننى ھۆرمەتلەش ۋە كۈتۈۋېلىشقا، مېيىتنى دەپنە قىلىشقا، ناپاك بولسا يۇيۇنۇشقا، بالىلار بالاغەتكە يەتكەندە، ئۆز ۋاقتىدا ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلىشقا، چېكىدىن ئاشقان زۇلۇمغا سەۋر قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. مەن يەنە نۆۋەتتىكى ئەھۋالىمىزغا نىسبەتەن بىلىم، ھۈنەر ـ كەسىپ ئىگىلەشتە، پۇرسەتنى تۇتۇشتا سەۋر قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەيمەن.

ستۇدېنتلار ۋە كەسىپ تاللاش ئېڭى

ئۆزۈڭگە، ئۆز كۈچۈڭگە ئىشەنچ ھاسىل قىلىشىڭ كېرەك. ئۇنداق ئىشەنچكە توسقۇنلۇقلارنى يېڭىپ ئۆتۈش، ئىرادىنى تەربىيىلەش، ئۇنى «مەشىق قىلدۇرۇش» ئارقىلىق ئىگە بولغىلى بولىدۇ. ئۆزۈڭدىكى ۋە ئۆزۈڭدىن تاشقىرىدىكى ئۆتمۈشنىڭ ناچار سارقىندىلىرىنى تۈگىتىشنى بىلىشىڭ كېرەك، ئۆز ئۈستۈڭدىن قازانغان كىچىك بىر غەلىبەڭمۇ كۈچۈڭگە كۈچ قوشىدۇ.

—— م. گوركي

«ستۇدېنت » دېگەن سۆز تىلغا ئېلىنسىلا، ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. شۇنداقلا ستۇدېنتلار كېلەچەكنىڭ قۇرغۇچىلىرى، ۋەتەننىڭ ئۈمىدى، ئارزۇسى، ستۇدېنتلارنىڭ ساپاسى كەلگۈسى زامانىۋىلىشىش ئىشلىرىنىڭ يۈكسىلىشى ۋە خارابلىشىشىنى بەلگىلەيدۇ، دېگەن ئۇقۇم تەسەۋۋۇرىمىزدا ئەكس ئېتىدۇ.

ئۆز كۆڭلىگە پۈككەن گۈزەل ئىستەك، ئارزۇ ـ ئارمانلار بىلەن ئالىي مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىغان ھەربىر ياش ئاشۇ دەقىقىدىن باشلاپ ئۆز ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ بۇرۇلۇشنى كۈتۈۋالىدۇ. چۈنكى ئۇ ئالىي مەكتەپتە، مەيلى قايسى ساھە، قانداق كەسىپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، شۇ ساھە، شۇ كەسىپنىڭ ئەڭ يۇقىرى ساۋاتلىرىنى ئۆگىنىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى، كىشىلىك ھاياتتىكى ئەڭ كەڭ ئۇنۇملۇق بىلىملەرنى ئىگىلەش ۋە چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولىدۇ. شۇ ئالىي مەكتەپ ھاياتى ھەربىر

ستۇدېنت ئۇچۇن ئۆزىنى ھەر تەرەپتىن ئەتراپلىق تاكامۇللاشتۇرۇشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرستى.

دۆلەتنىڭ ئالىي مەكتەپلەرگە كۆپلەپ مەبلەغ سېلىشمۇ نۆۋەتتىكى خەلقئارا رىقابەتتە ئۇزۇپ چىقالايدىغان، يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەش روھىغا باي، يېڭىلىق يارىتىشقا جۇرئەت قىلالايدىغان بىر تۇركۇم ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرۇشكە، ئۇلارنىڭ تەربىيىلىنىش مۇھىتىنى ياخشىلاپ، ستۇدېنتلار قوشۇنىنى سەرخىللاشتۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرگەنلىكىدۇر.

ئالىي مەكتەپلەر دۆلەتنىڭ ئىختىساسلىقلار قوشۇنىنى يېتىشتۇرۇش بازىسى. ئۇ ھەربىر ياشتا ئاجايىپ تەسەۋۋۇر، گۈزەل غايە، بۈيۈك ئىستەكلەرنى ئويغىتىدىغان، ئۆزىنىڭ گۈزەل كەلگۈسىنىڭ بۈيۈك پىلانلىرىنى تۇزۇشكە يېتەكلەيدىغان، ئۇلارنىڭ قەلب ئېتىزىنى بىلىم سۇيى بىلەن سۇغىرىدىغان ھاياتىي كۈچكە تولغان ماكان.

يېقىنقى بىرقانچە ئون يىلدىن بۇيان ستۇدېنتلىرىمىز ئارىسىدىن نۇرغۇنلىغان مۇنەۋۋەر ئىختىساسلىقلار بارلىققا كەلدى. ئۇلار ئۆز كەسپىدە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى، مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ھايات مۇساپىسىنىڭ پارلاق يولىنى ئېچىپ، دادىل قەدەم بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىدى. خەلقىمىز ئۇچۇن ئۆچمەس شان ـ شەرەپلەرنى يارىتتى. ئەنە شۇلار ئۆزىگە كەلگەن پۇرسەتنىڭ قەدرىگە يەتكەن، پۇرسەتنى تۇغرا تۇتۇپ، ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى ھەقىقىي ھېس قىلغانلاردۇر. ئۇلار ستۇدېنتلىرىمىزنىڭ ئۇلگىسى، جەمئىيىتىمىزدىكى ئويغاق زىيالىيلار قوشۇنىنىڭ تىپىك ۋەكىللىرىدۇر.

ئالىي مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىغان ھەربىر ستۇدېنت ئاشۇ خىسلەتلىك ماكاندا ئۆز قەلبىگە ھاياتىدىكى ئۇلۇغۋار غايىلىرىنى پۈكۈپ، مەلۇم نىشان، مەقسەت، مۇددىئا بويىچە

كۈنسېرى ئىلگىرىلەيدۇ، ئىزدىنىدۇ. جاپا ـ مۇشەققەت، قىينىچىلىقلار ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىدۇ، ئىلىم تەھسىل قىلىدۇ، بىلىم ـ ئىستېداتنا كامالەتكە يېتىدۇ. پېداگوگىكا مەكتەپلىرىدە ئوقۇۋاتقان ستۇدېنتلارنى ئالساق، ئۇلارنىڭ قەلبى ئوقۇتقۇچىلىقتىن ئىبارەت بۇيۇك ئىنسانلىق ئىستىكى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ، ئۆزىنىڭمۇ كەلگۈسىدە ئوقۇتقۇچىلىقتىن ئىبارەت سانسىزلىغان قەلبلەرنى مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇتۇپ، غايىگە ـ كەلگۈسىگە يېتەكلەيدىغان ئىنسان روھىنىڭ ئىنژېنېرلىرى توپىغا قوشۇلغۇسى كېلىدۇ. شۇ ۋەجدىن ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى ئوقۇتقۇچىلىققا بولغان چوقۇنۇش ھەسسىلەپ ئاشىدۇ. ئوقۇتقۇچىنى قەدىرلەش ئىستىكى يۇقىرى پەللىگە يېتىدۇ. مۇنبەرگە چىقىشقا ئالدىرايدۇ. «مەنمۇ ئوقۇتقۇچى بولسام، سانسىزلىغان بىلىم تەشنالىرىنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرسام» دەيدىغان غايىۋى ئىستەك يالقۇنجاپ ۋۇجۇدىنى كۆيدۇرىدۇ. مانا بۇ ئالىي مەكتەپتىن ئىبارەت ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتىدا ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ كېلەچەك ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاپ قېتىرقىنىپ بىلىم ئېلىۋاتقان، ئۆز ۋەتىنى ئۈچۈن جان كۆيدۇرۇشنى شەرەپ دەپ بىلىدىغان ستۇدېنتلىرىمىزنىڭ كەلگۈسى غايە نىشانى ۋە ئاددىي قەلب بايانى خالاس.

بۇ پېداگوگىكا ئالىي مەكتەپلىرىدە ئوقۇۋاتقان ستودېنتلارنىڭ ئەقەللىي تالىشى، غايە، ئارزۇ ـ ئىستىكى. ئۇلارغا نىسبەتەن باشقا تالاش يوللىرىمۇ كۆپ.

رېئاللىقتىكى بەزىبىر ئەھۋاللار بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. بازار ئىگىلىكىنىڭ ئۇچقانىدەك تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ كىشىلەردىكى ئىقتىساد ئېڭىنىڭ كۈچىيىشى، ھوقۇق ـ مەنپەئەت، ئابرۇي قوغلىشىش خاھىشىنىڭ ئەۋج ئېلىشى سەۋەبلىكمۇ ياكى ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىنىڭ جاپالىق ئىكەنلىكى سەۋەبلىكمۇ، نۆۋەتتە بەزى ستۇدېنتلىرىمىز ئوقۇتقۇچىلىق

كەسپىگە سوغۇق مۇئامىلىدە بولۇۋاتىدۇ. بۇ ئۆز قەلبىدە مىللەت، ۋەتەن ئۈقۇمى تولۇق ئەكس ئەتكەن، ئۆزلۈك ئېڭى يېتىلگەن، ھاياتنىڭ مەنىسى ۋە قىممىتى ھەققىدە ئاز - تولا باش قاتۇرۇشنى ئاقىللىق دەپ تۇنۇغان ھەربىر ئىنسان ئۈچۈن ئويلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلە.

ئالىي بىلىم يۇرتىدا دۆلەتنىڭ نۇرغۇنلىغان مەبلەغ ياردىمى، غەمخورلۇقى ئاستىدا ياخشى مۇھىت، ياخشى شارائىتتىن بەھرىلىنىپ، ئۈقۇتقۇچىنىڭ بىر ئۆمۈر يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىش بەدىلىگە يېتىشىپ چىققان ستۇدېنتلىرىمىز ئەمدىلىكتە مىللىتى، ۋەتىنى، ئۆز خەلقىنىڭ مېھنىتىگە جاۋاب قايتۇرىدىغان ھالقىلىق پەيتتە نېمە ئۈچۈن ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، خەلقىگە جاۋاب قايتۇرۇشتىن، ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇشتەك شەرەپلىك خىزمەتتىن باش تارتىدۇ؟ بۇ ھەربىر ۋىجدان ئىگىسى ئويلىنىشقا تېگىشلىك مەسىلە. ئىش كۈتۈپ تۇرغان بىر قىسىم ستۇدېنتلىرىمىزغا نەزەر سالساق، ئۇلار كۈن بويى لاغايلاپ يۈرۈپ، ئاتا - ئانىسىغا تايىنىپ ياشاۋاتىدۇ. خۇددى «ئايىغىنى مايلاپ كىيەلمىگەن نېمىسىگە، مايلامچىنى يارىتاپتۇ» دېگەندەك چوڭ ئىشقا قۇربى يەتمەيدۇ، كىچىك ئىشنى يارىتايدۇ. ھەتتا بەزىلىرى ئاتا - ئانىسىنى شىلىپ يېگەننى ئاز دەپ قىمار، ھاراق سورۇنلىرىدىن نېرى كەتمەي، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ بويىنىغىچە قەرزگە بوغۇلۇپ، ئۆزىنىڭ ئىنسانلىق قەدىر - قىممىتىنى دەپسەندە قىلىشۋاتىدۇ. ئۇلار نېمە ئۈچۈن يېزا - قىشلاقلاردىن شۇنچە قورقىدۇ؟ ئەجەبا، ئۇلارنىڭ ئەجدادى ياشاپ كەلگەن ئەنە شۇ قوينى كەڭ ھەم ئىللىق، قوۋملىرى ساددا ھەم ئاق كۆڭۈل، تەبىئىلىك ۋە گۈزەللىكنىڭ نامايەندىسى ئاشۇ گۈزەل سەھرا ئەمدىلىكتە ئۇلار ئۈچۈن بىزار بولىدىغان، كەمسىتىدىغان يەرگە ئايلىنىپ قالغانمىدۇ؟ ۋە ياكى ئۇلارنىڭ ئەجدادى مانا مۇشۇ ئاۋات كوچا رەستىدە، شەھەر مەركىزىدە ئاپىرىدە بولغانمىدۇ؟ ئۇلار زادى نېمە ئىش قىلىشنى

ئويلايدىغاندۇ؟ ئۇلار ئۇچۇن بۇگۇن ئوقۇش پۈتتۈرسە، ئەتىلا ئۇلارغا ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدىن، قايناق شەھەر مەركىزىدىن خىزمەت تەييارلاپ بېرىش كېرەكمىدۇ؟

مەنمۇ بىر ئوقۇتقۇچى، مەنمۇ ئۆزۈم ئۆسۈپ يېتىلگەن يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ ئەنە شۇ ستۇدىنتلىرىمىز بېرىشنى خالىمايدىغان يىراق يېزا ـ قىشلاقلاردا 10 يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، مانا ھازىر شەھەردە ئىشلەۋاتىمەن. بىراق چىن سۆزۈمنى ئېيتسام ئەنە شۇ يىراق سەھرادىكى غۇبارسىز بالىلار بىلەن ئۆتكۈزگەن مەنىلىك ھاياتنى ھازىرمۇ ئەسلەيمەن. يېزا ـ قىشلاقلاردىكى بىلىمگە ئىنتىلگەن سەبىي قەلبلەرنى ئويلايمەن. ئۇلاردىكى ساددىلىق، سېخىيلىق، مەردلىك، ئۆزىگە خاس قائىدە ـ يوسۇن، ئادەتلەر كۆز ئالدىمدىن بىر دەقىقىمۇ كەتمەيدۇ، مېنى مەڭگۇ تەلپۈندۇرۇپ، ئانا تۇپراقتا بولغان چەكسىز ئىنتىلىش ۋە سېغىنىش ئىستىكىمنى ھەسسىلەپ ئاشۇرىدۇ.

ئابدۇقادىر جالالىدىنىڭ «كىملىك گۇۋاھنامىسىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكەن ھالدا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي كىملىكىنى بىلمەسلىك ئادەملىرىمىزدىكى گۇمرانلىقنىڭ تىپىك جۇملىسىدۇر» دەپ ئېيتقىنىدەك، بۇگۈنكى دەۋردە ئۆزلىرىنى مىللەتنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا بېغىشلاپ، بىر ئۆمۈر مائارىپنىڭ نېنىنى يېيىشنى ئارزۇلاپ، پىداگوگىكا مەكتەپلىرىگە ئارزۇ تولدۇرۇپ، مىڭ بىر جاپادا ئوقۇش تاماملىغان ستۇدىنتلىرىمىزنىڭ ئەدىبلىكتە ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىدىن ۋاز كېچىپ، باشقا كەسىپتىن چىقىش يولى ئىزدەپ، ئۈيەر ـ بۈيەرلەردە تېنەپ يۈرۈشنىڭ تۈپ ئاساسى زادى نېمە؟ ئۇلارنىڭ قولىدا كۆتۈرۈۋالغىنى پىداگوگىكا مەكتەپلىرىنىڭ دىپلومى تۇرۇقلۇق يەنە قايسى كەسىپتىن خەير ـ ساخاۋەت تىلەيدۇ؟ دۆلەتنىڭ ئېتىبار سان كۆرسەتكۈچىدىن بەھرىمەن بولۇشنى خالىماي يەنە كىمدىن، نېمىدىن ئاغرىنىدۇ؟ ئەنە شۇلار كىملىك گۇۋاھنامىسىنى

كۆتۈرۈۋېلىپ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلمىگەنلەردۇر.

ئۆز مىللىتىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن ئازغىنە بەدەل تۆلەشنى خالايدىغانلارنىڭ ئازلاپ كېتىشى مىللەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن چوڭ خەۋپتۇر.

نۆۋەتتىكى ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ستۇدېنتلار ئارىسىدا ئەۋج ئېلىۋاتقان نەزىرى ئۇستۇن بولۇش، نەتىجە قازىنىشقا ئالدىراپ كېتىش، مەنپەئەتكە بېرىلىش، مەسئۇلىيەتچان بولماسلىق مەسىلىلىرى ئۇلارنىڭ ئىش ئورنىغا چىقىشى تەس بولۇش، ئىش ئورنىغا لايىقلىشالماسلىق ياكى ئوقۇغان كەسپىدىن ۋاز كېچىش ئەھۋاللىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسلىق ئامىللاردۇر. مۇشۇ سەۋەبلىك نۇرغۇنلىغان ستۇدېنتلىرىمىز ئۆز ئەمەلىيىتىگە، كەسپىگە مۇۋاپىق ئىش ئورنىدا ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ ئورنىغا باشقىلاردىن شەپقەت تىلەپ ئىش ھەققى يۇقىرى خىزمەت ئورنىنى ئىزدەپ ئاۋارە بولماقتا. بىر قىسىملىرى شۇ خىلدىكى ئىش ئورنى تاپقان بولسىمۇ ئەسلىدىكى ئوقۇغان كەسپى ماس كەلمىگەنلىكتىن «ئۆزى ئۈلۈغ، سۈپرىسى قۇرۇق» دېگەندەك، پۈتتۈرگەن مەكتىپىنىڭ دەرىجىسى يۇقىرى، ئەمما خىزمەت ئەمەلىيىتىگە ماسلىشالماسلىقتەك ئەھۋالغا دۇچ كېلىپ تېخنىكا، ئىقتىدار جەھەتتىن قايتا تەربىيىلىنىشكە موھتاج بولماقتا.

ستۇدېنتلار زىيالىيلار قوشۇنىنى تەشكىل قىلغۇچى ئاساسىي بىرلىك، زىيالىيلار قوشۇنىنىڭ تۈپ مەنبەسى بولۇپ، نۆۋەتتىكى كارخانا ۋە كەسپىي ئورۇنلارنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالمايدىغان ستۇدېنتلارنىڭ كۆپىيىشى، ساپا جەھەتتە يۇكسەلمەسلىكى جەمئىيەتتە ھەممىنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىيالايدىغان يېتەكچى كۈچ ھېسابلىنىدىغان زىيالىيلار قوشۇنىنىڭ شەنگە داغ يەتكۈزمەكتە.

ئۆزىنى زىيالىيلار قوشۇنىنىڭ بىر ئەزاسى ھېسابلايدىغان

ھەرقانداق بىر ستۇدېنتنىڭ ئالىي مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىغان تۇنجى كۈنىدىن باشلاپ ئوقۇش پۈتتۈرۈپ جەمئىيەتكە قەدەم قويغاندىن كېيىن، خەلق ۋە جەمئىيەت تەرىپىدىن يۇكلىنىدىغان مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچنى تونۇپ يېتىشى، ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتىكى بىر كىشىلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، جەمئىيەتنىڭ سىياسىي تۈزۈلمە، مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرى، شۇنداقلا كۆپ ساندىكى خەلق مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىپ، خەلقنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىغا ھازىرقى زامانغا لايىق رەڭ ۋە تۈس بېرەلەيدىغان يېڭى ئىدىيە، تۈزۈلمە ۋە ئۇسۇل ئوستىدە ئىزدىنىشى زۆرۈر. ئۆگەنگىنىنى ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاپ مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ھەمدە ئۆزىدە شەخسىيەتسىز كۈرەش قىلىش ئىرادىسىنى تىكلەشكە دىققەت قىلىشى لازىم.

ھازىر، بىر قىسىم ستۇدېنتلاردا تار دائىرىنىلا ئويلاش، شەخسىي مەنپەئەتنى چىقىش قىلىش خاھىشى مەۋجۇت. ستۇدېنتلاردىكى ئۆزىنىلا ئويلايدىغان شەخسىيەتچىل ئىدىيە ئۇلاردىكى ئۆز خەلقى ۋە ئۆزى ياشىغان جەمئىيەت تەرىپىدىن ئۆز زىممىسىگە يۈكلەنگەن بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتكە بولغان ئېتىقادىنى سۇسلاشتۇرۇپ ۋۇجۇدىدىكى خەلقپەرۋەرلىك، كوللېكتىۋىزملىق روھىنى زەئىپلەشتۈرۈۋېتىدۇ ھەمدە پۈل - مەنپەئەتنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ، پۈل ئۈچۈنلا، ئۆزى ۋە ئۆز جەمەتىنىڭ ئەزالىرى ئۈچۈنلا ئىشلەشتەك تار مەندىكى ياشاش ئىستىكىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. بۇ خىل ئىدىيىدە يېتىشىپ چىققان ستۇدېنتلار كۆپەيگەنسېرى، جەمئىيىتىمىزدىكى چىرىكلىشىش يولىغا ئاتلانغان گۇمراھ زىيالىيلار توپىمۇ ئېشىپ بارىدۇ. بۇنداق ئەسلىي مەندىن ياتلاشقان گۇمراھ زىيالىيلار توپىنىڭ كۆپىيىشى شۇ خەلق، شۇ جەمئىيەتنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن زور خەۋپ.

ئىنسانىنىڭ بۇ دۇنياغا تۆرىلىشى يېيىش، كىيىشتىن ئىبارەت ئۆزىنىڭ ماددىي مەنپەئىتىنى كاپالەتلەندۈرۈش دېيىلسە،

مېنىڭچە ئاقىلانىلىك ئەمەس. ئىنسانىنىڭ ياشاش ئۇچۇن كىيىنىش ۋە تويۇنۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىشىمۇ ھاياتلىقنىڭ بىر قانۇنىيىتى. ئىنسانىنىڭ ئەنە شۇ قانۇنىيىتىنى چىقىش قىلىپ ئۆز ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى نىشانلاپ ماددىي قىممەت يارىتىشى تامامەن ئەقىلگە مۇۋاپىق. بىراق، ئۆزىنىڭ ئىنسانىيەت ئالدىدىكى بۇرچىنى ئونتۇپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۇن كۆرەش قىلىشى ئاقىلانىلىك ئەمەس. ياراتقان ماددىي قىممەتنىڭ باشقىلار ئۈچۇن ھېچقانداق ئەھمىيىتى، رولىنىڭ بولماسلىقى مەنىسىزلىكتۇر. چۇنكى ئىنسان ياشىغانىكەن، ياشاشنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى بىلىپ ياشاش كېرەك. ياشاشنىڭ مەنىسى ئىنسانىي خىسلەت بىلەن ئۆلچىنىدۇ. بىر كىشى پۈتۈن بىر ئۆمرىدە قانچە كۆپ ماددىي قىممەتكە ئىگە بولسىمۇ، ئۇ ياراتقان ماددىي قىممەتنىڭ جەمئىيەت ئەزالىرى ئۈچۇن ھېچقانداق رولى بولمىسا، بۇ كىشىنى ماددىي قىممەت يارىتتى دەپ قاراشمۇ بىر بىمەنىلىك ھېسابلىنىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىدىن چەتنەپ، پەقەت ئۆزى ئۈچۈنلا قىممەت يارىتقان كىشىنىڭ تىلغا ئالغۇدەك ئىش ـ ئىزلىرى بولمايدۇ، ئۇلار كېيىنكىلەر تەرىپىدىن ئەسلا ياد ئېتىلمەيدۇ. بۇ بىر دۆۋە ئالتۇننى توپىغا كۆمۈپ قويۇپ، ئۆزىنى بايىاشات ياشىدىم دەپ نامراتلىق ئىچىدە كۇن ئۆتكۈزگەنگە باراۋەر.

ھەرقانداق بىر كەسىپنىڭ كەسىپ ئالاھىدىلىكى بويىچە نەتىجە ۋە مەغلۇبىيەتتىن ئىبارەت ئىككى خىل تەقدىرى ۋە تەرەققىيات يۆنىلىشى بولىدۇ. ھەرقانداق بىر كىشى ئۈچۇن ئۆزى تاللىغان، ئۆزى ئىشتىياق باغلىغان، ئۆزى ئارزۇلىغان كەسىپ بويىچە نەتىجە قازىنىشى دەل شۇ كىشىنىڭ ئارزۇسىنىڭ رېئاللىققا ئايلانغانلىقىنىڭ يەكۈنىدۇر. تارىختا كەسىپ تاللىمای تۇرۇپ نەتىجە قازانغانلار مەۋجۇت بولمىسا كېرەك. چۇنكى

ھەرقانداق بىر ئادەم مەيلى قايسى كەسىپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالدى بىلەن ئۆزىگە، ئۆز پىسخىكىسى ۋە ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋرگە خاس بولغان بىرەر كەسپىنى توغرا تالالاپ، كەسپىنى سۆيۈپ، كەسپىگە چوڭقۇر چۆكۈپ، زور ئىشتىياق بىلەن ئاتلانغاندىلا ئاندىن ئۇنىڭ مېۋىسىدىن لەززەت ئالالايدۇ.

ئىنسانىنىڭ تەقدىرى ماددىي جەھەتتىكى بايلىق بىلەن ئەمەس، مەنىۋى جەھەتتىكى تويۇنۇش ئارقىلىق خاراكتېرلىنىدۇ. چۈنكى ئىنساندىكى مەنىۋى تويۇنۇش ئۇنىڭ ماددىي قىممەت يارىتىشىنىڭ ئاساسىي خېمىرتۇرۇچىدۇر. مەنىۋى جەھەتتىن تويۇنغان ئادەمنىڭ ماددىي بايلىق ئۈچۈن يولدىن ئادىشىشى ناتايىن، بىراق ماددىي جەھەتتىن تويۇنۇپ مەنىۋى جەھەتتىن تويۇنمىغان كىشىلەرنىڭ يولدىن ئادىشىشى ئېھتىمالغا يېقىن.

جەمئىيەت ئەزالىرى تەرىپىدىن بىلىم، ئەقىل ـ پاراسەت، ئىستېداتتا ئەڭ يۇقىرى مەلۇماتلىق سانلىدىغان زىيالىيلار قوشۇننىڭ مەنبەسى بولغان ستۇدېنتلار، بولۇپمۇ پېداگوگىكا مەكتەپلىرىنى پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ستۇدېنتلىرىمىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقتىن ئىبارەت شەرەپلىك كەسىپتىن ۋاز كېچىپ، ئۆزى ئانچە چۈشىنىپ كەتمەيدىغان باشقا كەسىپتىن چىقىش يولى ئىزدەپ تېڭىرقاپ يۈرۈشى ستۇدېنتلار قەلبىدىكى ماددىي مەنپەئەت ئىستىكىنىڭ ئېشىپ بېرىۋاتقانلىقىنىڭ دەلىلى.

ھەرقايسى ساھەلەردە خەلقئارالىق خىرىس ۋە رىقابەت كۈنسېرى كەسكىنلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، ئۆزىنى شۇ مىللەت، شۇ دۆلەتنىڭ بىر ئەزاسى دەپ تونۇغان ھەرقانداق بىر ستۇدېنتنىڭ ئۆزى تەۋە بولغان مىللەت ۋە دۆلەتنىڭ يۈكسىلىشى، رونىق تېپىشى، خەلقئارا سەھنىدە ئۆزىنى نامايان قىلىپ، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆلگە بولىدىغان باشلامچىلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇشى ئۈچۈن

بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇشقا ھەر ۋاقىت تەييار تۇرۇشى، قەتئىي نىيەت، يۈكسەك ئىرادە بىلەن ئىزچىل ئىزدىنىشى، كۆرەش قىلىشى زۆرۈردۇر.

نەپسىنىڭ قۇلى ئەمەس، خوجايىنىغا ئايلىنالايدىغان، تاشقى بېسىم، زۆرۈرىيەت تۈپەيلى ئەمەس، ۋىجدان، غۇرۇر نۇقتىسىدىن ھەرىكەتلىنىپ، ئۆزىنىڭ قىسقىغىنا ئۆمرىدە باشقىلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بەدەل تۆلىيەلەيدىغان ستۇدېنتلار ھەقىقىي زىيالىيلارغا خاس پەزىلەت يېتىلدۈرگەنلەردۇر. مانا شۇلارلا ئۆزىنى ھەر ۋاقىت ئەركىن تۇتۇپ، ھاياتىنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈپ، ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ۋارىيانتلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشتا ئۆز رولىنى نامايان قىلالايدىغان، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ھەقىقىي يورۇتالايدىغان چىن ئىنسانلاردۇر.

ستۇدېنتلار مىللەت ۋە دۆلەتنىڭ تەرەققىيات ئىشلىرىدىكى تايانچ كۈچ. بىر مىللەت ئۈچۈن ئېيتقاندىمۇ ئۇلارنىڭ ئۇنۇمۇرسال ساپاسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى، كەسىپكە بولغان ئېتىقاد، ئىشتىياقىنىڭ كۈچلۈك ـ ئاجىزلىقى، جەمئىيەت ئەزالىرىغا بۇۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان مەنۇىيىتىنىڭ باي ـ نامراتلىقى مەسىلىسى شۇ مىللەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىل. شۇڭا ئۇلار ئاسان قولغا كەلمەيدىغان ئوقۇش پۇرسىتىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۆزىدە كۈچلۈك ئىنتىزام قارىشى تۇرغۇزۇپ، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ، نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاپ، نېمە ئۈچۈن ئوقۇيمەن؟ كەلگۈسىدە نېمە ئىشلارنى قىلىمەن؟ دېگەنلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۆز غايىسى بويىچە ئۇزلۇكسىز تىرىشىپ ئۆگىنىشى، شۇ ئاساستا يەنە خىزمەتنى پۇختا ئىشلەشتىن ئىبارەت توغرا خىزمەت پوزىتسىيەسىنى يېتىلدۈرۈشكەمۇ ئەھمىيەت بېرىپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ھەر تەرەپتىن

تولۇق يېتىلگەن ئۇنۇمۇرسال ساپاسى ئارقىلىق ئىختىساسلىقلار بازىرىدىن ئۆزۈپ چىقالايدىغان يارامليق ئىختىساس ئىگىسىگە ئايلىنىشى لازىم.

ستۇدېنتلار ئۆزىمىزنىڭ كىم ئۇچۇن، نېمە ئۇچۇن ياشايدىغانلىقىمىزنى ھېس قىلالماسلىقتەك مەنۇى جەھەتتىكى نامراتلىقىمىزنى تۇگىتىپ، ئىنسانىيەتنىڭ گۈزەل كېلەچىكى ئۇچۇن ھەسسە قوشۇش يولىدا تىرىشايلى !

ئوغلۇمغا

(ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئالدىدىكى ئوغلۇمغا ئىككى كەلىمە خەت)

ئوغلۇم، سەن بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان ئاشۇ مىنۇتلاردىن باشلاپلا ئاناڭ ئىككىمىز سېنى پەپىلەپ، ساڭا كېچە - كۈندۈز تەلمۈرۈپ، يېمىگەننى يېگۈزۈپ، كىيمىگەننى كىيگۈزۈپ، سېنى قاتارغا قوشۇش جەريانىدا كۆپ جاپالارنى تارتتۇق. بارلىق ئۈمىد، ئىشەنچىمىزنى ساڭا باغلاپ، سېنى كەلگۈسىدە ياراملىق بىر ئادەم قىلىش يولىدا تىنماي ئىزدەندۇق. مانا ئەمدى قانات - قۇيرۇقۇڭ يېتىلىپ، جەمئىيەتكە چىقىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىسەن.

ئوغلۇم، سەن ئىسلاهات - ئېچىۋېتىش يولىغا قويۇلغان مەئىشەتلىك زامانىدا، تۇرمۇشنىڭ هېچقانداق ئىسسىق - سوغۇقى، بوران - چاپقۇنىغا ئۇچرىمايلا ئۆسۈپ يېتىلدىڭ، ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئىلىم تەهسىل قىلدىڭ. ئاق - قارىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولدۇڭ. ساڭا ئەمدى بىزنىڭ نەسىهەت قىلىشىمىزنىڭ هاجىتى قالمىسا كېرەك. بىراق شۇنى سەمىگە سالماقچىمەنكى، تۇرمۇش ئىنتايىن مۇرەككەپ بىر يول، ئۇ قارىماققا شۇنچە قىزغىن، گۈزەل. هەقىقىي ماهىيىتىنى تونۇپ يەتكۈچىلەرگە بولسا، بىر قەدەم، بىرقەدەمدىن بېسىشقا توغرا كېلىدىغان، سەۋەنلىك، ساختىلىق، يۈزەكىلىك، هىيلە - مىكىر، پاسكىلىقنى ياقلىمايدىغان ئىنتايىن نازۇك هادىسە. ئۇ كىشىلەردىن مەردانىلىكنى، ئەقىل -ئىدراكنى، ئاكتىپ روهىي هالەتنى، ئىشەنچ - ئۈمىدنى، قىزغىنلىقنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئوغلۇم، جەمئىيەت تۈرمۇش كارتىنىلىرىنىڭ مۇرەككەپ قىسمەتلىرى مۇجەسسەملەنگەن چەكسىز بوشلۇق، ئۇنىڭدا بىزنى ئادەمىيلىك كوئوردىنات نۇقتىسىغا باشلاپ بارالايدىغان ئەقلى كامىل سەركىلىرىمىزمۇ، سەردارلىرىمىزمۇ، جەمىكى رەزىللىكلەرنى ئۆزىگە دوست تۇتقان جىنايەتكارلار، روھىي غالىبىيەتچى، قاشاق، نادان، بىۋاپا، زوراۋانلارمۇ، باشقىلارنىڭ بەخت ـ سائادىتىگە ھەسەت قىلىپ، قەدەمدە بىر تۈزاق قۇرۇپ، ئازغۇنلارنىڭ رىيازىتىدىن ھۇزۇر تاپىدىغان پاسكىلارمۇ ئوخشاشلا مەۋجۇت. سېنىڭ كەلگۈسىڭ ئەنە شۇلارنى توغرا پەرق قىلىپ، كىملەرنى دوست تۇتۇپ، كىملەردىن پەخەس بولۇشۇڭغا، تۇنجى قەدەمىڭنى قانداق بېسىشىڭغا باغلىق. مەن بىر ئاتا بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئاخىرقى بۇ بىر پارچە خەت ئارقىلىق ساڭا مۇنداق نەسىھەت قىلماقچىمەن.

ئوغلۇم، ھەرقانداق ئىشتا ئوڭۇشسىزلىققا يولۇقۇپ قالغان چېغىڭدا تەمتىرىمە، مەيۈسلەنمە، ئۆزۈڭنى يوقىتىۋەتمە، ئەكسىچە تېخىمۇ ئىرادىلىك، تېخىمۇ ئۈمىدۋار بول، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراشنىڭ سەۋەبى ئۈستىدە ئەستايىدىل ئويلان، تىرىشىش، ئىلگىرىكى جەريانىدىكى ئوڭۇشسىزلىقلارنى قايتا ـ قايتا تۇزىتىپ تەكرار ئىشلەش نەتىجىسىدە ئۆزۈڭدە ئىجادچانلىق روھىنى يېتىلدۈر. تىرىشىپ مەغلۇپ بولساڭ بۇ بىر سىناق، لېكىن تىرىشماي مەغلۇپ بولساڭ بۇ بىر ھەقىقەت.

ئىجادىي كۇچ ـــ ئەڭ قىممەتلىك بايلىق. ئەگەر ئىجادكارلىق ئىقتىدارىڭ بولسا، ياشاشنىڭ ئەڭ ياخشى پۈرسىتىنى ئىگىلەپ، ئۇلۇغ مۇجىزە يارىتالايسەن.

ھەر ۋاقىت روھىي ھالىتىڭنى كۆتۈرەڭگۈ، جۇشقۇن تۇتۇشقا تىرىش، ھەممە نەرسىگە قىزغىن مۇئامىلىدە بول، ئەمەلىيەتچان روھنى يېتىلدۈر، ئۆزۈڭنى چۈشەن، كەلگۈسىگە نىسبەتەن ئېنىق بىر نىشانىنى بەلگىلىۋال. سەن شۇنداللا كەلگۈسىدە ئۆز مەقسەت ـ مۇددىئايىڭغا ئوڭۇشلۇق يېتەلەيسەن. چۈنكى ئادەمنىڭ

روهي هالىتى ئۇنىڭ ئىقتىدارىنى بەلگىلەيدۇ، قانچىلىك ئىشلارنى قىلالايدىغانلىقى قانچىلىك ئىشنى قىلماقچى بولغىنىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. زور مۇۋەپپەقىيەتلەر «مەن بۇ ئىشنى باشقىلاردىن ئاشۇرۇپ قىلالايمەن» دېگەن پوزىتسىيىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىشلىشىگە قالدۇرۇلغان.

ئادەمنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى ئاساسلار كۆپ. بىراق، قىزغىنلىق بۇ ئاساسلارنىڭ بېشىدا تۇرىدۇ، ئۇنداق بولمايدىكەن، ھەرقانداق قابىلىيەتنىڭ بولسىمۇ، ئىشقا سالالمايسەن.

مىڭلارچە قۇرۇق گەپتىن بىر ئەمەلىي ھەرىكەت ئەلا، ھەقىقىي تەشەببۇسكار ئادەم بولۇش كېرەككى، قولىدىن ئىش چىقمايدىغان ئادەم بولماسلىق كېرەك.

ئەڭ ياخشىسى ئۆزۈڭنى چۈشەن، توغرا تەپەككۇر ئۇسۇلىنى ئىگىلىمەكچى بولساڭ، ئالدى بىلەن قەيسەر، قەتئىي بولۇشتەك مىجەز ـ خاراكتېر يېتىلدۇر.

ئىلگىرىكى ياكى ھازىرقى ئەھۋالىڭ مۇھىم ئەمەس، سەن ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم بولغىنى، كەلگۈسىدە قانداق مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنى نىيەت قىلغانلىقىڭدا. كەلگۈسى ئىشلىرىڭدا مۇۋەپپەقىيەتكە نىيەت باغلىمايدىغان بولساڭ، ھېچقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمايسەن. شۇڭا ھازىردىن باشلاپ كەلگۈسى نىشانىڭنى ئېنىق بەلگىلەپ، ئاشۇ غايە، نىشان بويىچە تىرىشىپ ئۆگەن. چۈنكى نىشان بەلگىلەشنىڭ ئۆزى كەلگۈسى مەنزىلىنىڭ ئاساسىنى يارىتىلىق، ئەمەلىيەتتە، مۇۋاپىق نىشان مەنزىلىنىڭ بىر قىسمىغا يەتكەنلىك بىلەن تەڭ بولىدۇ، نىشان بەلگىلەنسىلا ئۇتۇق قازىنىش كۆپ ئاسانغا چۈشىدۇ.

ئوغلۇم، كىشىلىك جەمئىيەت تولىمۇ مۇرەككەپ. ئىنسان ئۈچۈن مەلۇم ساھە، كەسىپتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش، زور ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە ئېرىشىشلا كۇپايە قىلمايدۇ. مۇھىمى

كىشىلىك جەمئىيەتتە چىن ئەقىدە، پاك نىيەت، ھالال لەۋز، يىمىرىلمەس ئېتىقاد بىلەن ياشاش.

ئادەم ئۇچۇن ئۆز قەدىر - قىممىتىنى بىلىش، ئادىمىيلىكنىڭ نېمىلىكىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ ياشاش ئەڭ مۇھىمدۇر. سەن پەقەت ئۆزۈڭنى ھەقىقىي تونۇپ يېتىپ، ئۆز قەدىر - قىممىتىڭنى ھەقىقىي مەنىسى بىلەن چوڭقۇر ھېس قىلغىنىڭدىلا، چەكلىك ھاياتىڭدىن چەكسىز مېھنەت، مۇۋەپپەقىيەت تامچىلىرىنى تامدۇرۇپ، ھاياتىڭنىڭ قىممىتىنى ئۇزلۇكسىز ئۇزارتىش ئۇچۇن بوشاشماي تىرىشالايسەن. ئەرلىك بۇرچۇڭنىڭ نەقەدەر ئېغىرلىقىنى، مىللەت، ۋەتەن، خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىڭنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي مەنىسى بىلەن تونۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن ۋەتەن، مىللەت ئۇچۇن كۆرەش قىلىدىغان ئالىيجاناب پەزىلەتنى يېتىلدۇرەلەيسەن ھەم ئەنە شۇ غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا تىنىمسىز ئىزدىنىسەن، ئۇلۇغۋار ئىشلارغا تۆتۇش قىلىپ، زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلەيسەن.

ئوغلۇم، ئېسىڭدە بولسۇن، ئاچ كۆزلۈك، سەممىيەتسىزلىك، ئىچى تارلىق، مەنمەنچىلىك، يالغانچىلىق، ئۆزىنى بىلمەسلىك دېگەنلەر ئادىمىيلىك قەدىر - قىممىتىڭنى دەپسەندە قىلىدۇ. دۇنيادا كىتابتىن ئارتۇق ئەڭ ۋاپادار دوست يوق، كىتاب ئارقىلىق نېمىنىڭ گۈزەللىك، نېمىنىڭ رەزىللىك ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايسەن. شۇڭا كىتابتىن ئىبارەت ئەڭ ئىشەنچلىك دوستىنى ئۆزۈڭگە مەڭگۈ ھەمراھ قىل، بوش ۋاقىتلىرىڭدا كىتاب ئوقۇ، كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىڭنى، ھېس قىلغانلىرىڭنى يېزىپ قالدۇر. دانالارنىڭ نەسىھەتىدىن ئەقىل تاپ، پۈرسەتنى تۇتۇشقا ماھىر بول، بىلمىگەننى بىلدىم دېمە، باشقىلاردىن سوراشنى نومۇس دەپ قارىما. شۇنداقلا ھاياتىڭنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەزگىلىرىدىمۇ پۇشايماندا قالمايسەن.

ئوغلۇم، مەن ئۆتكەندە رادىئودىن ۋۇ مىڭنىڭ «ئىسرائىل-

يىدە ئانا بولغان كۈنلىرىم» دېگەن ماقالىسىنى ئاڭلاپ تولىمۇ هاياجانلاندىم. چۈنكى ماقالىدە ۋۇ مىڭنىڭ ئۆزى يالغۇز ئۇچ بالىنى تەربىيىلەش جەريانىدىكى ئادەمنى ئويغا سالىدىغان ئىش - ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇنىڭدىن پەرزەنت تەربىيىسىدىكى ئەقەللىي بىر ساۋاقنى هېس قىلغىلى بولىدۇ. سەن كەلگۈسىدە ئەنە شۇ ئانا باسقان مۇساپىنى بېسىپ، ئاتىلىق مەسئۇلىيىەت ۋە بۇرچۇڭنى ئادا قىلىسەن. شۇ سەۋەبتىن، بۇ خېتىمدە ۋۇ مىڭنىڭ ئەسلىمىلىرىدىكى بەزى ۋەقەلىكنى قىستۇرۇپ قويۇشنى مۇۋاپىق كۆردۈم .

ماقالىسىدە مۇنداق ۋەقەلىك بايان قىلىنغان: «ۋۇ مىڭنىڭ دادىسى يەھۇدىي بولۇپ، 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە شاڭخەيگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان، ۋۇ مىڭ شاڭخەيدە تۇغۇلغان. ئۇ دادىسىدىن 12 ياشتا يېتىم قالغان. ئۇ توي قىلىپ ئۆچ بالىلىق بولغاندا يولدىشى بۇ ئالەم بىلەن خوشلاشقان. ۋۇ مىڭ شاڭخەيدىكى بىر مىس زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا شاڭخەيدە چىقىش يولى تاپالماي، جۇڭگو - ئىسرائىلىيە دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، 1992 - يىلى تۇنجى تۈركۈمدىكى جۇڭگولۇق مۇهاجىر بولۇپ ئىسرائىلىيىگە قايتقان. 1993 - يىلى 5 - ئايدا بالىلىرىنى ئىسرائىلىيىگە ئاپىرىۋالغان.

دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ كۈنلىرى شاڭخەيدىكىدىنمۇ بەكرەك غۇربەتچىلىكتە ئۆتكەن. تۇرمۇشتا چىقىش يولى تاپالماي كۆپ ئازاب چەككەن. چەت ئەلدە كۈن ئۆتكۈزۈشنىڭ تولىمۇ قىيىنلىقىنى هېس قىلىپ رىيازەت چېكىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، يەھۇدىي قوشنىسىدىن يەھۇدىيلارنىڭ بالا تەربىيىلەش ئۇسۇلىنىڭ ئۆزىنىڭ بالا تەربىيىلەش ئۇسۇلىغا تۇپتىن ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلگەن. يەھۇدىي قوشنىسى ئۇنىڭغا «يەھۇدىيلارنىڭ پۇل تېپىش، بالا تەربىيىلەش ئۇسۇلىدا بالىلارغا

ئائىلىدە ھەقسىز تاماق يوقلۇقى، ھەرقانداق نەرسىنىڭ باھاسى بارلىقى، ھەربىر بالا جەزمەن پۇل تېپىشنى ئۆگەنگەندە ئاندىن ئۆزى ئېرىشمەكچى بولغان نەرسىلەرگە ئېرىشەلەيدىغانلىقى»نى ئېيتىپ بەرگەن. «جاھانغا باقمىسا، جاھان ئۆزىگە باقمايدىغانلىقى» نى چۈشەنگەن ۋۇ مىڭ يەھۇدىيلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەش ئۇسۇلى بويىچە بالىلارغا ھەقلىق مۇلازىمەت قىلىش، ئائىلىدىكى ھەممە نەرسە ھەقلىق بولۇشنى يولغا قويغان. بالىلىرىنى ئۆز كۈچىگە يارىشا ئىش قىلىشقا ئۈندىگەن. بالىلاردىن بىر قېتىم كىر يۇيۇپ بەرسە 50 يۈەنلۇ، بىر قېتىم تاماق ئېتىپ بەرسە 100 يۈەنلۇ (100 يۈەنلۇ جۇڭگو پۇلىدا ئىككى يۈەنگە باراۋەر) پۇل ئالغان، ئۇزۇنغا بارمايلا بالىلار ھەممە ئىشنى ئۆزى قىلىدىغان، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ بىر تەرەپتىن ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن پۇل تاپىدىغان، ئۆزىنىڭ بارلىق تۇرمۇش، ئوقۇش خىراجىتىنى ئۆزى غەملەيدىغان بولغان. ۋۇ مىڭ بىر ئائىلە كىشىلىرى خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرگەن.

ماقالىدە يەنە ئىسرائىلىيىدە، مەكتەپلەردىمۇ بالىلارغا ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، جاپاغا چىداپ ئۆگىنىپ بىلىم بىلەن كۈچىيىش ئىدىيىسى سىڭدۈرۈلىدىغانلىقى، دەرسلىكلەردە ئابستراكت ۋەز ـ نەسىھەت يوق ئىكەنلىكى، ئوقۇتقۇچى بالىلاردىن «ئەگەر سىز ھۈجۈمغا ئۇچراپ قالغاندا نېمىنى ئېلىپ قاچىسىز» دەپ سورىغاندا، بالىلار پۇل ۋە جاۋاھىراتلارنى ئېلىپ قاچىمەن، دەپ جاۋاپ بەرسە توغرا بولمايدىغانلىقى، ئوقۇتقۇچىنىڭ بالىلارغا: «پۇل، مال ـ دۇنيا ھامىنى بىر كۈنى توگەپ كېتىدۇ. بۇ سوئالنىڭ توغرا جاۋابى بىلىم. بىلىمنى باشقىلار ئوغرىلىۋالالمايدۇ، توگەپمۇ كەتمەيدۇ. ئەگەر سىز كەلگۈسىدە مىليونېر بولۇشنى ئويلىسىڭىز قەتئىي ياخشى ئۆگىنىڭ» دەپ جاۋاب بەرگەنلىكىنى تىلغا ئېلىش ئارقىلىق بىلىمنىڭ ئەڭ زور بايلىق ئىكەنلىكىنى شەرھلىگەن.

ئوغلۇم، يۇقىرىقى بايانلاردىن نېمە دېمەكچى بولغانلىرىمنى چۈشەنگەنسەن. ساڭا دەيدىغىنىم : تىرىشىپ ئوقۇ، ئىنسان يوقالماسلىق ئۈچۈن تىرىشىشى، ئۇنتۇماسلىق ئۈچۈن يېزىشى كېرەك.

ئاخىرىدا مەن ساڭا «توماس جېففېرسون»[1] نىڭ نەۋرىسى مونتىسروغا يېزىپ قالدۇرغان خېتىدىكى كۈندىلىك تۇرمۇشتا ساقلىنىشقا تېگىشلىك 10 ئىشنى يېزىپ قالدۇرماقچىمەن، ياردىمى تېگىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

1. بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما.

2. ئۆزۈڭ قىلالايدىغان ئىشقا ھەرگىز باشقىلارنى ئاۋارە قىلما.

3. قولۇڭغا كىرمىگەن پۇلنى ئالدىنئالا خەجلىمە.

4. ئەرزان ئىكەن دەپ ئۆزۈڭگە كېرىكى بولمىغان نەرسىلەرنى سېتىۋالما. بۇ ئەكسىچە ساڭا قىممەت توختايدۇ.

5. تەكەببۇرلۇق قىلما. تەكەببۇرلۇق ئاچ ـ يالىڭاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىنمۇ يامان.

6. ئوپقانلىق قىلما. ئاز يېسەڭمۇ يە، كېيىن پۇشايمان يېمە.

7. ئۆزۈڭ خالىمىغان ئىشقا ئۆزۈڭنى مەجبۇر قىلما. ئۆزۈڭ خالىغان ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلالايسەن ھەم ئۇنىڭدىن زېرىكمەيسەن.

8. مۇمكىن بولمايدىغان ئىشقا ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلما.

9. ھەرقانداق ئىشتا ئوسۇل ـ چارىگە دىققەت قىل.

10. ئاچچىقىڭ كەلگەندە ئاۋۋال سانىقىنى ئوننى سانىۋېتىپ ئاندىن گەپ قىل؛ غەزىپىڭ تاشقاندا ئۇنىڭ ئورنىغا 100 نى سانا.

---

① توماس جېففېرسون ــ ئامېرىكىنىڭ ئويغىنىش دەۋرىدىكى مۇتەپپەككۇر ۋە سىياسىيون، 1796 ـ يىلى مۇئاۋىن زۇڭتۇڭ، 1801 ـ يىلدىن 1809 ـ يىلغىچە ئۇدا ئىككى نۆۋەت ئامېرىكا زۇڭتۇڭى بولغان.

ئانا قەدری

جاھاننىڭ ھەممە غۇرۇرى ئانىلاردىن كېلىدۇ. قۇياشسىز گۈللەر ئېچىلمايدۇ. سۆيگۈسىز بەخت، ئايالسىز مۇھەببەت، ئانىسىز شائىر، قەھرىمانمۇ بولمايدۇ.

مېھرى چەكسىز، پۈتۈن دۇنيانى كۆكرىكى بىلەن باقىقان ئايالنى ــ ئاننى ئىززەتلەيلى ! ئىنسانىدكى پۈتۈن گۈزەللىك، ئىللىقلىقلارنىڭ ھەممىسى ئانا مېھرىدىن كېلىدۇ.

ــ م. گوركىي

ئۇ كۈندىلىك ئادەتى بويىچە، سەھەردىلا رادىئونى ئېچىپ، رادىئو چاستۇتىسىنى تەڭشەشكە كىرىشتى، قايسىبىر چاستۇتىدا تارقىتىلغان «ئانا مېھرى» دېگەن ناخشا ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. جاراڭلىق ئاۋازدا ئېيتىلغان ناخشا تېكىستىنىڭ خاسلىقى، ئورۇندىغۇچىنىڭ ئاۋازىنىڭ يېقىملىقلىقى ئاڭلىغۇچىنىڭ قەلب تارلىرىنى چېكىپ، دىلىغا ھۇزۇر بەخش ئاتا قىلاتتى.

رادىئودا تارقىتىلىۋاتقان ئانىلار بايرىمى ۋە ئۇنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى، ئانىلار بايرىمىنى خاتىرىلەشنىڭ خاسىيىتى، شۇنداقلا ئانىلار بايرىمىغا ئاتالغان ناخشا ـ مۇزىكا، ماقالە، نەسر قاتارلىق مەخسۇس تېمىدىكى پروگراممىلار ئۇنى رام قىلدى. «ئانىلار» نىڭ مەخسۇس بايرىمى بارلىقىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىغانلىقىدىنمۇ قەلبى چەكسىز شادلىققا تولدى. ئۇ ئۆزىنى كىرىسلوغا تاشلاپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن رادىئو نومۇرلىرىغا

ئىشتىياق باغلىدى. «ئانا» ھەققىدىكى يېقىملىق ناخشا، لەرزان مۇزىكا، مەدھىيىلەر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ، كۆڭۈل ئېكرانىنى يورۇتۇپ، خىيال دەپتەرلىرىنى ۋاراقلىماقتا، ۋۇجۇدىدا قانداقتۇر بىر سېزىم پەيدا بولۇپ، ئاستا ـ ئاستا ئۇلغايماقتا ئىدى.

«ئاھ، ئانا!» ئۇنىڭ قەلبى ئېغىر خورسىندى. ئۇ ئۆيىنىڭ ھەممە بۇلۇڭلىرىغا تەكشى سەپسالدى، ئۇ بىرەر مۇھىم نەرسىنى ئىزدەۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ تۇيۇقسىز ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە، كىتاب جازىسىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان بىر پارچە سۇرەتنى قولىغا ئالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن قانداقتۇر بىر نۇر يالت قىلىپ ئۆتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى ئىنتايىن كۈچلۈك بىر خىل سېزىمدە مەستخۇش بولدى، ئۇ سۇرەتكە تىكىلگىنىچە سۆكۈتتە تۇراتتى. لەۋلىرى توختىماي مىدىرلىماقتا، ۋۇجۇدىدا بولسا «ئانا» ھەققىدىكى چەكسىز خىياللار يالقۇنجىماقتا ئىدى.

ئىختىيارسىز ئېيتىلغان: «جېنىم ئانا» دېگەن سۆز بىلەن تەڭ، ئىككى تامچە ياش ئۇنىڭ مەڭزىنى بويلاپ سىرغىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى تىنىپ ـ تىنىپ مۇجۇلۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ ئېغىر ئازابلىنىش ئىچىدە ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى: «ئانا، جېنىم ئانا، بۇگۈن ئانىلار بايرىمى، سېنىڭ بايرىمىڭ. ئانا، ئېھ، قەدىرلىك ئانا، ئاۋازىمنى ئاڭلاۋاتامسەن.

ئانا! بىرەر قېتىممۇ ئانىلار بايرىمىغا مۇبارەك بولسۇن، دەپ سېنى تەبرىكلەپ، ساڭا ئازدۇر ـ كۆپتۇر قەلب ئىزھارىمنى بەخش ئېتەلمىگەنلىكىمگە بەكمۇ ئېچىنىمەن.»

1

ئەنە شۇ كۈن، ئەنە شۇ ئانا ھەققىدە مەرسىيىلەر، نەسرلەر،

ناخشىلار، مۇزىكىلار، ماقالىلەر ھەممە جايدا ياڭرىغان، ئۇنتۇلماس كۈندىن ئېتىبارەن، ئۇنىڭ يۈرىكى ھەسرەت ئوتىدا پۈچىلىنىپ، نەپىسى قىينىلىشىپ، كۆڭلى غەشلىككە تولدى. ئانا ھەققىدە باش ـ ئايىغى يوق چىگىش خىياللىرى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ باردى. جەمئىيەتتىكى مېھرىبان، جاپاكەش، ئىشچان ئانىلار؛ مىشچان، ژاپاسىز ئانىلار؛ بارلىقىنى پەرزەنت ئۈچۈن ئاتىغان ئاق كۆڭۈل ئانىلار، ئۆزى ۋە بالىلىرىنىڭ پاكلىقى، غۇرۇرى ئۈچۈن ھاياتىنى قۇربان قىلغان ئانىلار؛ ئۆز جىسمىنى ئىشقىي ھەۋىسى ياكى نەپسىنى دەپ ئۆزى ۋە جەمئىيەتنىڭ، شۇنداقلا مىللىتىنىڭ پاكلىقىنى بۇلغىغان ئانىلار؛ ئانىلىق ئوبرازىنى ژاقىتسىز چەيلەپ، خازان قىلغان كەلگۈسى ئانىلار، تۇرلۇك ئانىلار ئۇنىڭ ئەنە شۇ چىگىش خىياللىرىنىڭ پېرسوناژلىرىغا ئايلانغانىدى.

ئۇ خىيال سۈرمەكتە.

ئانا ! ئەمدىلا ئۈچ ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغان قىزىم بىلەن سېنى دوختۇرخانىغا يوقلاپ بارغىنىم ئېسىڭدىمۇ؟ ! مەن شۇ مىنۇتلاردا ھاياتىڭدىكى تۇنجى خۇشاللىقنى كۆرگەنىدىم، ئەپسۇس، شۇ خۇشاللىقىڭ بىلەن مېنى گوللاپ قويىدىغىنىڭنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپتىمەن ئەمەسمۇ ؟ ! ئىسسىق يۈزۈڭنى، بىر كەلىمە سۆزۈڭنى مەندىن ئايىغاندەكلا، ئۇن ـ تىنسىز كېتىپ قالدىڭ !

ھاياتلىقىڭدا ئەتە ياكى يەنە بىر نۆۋەتتە قىلىپ بېرەرمەن دەپ كەينىگە سۆرەپ كەلگەن ئىشلارنىڭ ئەڭ ئاددىي بىر قىسمىنى بولسىمۇ ئەملەدە كۆرسىتۈپلىشىمغا، ھېچبولمىغاندا ئىسسىق مەڭزىڭگە مەڭزىمنى بىر قېتىم يېقىۋىلىشىمغا دەقىقىچىلىك ۋاقىت بەرمەستىن تىپتىنچ كېتىپ قالدىڭ !

ئانا ! بۇ تەقدىرنىڭ ماڭا بەرگەن جازاسىمۇ ياكى مېنىڭ شۇر پېشانىلىكىمنىڭ نەتىجىسىمىدۇر ؟!

2

ئۇ خىيال سۈرمەكتە.

ئانا ! ئەتە بىز ئەڭ ئۇلۇغلايدىغان، بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئاداۋەتتىن، غەيۋەت ـ شىكايەتتىن، جېدەل ـ ماجىرادىن خالىي ھالدا چەكسىز خۇشاللىق بىلەن تەبرىكلەيدىغان قۇتلۇق ھېيتىمىز «قۇربان ھېيىت». مانا بۇگۈن ھېيت ھارپىسىدا ھېيتىڭنى قۇتلۇقلاشقا كەلگەن بالىلىرىڭ، كېلىن، نەۋرىلىرىڭ بىلەن ئۆي ئاۋاتلاشتى. ھاياتلىقىڭدا سېنىڭ قەدرىڭنى چۈشەنمىگەن، سەن ئۈچۈن ۋاقتىنى بېرەلمىگەن، ھە دېگەندە خىزمەت، ئائىلە، بالا دەپ ئالدىراشلا ئۆتۈپ كەتكەن بالىلىرىڭ ئەمدىلىكتە ھېچنېمىسىگە قارىماي سېنى كۆرۈش ئۈچۈن جەم بولدى.

ئانا ! بەلكىم، سېنىڭمۇ ئۇلارنىڭ بوي ـ بەستى، تەقى ـ تۇرقىنى كۆرۈپ ئۇلاردىكى ئوخشاشلىقلارنى، ئۆزگىرىشلەرنى، ياشلىق، ئوتتۇرا ياشلىق ۋە قىرانلىقنىڭ جىلۋە، سېيماسىنى كۆرۈشنى ئارزۇلىغان ۋاقتىڭ بولغان بولسا كېرەك ـ ھە ؟! ئارزۇلىرىڭ ئەمدىلىكتە ۋۇجۇدقا چىقتى، ئەنە قارا ! كېلىنلىرىڭ، بالىلىرىڭ، نەۋرىلىرىڭگە قارا !

ئانا ! ئىنسانىنىڭ ھاياتىدا ئادەم ئۇچۇن سېغىنىشتىنمۇ ئارتۇق ھەسرەت بولمىسا كېرەك؟ !

ئانىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى تۇرلۇك مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلەردە، كىنو، رادىئو، تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىدا تەرىپلەنگەن باتۇر، ئىشچان، جاسارەتلىك ئانا ئوبرازى ئارقىلىق ھەمدە سېنىڭ ئۇيغۇر ئانىلىرىغا خاس ھەقىقىي پەزىلىتىڭ، كۆيۈمچانلىق، ۋاپادارلىق قاتارلىق ئەمەلىي ئىش ـ پائالىيەتلىرىڭ نەتىجىسىدە بىزگە سىڭدۈرگەن ئىنسانىي پەزىلىتىڭنىڭ، كۈچ ـ قۇدرىتىڭنىڭ نامايەندىسىدىن، بىر ئۆمۈر جاپا تارتىپمۇ قىلچىلىك ۋايسىمىغان قەيسىرانە روھىڭدىن،

سەكرات ئالدىدا تۇرۇپمۇ، بالىلىرىم جىددىيلىشىپ كەتمىسۇن دەپ، بىر ئېغىز «ۋاي» دەپ ۋايسىماي، ئېغىر كېسەل ئازابىغا چىداپ، ھەممىمزنى كۆلكىگە مەلىكە قىلىپ تىپتىنچ، تاۋۇش چىقارماي كېتىپ قالغان جاسارىتىگىدىن ھېس قىلغان بولسامۇ، ئەمما بۇ ئۇلۇغلۇقنىڭ سېغىنىش ھېسسىياتى قەلب پىغانى بىلەن قوشۇلغاندا شۇ قەدەر يۇقىرى پەللىگە يېتىپ ئىنسان قەلبىدە تەل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز دەرىجىدە كۆچەيىپ، قەلب ئېكرانىدا ئىنتايىن كۆچلۈك بىر خىل ھارارەتنى پەيدا قىلىدىغانلىقىنى ئەسلا ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. مېنىڭچە يالغۇز مەنلا ئەمەس، ئانىسىدىن ئايرىلغانلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق بولسا كېرەك!

3

ئۇ خىيال سۈرمەكتە.

ئانا! يېقىندا «مەدەنىيەت بوستانى» سەھىپىسىدە ئېلىپ بېرىلغان «ئانىلار ئۇلۇغ» تېمىسىدىكى سۆھبەتكە تېلېۋىزور ئېكرانى ئارقىلىق داخىل بولدۇم. سۆھبەتتىكى تونۇلغان ئەدەبىي ئوبزورچى، شىنجاڭ ماۋارىپ نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى يالقۇن روزى ئەپەندىنىڭ ئۇلۇغ ئانىلار بىلەن ئانىلارنىڭ پەرقى بولۇشى توغرىسىدىكى سۆزلىرى مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى. يالقۇن روزى «ئانىلار ھەقىدە» توختالىپ، قەدىمدىن ھازىرغىچە يازمىلىرىمىز ۋە سەھنىلىرىمىزدە بولسۇن ئانىلار ئۇلۇغ دەپ يازدۇق، توۋلىدۇق، مەدھىيىلىدۇق. بىراق ھەقىقىي ئۇلۇغ بىلەن ئۇلۇغ ئەمەسنى ئايرىمىدۇق. ئۇلۇغلۇق پەقەت پەرزەنتى، ئائىلىسى ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىيالىغان، بىر ئۆمۈر ئائىلە، پەرزەنت ئۈچۈن ئىشلەپ، خىزمەت، ئۆگىنىش، تۇرمۇشنى مۇناسىپ ھالدا توغرا، ماس قەدەمدە ئېلىپ بارالىغان، مىللەت، ۋەتەن ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىيالىغان، ناپاكلىقتىن، پىتنە -

پاساتتىن، پاسقىلىقتىن خالىي، يېڭىلىق يارىتىپ ئالغا ئىلگىرىلەش روھىغا باي، ۋۇجۇدىدا ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق ئۇرغۇپ تۇرىدىغان، پەرزەنتكە ھەقىقىي ئۇلۇگە بولالىغان ۋە بولالايدىغان ئانىلارغا مەنسۇپ دېگەن ھەقىقەتنى دادىللىق بىلەن يورۇتۇپ بەردى. ئەنە شۇ دەقىقىدىن باشلاپ قەلبىمدە، مېنىڭ ئانام قانداق ئانا؟ دېگەن بىر جۇملە سۆز بىخلىنىپ باراقسانلىنىشقا باشلىدى. قەلبىم ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە چىگىش خىياللار ئىلكىدە ئاچچىق تولغاندى، قانداقتۇر بىر كۈچ سەن ھەققىدە تۆۋەندىكىدەك بايانلارنى يازمام ئارقىلىق ئىپادىلەشنى دەۋەت قىلاتتى.

ئانا ! مېنىڭ ھازىرقىدەك بىر كەسىپ ئىگىسى بولۇشۇمغا بىردىنبىر سەۋەبچى بولغان «ئوغلۇم تىرىشىپ ئوقۇ، چىداملىق، باتۇر بول. تىرىشساڭ يول تاپسەن، تۇرمۇشقا ھەرگىز ئۇمىدسىز قارىما» دېگەن نەسىھەتلىرىڭ، ھەر قېتىم ئۇچراشقىنىمىزدا «جۇدەپ قاپسەن ئوغلۇم، بىرەر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ نېمە؟ دوختۇرغا كۆرۈنۈپ باق بولمىسا: ئايالىڭ ۋە بالىلىرىڭ سالامەت، ئۆيئىچى تىنچلىقمۇ ؟ بولدى، رۇخسەت سوراۋەرمە، خىزمىتىڭگە تەسىر يېتىدۇ» دېگەنلىرىڭ ئېسىمدە. يەنە سېنىڭ ئوكىلىرىم باشقا بالىلاردىن تاياق يەپ تىل ـ ئاھانەت ئىشتىپ ئۆيگە يىغلاپ كىرگىنىدە: «نېمىشقا ئۇلارغا چېقىلدىڭىز؟ سىز باشقىلارغا چېقىلمىسىڭىز، باشقىلار سىزنى بىكاردىن ـ بىكارغا تىللاپ ئۇرامدۇ؟» دەپ كايىپ، ئارقىدىن ئۇلارنى بەزلەپ : «ئۇلار يوقسا سىلەر ئۆيگە يېنىپ كىرىڭلار، ھەرگىزمۇ ئۇلار بىلەن تەڭ بولۇپ جېدەل چىقىرىپ يۈرمەڭلار...» دېگەندەك تەربىيىلەرنى بەرگىنىڭ، يەنە بەزىدە ھەممىمىز ئوخلاپ بولغاندا ئونسىز يىغلىغان چاغلىرىڭ شۇنداق ئېنىق ئېسىمدە. ئەسلەپ باقسام سېنىڭ بۇ ئونسىز يىغاڭ تولىسى باشقىلار بىزنى «يېتىم ئوغلاق» دەپ ھاقارەتلىگەن كۈنلەردە بەكرەك ئەدەپ قالاتتى. مەن بەزىدە سېنىڭ نېمىشقا يىغلايدىغانلىقىڭنى پەقەتلا چۈشەنمەي

قالاتتىم، كېيىنچە ئۆيلۇك ـ ئوچاقلىق بولغاندىن كېيىن ئاندىن چۈشەنگەندەك بولدۇم. توغرا، سەن يىغلىماي كىم يىغلايدۇ ؟! سەندەك ئەمدىلا ئوتتۇز توققۇزدىن ھالقىپ، ئەڭ چوڭى يىگىرمە ئىككىنىڭ قارىسىنى ئالغان، كىچىكى ئەمدىلا ئۆمىلىگەن سەككىز بالىنى 21 يىل ئاتا ھەم ئانا بولۇپ بېقىپ، تەربىيىلەپ مىڭ بىر جاپادا قاتارغا قوشۇپ، ئۆيلۇك ـ ئوچاقلىق قىلىپ ئاران بىر ئۇھ دېگەندە بىرەر دەقىقىچىلىكمۇ ئارام ئالالماستىن، تېخى ئاتمىشنىڭ قارىسىغا ئۇلىشىپ ـ ئۇلاشمايلا، پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلىش ئالدىدا تۇرغان جاپاكەش ئانا يىغلىماي كىم يىغلايدۇ ؟!

ئانا! يۆلەنچۈكۈڭ، ھامىيىڭ، بارلىقىڭ، بىر ئۆمۈر ئۆزۈڭنى ئاتىغان، ئۆزۈڭگە ھەمراھ دەپ تاللىغان 20 نەچچە يىللىقَ ھەمراھىڭدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىپ، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىڭ، نەچچە ئون يىلغىچە سېنى باشقىلارغا سالا قىلىپ كەلگەن ئەلچىلەرنىڭ گېپىي تۈگىمەستىن يىغلاپ، ئۇلارنى يولغا سېلىشلىرىڭ ھازىرمۇ ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇ. شۇ دەقىقىدە تالاي قېتىم نېمىشقا بۇنداق قىلىدىغاندۇ؟! دەپ چوڭقۇر غەمگە پاتقان چاغلىرىمۇ بولغانىدى. بىراق ئەمدى چۈشىنىپ يەتتىمكى، سەن ھەقىقەتەن قەيسەر ئانا ئىكەنسەن. ئەسلىدە سەن بىزنى يېتىمسىراپ، باشقىلارنىڭ ئالدىدا تىل قىسىنچىلىقىدا قېلىپ ئازابلانمىسۇن، ھەرقانچە جاپا تارتسامۇ ئۆزۈم بىر قوللۇق قاتارغا قوشاي دەپتىكەنسەن ئەمەسمۇ ! بۇ سېنىڭ بىر ئۆمۈر جاپانى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلغىنىڭ ئەمەسمۇ، ئانا ! تېخى قىرىقىنىڭ قارىسىنى ئالمىغان بىر ئايال ئۇچۇن جاپا ـ مۇشەققەت، يالغۇزچىلىق، بالىلارنى تەربىيىلەپ قاتارغا قوشۇش، تۇرمۇشلۇق قىلىش ئوڭايمۇ ؟! قانچىلىك جاپالارنى تارتقىنىڭنى بىر ئۆزۈڭ، بىر خۇدا بىلسە كېرەك.

ئانا، كىچىكمىدە، چوڭلارنىڭ ئاغزىدىن «ئاتىسى ئۆلگەننىڭ

يەتتە يىلغىچە ھەرىشى كەتمەپتۇ»، دەيدىغان گەپلەرنى دائىم ئاڭلاپ قالاتتىم. دېگەندەك ئاتام تۇگەپ كەتكەندىن كېيىن بىز نېمە كۈنلەرنى كۆزمىدۇق، سەن قايسى جاپالارنى تارتمىدىڭ، ھە ؟! ئاتامنىڭ يىلىنى ئەمدىلا بېرىپ بولۇپ، قىشنىڭ غېمىنى يەۋاتقان كۈنلىرىمىزدە، جاندىن ئەزىزلەپ ھېقىپ كېلىۋاتقان بىر كالا، بەش قويىمىز بىراقلا يىتۈپ نەچچە كۈنگىچە ئىزدىمىگەن يېرىمىز قالمىدى، مىڭ بىر تەسلىكتە يىپ ئۈچىغا ئىگە بولۇپ، گۈماندارنى ساقچىخانىغا مەلۇم قىلساق، ئىككى كۈن بولمايلا قويۇپ بېرىلگەندە، سەن قانچىلىك ئازابلانغاندىڭ. قوي، كالىلارنىڭ شۇنىڭ ئېغىلىغا كىرىپ كەتكىنىنى كۆرگەن گۈۋاھچى ئىككى كۈندىن كېيىن «ھېچنېمىنى كۆرمىدىم» دەپ گۈۋاھلىقتىن يېنىۋالغاندا، سەن ئۆز قۇلىقىڭغا ئىشەنمەي قالغانىدىڭ، ئانا. شۇ كۈنى كەچتە سەن پېشايۋان ئاستىدىكى كارىۋات ئۈستىدە بېشىمنى سىلاپ: «سىلەرنىڭ ئوقۇش خىراجىتىڭلارنى ۋە ئائىلىمىزنىڭ قىشلىق كۆمۈر ئالىدىغان پۇلىنى ئوغرى ئېلىپ كەتتى» دەپ قاتتىق ئۇھ تارتىپ تۇرۇپ: «بالام، ئىنسان غورۇر، ۋىجدان بىلەن ياشىشى كېرەككى، ھەرگىزمۇ باشقىلارنىڭ بىر توغرام نېنىنىڭ قۇلى بولماسلىقى كېرەك. سەن ھەرگىز ئاۋۇ ئىككى مۇناپىقنى دوراپ قالما، ئۇلار ھامىنى ئۆز جاجىسىنى يەيدۇ» دېگەنلىرىڭ ھېلىھەم ئېسىمدە ئېنىق تۇرۇپتۇ. شۇ يىلى سوغۇق قاتتىق بولدى. بىز ھەممىمىز كەچ كىرىشى بىلەن كاڭ ۋە مەشكە تەڭ ئوتۇن قالاپ مىڭ بىر جاپادا قىشتىن ئۆتتۇق. بىراق ئۇزاق ئۆتمەي، يەنى كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا ئۆي سېلىش ئۈچۈن تەييارلاپ قويغان ياغاچ، شال قاتارلىق لازىمەتلىكلەر ۋە كالا، قوي ئېغىللىرىغا ئوت كەتتى. يۈرەكتىكى قەلب جاراھەتلىرى ئازراقمۇ شىپا تاپماستىن، كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن كەلگۈلۈك سېنى ئېغىر ئازابلىدى بولغاي، سەن بىرقانچە كۈن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدىڭ. بىر ھەپتىدىن كېيىن باشقىلارنىڭ ئىنكاسى ۋە نەق مەيدان

تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ئوتنى ئەسلىدە قوشنىمىزنىڭ قويۇۋەتكەنلىكى ئېنىقلاندى. بىراق، بۇ ئىشلارمۇ ئۇن - تىنسىز بېسىقىپ كەتتى. ئانا سەن شۇ چاغدىمۇ — قەلبىڭ ئېغىر ئازابلانغان مىنۇتلاردىمۇ، بىزنىڭ ئالدىمىزدا كۆزۈڭدىن ياش ئاققۇزمىغانىدىڭ، پەقەت ئىلگىرىكىگە ئوخشاشلا «بىز باشقىلارنىڭ ھەقىقىنى يېمىدۇق، ئەسكى ئادەم ھامان تارتقۇلۇقىنى تارتىدۇ، چىداملىق بولۇپ تىرىشساڭلار ھەممە ئىشلار ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، سەن ھەرگىزمۇ خەقنى دوراپ ئەخمىقانە ئىش قىلىپ قويما...» دېگەندەك نەسىھەت قىلغانىدىڭ. بىراق، شۇ كۈنلەردە سېنىڭ كۆزۈڭدىن پەقەتلا ياش قۇرۇمىغانلىقى ماڭا ئايان ئىدى. كېيىنچە بىرقانچە يىل ئىچىدە جىنايىتىدىن تېنىۋالغان ۋە جىنايەتچىگە چاپان ياپقان ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ بەختسىزلىككە ئۇچرىغانلىقىنى ئاڭلاپ سېنى خۇش بولىدۇ دەپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ ساڭا ئېيتقىنىمدا، سېنىڭ خۇش بولۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ قانچە باللىرى بار بولغىيتتى، رەھىمەتلىك ياشلا كېتىپ قاپتۇ، بىچارە ئايالى قانداقمۇ قىلار دېگەنلىرىڭ، ياغاچقا ئوت قويۇۋەتكەن قوشنىمىز ئۆزى ئىشلەۋاتقان مەكتەپنىڭ پۇلىنى ئوغرىلاپ تۇتۇلۇپ قېلىپ، 15 يىللىق قاماقتا ھۆكۈم قىلىنىپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئۆيگە تاماق كۆتۈرۈپ كىرىپ ئايالى ۋە باللىرىنى يوقلاپ چىققىنىڭ ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇ. شۇ چاغلاردا مەن دۇشمىنىمىزگە يېقىنچىلىق قىلغىنى نېمىسى دەپ، سەندىن ئاغرىنغانىدىم. بىزگە كەلگەن دىشۋارچىلىق بۇلارلا ئەمەس، بۇنداق ئىشلار بىرقانچە قېتىم تەكرارلانغان بولسىمۇ، سەن يەنىلا ھېچنېمە بولمىغاندەك مەزمۇت قىياپەتتە بىزگە تەسەللى، تەربىيە بېرىپ، ئۆز ئازاب ۋە ھەسرىتىڭنى ئىچىڭگە يۇتۇپ ئۆتۈۋەردىڭ. بىزمۇ كۈندىن - كۈنگە چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلدۇق، ھەممىمىز سېنىڭ نەسىھەت، تەربىيەڭ بويىچە بوش ۋاقىتلاردا ئۆيىمىز - بۇيەرلەردە ئىشلەپ، ئۆز خىراجىتىمىزنى

ئۆزىمىز غەملەيدىغان بولدۇق... ئانا ! سەن خۇشاللىق، قايغۇ ـ ھەسرەت، نادامەت، ئاداۋەت، مال ـ دۇنيا، ئۇمىد، ئارزۇ ـ تىلەكلەرنى ھەممىنى قالدۇرۇپ بۇ دۇنياغا قانداق كەلگەن بولساڭ شۇنداق كەتتىڭ. سېنىڭدىن ئاغرىنغانلارمۇ، خۇش بولغانلارمۇ، سېنى تونۇيدىغانلارمۇ، تونۇمايدىغانلارمۇ، ئىشقىلىپ، مۇسىبەتنىڭ ئېچىنىشلىق ناله ـ پەريادىنى ئاڭلىغانلىكى كىشى، سېنىڭ ۋاپاتىڭغا ئېغىر قايغۇرۇپ، مۇسىبەت قارىلىقىنى تۇتۇشتى.

مانا ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. ساڭا بولغان سېغىنىش، ساڭا بولغان مۇھەببەت، پۈشايمان، ئۆكۈنۈش كۈنسېرى ئۇلغايماقتا. سۈكۈتتە تۇرۇپ سۈرىتىڭگە قاراپ ھەسرەت ئوتىنىڭ ھارارىتىنى ئانچە ـ مۇنچە پەسەيتىشنىڭ كويىدا بولۇشتىن باشقىسى يەنىلا سېغىنىش ئوتىدا پۈچىلىنىۋاتقان قەلب نىداسى، «بىچارە ئانام، بەكمۇ ياش كەتتىڭ» دېگەن ھارارەتلىك بىر جۈملە سۆز ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان بايانىي خاتىرىلىرىمدىكى بىر يازمام ئارقىلىق يېزىپ تۈگىتىپ بولالمايدىغان تەقدىر ـ قىسمەتنىڭ تراگېدىيىلىك تۇرمۇش ھېكايەتلىرىدىن ئىبارەت.

4

ئۇ قىزىنىڭ سېغىنىش ئىلكىدە ئېيتقان «ئانامنىڭ يەسىمىنى كۆيمەن» دېگەن تاتلىق سۆزىدىن كومپيۇتېرغا كىرگۈزۈۋاتقان سۈرەتلەرنى ۋاراقلاشقا كىرىشتى.

ئۇ يەنە خىيالغا پاتتى.

ئانا ! سۈرىتىڭنى كومپيۇتېردا چوڭايتىپ كۆرۈۋېتىپ، يۈزلىرىڭدىكى تال ـ تال قورۇقلارنى، لەۋلىرىڭدىكى كۆك ئارىلاش قىزىللىقنى، كۆزلىرىڭدىكى ئۇمىد ۋە ئىشەنچ چىقىپ تۇرىدىغان ئوتلۇق ھارارەتنى كۆردۈم. قارەك ئاپئاق چاچلىرىڭ

چىرايىڭدىكى جىلۋەڭ بىلەن قوشۇلۇپ، جىسمىڭغا گۈياكى بىر پەرىشتىدەك ھۆسن ئاتا قىلغان بولۇپ، ۋۇجۇدۇڭنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن تەبەسسۇم ئۇرغۇپ تۇراتتى. ئىختىيارسىز ھالدا قوللىرىڭغا سىنچىلىدىم، قوللىرىڭدا، سان ـ سانا‌قسىز قارا ۋە سارغۇچ چېكىتلەر تۇراتتى. بۇ بەلكىم مەڭ، ياق، مەڭ ئەمەس، بالىلىرىڭنىڭ ساڭا سالغان جەبىر ـ جاپاسىنىڭ، بىر ئۆمۈر تارتقان جاپايىڭنىڭ يالدامىسى بولسا كېرەك.

ئانا ! بۇ مېنىڭ سۈرىتىڭنى تۇنجى رەت ۋاراقلىشىم ئەمەس. مەن ھەر قېتىم سۈرىتىڭنى ۋاراقلىغىنىمدا، ۋۇجۇدۇمدا قانداقتۇر بىر كۈچنىڭ ساڭا مەدەت، ئىلھام بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمەن، شۇنداقلا ئىختىيارسىز ھالدا مۇنداق بىر ئويغا كېلىپ قالىمەن: « دونيادا ئانىلار سان ـ سانا‌قسىز بولسىمۇ، ساڭا ئوخشاش پەرزەنت ئۈچۈن بارلىقىدىن كېچىپ، ئۆز پەرزەنتىنى چىداملىق، جاسارەتلىك بولۇشقا، توغرا يول، توغرا ئېتىقاد، توغرا پىكىر، توغرا كۆزقاراش ۋە توغرا دۇنيا قاراشقا ئىگە، ئىنسانغا خاس غۇرۇر، ۋىجدان بىلەن ياشاش ئىستىكىگە باي؛ كەلگۈسىگە ياراملىق، لاياقەتلىك قىلىپ تەربىيىلەپ چىقالىغان، ئۆزىنىڭ ئىپپەت ـ غۇرۇرىنى ساقلاپ، ئۆز بەختى ۋە رىزقىنى ھالال تەر مېھنىتىدىن ئىزدەيدىغان، دىيانەتلىك، شۈكۈر ـ قانائەتچان، تىرىشچان، ھەقىقىي لاياقەتلىك ئانىلار ئانچە كۆپ بولمىسا كېرەك. سەن ئەنە شۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ئاددىي ئانىلارنىڭ بىرى. ناۋادا تۇرمۇشىمىزدا ساڭا ئوخشاش ئاددىي ئانىلار كۈنسېرى كۆپەيگەن بولسا، بۇ دۇنيا قانچىلىك گۈزەللىككە تولغان بولاتتى ـ ھە؟ !»

ئۇ ھەر قېتىم ئانىسىنى سېغىنىپ، ئانا ھەققىدىكى چەكسىز خىياللار دېڭىزىغا غەرق بولۇپ، ئۆزىنىڭ كەچمىشىنى ئويلىغىنىدا كۆڭلى غەشلىككە تولۇپ ئازابلىناتتى، ئۆزىنىڭ «ئانا قەدرى» نى تولىمۇ كېچىكىپ ھېس قىلغىنىنى خىيالىغا كەلتۈرگىنىدە كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئۆز قىلمىشىغا، نادانلىقىغا

ئېغىر ئۆكسۈيتتى. گەرچە ئۇ ئانىسىنى قاقشىتىپ، ئانىسىنى خورلاپ، ئانىسىنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلاش ئۈيىقتا تۇرسۇن، ئانىسىنىڭ دېگەن، كۈتكىنىنى قىلماستىن، جەمئىيەتتىكى جىمى ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ ئانىسىنىڭ ئوبرازىغا داغ يەتكۈزۈۋاتقان ۋاپاسىزلاردەك لەنەتلىك ئىشلار بىلەن شۇغۇللانمىغان بولسىمۇ، ئانىنىڭ هاياتلىقىدا هېس قىلمىغان ئۇلۇغلۇق سېيماسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە ئۆزىنىڭ ئانا ئۇچۇن قىلغانلىرىنىڭ ئانىنىڭ بىر قېتىملىق غىزا ئورنىدا بەرگەن ئاپئاق سۈتىنىڭ هەققىگە يارماق بولالمايدىغانلىقىنى ئويلىغىنىدا، ئانىنىڭ قەلبىنى كۆيۈرەك چۈشىنىپ، كۆيۈرەك هەمراه بولۇپ، ئانىنىڭ ئۈمىد - ئارزۇلىرىنى كۆيۈرەك بەجا كەلتۈرەلمىگەنلىرىنى هېس قىلغىنىدا كۆڭلى چەكسىز ئازابلىناتتى...

قانداقتۇر بىر كۈچ ئۇنىڭ قەلبىنى ئۆرتىتىپ، ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن: «ئېهە، قەدىرلىك ئانا! مېنى كەچۈر» دەپ توۋلاشقا دەۋەت قىلاتتى. ئۇ بىر تەرەپتىن ئانىسىنىڭ بۇ دۇنيانىڭ هېچقانداق هېممەتلىرىدىن بەهرە ئالالمايى، بىر ئۆمۈر جاپا - مۇشەققەت بىلەن تولىمۇ ياش كېتىپ قالغانلىقىغا قاتتىق قايغۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن، پەرزەنت ئۇچۇن بارلىقىنى بېغىشلىيالمغان، ئۆزىنىڭ پاكلىقى، چېۋەرلىكى، ئەپۇچان، سەممىيلىكى بىلەن دۇرۇس ياشاپ، پەرزەنتلىرىگە ئادەمىيلىكىنىڭ توغرا يولىنى كۆرسىتىپ، پەرزەنتىنى هۇنەر، بىلىم ئىگىلەشكە يېتەكلەپ، ئۇلارنى ۋەتەن، خەلق ئۇچۇن، جەمئىيەت ئۇچۇن تۆهپە قوشالايدىغان، مۇنەۋۋەر ئىختىساس ئىگىلىرىدىن قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىپ، جەمئىيەتكە ئائىلە ئايالىرىنىڭ «ئانىلىق بۇرچى» نىڭ هەقىقىي سېيماسىنى يورۇتۇپ بېرەلىگەن جاپاكەش، «ئۇلۇغ» بىر ئانىنىڭ پەرزەنتى بولۇپ قالغانلىقىدىن پەخىرلىنىش، ئىپتىخارلىنىش هېس قىلدى.

ئۇ قەددىنى تىك تۇتۇپ، ئەتراپقا، يىراق - يىراقلارغا

سەپسالدى، ئۇيۇق سىزىقىنى بويلاپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياش نۇرى ئۆز ھارارىتىنى پۈتۈن كائىناتقا سېخىيلىق بىلەن چاچماقتا، ئانا تەبىئەت قۇياش ئاتا قىلغان ئىللىق ھارارەتتىن كۈچ ـ قۇۋەت ئېلىپ، تاتلىق ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ، يېڭى بىر كۈنلۈك ھايات مۇساپىسىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلىماقتا ئىدى... ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش ئالدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، تېخى كىندىك قېنى قۇرىماي تۇرۇپ كوچىغا تاشلىنىۋاتقان بوۋاق بالىلار؛ كوچىلاردا تەمتىرەپ يۈرۈۋاتقان بالىلار؛ ئاتا ـ ئانىسى تەل تۆرۈپ يېتىم بولغان بالىلار؛ تىلەمچىلىك قىلىۋاتقان بالىلار؛ پۇل ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىسى تەرىپىدىن سېتىلىپ، جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن خورلانغان بالىلار؛ كىچىك تۇرۇپ جان بېقىش كويىدا ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئېزىلىۋاتقان بالىلار؛ چېكىۋاتقان، ئىچىۋاتقان، بۇلاڭچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ «ئۆسمۈر جىنايەتچى» يولىغا ماڭغان ۋە مېڭىۋاتقان بالىلار؛ ئاتا ـ ئانىسىنى ئۆلتۈرۈۋاتقان بالىلار... بالىلار نامايان بولدى. «ئۇھ»، ئۇ شۇنچىلىك كىچىك تىندى. پۈتۈن ئەزايى سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك مۇزلىماقتا، چېكە تومۇرلىرى چېكىلىپ، كۆز چاناقلىرى ئاغرىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ خىيال كەپتەرلىرى يەنە تېپىرلاشقا باشلىدى. بىرھازا تېپىچەكلەشتىن كېيىن، كەپتەرلەر كۆكۈل قەپىسىدىن بىر ـ بىرلەپ چىقىپ كۆككە قانات قاقتى...

ئانىلار ! سىلەر ھەقىقەتەن «ئۇلۇغ» لاشقا لايىق كىشىلەر. سىلەر گۈزەللىكنىڭ ياراتقۇچىلىرى. سىلەر ئىنسانىيەت گۈزەللىكىنىڭ بۇگۈنى ۋە ئەتىسىنى ياراتقۇچىلار، ئىنسانىيەت گۈزەللىكىنىڭ تۈنۈگۈنىمۇ سىلەر ئارقىلىق يارىتىلغان، تەبىئەت سىلەر بىلەن گۈزەل، ئائىلە سىلەر بىلەن گۈزەل، ۋەتەن سىلەر بىلەن گۈزەل، ئىنسانىيەت كەلگۈسىنىڭ خوجايىنلىرى بولغان ئاشۇ سەبىي بالىلار ئۇلۇغلۇقۇڭلار ۋە گۈزەللىكىڭلارنىڭ ھەقىقىي نامايەندىسىنىڭ شاھىتى. پەقەت سىلەرنىڭ جاپالىق

ئەجرىڭلار، مېھنەتىڭلار، ئەمەلىيەتىڭلار ئارقىلىق سىڭدۈرۈلگەن مول بىلىم ـ ماھارەت، ئەدەپ ـ ئەخلاق، ئىنسانىي پەزىلەتلەر ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنىڭ مەنبەئى ئوزۇقى، بۇلىقى. ئۇلار ئەنە شۇ مەنبەئى ئوزۇقلاردىن بەھرىلەنگەندىلا ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىپ، كەلگۈسىدە يارامليق ئىزباسارلاردىن بولۇپ چىقالايدۇ. شۇنداق ئىكەن، سىلەر پەرزەنت تەربىيىلەشتىن ئىبارەت مۇقەددەس بۇرچۇڭلارنى تولۇق تونۇپ، بىلىم، ئەدەپ ـ ئەخلاقنى دوست تۇتۇپ، ئىزچىل ئۆگىنىڭلار، بالىلارغا ئۆز ئەمەلىيەتىڭلار ئارقىلىق يېتەكچىلىك قىلىپ، مەسئۇلىيەتىڭلارنى ياخشى ئادا قىلىڭلار، بالىلار ۋە باشقىلار ئالدىدا ھەقىقىي بىر «ئانا» لىق ئوبرازىڭلارنى نامايان قىلىڭلار.

ئېھ ئانىلار ! ئۇلۇغلۇقنىڭ چوڭ ـ كىچىكى بولمايدۇ. ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك سانالغان ھەر بىر ئىنسان سىلەر ئارقىلىق دۇنياغا ئاپىرىدە بولغان، سىلەر ئارقىلىق ئۆزىدە ئۇلۇغلۇق، قۇدرەتلىك كۈچ ھاسىل قىلغان، روھىيىتىدىكى كەمتۈكلۈكلەرنى تولۇقلاپ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ئەنە شۇ شەرەپكە نائىل بولالىغان.

ئېھ، جاپاكەش ئانىلار، بەخت سىلەرگە مەڭگۈ يار بولسۇن.

بىز نېمشقا ئالدىراش بولۇپ كېتىمىز

ئالدىراشلىق نۇرغۇن كىشىلەرگە يات ئەمەس. ھازىرقى دەۋردە كىشىلەرگە يوچۇن تۇيۇلىدىغان سۆز ھەم ئەمەس. ئەڭ خۇشاللىنارلىقى شۇكى، نىيەتلا قىلسا ئۇنى ئۆزگەرتىش ئانچە تەسكە چۈشمەس.

—— خاتىرەمدىن

دوستلار بىلەن تېلېفوندا ياكى يۈزتۇرانە كۆرۈشكەندە تۇنجى تىلغا ئېلىنىدىغان «ئالدىراشمۇ؟» دېگەن سۆز كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ، 10 ئادەمدىن سورىساق توققۇز ئادەم خىزمەت بىلەن ئالدىراشلىقىنى، بىر ئادەم خىزمەت ئىزدەش بىلەن ئالدىراش ئۆتۈۋاتقانلىقىنى ئېيتىدۇ. ئۇزۇندىن بېرى كۆرۈشەلمىگەن دوست ـ يارەنلەر، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىلەن تېلېفوندا ياكى يۈزتۇرانە كۆرۈشكەندە، ھال ـ ئەھۋال ئېيتىشىپ، كۆرۈشەلمىگەنلىكىمىزنى ئېيتقىنىمىزدىمۇ ئوخشاشلا ئالدىراشلىق تۇپەيلى كۆرۈشەلمىگەنلىكىنى، ھەتتا تېلېفونمۇ قىلالمىغانلىقىنى ئېيتىشىدۇ. يېقىندا بىر دوستۇم بىلەن مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە سۆھبەتلىشىپ قالدىم. دوستۇمنىڭ ئېيتىشىچە، ھازىر ھەممىلا كىشى ئالدىراش بولۇپ، ئەمەلدارلار يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنى كۈتۈۋېلىش بىلەن ئالدىراش؛ ئاساسىي قاتلامدىكىلار يۇقىرىنىڭ تۇرلۇك ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىنى ئاما ئارىسىدا چوڭقۇر ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن يېغىن ئېچىش، چارە ـ تەدبىر تۈزۈش، يولىيورۇق بېرىش، تەكشۈرۈپ يېتەكچىلىك قىلىش بىلەن ئالدىراش؛ دېھقانلار يۇقىرىدىن كەلگەن دېھقانچىلىق، ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكى، باقمىچىلىق،

بورداقچىلىق قاتارلىق كەسىپلەر ۋە يول، كۆۋرۈك، سۇ ئىنشائات ئىشلىرىغا دائىر تۈرلۈك ئورۇنلاشتۇرۇشلارنىڭ ھۆددىسىدىن ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ ئۈمىد ـ تەلەپلىرى بويىچە چىقىپ بولالمايۋاتقان ئىدى؛ ئامانلىق، تەرتىپ قوغداش خادىملىرى جەمئىيەت تەرتىپىنى تۈزەپ بولالمايۋاتقان ئىدى؛ سودىگەرلەر زامان چاققانلىقىنى دەپ ئۆزىنىڭ كۈندىلىك تۈرمۇش تەرتىپلىرىنى ئۇنتۇپ، خەۋىدارلارنىڭ كۆڭلىنى ئوتۇپ، پۇلىنى يۇلۇش بىلەن ئالدىراش؛ ئوقۇتقۇچىلار «ئىككى ئاساسەن» خىزمىتىنى تامامىلاپ بولالمايۋاتقان ئىدى؛ ئوقۇغۇچىلار زور ھەجىمدىكى كۈندىلىك تاپشۇرۇقلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالمايۋاتقان ئىدى؛ باجگىرلار باج يىغىش بىلەن، قەرزدارلار قەرز يىغىش بىلەن ئالدىراش؛ قاتناش ۋاستىلىرى خوجايىنلىرى ئىككى كۈنلۈك مۇساپىنى بىر كۈندە باسالمايۋاتقان ئىدى؛ پېنسىيىدىكىلەر بولسا تۈرلۈك توي ـ تۆكۈن، قاتار چاي، نەزىر ـ چىراغ ۋە ئىككىنچى كەسىپ بىلەن ئالدىراش؛ بىكار تەلەپلەرمۇ ئۆز ئاغزىغا رەم بولۇپ قالغان «ئالدىراش» لىق ئۇقۇمى بىلەن تىنىمسىز ئالدىراش ئىكەن.

دېمىسىمۇ ھازىر ھەممىلا ئادەم ئالدىراش سىز مەيلى دېھقان، كادىر، زىيالىي، تىجارەتچى، ھەتتا ئائىلە ئايالى بىلەن كۆرۈشۈڭ، سىزنىڭ «ئالدىراشمۇ» دېگەن سوئالىڭىزغا، كۆپ ساندىكىلىرى قىلچە ئىككىلەنمەستىن «ئالدىراش» دېگەن جاۋابىنى بېرىدۇ. سىز بىلەن كۆرۈشكەنلەرنىڭ كۆپ ساندىكىلىرىنىڭمۇ ئالدى بىلەن سىزدىن سورايدىغان تىنچ ـ ئامانلىقىنىڭ بىرىنچى جۈملىسى يەنىلا شۇ «ئالدىراشمۇ ؟»

مەن مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە ئويلىنىپ «بىز راستىنلا ئالدىراشمۇ؟ نېمىشقا شۇنچە ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق؟» دېگەندەك چىگىش خىياللار قاينىمىغا چۆمدۈم.

راست، كىمدىن سورىسىڭىز «ئالدىراش ئەمەس» دەيدىغانلار بەك ئاز.

ئۇنداقتا بۇنچە ئالدىراش بولۇپ كېتىشىمىزدىكى سەۋەب زادى نېمە ؟

مېنىڭچە، ھەركىم ئۆچۈن ئۆز ئالدىراشچىلىقىنىڭ مەلۇم سەۋەبى بار. كۆپ ساندىكى دېھقانلار ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى بازارغا لايىق ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئالدىراش بولسا، يەنە ئاز بىر قىسىملىرى سىياسەتنى چۈشىنىپ بولالمايلا ئالدىراش؛ كۆپ قىسىم كادىرلار سىياسەت بىلەن دېھقانلىق، مەھسۇلات بىلەن بازارنىڭ ماسلىشالماسلىقىنى تەكشەش بىلەن ئالدىراش بولسا، ئاز بىرقىسىم كادىرلار خۇشامەت ۋە ياخشىچاقلىق بىلەن ئالدىراش. بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار بالىلارنىڭ ئوقۇش نەتىجىسىنىڭ، تەربىيىلىنىشىنىڭ ياخشى بولماسلىقى بىلەن ئالدىراش بولسا، يەنە ئاز بىر قىسىملىرى تۇرلۇك چاي، بەزمە، ئولتۇرۇشلار بىلەن ئالدىراش، ئىشى بارلار ئۆز ئىشىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن، ئىشى يوقلار شېرىن چۈشى بىلەن ئالدىراش. يىغىپ ئېيتقاندا، كۇن بويى لاغايلاپ يۈرىدىغانلارمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئالدىراش.

مېنىڭچە، بىر قىسىملارنىڭ بۇنچە ئالدىراش بولۇپ كېتىشىدىكى سەۋەبىنى تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىدىن تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ:

● **ئۆي ئۆزگەردى، خۇي ئۆزگەرمىدى.**

بىر قىسىملارنىڭ ئولتۇراق ئۆيى ئۆزگىرىپ، زامانغا لايىق يېڭى ئۆيلەرگە كۆچۈپ چىققان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ كونا كېسەك تاملارنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىگە قوزۇق قېقىپ، نەرسە ـ كېرەكلەرنى خالىغان جايغا ئاسىدىغان، ھويلا ـ ئارامىلارنى رەتلىك پاكىز باشقۇرماستىن، ھەممە يەرنى ئېغىلغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىغان، نەچچە مو باغنى ئوت باستۇرۇۋېتىپ، بىر جاڭ كۆكتات ئۈچۈن بازارغا چاپىدىغان، ھەممە ئىشتا بىركىم ھەيدەكچىلىك قىلمىسا ئۆز ئىشىنى تېپىپ قىلالمايدىغان خۇي ـ مىجەزى ئۆزگەرمىدى.

ئۇلار ھەممە ئىشتا باشقىلارنىڭ ھەيدەكچىلىكى بىلەن ئۆتكەچكە، ئۆزىنىڭ ئارامخۇدا ۋاقتىنى مۆلچەرلىيەلمىدى، قاچانلا بولمىسۇن ۋاقتىنى ئالدىراشچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى.

● **دەۋر، جەمئىيەت، بالىلار ئۆزگەردى، بىراق ئۇسۇل ئۆزگەرمىدى.**

ئىقتىسادنىڭ ئېشىشى ئىستېمال شەكلىدە زور ئۆزگىرىشلەرنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تۈرتكە بولدى. كىشىلەرنىڭ ئىستېمال تەلىپى ۋە سەۋىيىسىدە پەرق كۆرۈلۈشكە باشلىدى. ھەركىم ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ مەنپەئەتلىنىش جەمئىيەت ئېھتىمىغا ئايلاندى. كۆپ خىل مەدەنىيەتنىڭ ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىش قەدىمى تېزلىشىپ، مەدەنىيەتتە دەۋرگە خاس ئۇسلۇب يارىتىش يېڭى ئېھتىم بولۇپ، خېلى بىرمەھەل ئەۋج ئالدى. بۇ خىل دەۋر ئېھتىمى بالىلارنىڭ ئىدىيىسىگە تېزلىكتە سىڭىپ كىردى. ئۇلارنىڭ بىر قىسىملىرىدا نېمىنىڭ ھەقىقىي مەدەنىيەت نامايەندىسى، نېمىنىڭ مەدەنىيەت ئەخلىتى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى تونۇش تولىمۇ كەمچىل بولدى. مانا مۇشۇ سەۋەبلىك ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن جەمئىيەت تەرەققىياتى تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشالايدىغان، كونىلىق بىلەن يېڭىلىقنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە چەك ـ چېگرانسىنى توغرا ئايرىپ، ياخشى ھەل قىلالايدىغان، دەۋرگە ماس تەپەككۇر ۋە روھىي دۇنياغا ئىگە، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي ئۇستازلاغا موھتاج بولدى. ئاتا ـ ئانا بىلەن ئوقۇتقۇچىلار ئۇلار قەلبىدىكى ئەڭ ياخشى ئۇستازلار ئىدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، كۆپ ساندىكى ئۇستازلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇستازلىق بۇرچى ۋە مەسئۇلىيىتىنى ياخشى ئادا قىلىپ بالىلارنى تەرتىپلىك تەربىيىلەپ كەلگەن بولسىمۇ، يەنە ئاز بىر قىسىملىرى ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇلار ھازىرقى دەۋر ئېھتىمىغا ماسلىشالماي، بالىلار بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ماھىيىتىدىن ھەل قىلالمىدى، كونىلىقنى تەكىتلەپ بالىلارنىڭ ئىجادچانلىق روھىغا سوغۇق سۇ سەپتى، بالىلارنى يېتەكلەشنىڭ بىردىنبىر

ئۇسۇلى «ئۆزلىرى دېگەنگە كۆنۈش» تىن ئىبارەت نامۇۋاپىق سەپسەتىدە چىقىۋ تۇرۇپ كەلدى، بالىلارنى چۈشەنمىدى، ئۇلارنىڭ كىشىلىك غۇرۇرىغا ھۆرمەت قىلمىدى. ئۇلارنى ھە دېگەندە كىچىككە چىقاردى، ئۇلارنىڭ پىكىر ـ تەلەپلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلىمىدى، ئۇلارغا خۇشاللىق ئاتا قىلالمىدى. ئاقىۋەتتە بالىلار خۇشاللىقنى ئۇستازلاردىن ئەمەس، جەمئىيەت كىشىلىرىدىن ھېس قىلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ھېس قىلغىنى روھىيەتكە ئىجابىي تەسىر قىلىدىغان خۇشاللىق بولماستىن، ئىنسانىيەتكە بالايىئاپەت ياغدۇرىدىغان خۇشاللىق ئىدى. بىراق بالىلاردىكى سەبىيلىك ئۇلارنى ئەنە شۇ بالايىئاپەت بوسۇغىسىغا يېتىلەپ باردى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بالىلار تەربىيىچىنىڭ سۆزلىرىگە كار قىلمايدىغان بولۇۋالدى.

تەربىيىچى ئۆز زىممىسىدىكى مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىش نىيىتىدە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تىنىمسىز چاپتى. مانا مۇشۇنداق تەربىيىلەش ئۇسۇلىنىڭ دەۋرگە ماسلىشالماسلىقى ئۆز نۆۋىتىدە ئاتا ـ ئانا ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئالدىراشلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

● **تۇزۇم، تۇزۇلمە ئۆزگەردى، ئادەت ئۆزگەرمىدى.**

ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان پىلانلىق ئىگىلىك تۇزۇلمىسى بازار ئىگىلىكى تۇزۇلمىسىگە ئۆزگەردى. ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلاتلىرى پىلان بويىچە بىرتۇتاش سېتىۋېلىنىشتىن بازار ئارقىلىق ئوبوروت قىلىشقا يۈزلەندى ۋە تەدرىجىي قېلىپلىشىپ مۇكەممەللەشتى. ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلۇپ، ئىشلىگەنگە قارىتا ھەق ئېلىش، كۆپ ئىشلىگەن كۆپ ئېلىش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. بىراق بىر قىسىملار ئۆزىدىكى ساقلاپ تۇرۇش ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىدىن تۇزۇم ۋە تۇزۇلمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماس ھالدىكى ئۆگىنىش، مۇكەممەللىشىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قالدى. «تۆمۈر تاۋاق»

چۈشىدىن ئويغىنالمىدى. ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئۆز يولىنى تېپىش ئىرادىسى كەمچىل بولدى. بازارغا خاس مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشتا جۈرئىتى كەمچىل بولۇپ، باشقىلارنىڭ سىناقتىن ئۆتكۈزۈشىنى كۈتۈپ تۇردى. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇ بولدىكى، سىناقتىن كېيىنكى ئىشلەپچىقىرىش بازار رىقابىتىدە پۈت تىرەپ تۇرالمىدى. مەھسۇلات ئۇنۇمىنى كۆرسىتىپ بولغۇچە بازاردا يېڭى بىر مەھسۇلات پەيدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتى بازىرى يوق مەھسۇلاتقا ئايلاندى. شۇ تەرىقىدە ئۇلار ئۆز مەھسۇلاتىنى بازارغا لايىقلاشتۇرالماي ئالدىراشلىق ئىچىدە دېمىنى ئالالماي هالسىرىدى. بۇ خىل هالسىراش هەرقانداق بىر كۈتۈپ تۇرغۇچى ئۇچۇن ئورتاق ئىدى.

● **سىياسەت ئۆزگەردى، ئىدىيە ئۆزگەرمىدى.**

هۆكۈمەتنىڭ كادىر قوبۇل قىلىش، ئىشلىتىش، ئۆستۈرۈش سىياسىتى، يېزا ئىگىلىك سىياسىتى، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش سىياسىتى، ئىمتىهان سىياسىتى ۋە باشقا سىياسەتلەر بولسۇن، ئومۇمىيۈزلۈك مۇكەممەللىشىپ قانۇن ـ نىزاملار ئارقىلىق كاپالەتلەندۈرۈلدى. رىقابەت ئارقىلىق قوبۇل قىلىش، رىقابەت ئارقىلىق ئىشقا چىقىش، رىقابەت ئارقىلىق ئۆستۈرۈش، رىقابەت ئارقىلىق تەڭشەش يولغا قويۇلۇپ، ئادىل بولغان رىقابەت مېخانىزمى ئورنىتىلدى ۋە توغرا يولغا قويۇلدى، ئاشكارا بولۇش ئەمەلىيلەشتى. بۇ كىشىلەردىن ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىپ بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان ئۇنۇمۇبرسال ساپانى هازىرلاشنى تەلەپ قىلاتتى. كۆپ ساندىكىلەر ئۆمۈرلۈك تەربىيە چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئۇزلۇكسىز ئۆگىنىش روهىنى جارى قىلدۇرۇپ، رىقابەت ۋە خىرىس ئالدىدا ئۆز تالانتىنى نامايان قىلىپ، بۆسۇش خاراكتېرلىك نەتىجىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئاز بىر قىسىملار ئۇنداق قىلالمىدى. ئۇلاردىكى ئىدىيە تەلتۆكۈس ئۆزگەرمىدى. ئۇلار ئۆز نىشانى، مۇددىئا ـ مەقسىتىنى مۇناسىۋەت توردىن تېپىشقا ئۇرۇندى. مانا شۇ نىشان بىلەن تىنىمسىز تېپىرلاپ،

كۇن بويى ئالدىراشلىق ئىچىدە ئۆتۈشكە مەجبۇر بولدى.

● **ئىشلىرىمىز پىلانلىق بولمىدى.**

بۇ پىلان قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمىزنى مۇھىملىق دەرىجىسى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇشقا قارىتىلغان. دۇنيادىكى مۇۋەپپەقىيەت قازانغان داڭلىق شەخسلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدىكى سىرلىرىغا نەزەر سالساق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى قىلماقچى بولغان ئىشلىرىنى ئالدىن ياكى ئەڭ كېچىكىدىمۇ بىر كۇن بۇرۇن پىلانلاپ ماڭغان ھەمدە كۇندىلىك ئىشلىرىنى پىلان بويىچە تاماملاشقا تىرىشقان، ھەرگىزمۇ كېيىن بىر گەپ بولار دەپ، كەينىگە سۇرىمىگەن. ئادەم ھەمىشە ئىشنى مۇھىملىق دەرىجىسى بويىچە قىلىش تەرتىپىنى بەلگىلەپ كېتەلمەسلىكى مۇمكىن، بىراق ئىشنى پىلان بويىچە قىلىشقا ئادەتلىنىشنىڭ ئۇنۇمى خالىغانچە قىلغاندىن كۆپ ياخشى بولىدۇ. بىر قىسىملىرىمىز مانا مۇشۇ قانۇنىيەتكە ئەمەل قىلماي ئۆزىمىزنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ ئىش تۇتقانلىق سەۋەبىدىن ئۆزىمىزنىڭ ئاۋۇال قايسى ئىشنى قىلىشىمىز، زادى قاچانغىچە قىلىپ بولۇشىمىز لازىملىقى توغرىسىدا كۆڭلىمىزدە ئېنىق نىشان تۇرغۇزۇلمايدۇ، ئىشلىرىمىز نىشانسىز بولغاچقا بىردەم ئۇنى، بىردەم بۇنى ئىشلەيمىز. نەتىجىدە ھېچقايسى ئىشىمىز باشقا ئېلىپ چىقىلمايدۇ، ئىش ئۇنۇمىمىزمۇ كۆزگە كۆرۇنمەيدۇ، بۇنىڭ بىلەن كۇن بويى ئالدىراش ئۆتكەندەك قىلساقمۇ ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىققۇدەك بىر نەتىجىمىز بولمايدۇ.

ئالدىراشچىلىقىمىزنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى تولا. ئەمما بۇلارنىڭ مەنبەسى ئوخشاش، ئۇ بولسىمۇ نىشان، ئىشەنچ، خاراكتېر، سالامەتلىك، ھەمكارلىق روھىمىز، مەغلۇبىيەتكە تۇتقان پوزىتسىيىمىز، قىزغىنلىق، ۋاقىت ۋە ئىقتىساد قارىشىمىز، ياخشى ئادەت يېتىلدۇرۇشىمىز قاتارلىق بىر قاتار ئامىللار تۈپەيلى ھەربىرىمىزدە ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مەۋجۇتتۇر.

بىز مەيلى قايسى سەۋەبلىك ئالدىراش بولۇپ كېتەيلى، مۇھىمى، قىلماقچى بولغان ئىشىمىزنىڭ خاراكتېرىنى توغرا تونۇپ، ئىشنىڭ مۇھىملىق ياكى مۇھىم ئەمەسلىك دەرىجىسىنى پەرق ئېتەلىگەنلىكىمىز ھەمدە مۇڭاپىق دەم ئېلىش بىلەن ئىشلەشنى ماسلاشتۇرۇپ ئېلىپ بارالىغان ياكى بارالمىغانلىقىمىزدا.

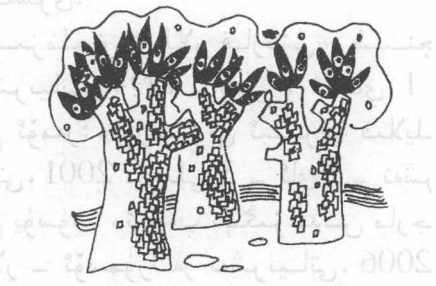
«بىز پۈتۈن دۇنيا بىر گەۋدىلەشكەن، ئىقتىساد ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ئىگىلىگەن دەۋرگە ئۇچقاندەك كىرىۋاتىمىز. بۇ ھەممىمىز «خىزمەت»، «ئىشسىزلىق»، «پېنسىيىگە چىقىش» ۋە «تەربىيىلىنىش» دېگەندەك سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى يېڭىۋاشتىن مۇھاكىمە قىلىشقا ئېھتىياجلىق بولغان دەۋردۇر.»①

ئالدىراشلىق رىقابەت ۋە خىرىسقا تولغان بۈگۈنكى دەۋر ئېھتىياجىنىڭ بىردىنبىر چىقىش يولى ئەمەس، ئۇ بولسىمۇ بىزنىڭ ئىدىيىمىزدىكى تېخىچە ھەل بولۇپ كېتەلمىگەن، ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز بېسىم ھاسىل قىلىۋالغان سۈبيېكتىپ ئۇقۇم. دېمەكچىمەنكى، بىز ئالدىراشلىق ئىچىدىلا ئۆتۈپ ئۆزىمىزنىڭ كۆزلىگەن نىشان ۋە مۇددىئايىمىزغا تەلتۆكۈس يېتىپ كېتەلمىشىمىز، ئالدىراش بولغانلىقىمىز بىلەنلا ئۆگىنىشتە، كەسىپتە ۋە تۇرلۇك ساھەلەردە نەتىجىگە ئېرىشەلمىشىمىز ناتايىن.

ھازىرقى دەۋر بىزدىن سانىنى ئەمەس، سان بىلەن سۈپەتنىڭ ئورتاقلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. مانا مۇشۇنداق شارائىتتا بىز ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىپ ئىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرىدىغان مۇكەممەل بىر ئۇسۇلنى تېپىپ چىقالمىساق، ھەرقانچە ئالدىراش بولۇپ كەتسەكمۇ، قىلغان ئىشىمىزدا ئۈنۈم كۆرۈلمىسە، ئۇ ھالدا بىزنىڭ ئالدىراشچىلىقىمىزنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى

① جىننېت (ئامېرىكا)، گوردېن دىرىدېن (بېڭى زېللاندىيە): «ئۆگىنىش ئىنقىلابى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 9 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 21 ـ بەت.

بولمايدۇ. شۇڭا ئۆز كەسپىمىز، خىزمەت ئورنىمىز، كەسىپ ئالاھىدىلىكىمىزگە ئاساسەن ئۆزىمىزنىڭ مۇكەممەل بىر خىزمەت پىلانىمىزنى تۈزۈۋېلىشىمىز، پىلان بويىچە ئىشلەش ۋە ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈپ، ئۆگەنگەننى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاش روھىمىزنى جارى قىلدۇرۇشىمىز، ئەمگەك بىلەن دەم ئېلىشنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىشىمىز لازىم. شۇندىلا بىز ئالدىراشچىلىققا خاتىمە بېرىپ، تەرتىپ ئىچىدە ئالغا ئىلگىرىلەپ مۇۋەپپەقىيەت چوققىسىغا توسالغۇسىز يامىشالايمىز.

پايدىلىنىلغان ماتېرىياللار:

★ مۇھەممەت ئوسمان ھاجى: «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەپ ـ ئەخلاق تەربىيىسى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 2006 ـ يىلى 8 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى.

★ ھاجى ئەخمەت كۆلتېكىن، ئابدۇرېھىم سابىت: «ھېكمەتلىك سۆزلەر»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1998 ـ يىلى 2 ـ ئاي 2 ـ نەشرى.

★ مەھمۇد ھەسەنىي (ئۆزبېكىستان): «ئەدەپ بوستانى ۋە ئەخلاق گۈلىستانى» (يۇنۇس ئىلياس ئىدىقۇتلۇق ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى.

★ «ماركسىزملىق ئاياللار قارىشى»، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1994 ـ يىلى 4 ـ ئاي، 1 ـ نەشرى.

★ ئەختەم ئۆمەر: «ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى.

★ رەھىم يۇسۇپ: «ئەدەپ دېڭىزىدىن مارجان سۆزلەر»، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 8 ـ ئاي، 1 ـ نەشرى.

★ ئابدۇلباقى ھاجىم جالائىر، مۇھەممەتتۇرسۇن يۇسۇپ: «ئاز ـ ئازدىن ئۆگىنىپ دانا بولۇر»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى.

★ گېزىت ـ ژۇرناللاردىن: « شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلىرى» ژۇرنىلى 2007 ـ يىللىق 2 ـ سان، «جۇڭگو

مىللەتلىرى» ژۇرنىلى، 2004 ـ يىللىق 1 ـ سان، « پەن ۋە تۇرمۇش» ژۇرنىلى، 2006 ـ يىللىق 2 ـ سان ۋە «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» نىڭ 2007 ـ يىللىق 14 ـ مارت ۋە 18 ـ ئاپرېل سانلىرى.

★ كىتابتىكى ستاتىستىكىلىق بىر قىسىم ئۇزۇندىلەر « تەپەككۇر گۈلشەنى»، «ھېكمەتلىك سۆزلەر» دىن ئېلىندى.